

*A JANUS PANNONIUS
MÚZEUM ÉVKÖNYVE*

57.

Pécs, 2024.

*ANNUALBOOK OF
JANUS PANNONIUS
MUSEUM*

*JAHRBUCH DES JANUS
PANNONIUS MUSEUMS*

*A JANUS PANNONIUS
MŰZEUM ÉVKÖNYVE*

57.

Pécs, 2024.

Szerkesztő:
Várdai Levente

Szerkesztőbizottság:
Bálizs Beáta
Gábor Olivér
Haramza Márk
Kisbenedek Tibor
Kurucz Réka
Várdai Levente

Olvasószerkesztő:
Hetesi Patrícia

Angol nyelvi lektor/fordító:
Getto Katalin

Design:
Lévai Fanni

Tördelőszerkesztő, Borítóterv:
Móricz Ildikó

A szerkesztőség címe: jpmevkonyv@gmail.com

A lapszám megjelenését a Petőfi Kulturális Ügynökség Tudományos folyóiratok működési támogatása c. pályázata támogatta.

HU-ISSN 0553-4429

Kiadja a Janus Pannonius Múzeum, Pécs, 2024
Felelős kiadó: Dr. Bertók Gábor múzeumigazgató

Janus Pannonius Múzeum Igazgatósága H-7621 Pécs, Káptalan utca 5.

T.: 72/514-040, E-mail: jpm@jpm.hu

Tartalomjegyzék

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

7.

Békésné Gábor Katalin: Mészkedvelő nyílt sziklagyepek gombavilágának kutatása a Szársomlyón

25.

Dénes Andrea: A botanikai gyermekjátékok növényei. Etnobotanikai áttekintés

53.

Morvai Anita–Kisbenedek Tibor–Kraft János–Haász József–Gábor Olivér: Rónaki László élete, munkássága és tudományos hagyatéka (1932–2019)

RÉGÉSZET

123.

Majdán Mira: Késő bronzkori urnasírok az Ormánságban

TÖRTÉNETTUDOMÁNY

139.

Borjái Balázs: Egy eltűnt közösség nyomában. A szigetvári zsidóság öröksége a 21. században

157.

Kovács Dániel László: Számít-e ki volt Igmándy Antal? A történeti biográfia és a mentalitástörténet kontextualizáló szerepe a vármegyei elitkutatásokban.

169.

Pintér Tamás: Karrierutak, trendek és stratégiák a reformkori baranyai tisztikar központi hivatalaiban

181.

Várdai Levente: Beszélgetés Tillai Auréllal, a pécsi cserkészlet történetéről

203.

Vörös Zsolt: Pécs szerb megszállása Visy László naplójának tükrében

---

NÉPRAJZ

213.

Bajkó Bence: A mázolt selyem - alapanyag történeti és technológiai áttekintése

229.

Bálizs Beáta: A népszokások zöldágától a döntéshozók zöldasztaláig
A magyar trikolor harmadik színe a 18-19. századi tárgyi kultúrában

281.

Bartók Zoltán: „Én nem búcsúzom: a kutya egy munkaeszköz”: érzelmi és gondozói attitűdök egy pécsi állatmenhelyen

MÚZEUMPEDAGÓGIA ÉS MÚZEUMANDRAGÓLIA

293.

Hoffmanné Toldi Ildikó–Somody-Vadvári Katalin: A Jövő látogatója.
Komplex interdiszciplináris és készségfejlesztő múzeumpedagógiai foglalkozás a JPM Modern Magyar Képtárban

305.

Tillai Gábor: Repülés a kultúra Egén

Mészkedvelő nyílt sziklagyepes gombavilágának kutatása a Szársomlyón

BÉKÉSNÉ GÁBOR KATALIN

*gombakutató
e-mail: gabor.kati13@gmail.com*

Rezümé: Cikkem témája a Szársomlyó (Baranya vm. Villányi-hegység) déli, mészkedvelő nyílt sziklagyepes területének gombakutatása.

A Szársomlyó a nagygomba kutatás szempontjából ez ideig egy feltérképezetlen terület volt. A kutatást 2019-ben kezdtem, eredetileg kétéves időtartamot határoztam meg, de az eredmények arra ösztönöztek, hogy azóta is folyamatosan figyeljem a területet. A vizsgálat 5 éve alatt fellelt és meghatározott gombafajok száma 76, védett fajok száma 1, ritka vagy kihalással fenyegetett fajok száma 42.

Kulcsszavak: Szársomlyó, mészkedvelő nyílt sziklagyep, nagygombák, védett gombák, ritka és kihalással fenyegetett fajok

Survey of macrofungi in calcareous open grasslands of the Szársomlyó hill, South Hungary

Summary: This paper highlights the outcomes of the research on the fungi species present in the calcareous grassland of the Szársomlyó Hill's rocky Southern slopes (part of the Villány Mountains, Baranya County).

Until to this day, the Szársomlyó Hill has been uncharted in regard to the macrofungi population of the area. My research, started in 2019, was originally planned as a two-year project but the results urged me to continue monitoring the area. During the 5 years of the research, 76 species, including 1 protected species, and 42 rare or endangered species were identified.

Keywords: Szársomlyó, calcareous open grassland, macrofungi, protected fungi, rare and endangered species

Bevezető

1. Kép:
Magyar kikerics (*Colchicum hungaricum*) (Fotó: Békésné Gábor Katalin, 2021.01.06.)

A Szársomlyó mind növényvilágában, mind állatvilágában különleges hegy, ezért logikusnak tűnt, hogy a gombafajok kutatása is hasonlóan izgalmas eredményeket hozhat. A Szársomlyó a Villányi-hegység (Baranya vm.) része, de attól teljesen elkülönülő, szigetszerű hegy, legmagasabb pontja 442 m. A Szársomlyó hazánk legdélebben fekvő hegye, a déli lejtő mediterrán jellegű klímájának köszönhetően különleges növény és állatvilággal rendelkezik. 75 védett növényfaj él itt, melyek közül 4 Magyarországon csak itt található. Talán a leghíresebb ilyen faj a magyar kikerics (*Colchicum hungaricum* Janka). (Dénes 2000)

A hegy a több mint 100 éve tartó kőitermelésből kifolyólag csonka. A keleti végén egy kisebb kőbánya működött, amely már az 1844-ben készült térképen is szerepelt, "uradalmi kőbánya" néven. Ezt a bányát az 1960-as évek közepén felszámolták, területe ma a Szoborparknak ad otthont. A hegy nyugati végén 1903-ban nyílt a kőbánya, ami 97%-os tisztaságú mészkövet biztosít az építőiparnak, elsősorban a Beremendi Cementgyárnak, ahol ezt cement alapanyagként használják.

A Szársomlyó különleges élővilágára a XIX. század második felében figyeltek fel először, majd 1934-ben Boros Ádám botanikus javaslatára helyi védettség alá került. (Dénes 2015) 1944-ben Horváth Adolf Olivér kezdeményezésére a terület kis része országos védettséget kapott, amit 1989-ben a hegy szinte teljes egészére kiterjesztettek. Ma a Duna-Dráva Nemzeti Park része.

A vizsgálatom elsődleges célja egy fajlista készítése a déli oldalon fellelhető összes nagygombáról. Másodlagos célom volt a területen fellelhető fajok vizsgálata védettségük, ritkaságuk szempontjából. Feltételezhető volt néhány védett faj előfordulása és a terület egyedisége miatt több ritka faj megjelenése. Hosszas kutatómunka után arra a következtetésre jutottam, hogy a Szársomlyó nagygombáit még nem kutatta senki, és így ezzel kapcsolatos publikációk sem születtek. A területen Vass Anna végzett gombakutatást, de ő kizárólag a mikroszkopikus gombákat kutatta és vizsgálta. (Vass 1978)

Anyag, módszer

A terület természeti adottsága

A Szársomlyó egy 3,2 km hosszú, 1,7 km széles és 442 m magas szigethegy a Villányi-hegységben, Nagyharsány (Baranya vm.) közelében. A hegy tengeri üledékekből képződött mészkőből áll, amit nagy területen nem fed termőtalaj. A geológiai alakzat kiemelkedése a pliocén (5,3–2,4 millió év) időszakban kezdődött és zajlott a legintenzívebben (Schweitzer 2001), de még ma is folyamatban van. Ez ma az ország egyik leggyorsabban emelkedő területe, 10 évenként 5,8–6,5 mm-es szintemelkedéssel. A hegy gyors kiemelkedése az oka annak, hogy nem tudott a felszínén vastag üledék és talajtakaró kialakulni, ez okozza a kopárságát. Az északi oldalt ezüsthársas gyertyános-tölgyes erdő fedi. A déli lejtőt és a gerincet ritkás karsztbokorerdő, molyhos tölgy, virágos kőris, és sziklagyep borítja. A hegy lábánál a déli lejtőkön az egész hegy hosszában szőlőültetvények találhatóak.

A Szársomlyó hegy területén 3 vegetációtípus található. (Bölöni et al. 2011) G2 Mészkedvelő nyílt sziklagyepék:

Altípusa a mészkősziklagyep, a Mecsekben (Baranya vm.) és a Villányi hegységben 15 hektár területen található ez a vegetációs típus.

A Villányi-hegység jura mészkövén a mészkősziklagyepék szubmediterrán vonásai jellemzőek, nagy tömegben van jelen a borzas szulák (*Convolvulus cantabrica* L.), a koronás galambbegy (*Valerianella coronata* (L.) DC.), és előfordul a bakszarvú lepkeszeg (*Trigonella gladiata* Steven ex M.Bieb.) is. Hazánkban csak a Szársomlyó sziklagyepjeiben és sztyepprétejain található meg a magyar kikerics (*Colchicum hungaricum* Janka).

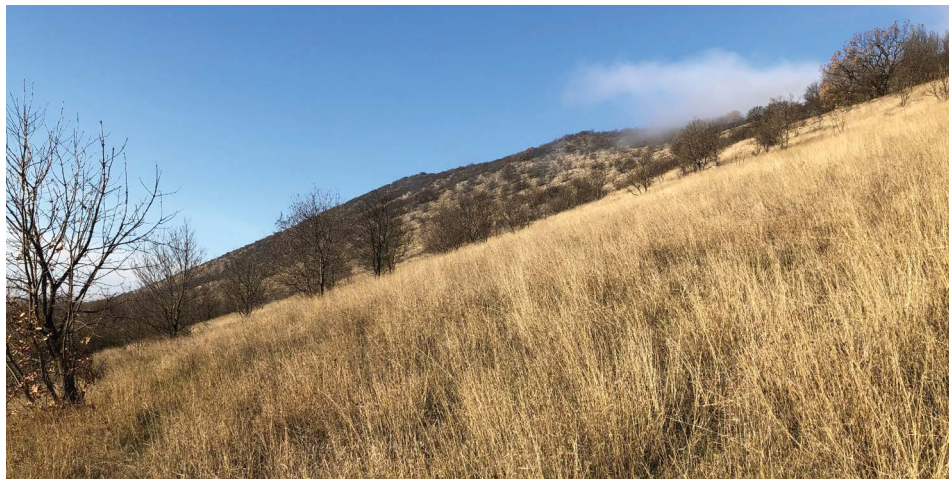
M1 Nyílt és zárt molyhos tölgyesek:

Alacsony, csak foltokban záródó lombosított, szárazságtűrő és melegkedvelő fajokból álló erdők. Legjellemzőbb fafaja a molyhos tölgy (*Quercus pubescens* Wild.). A bokorerdők szinte kizárólag száraz, köves talajú gyepekkel együtt jelennek meg. Az országosan 2200 hektár területből, a Mecsek és a Villányi-hegység területén, 200 hektáron, az alacsonyabb tengerszint feletti magasságokban, délies kitettségű, meleg, száraz, sziklás-köves lejtőkön fordulnak elő.

L1 Mész és melegkedvelő tölgyesek:

Alacsony vagy közepes növekedésű, záródó (kb. 50–100%), gyakran dús cserjeszintű és fejlett gyepszintű domb- és hegyvidéki tölgyesek. A talaj többnyire sekély és/vagy köves. A lombosított legjellemzőbb faja a molyhos tölgy (*Quercus pubescens* Wild.) és a csertölgy (*Quercus cerris* L.). Gyakori a fejlett, magas cserjeszint, amit húsos som (*Cornus mas* L.), egybibés galagonya (*Crataegus monogyna* Jack.) alkot fiatal fákkal, mint például virágos kőris (*Fraxinus ornus* L.), mezei juhar (*Acer campestre* L.). A gyepszint tömegesebb fajai főleg füvek és sások, jellemzőek a fény- és/vagy melegigényes, szárazságtűrő lágyszárúak. A meleg oldalak molyhos tölgyes erdei a vadak különösen kedvelt tartózkodási és táplálkozási helyei.

Az elmúlt 25–30 év megfigyelései alapján kijelenthető, hogy a déli oldalon, a sziklás, kopár oldal és a hegylábi gyepes löszlejtőkön erőteljes változás megy végbe. A sztyepprétek beerdősödése és a kopár sziklák cserjésedése következtében a déli lejtőn a fás növényzetborítás jelentősen megnövekedett. Távérzékeléssel rögzített adatok szerint 1964-ben a sziklás lejtő erdősültsége 9.38% volt, 2005-re ez 21,7%-ra emelkedett. Az egykor fátlan hegylábi löszlejtők teljesen becserjésedtek. (Dénes et al. 2012.; Erdős 2012) Az 1844-es uradalmi térkép szerint a déli lejtő fele “községi elkülönözött legelőként”, az alsó fele “kopár” néven szerepelt. A legeltetéssel az 1970-es évek végére, 80-as évek elejére hagytak fel. Ez oka lehet a hegyoldal befásodásának. (Dénes 2015)

2. Kép:

A vizsgált terület vegetációja (Fotó: Békésné Gábor Katalin, 2020.12.08.)

A terület éghajlati adottságai

A Szársomlyó déli oldalának éghajlata kifejezetten mediterrán jellegű. Az Országos Meteorológiai Szolgálat pécs-pogányi mérőállomásának adatai (OMSZ, KSH) alapján az évi középhőmérséklet az elmúlt 100 évben 10–12°C között változott. Az elmúlt 20 évet vizsgálva 11 évben ez az érték 12 °C feletti volt, és csak 3 évben volt 11 °C alatt.

Az éves csapadékösszeg igen tág határok között mozgott az elmúlt 100 évben: 440 és 980 mm között. Az átlagos csapadékösszeg 10 éves átlagokat vizsgálva 536–762 mm között mozgott. Az utolsó 10 év átlaga évi 662 mm, eloszlása egyenetlen.

A napsütéses órák száma 2000 felett van, gyakran eléri az évi 2300–2400 órát. Az uralkodó szélirány északi, mely a hegyvonulat miatt irányt változtat és így a déli oldalt megvédi a nagy lehűléstől. A déli lejtőn évente legalább 200 napon 0 °C felett van a hőmérséklet, az utóbbi 20 évben a havas-jeges napok száma 15–46 közötti volt. (KSH: https://www.ksh.hu/stadat_files/kor/hu/kor0077.html, OMSZ: https://www.met.hu/eghajlat/magyarorszag_eghajlata/eghajlati_visszatekinto/elmult_evek_idojarasa/ Elérés dátuma 2024.03.26.)

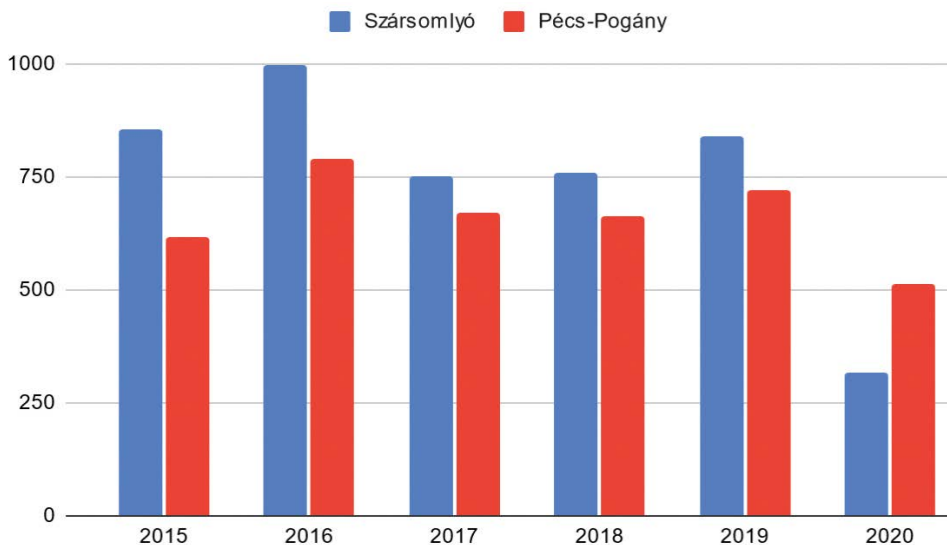
2013. óta a Boreas Kft. mezőgazdasági célból meteorológiai állomást működtet a hegy lábánál. A pécs-pogányi és a szársomlyói mérőállomás egymástól légvonalban 23 km-re van. Összehasonlítást végeztem a két mérőállomás adataiból, hőmérséklet és csapadék tekintetében. Az alábbi táblázatban a két mérőállomás adataiból számolt éves átlaghőmérséklet szerepel a 2015–2020. közötti időszakban. Az adatok elemzéséből kitűnik, hogy a vizsgált területen az éves átlagos középhőmérséklet átlagosan 1°C-al magasabb a pogányi régióhoz képest.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Szársomlyó	13,16	12,66	13,08	13,62	13,89	13,32
Pécs-Pogány	12,3	11,8	12	12,6	12,9	12,4
Eltérés	0,86	0,86	1,08	1,02	0,99	0,92

1. Táblázat:

Szársomlyó és Pécs-Pogány éves átlagos középhőmérséklete 2015–2020 között
(Készítette: Békésné Gábor Katalin)

Ugyanezen időszak éves csapadékmennyiségének összehasonlítását a vizsgált és a pécs-pogányi területen az alábbi grafikon szemlélteti.

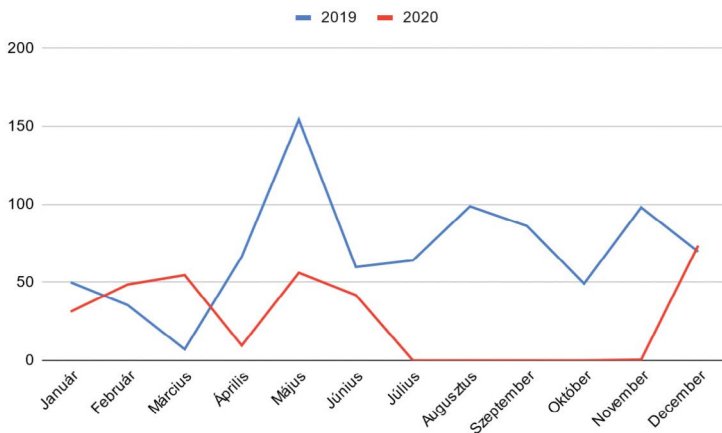
1. Ábra:

Szársomlyó és Pécs-Pogány éves átlagos csapadékmennyisége 2015–2020 között
(Ábrát készítette: Békésné Gábor Katalin)

A grafikonból kitűnik, hogy a Szársomlyón lehullott csapadék mennyisége a hat évből öt évben magasabb, mint a pogányi területen, és nagyobb ingadozást mutat.

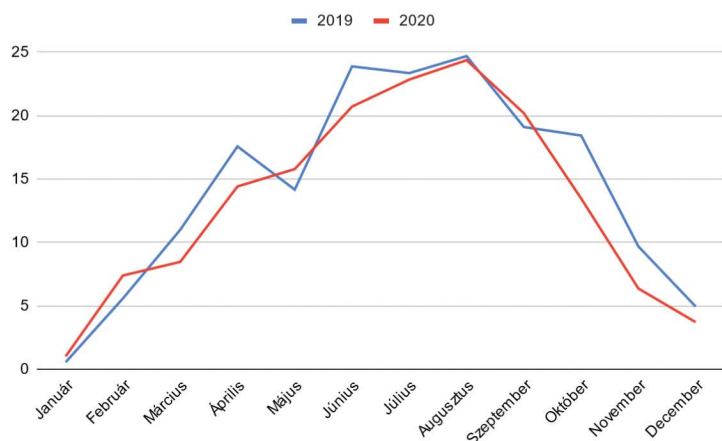
A Boreas Kft. szársomlyói mérőállomásának adataiból grafikont készítettem a havi csapadékeloszlás szemléltetésére a vizsgálat kettő évében.

Az ábra jól szemlélteti a csapadék havi egyenlőtlen eloszlását és a 2020-as év extrém szárazságát. Ábrázoltam a vizsgálat két évének havi átlaghőmérsékletét is.

2. Ábra: Szársomlyó havi csapadékeloszlása 2019–2020 között (Készítette: Békésné Gábor Katalin)

Ennek alapján elmondható, hogy mindkét évben az augusztus volt a legmelegebb és a január a leghidegebb hónap. A két év hőmérsékleti adatainak összehasonlításakor látható, hogy azok nem mutatnak lényeges eltérést.

3. Ábra: Havi átlaghőmérséklet a Szársomlyón 2019–2020 között (Készítette: Békésné Gábor Katalin)

A kutatás menete

A kutatást 2019. november 30-án kezdtem. Az első két évben 16 bejárást végeztem a területen. A terület adottságainak megfelelően az őszi-téli hónapokban átlagosan havi két alkalommal voltam a területen, a száraz nyári hónapokban csak nagyobb mennyiségű csapadék után mentem terepszemlére. Ez a 2020-as év nyarán két alkalmat jelentett. A további években átlagosan 6 alkalommal voltam a területen. A bejárásokról általánosságban elmondható, hogy a hegy keleti lábától indultam nyugati irányba a gerinc felé. Kijelölt mintavételi területek nem voltak, igyekeztem a hegy teljes déli oldalát bejárni. Egy alkalommal a déli lejtő nyugati oldalának tűzzel érintett területét vizsgáltam. A felmérések során fényképfelvételeket készítettem a talált fajokról, sorszámmal ellátva, majd, ha a határozás szükségessé tette, mintapéldányt gyűjtöttem be belőlük. A begyűjtött termőtesteket leszárítottam, katalogizáltam, a mikroszkópozáshoz készített preparátumokat 1000-szeres nagyítással fotóztam. A fajok meghatározása makro- és mikroszkopikus jegyek alapján történt, genetikai vizsgálatra nem került sor.

A határozáshoz igénybe vett mikroszkópok:

- American Optical Corporation Mod.569 0.7 to 3.0x Nagyító mikroszkóp
- MEIJI ML 5000 Microscope Biológiai mikroszkóp

A határozáshoz használt kémiai reagensek:

- KOH 3%-os oldata
- Gyapotkék oldat
- Melzer-reagens
- 1 %-os vizes kongóvörös oldat

A fajok meghatározásánál felhasznált szakirodalom: Knudsen–Vesterholt (2012), Laessoe–Petersen (2019), Jeppson (2018) és Jeppson et al. (2017).

Eredmények

A terület vizsgálata során az alábbi fajokat határoztam meg:

Latin elnevezés	Magyar név	Veszélyeztetettség
<i>Agaricus campestris</i>	mezei csiperke	
<i>Agaricus moelleri</i>	tintaszagú csiperke	
<i>Agaricus phaeolepidotus</i>	barnapikkelyű csiperke	VL3
<i>Agrocybe vervacti</i>	üregestönkű rétgomba	
<i>Arrhenia obscurata</i>	sötét mohagomba	VL3
<i>Arrhenia rickenii</i>	bordás mohagomba	VL3
<i>Arrhenia retiruga</i>	recés mohagomba	VL3

<i>Arrhenia spatulata</i>	karéjos mohagomba	VL3
<i>Arrhenia velutipes</i>	bársonyostönkű mohagomba	VL3
<i>Bovista aestivalis</i>	ligeti pöfeteg	
<i>Bovista furfuracea</i>	apró pöfeteg	VL1
<i>Calvatia candida</i>	foltos pöfeteg	VL2
<i>Calvatia fragilis</i>	lilabélű pöfeteg	VL0
<i>Chlorophyllum agaricoides</i>	lemezes pöfeteg	VÉDETT
<i>Chlorophyllum rhacodes</i>	piruló őzlábgomba	
<i>Clitocybe agrestis</i>	réti tölcsérgomba	
<i>Clitocybe barbularum</i>	buckaközi tölcsérgomba	
<i>Clitocybe rivulosa</i>	mezei tölcsérgomba	
<i>Collybiopsis vaillantii</i>	fakó szegfűgombácska	
<i>Conocybe sp.</i>	haranggombafaj	
<i>Crinipellis scabella</i>	pikkelyes álszegfűgomba	
<i>Cyathus olla</i>	szürkés pohárgomba	
<i>Disciseda bovista</i>	nagy csészéspöfeteg	VL3
<i>Disciseda cf. candida</i>	kicsiny csészéspöfeteg	VL3
<i>Disciseda verrucosa</i>	vastagkérű csészéspöfeteg	VL3
<i>Entoloma phaeocyathus</i>	döggombafaj	VL3
<i>Galerina graminea</i>	gyepi sisakgomba	VL3
<i>Galerina hypnorum</i>	mohalako sisakgomba	
<i>Galerina mniophila</i>	sisakgombafaj	
<i>Galerina pseudomycenopsis</i>	sisakgombafaj	
<i>Gastrosporium simplex</i>	árvalányhaj-pöfeteg	VL2

<i>Geastrum corollinum</i>	rideg csillaggomba	VL3
<i>Geastrum fimbriatum</i>	közönséges csillaggomba	VL3
<i>Geastrum floriforme</i>	molyhos csillaggomba	VL3
<i>Geastrum granulosum</i>	apró csillaggomba	VL3
<i>Geastrum pseudostriatum</i>	rücskös csillaggomba	VL3
<i>Geastrum schmidelii</i>	kicsiny csillaggomba	VL3
<i>Hemimycena candida</i>	tejfehér álkígyógomba	
<i>Infundibulicybe glareosa</i>	vörösbarna tölcsérgomba	
<i>Lamprospora miniata</i>	mohacsészegomba-faj	
<i>Lentinus arcularius</i>	fagyálló likacsosgomba	
<i>Lepiota erminea</i>	fehér őzlábgomba	VL3
<i>Lepiota oreadiformis</i>	sima őzlábgomba	
<i>Lepista personata</i>	lilatönkű pereszke	
<i>Lepista panaeolus</i>	márványos pereszke	
<i>Leucoagaricus leucothites</i>	fehér tarlógomba	
<i>Leucoagaricus sericifer</i>	karcsú tarlógomba	
<i>Lulesia fallax</i>	fehér álcölöpgomba	
<i>Lulesia popinalis</i>	keserű álcölöpgomba	
<i>Lycoperdon lividum</i>	réti pöfeteg	VL2
<i>Macrolepiota procera</i>	nagy őzlábgomba	
<i>Marasmiellus tricolor</i>	háromszínű szegfűgombácska	
<i>Marasmius oreades</i>	mezei szegfűgomba	
<i>Marasmius wynneae</i>	erdei szegfűgomba	
<i>Mycena aetites</i>	szürkelemező kígyógomba	

<i>Mycena olivaceomarginata</i>	gyepi kígyógomba	VL3
<i>Myriostoma coliforme</i>	szitaszájú csillaggomba	VL3
<i>Omphalina pyxidata</i>	fahéjszínű békagomba	VL3
<i>Omphalina rustica</i>	parlagi békagomba	VL3
<i>Panaeolus desertorum</i>	pusztai hegyesgomba	VL1
<i>Panaeolus foeniseeii</i>	réti trágyagombácska	
<i>Phaeoclavulina roellinii</i>	korallgombafaj	
<i>Psathyrella calcarea</i>	porhanyósgombafaj	VL3
<i>Psathyrella hirta</i>	trágya-porhanyósgomba	VL3
<i>Pseudoclitocybe cyathiformis</i>	kávébarna áltölcsérgomb	VL3
<i>Spodocybe trulliformis</i>	sötétköldökű tölcsérgomba	VL2
<i>Tulostoma brumale</i>	öves nyelespöfeteg	VL3
<i>Tulostoma calcareum</i>	nyelespöfetegfaj	VL3
<i>Tulostoma calongei</i>	nyelespöfetegfaj	VL3
<i>Tulostoma fimbriatum</i>	pillás nyelespöfeteg	VL3
<i>Tulostoma kotlabae</i>	világostönkű nyelespöfeteg	VL3
<i>Tulostoma melanocyclum</i>	sötétsávos nyelespöfeteg	VL3
<i>Tulostoma punctatum</i>	nyelespöfetegfaj	VL3
<i>Tulostoma simulans</i>	nyelespöfetegfaj	VL3
<i>Tulostoma squamosum</i>	szálkás nyelespöfeteg	VL3
<i>Tulostoma winterhoffii</i>	változékonyspórás nyelespöfeteg	VL3

A gombafajok veszélyeztetettségét kifejező kategóriák rövid magyarázata Rimóczi et al. (1999) alapján:

VL0 - Eltűnt, vagy kihalt fajok

VL1 - Eltűnéssel vagy kihalással fenyegetett fajok

VL2 - Erősen veszélyeztetett fajok

VL3 - Veszélyeztetett fajok

Eredmények értékelése, megvitatása

A vizsgálat első két évében végzett terepbejárások pontos időpontja és eredményessége az alábbi táblázatban áttekinthető.

Felmérés ideje	Összes feljegyzett faj	Zárt termőtestűek	Nyitott termőtestűek
2019.11.30	32	4	28
2019.12.16	34	14	20
2019.12.26	44	20	24
2019.12.27	22	9	13
2020.01.12	18	14	4
2020.02.03	29	27	2
2020.02.17	23	23	0
2020.02.23	20	20	0
2020.05.05	3	3	0
2020.06.12	3	2	1
2020.08.07	1	1	0
2020.10.21	24	4	20
2020.11.03	29	7	22
2020.12.08	25	8	17
2021.01.06	10	4	6
2021.05.24	2	1	1

2. Táblázat:

A területi bejárások során fellelt fajok mennyisége és megoszlása termőtesttípus alapján (Készítette: Békésné Gábor Katalin)

A fenti adatokból kitűnik, hogy a legnagyobb fajgazdagság ezen a területen november és január hónapok közötti időszakban van. A 2020-as év elején a januári fagyok vetettek véget a "kalaposgomba" szezonnak. Ezt követően már a nagyobb faj- és termőtestszám-találatok a zárt termőtestű fajok érett példányaiból származtak.

A száraz nyári hónapokban alig találtam néhány termőtestet és fajt. Ezeknél az alkalmanként az eső utáni első napot választottam a felméréshez. A fajlistából megállapítható, hogy a zárt termőtestet képző fajok száma a fellelt 76 fajnak több mint egyharmada, 27 faj. A fajok nemzetségbeli besorolása szerint a leggyakrabban előforduló nemzetség a Tulostoma nemzetség, a megtalált tíz fajjal. A második leggyakoribb nemzetség a Geastrum nemzetség, hat fajjal, és a harmadik gyakoriság szempontjából az Arrhenia öt beazonosított fajjal. A területen élő gombák a legjellemzőbben mohapárnákban nőnek. Ennek az az egyszerű magyarázata, hogy a száraz mediterrán körülmények között a moha raktároz hosszabb ideig nedvességet, ami a gombák kifejlődéséhez szükséges. A 2020-as év nyári hónapjainak extra szárazsága ezeknek a mohapárnáknak a kiégéséhez vezetett. A kiégés olyan mérvű volt, hogy az őszi és a téli csapadékosabb hónapokban sem tudtak regenerálódni. Ez a jelenség is hozzájárult ahhoz, hogy a 2020. év őszi-téli időszakában lényegesen kevesebb faj- és termőtestszámú gomba jelent meg a területen.

A 16 felmérés közül egy alkalommal jártam be a tűz által sújtott területet. Már a bejárás ideje alatt is szembetűnő volt a különbség a termőtestszám és fajok száma vonatkozásában. Mind a zárt termőtestű, mind a kalapos gombák tekintetében elmondható, hogy feleannyi fajt találtam a területen, a termőtestszám aránya pedig még az 50%-ot sem érte el az előző napi, sértetlen területen történt bejárás tapasztaltaknak. A felmérést mindkettő területrészén két fő végezte, mindkét alkalommal háromórás időtartamban. Megfigyelhető volt a leégett területen, hogy sokkal gyérebb az aljnövényzet, és a mohásodás mértéke is kisebb volt.

A területen a várakozásnak megfelelően nagyon sok ritka, különleges gombafajjal találkoztam. Ennek magyarázatául pedig a vizsgált terület egyedi éghajlati és talajadottságai szolgálnak.

A fajlistából kiemelnék és ismertetnék négy fajt, amelyek megtalálása a legnagyobb élmény volt a területen.

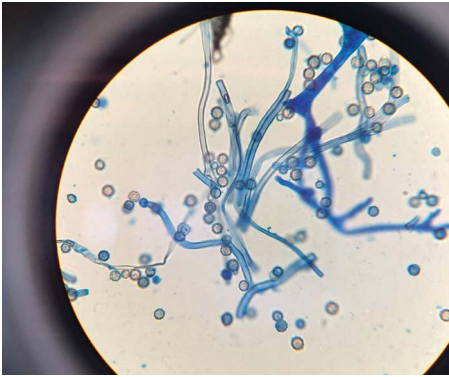
Clavatia fragilis – lilabelű pöfeteg

A bejárásaim során öt alkalommal talákoztam vele, összesen 16 termőtestet számoltam. (2019.12.26., 2020.01.12., 2021.12.04., 2021.05.24., 2023.01.02.)

3. Kép:

Lilabelű pöfeteg (*Clavatia fragilis*) termőhelyi fotója (Fotó: Békésné Gábor Katalin 2020.01.12.)

A bejárásaim során öt alkalommal talákoztam vele, összesen 16 termőtestet számoltam. (2019.12.26., 2020.01.12., 2021.12.04., 2021.05.24., 2023.01.02.)

4. Kép:

Lilabelű pöfeteg (*Clavatia fragilis*) spóráinak és kapillíciumainak mikroszkópos felvétele 1000-szeres nagyításban (Fotó: Békésné Gábor Katalin, 2020.02.05.)

Chlorophyllum agaricoides – lemezes pöfeteg

Ezt a fajt három alkalommal sikerült beazonosítani (2019.12.26., 2020.02.03., 2024.01.04.). E három alkalomkor összesen nyolc termőtestet találtam. Méretük elmaradt az Alföldön talált termőtestekhez képest, de egyedi makrobélyegei alapján egyértelműen beazonosítható volt a faj.

5. Kép

Lemezes pöfeteg (*Chlorophyllum agaricoides*) termőhelyi fotója (Fotó: Békésné Gábor Katalin, 2019.12.26.)

Gastrosporium simplex - árvalányhaj-pöfeteg

Ezt a fajt egy alkalommal sikerült megtalálni és beazonosítani, 2019.12.26-án. Ennek a gombának a különlegességét abban látom, hogy amellet, hogy nagyon ritka, az életmódja és mérete miatt különösen nehéz fellelni. A gombát a földalatti gombák közé sorolják, mert csak nagyon ritkán kerül a felszínre. Szikár, homokos lejtőkön, fátlan homokpusztákon él, évelő füvek körül, a felszín alatt néhány centiméterrel. Ősszel kezd fejlődni és áprilusra érik meg. Előfordul, hogy egy heves eső, vagy erős szél következtében a felszínre kerül. A termőtest mérete jellemzően 0,5-2 cm. Az általam talált példányok nem érték el az 1 cm-es átmérőt. (Rimóczi 2006),(Szemere 2005)

6. Kép
Árvalányhaj-pöfeteg (*Gastrosporium simplex*) termőhelyi fotója (Fotó: Békésné Gábor Katalin, 2019.12.26.)

Panaeolus desertorum – pusztai hegyesgomba

Ezt a fajt összesen egyszer találtam meg, 2024.12.04-én. Nagyon ritkán kerül a gombászok szeme elé, mert különösen jól rejtőzködik apró méretével és környezetébe olvadó színével. A termőrész általában 1-1,5 cm magas, 2-3 mm széles, kezdetben vöröses-barnás színű, majd idősebben szürkés-barnára, szürkésre fakul. A tönk alig 1 mm átmérőjű, kifejlett példányokon 6-8 cm-esre is megnyúlhat. Ezekkel a tulajdonságokkal kiválóan megbújik a fűszálak között. (Rimóczi 2005.)

7. Kép
Pusztai hegyesgomba (*Panaeolus desertorum*) termőhelyi fotója (Fotó: Békésné Gábor Katalin, 2021.12.04.)

Összefoglalás

A Szársomlyó a nagygombakutatás szempontjából ez idáig egy feltérképezetlen terület volt. A kutatás megkezdésekor az alábbi kérdésre kerestem a választ.

Az első kérdés, hogy vajon találok-e nagygombákat a Szársomlyó déli, kopár, száraz, kietlennek tűnő területein? A kitűzött elsődleges cél, a területen fellelhető fajok mind szélesebb feltárása volt. A vizsgálat első két éve alatt 68 faj beazonosítása történt meg, ezt követően még nyolc új fajt sikerült meghatározni. Az időjárási tényezők a kutatás második évében nem kedveztek a feladatnak, ezért abban az évben kevesebb új faj került elő. A beazonosított fajok egyharmad része különleges életmódú és megjelenésű faj, tökéletesen alkalmazkodva a száraz, meleg, szubmediterrán klímához. A fajok másik egyharmada szintén a helyi egyedi körülményekhez alkalmazkodva, a mohapárnákban élő kalapos gombák voltak. A fennmaradó egyharmad részt pedig a "közönségesnek" mondható, más területeken is gyakran előforduló fajok tették ki.

A második kérdés, hogy a 2019. márciusi tüzeset okozott-e károsodást a terület gombavilágában? Ezért a vizsgálat célja, a terület leégett és a nem károsult részének összehasonlítása volt, amely részben megtörtént. Megfigyelésem szerint a tüzesetet követő első őszi-téli lényegesen kevesebb fajt és termőtestet találtam a károsodott területen. A második évben a gombák termőtestszáma az extrém száraz nyár és őszi miatt annyira lecsökkent még a nem károsodott területen is, hogy nem volt értelme abban az évben az égett területen megfigyelést végezni. A részletesebb következtetések levonásához az elkövetkező években további megfigyelések szükségesek, mely során a természet regenerálódási folyamata is vizsgálható.

A harmadik kérdés, hogy vajon a sok védett növény és állatfaj mellett védett gombafajokat is találok-e a területen? A cél a terület természetvédelmi szempontból történő vizsgálata volt.

A várakozásoknak megfelelően beigazolódott, hogy a terület nem csak a növény és állatvilág, hanem a gombavilág szempontjából is egyedi és különleges. A hegy talajadottsága és szubmediterrán klímája következtében a területen különleges életmódú és megjelenésű gombafajok élnek. A vizsgálat során 1 védett fajt találtam (*Chlorophyllum agaricoides*), egy eltűnt, kihalt fajnak minősített fajt (*Calvatia fragilis*) és 40 eltűnéssel fenyegetett, erősen veszélyeztetett vagy veszélyeztetett fajt. A fellelt védett és védettségre szoruló fajok bizonyítják, hogy a terület védettsége a gombavilága szempontjából is indokolt. Magyarországon nincs még egy olyan tájegység, ahol ezekhez a talajadottságokhoz ilyen éghajlati adottság társulna, ezért különösen fontos és indokolt a Szársomlyó további vizsgálata. Tervem, hogy a következő években további megfigyeléseket végzek a területen, hogy az ott élő gombafajokat mind szélesebb körben felkutassam.

Köszönetnyilvánítás

Szeretném megköszönni konzulensemnek, Finy Péternek és Dima Bálintnak az öt év alatt nyújtott segítséget a gombahatározásokban és a biztatást a kutatás elvégzéséhez. Köszönöm a felsőfokú tanfolyamtársaimnak, Ólvedi Istvánnak, Császárné Erdélyi Katalinnak és Székelyné Bognár Eszternek, Fedor Ilonának a gombák határozásában nyújtott segítséget. Köszönöm a Duna-Dráva Nemzeti Park dolgozóinak a támogató hozzáállásukat a kutatás elvégzéséhez. Köszönöm a családom minden tagjának a segítséget! Velem tartottak a terepszemlékre, türelmesen és érdeklődve vettek részt a munkában és számítástechnikai ismereteikkel segítettek az eredmények formába öntésében. Nélkülük ez a munka nem készült volna el.

Irodalom

- BÖLÖNI J. – MOLNÁR ZS. – KUN A.* 2011: Magyarország élőhelyei, vegetációtípusok leírása és határozója. Vác-rátót, 2011.
- DÉNES A.* 2000: A Villányi-hegység flóra- és vegetációkutatásának története, eredményeinek összefoglalása, különös tekintettel a védett és ritka fajok előfordulására Dunántúli dolgozatok (A) Természettudományi sorozat 10. Pécs, 2000. 47–77.
- DÉNES A.* 2015: A Villányi hegység tájhasználatának történetéhez. Tájhasználat a 20. századig és nagyharsányi területtörténetek botanikai megközelítésből. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 53 (2015) 11–26.
- RIMÓCZI I. – SILLER I. – VASAS G. – ALBERT L. – VETTER J. – BRATEK Z.* 1999: Magyarország nagy-gombáinak javasolt Vörös Listája. Mikológiai Közlemények Clusiana 38 (1999) 107–132.
- SCHWEITZER F.* 2001: A Kárpát-medence félsivatagi és sztyeppsiskság formálódása és a messinai sókrízis. Földrajzi Értesítő 50/1–4 (2001) 9–31.
- SZEMERE L.* 2005: Föld alatti gombavilág. Budapest, 2005.
- VASS A.* 1979: Adatok a Villányi hegység mikroszkopikus gombáinak ismeretéhez. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 23 (1978) 25–30.

A botanikai gyermekjátékok növényei. Etnobotanikai áttekintés

DÉNES ANDREA

Janus Pannonius Múzeum, Természettörténeti Osztály
7621 Pécs, Káptalan utca 5.
e-mail: denesandreaipm@gmail.com

Rezümé: Archív adatokból mai online adatgyűjtéssel kiegészítve összesítettem a gyermekjátékokhoz hagyományosan felhasznált vad- és kultúrnövényeket. A források közel 100 növényfajt említenek, amit játékként, változtatás nélkül használtak vagy a tárgykészítő játékok alapanyaga volt. A tanulmányban a növényfajok listája és az azokhoz köthető játékok felsorolása vagy rövid bemutatása szerepel. A legkorábbi feldolgozott forrás 1905-ből származik, a mai adatgyűjtés során pedig főként a ma élő felnőttek gyerekkorának nagyjából 35-50 évvel ezelőtti játékait sikerült megismerni.

Kulcsszavak: hagyományos növényhasználat, népi növényhasználat, játékok, növényekkel, növényekből készített játékok

Plants for botanical children's toys and games. An ethnobotanical overview.

Summary: Wild and cultivated plants traditionally used for children's toys are summarised based on archive data and additional current online data surveying. The resources mention nearly 100 plant species that were either used for playing without any modification or as raw material when playing with the aim of making artefacts. The study includes an inventory of the plants, with a list or brief introduction of the toys or games related to each of them. The earliest resource used dates back to 1905, while the current data survey helped reveal information on the toys used 30-50 years ago during the childhood of today's adults.

Keywords: traditional plant usage, folk plant usage, games with plants, toys made from plants.

Bevezető

Botanikai játékoknak is nevezték azokat a gyermekjátékokat, melyekhez egy-egy növényfaj valamely részét használták fel egykor, vagy akár nagy ritkán még napjainkban is. Hatalmas boldogság egy kicsi gyereknek elfújni a pitypang bóbítáját, és nézni, hogyan repülnek az apró termések. A növényhasználat néha csak ilyen egyszerű módon történt, de talán még fontosabb az, hogy egy-egy növényi rész a gyermekek tárgykészítő játékaiknak elengedhetetlen alapanyaga is volt. A szükséges növény megkeresése, a játék megalkotása, és aztán az azzal való játszás is a játék része volt, de valójában ez mindig többet jelentett, mint csak szórakozás. Ha csak botanikai szempontból nézzük, akkor természet-, táj- és fajismeretben mindenképp gyarapodott a gyerekek tudása és a készségeik, ami nem kevésbé fontos. Az egykori élet szinte minden területén jelen volt ugyanis a mára szinte teljesen elfelejtett sokszínű növényhasználat. Jelen munkában a játékokhoz felhasznált fajokat összesítve gyűjtöttem az egykori és mai botanikai gyermekjátékokat.

Előzmények

Az elmúlt évtizedben főként a szerteágazó irodalmi forrásokból igyekeztünk a botanikai szempontokat előtérbe helyezve összesíteni a régi növényhasználat adatait. A mai emlékezet és a ritkán fennmaradt mai használat ismereteinek gyűjtésével is sok esetben sikerült kiegészíteni a múltbeli gyakorlatból lejegyzett adatokat. Gyűjtöttük a táplálékként, fűszerként, vagy gyerekcsemegeként ismert vadnövényekre vonatkozó elfelejtett, régi tudást (vö. DÉNES et al. 2012, 2013, SVANBERG et al. 2012.). A vadnövényi táplálékok visszatérése a mai táplálkozásba néhány faj esetében megkezdődött, egészen a piacokig és a csúcsgasztronómiáig is eljutott, de emellett is kuriózum maradt (DÉNES 2017, 2018a,b). A ház körüli és a háztartási munkákat meglepően sok, közel 150 növényfaj segítette a múltban, és még legalább 40 fajt lehet összesíteni seprűkötésre (DÉNES 2021). Ezek közül napjaink használatában már szinte semmi nincs. A népi növényhasználat tekintetében a legteljesebb a gyógynövények ismerete. Régóta és alaposan kutatott terület (vö. BABULKA 2013, PAPP 2013), melynek eredményként a gyógynövényhasználat törvényileg is szabályozva, modern fitoterápiai kutatásokkal is megerősítve fokozatosan visszatért az életünkbe.

A növényekhez kapcsolódó gyermekjátékok közé több szerző a gyerekek által játékból is rágcsált „gyerekcsemegek” gyűjtögetését, a növények kóstolgatását is besorolja (vö. BÁRKÁNYI 1992, JANEK 1995, KRISTON VIZI 1989). A régi adatközlők is megemlítik vagy utalnak rá, hogy játékból indultak el egy-egy csemegeért: „Menjünk gobolyicskázni!” (LENGYEL 1982: 12.), vagyis csemegebarabolyt csemegezni. „Amikor rá gondolok a barabolyásásra, visszavarázsol a szép gyermekkorba és megeleveníti előttem gyermekkori szép játszótereimet.” (ISTVÁN 1995: 313–314.) A korábbi kutatók eredményeként 80 fajt, mint gyerekcsemeget, csak rágcsált vagy tényleg ehető csemeget már biztosan sikerült összesíteni (vö. DÉNES et al. 2013., DÉNES 2023a).

A botanikai gyermekjátékokra a mai adatgyűjtés és az online tér figyelése alapján elmondható, hogy sok ma élő felnőtt örömmel emlékszik vissza egy-egy növényhez kapcsolódó játékára. Ugyanakkor sajnálják, hogy a mai gyerekek számára igen kevésbé ismertek ezek a játékok és maga a sikeres alkotás folyamata, öröme is.

Anyag és módszer

A tanulmány 35 néprajzi- és etnobotanikai irodalmi forrás feldolgozásával készült, valamint sikerült kiegészíteni az adatokat a mai felnőttek visszaemlékezésével gyerekkori játékaikra online és személyes gyűjtés segítségével. Az irodalmi feldolgozás elsősorban Magyarország jelenlegi területére fókuszált, de a feldolgozott források és a mai adatközlők kapcsán a történelmi Magyarország területét is érinti. A mai adatgyűjtés során 60 fő írta le vagy mondta el gyerekkori emlékeit. Ezen felül az online tér figyelése is kiegészítette adatokkal a témát. Egy-egy régi fotó (jelen esetben növény vagy egykori játék fotója) vagy cikk esetében a közösségi oldalakon hozzászólásokban szívesen mondják el múltbeli vagy mai élményeiket az emberek. Az adatok összesítése során figyelembe vettem minden adatot, amit legalább egyszer említenek a források vagy az adatközlők. Az egyes fajok használatának gyakoriságát, táji elterjedését, a játékok elkészítésére és felhasználásra vonatkozó részleteket jelen keretek között nem volt lehetőség megjeleníteni, a hivatkozott forrásokban viszont a legtöbb esetben mindezek megtalálhatók.

A taxonnevek a WFO Plant List (<https://wfoplantlist.org/>) nomenklatúráját, illetve az Új Magyar Fűvészkönyv (KIRÁLY szerk. 2009) elnevezéseit követik. Rövidítések: ex litt.: írásban küldött közlés; ined. 2023: 2023 évi saját adatgyűjtés közöletlen adatai.

Botanikai játékokban felhasznált növényfajok és játékok

A régi gyermekjátékok ismereteinek gyűjtésével elsősorban a néprajztudomány keretein belül többen is foglalkoztak, köztük a növényeket használó játékokat is számos gyűjtő, sokszor teljes részletességgel bemutatja vagy elemzi (vö. LÁZÁR – NIEDERMÜLLER 1990, CSÁSZI 2001, KERÉNYI 1951, PÉCSI-né ÁCS 1978, CSETE 1957, SZABÓ 1995, SIMON-HEGEDŰS – SIMON 2016, KRISTON VIZI 1989, 1996, NAGY 1995, GAZDA 1980, JANEK 1995).

A feldolgozott források közül a legkorábbi munka 1905-ben jelent meg. Hathalmi Gabnai Ferenc ebben a budapesti gyerekek növényes játékeit gyűjtötte össze, míg a csongrádi tanyavilágból nem sokkal későbből, 1910-es és 30-as évekbeli gyűjtésekből Bárkányi Ildikó (1992) közöl botanikai játékokat. A leggazdagabb forrásanyagok Lábadiné Kedves Klára (1984) drávaszögi gyűjtései, Nagy Rózsa 1942-ben megjelent nagyvátói anyaga, József Dezső 1943-as nyikómenti gyűjtése. Sándor Mihályné 1962-ben Berettyóújfalu gazdag, változatos kórójátékait mutatja be. Balogh Sándorné Horváth Rozáli (1993) a növényekből készülő ékszereket elemzi.

A gyerekek „... a növények virágát, termését, levelet, szárát eredeti találékonyssággal illesztik bele játékvilágukba, s használják fel játékszeranyagul” (N. BARTHA 1937: 470.). A legegyszerűbb játékokban nem alkottak semmit a növényből, csak önmagában a növényi részt használták. Ijesztgettek csipős csalánal, bogáncssal dobálóztak, papsajtából „főztek”. A „szeret, nem szeret”, „élek-e, halok-e”, „kapok-e verést otthon” kiszámolók, miközben levelet, szirmokat tépnek le sorban, több növényfajjal is ismertek. Fűzfaágakat virágzásakor megrázni és csak állni a hulló, aranyló virág

porban, pitypangbóbbitát elfújni, juhartermést egy nagy marokkal feldobni és nézni, ahogy pörögve esnek lefelé, örömet okozó játékok voltak kicsiknek és nagyob-
baknak egyaránt. Arcot pirosítani pipacsszirommal, rúzsozni lila faeperrel, körmöt
lakkozni a japánakác csillogó nedvű termésével és sok mással is, már inkább a mai
felnttek gyerekkorának találmányai. A fiúk háborús játékaiban jól durrant a tűzbe
dobott bükkmakk, a mai felnttek pedig régen hóbogyótermés földhöz vágásával
„petárdáztak”. A csattanó maszlag tüskés termése sündisznó volt, a vadgesztenye
magja szappan a babáknak és még igaziból habzott is. A lovacsázáshoz a „vessző-
paripa” lehetett akár egy virágos napraforgó vagy egy bugás nád is. Apró alakítással
a makk-kupacs „pipává”, a falevelek szorosan összetekerve „cigarettvá” alakultak.

A legjobb „építőkocka” a kukoricacsutka volt, a legjobb „legó” pedig a bogáncs.
Szinte mindent össze lehetett belőle rakni: a lányok bútorokat, eszközöket a ba-
báknak, a fiúk buzogányt, rangjelzést a katonásdihoz. A csutkababához és a csut-
kaökörhöz csak kis csutkaalakítás kellett, és máris készen álltak a játéokra. A tárgy-
készítő játékokban az alkotások többsége persze komolyabb munkával, nagy ügyes-
séggel készült. A hangadó játékok (síp, duda, hegedű, zúgattyú), a pörgettyúk több
faj anyagából, kórókból, vesszőkből is készülhettek. A szerepjátékokhoz kicsiben
elkészítették a felnttek tárgyait, eszközeit növényekből, akár élethűen, akár csak
a szerepre alkalmas, egyszerű formában: babák, haszonállatok, bútorok, eszközök,
ékszerek és persze játékfegyverek, mint a vízipuska, ij, parittyá, suhintó születtek
növényi anyagokból.

1. Kép: Csutkafogó

A kocsi egy lukas, kopott, kerek bádóg edény, egyik füléhez van befogva a két fehér kukoricacsutkából készített magyar ökör, jármük bodzafa és drót, a tézsla ugyan-
csak vessző. Szarvuk vastag alumínium drótból van hajtogatva. A kocsi gyanánt
szolgáló edény másik füléhez drót segítségével van felerősítve a két lógóra kötött
svájci marha, melyek piros színű kukoricacsutkából vannak, szarvuk vékonyabb alu-
mínium drótból. Fél Edit és Hofer Tamás gyűjtése, 1954, Átány. Néprajzi Múzeum,
Szokás- és játékgyűjtemény, Lsz: NM 54.80.96.1, Fotó: Nagymarosy Ádám.

Közel 100 faj, nagyjából fele-fele arányban kultúr- és vadnövény ismert a források-

ból a botanikai játékokhoz. Bár objektív statisztikára nincs lehetőség, de a fajok és a belőlük készült játékok gyakoribb említése alapján a kukoricához, a nádhoz és a pitypanghoz kötődő játékok az első helyeken szerepelnek. Fából, vesszőből készült játékok sokasága is ismert, de nem mindig tudható, mely fafaj vagy cserje anyagát használták. Gyakori azonban a fűzfa, a mogyoró és a bodza említése, illetve az azokból készült játék. Mérgező faj is felmerül párszor. Enyhén mérgező fajok kóstolgatása (vö. DÉNES 2023b), súlyosan mérgező fajok, mint a csattanó maszlag vagy a foltos bürök pedig alapanyag lehetett a játékokhoz. A játékok megragasztásához szintén növényi anyag, csiriz vagy macskaméz is lehetett a ragasztó (NAGY 1942: 297.). Érdekes játékszokást jegyzett le Takács Dezső (1941–44): a fiatalok fenyőtobozt és fenyőgyantát gyűjtöttek, mindenszentek estéjén pedig a tetetőben magasba dobálták a meggyűjtött és gyantától jól égő fenyőtobozokat, míg a felnőttek rájuk nem szóltak.

Az irodalmi adatokban szereplő korai játékok részben megtalálhatók a mai felnőttek egykori játékaik között is, tehát a legkedveltebbek átöröklődtek nemzedékeken keresztül, és még úgy 35–50 éve is sok gyerek készített például fűzfasipot vagy szárhegedűt, „háborúzott” mogyoróból készült ijjal, nádból nyilvesszővel, vesszősuhintóval vagy éppen útifű-virágzat lövedékkel. A bogáncsból nem csak 1910-ben készült bababútor, hanem a mai nagymamák gyerekkorában is. A juhar-kakastaréj, a papsajt, a pipacsbaba, a szittyóból fonott békaszék, a pásztortáska-csörgő, toronyépítés csutkából, a „szeret, nem szeret” kiszámoló növények és még jó pár növényfelhasználás, ha nem is általánosan, de ismert volt a mai felnőttek gyerekkorában is.

2. Kép:
Csuhebaba és készítője napjainkban. Fotó: Horváth Veronika

Az is kiderül az adatokból, hogy a gyerekek természetismerete a mainál lényegesen nagyobb volt, és minden bizonnyal az idő során egyre fogyott ez a fajta tudás, ahogy a modern játékokhoz egyre többen hozzájutottak. Még, ha nem is tudták a növény nevét, azzal tisztában voltak, hogy hogyan viselkedik, mit és mikor lehet belőle készíteni. Például, hogy a füvek kalásza felmászik a ruha ujjában nyakig, a gólyaorr csőre, a bürök vagy a pitypang szára vízben vagy éppen kiszáradva bepöndörödik, hogy melyik fű kalásza vagy melyik termés, virágzat akad, ragad. Hogy mely játékok „mentek ki a divatból” viszonylag korábban, azt jelen adatok alapján nem lehet megmondani, újdonság azonban felfedezhető a mai felnőttek emlékei alapján. A korai adatokban nem szereplő, tehát újabbnak tekinthető mindenképp a lányok szépitkező játékaiban több körömlakknak és rúzsoknak alkalmas növény megjelenése, valamint az újabban ültetett, városi egzotikus fajok terméseinek, magjainak használata alapanyagként.

Az alábbiakban a játékokhoz használt fajok listája a tudományos nevek szerint betűrendben, és a fajokhoz köthető játékok szerepelnek.

A játékokhoz használt növényfajok listája és az egyes fajokhoz köthető játékok

Acer spp./ juharfajok: A szárnyas zöld termését felhasítva az ornyeregre ragasztották, ez volt a kakasorr játék. A terméseket feldobták, propellerként hullott lefelé. A zöld termés gyerekcsemege. (*HATHALMI GAB-NAY* 1905: 299., *DÉNES* et al 2013., ined. 2023)

Aesculus hippocastanum L / vadgesztenye: A termésburokból „pipa”, mérlegserpenyő, a magból állatkák lettek gyufaszállábakkal. Leveleit kicifrázták úgy, hogy kihúzták a szövetet minden második levélér közül. A mag játékszappan, habzott is. Ékszerkészítéshez és gyerekcsemegeként is említik, bár nem ehető. (*LÁBADINÉ* 1984: 23., 31; *N. BARTHA* 1937: 475., *BALOGHNÉ* 1995: 672., *DÉNES* et al. 2013, ined. 2023)2013., ined. 2023)

Agrimonia eupatoria L./ közönséges párlófű „apróbojtorján”: Termésével dobálták egymást (ined. 2023).

Alkanna tinctoria Tausch / báránypirosító: Körömfestésre (ined. 2023).

Allium cepa L. / vöröshagyma: Levéllel, hagymaszárral dudáltak vagy a levél epidermis-t nyelvvél a fogakhoz szorítva füttyentettek (*HATHALMI GAB-NAY* 1905: 298., *LÁBADINÉ* 1984: 46., *NAGY* 1996: 113., ined. 2023)

Anthemis sp. / pipitérfaj: Leveleit letépvé „élek-e halok-e...” kiszámoló (*VAJKAI* 1987: 102.).

Arctium lappa L. / közönséges bojtorján: Horgas csészepikkely-levelekkel ellátott virágzata a bogánccs, amivel dobálták egymást; összeakasztva őket viszont építőjáték volt, a lányok és fiúk is kreatívan alkottak belőle szinte mindent. A „lapulevélből” esernyő vagy „báli” szoknya lett, a szárból békaszek; gyöktörzse gyerekcsemege. A fiúk számára régen a madárfogas is lehetett játék. A Herman Ottó Múzeum egy stiglicfogót őriz gyűjteményében, amiben a csali a közönséges bojtorján sűrűn egymásba akasztott bogáncaiból áll tele magokkal. (*N. BARTHA* 1937: 474., *VAJKAI* 1987:

102., *LÁBADINÉ* 1984: 14., 28., 64., *NAGY* 1942: 291., *KRISTON VIZI* 1989: 527., *DÉNES* et al. 2013, ined. 2023)

3. Kép:

A bogáncs, a közönséges bojtorján (*Arctium lappa*) virágzata a legjobb „legójáték” volt nemzedékeken át.

4. Kép:

Madárfogó. „Stiglicnfogó” bogáncs csalival. Herman Ottó Múzeum gyűjteménye, Miskolc Leltári szám: HOM_NT_53.774.1. Forrás: MúzeumDigitár

- Bellis perennis* L. /százszorszép: A virággal „szeret, nem szeret...” játékot játszottak, illetve koszorút is fontak vagy fűztek belőle (LÁBADINÉ 1984: 25., ined. 2023).
- Berberis vulgaris* L. / sóskaborbolya: A termés nedvével körmöt festettek (ined. 2023).
- Beta vulgaris* L convar. *crassa* Mausf. / takarmányrépa: Játékos fogpótlásként foghíjas gyerekeknek a fehér beléből vágtak ki akár ijesztően nagy pótfogat (N. BARTHA 1937: 474.).
- Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik. / pásztortáska: „Élek-e halok...”, „Menjek, ne menjek...” kiszámoló a termések letépkedésével; a félig lehúzott terméskéssel rázva csörgő lett és gyerekcsemegeként is említik (N. BARTHA 1937: 470., NAGY 1942: 289., GAZDA 1980: 227., DÉNES et al. 2013, NAGY 1995: 297., ined. 2023).
- Caragana arborescens* Lam. /borsófa: Füttyentésre, sípolásra használták a terméshüvelyt. A fúvás erősségéhez képest 2-3 hangot is ki lehetett egy sípból csalogatni (HATHALMI GABNAY 1905: 298.).
- Carex* spp. /sásfaj(ok): A levelekből sáskoszorút, karkötőt, csigajátékot, bábot készítettek, rágcsált gyerekcsemege is volt (LÁBADINÉ 1984: 24., NAGY – VIDÁK 1980, DÉNES et al. 2013).
- Catalpa bignonioides* Walter / szivarfa: Termés nedve csillogó körömlakk (ined. 2023).
- Celtis occidentalis* L./ nyugati ostorfa: Termés köpöcső-lövedék; felfűzve nyaklánc, karkötő; régen is és ma is ismert gyerekcsemege (DÉNES et al. 2013, ined. 2023).

5. Kép:
Nyugati ostorfa (*Celtis occidentalis*) termése. Fotó: Dénes Andrea

- Cichorium intybus* L./ mezei katáng: Szárat hangyabolyba dugták, s ha a hangyasavtól piros lett, szereti a kedvese, ha kék, nem (N. BARTHA 1937:470.).
- Conium maculatum* L. / foltos bürök: A kóró szárából „kerepölöduda”, sip, furulya és vízipuska készült, ami tolófával, a kézi „permetező módjára működött. Érdekes játék volt a „büdös bürök” szárából készített „kecske” is. A levéltelen, zöld szárat 10-12 cm-es darabokra vagdalták, két végét egymásra merőleges irányú metszéssel 3-4 cm mélyre behasították, majd az így előkészített szárdarabokat betették egy nagyobb tócsába. A bürökdarabkák két végén a 4-4 darab sallang csigaszerűen visszakunorodott, ami a kecske csavaros szarvára emlékeztetett. A mérgező bürökszár csavarodásával KERÉNYI (1951: 712.) szerint szájba véve is játszhattak, ami nem volt veszélytelen. (LÁBADINÉ 1984: 49., JÓZSEF 1943: 535., FAZEKAS 1995: 592., N. BARTHA 1937: 478., JÓZSEF 1943: 526., NAGY 1942: 294., KERÉNYI 1951: 712.)
- Convolvulus arvensis* L / apró szulák: Virágából menyasszonyi fátyol készült az apró babáknak porzókoronával; szára gyeplő volt a lovasdihoz. Rágcsálták is, de mérgező (N. BARTHA 1937:473, DÉNES et al. 2013, ined. 2023).
- Convolvulus arvensis* L / apró szulák: Virágából menyasszonyi fátyol készült az apró babáknak porzókoronával; szára gyeplő volt a lovasdihoz. Rágcsálták is, de mérgező (N. BARTHA 1937:473, DÉNES et al. 2013, ined. 2023).
- Corylus avellana* L. / közönséges mogyoró: A vesszőkből „bakszekér”, mogyorókerék, ij készülhetett, erdei csemege volt. Barkáiból ékszert is alkothattak (N. BARTHA 1937: 478., LÁBADINÉ 1984: 46., 23., PALÁDI-KO-VÁCS 1977, JÓZSEF 1943: 530., BALOGHNÉ: 1995: 672., DÉNES et al. 2013, ined. 2023).
- Corylus avellana* L. / közönséges mogyoró: A vesszőkből „bakszekér”, mogyorókerék, ij készülhetett, erdei csemege volt. Barkáiból ékszert is alkothattak (N. BARTHA 1937: 478., LÁBADINÉ 1984: 46., 23., PALÁDI-KO-VÁCS 1977, JÓZSEF 1943: 530., BALOGHNÉ: 1995: 672., DÉNES et al. 2013, ined. 2023).
- Cucumis sativus* L. / uborka: Megsárgult uborkából lábakkal uborkabika készült, kisuborkákból „bornyú” és más állatok (LÁBADINÉ 1984: 19., NAGY 1942: 297., ined. 2023).
- Cucurbita pepo* L. / marhatök és főzötök & *Cucurbita maxima* Duchesne / süttők: Tökhéjbaba, töklámpás ijesztgetésre, szárból furulya, duda, sip is, vessző lábakkal ökor készülhetett. Magból nyaklánc. 2-2 termésből, azokat farúddal átszúrva kerékpárt alkottak. A rudak kilógó vége volt a kormány és a pedál, egy másik gyerek tolta. Vízipuska töklevel „szárából”, esernyő töklevelből (FAZEKAS 1995: 592., N. BARTHA 1937: 474., 477., 478., NAGY 1942: 291., 294., LÁBADINÉ 1984: 12., 19., 23., BALOGHNÉ 1995: 672.).
- Datura stramonium* L. /csattanó maszlag: „éretlen termésével játszadozni szoktak a gyermekek s bariska, disznó, malac, riska, tüskésdisznó névvel nevezik” (N. BARTHA 1937: 470.)
- Euphorbia* sp. / kutyatejfaj: Fűszárból, akáclevélnyélből vagy nádlevélnyélből készült hurkot megnyálaznak úgy, hogy egy nyálhártya keletkezzen, és ebbe csöppentik a kutyatej nedvét, ami aztán szivárványos színeket mutat. Lámpásnak is nevezik. Van, ahol lovaglóstort is fontak hajtásából

(NAGY 1942: 289., N. BARTHA 1937: 473., DIVALD Borbála ex litt. 2023., LABADINÉ 1984: 34.).

Fagus sylvatica L. / bükk: Magja, termése a háborús játékokban tűzbe dobva, durranva a lövés hangját keltette. A fiatal levél, a makk és a csapolt fanedv gyerekcsemege. (NIEDERMÜLLER 1990: 553., DÉNES et al. 2013).

6. Kép:
Bükkmakk (*Fagus sylvatica*). Fotó: Dénes Andrea

7. Kép:
Gólyaorrfaj (*Geranium* sp.) csőrös, felnyílvá pöndörödő termése. Fotó: Dénes Andrea

Gleditsia triacanthos L. / tövises lepényfa: Magja ékszeralapanyag, nyakláncot, karláncot fűztek belőle, a nedvdús terméshüvely édes nedvét pedig sok gyerek szívesen nyalogatta (ined. 2023, *DÉNES* et al. 2013)

8. Kép:

Nyaklánc tövises lepényfa (*Gleditsia triacanthos*) magokból. Fotó: Kovács Ágnes

Helianthus annuus L. / napraforgó: A virágos szár felkantározva „vesszőparipa”, lovacsázáshoz; leveleiből esernyő készült (*N. BARTHA* 1937: 457., *NIEDERMÜLLER* 1990: 551., *NAGY* 1942: 291., *HAIDER* 1982)

Helianthus tuberosus L. /csicsóka: Gumókból lábakkal állatok formázására használták, és gyerekcsemege is volt a nyers, édes gumó (*N. BARTHA* 1937: 457., *DÉNES* et al. 2013)

Hordeum murinum / egérárpa: akadó kalászával dobálóztak. Ingujj, kabátujj alá dugva, karjuk mozgatására a kalász nyakig felkúszott. A lédús szarát rágcsálták. (*KERÉNYI* 1951: 712., *LÁBADINÉ* 1984: 63., *N. BARTHA* 1937: 475., ined. 2023)

Hylotelephium maximum (L.) Holub / bablevelű varjúháj: A békafű húsos levelét megnyomkodták, belefújtak, s az felfuvalkodott, mint a béka. (*LÁBADINÉ* 1984: 19., *N. BARTHA* 1937: 470., ined. 2023)

Juglans regia L. / közönséges dió: Fél dióhéjból, azt kilyukasztva és madzagot kötve rá pápaszemet, szemüveget készítettek vagy dióbölcsőt, ékszer. Csergető, csörgő, csettegő, csattogtató, csiripelő, pittyegtető, pittypiritty, tücsök néven hangadó játékot alkottak, ami egy megcsavart madzagkötésbe szorított fapálcika pecegetésével működött. Ugyanilyen szerkezetű az ugróbéka is. Egész dióhéjból kedvelt volt a pörgettyű, bűgattyú készítése. (N. BARTHA 1937: 470., 475., 476., FAZEKAS 1995: 592., NAGY 1996: 113., JÓZSEF 1943: 530., LÁBADINÉ 1984: 19., 23., 29., BALOGHNÉ: 1995: 672.)

9. Kép:

Pergettyű. Belétől megfosztott dióból készült pörgettyű. Három helyen át van lyukasztva. A hosszanti tengely mentén átfúrt két végén puhafából faragott, gombos végű szegecske megy át. A szegecskére cérna van tekerve, kis pálcikára kötve. A cérna a dió egyik oldalán fúrt kisebb lyukból fut ki. Gyermekjáték. A pálcika és a cérna húzogatásával a dió pergő mozgásba jön. Herman Ottó Múzeum, Miskolc - Leltári szám: HOM_NT_53.1570.1. Forrás: MúzeumDigitár

Juncus sp. & *Schoenoplectus* sp. / szittyó- & kákafaj(ok): A káka és szittyófajok zöld szárából a békaszék fonása, de más figurák is készültek gyufaszálakkal vagy fogpiszkálóval rögzítve. Fonással, tekeréssel korbács, ostor, azt mogyoróvesszőre kötve lovastak vele (N. BARTHA 1937: 477., NAGY 1942: 291., 297., LÁBADINÉ 1984: 40., NAGY – VIDÁK 1980, JÓZSEF 1943: 524., ined. 2023).

10. Kép:
Békaszék békaszittyóból napjainkban.
Fotó: Lovas Ági

Lagenaria siceraria (Molina.) Standl / lopótök: „úszókapinya” készült belőle. A nagyobb gyerekek két-két lopótök szárát összekötötték a kicsik számára, amit azok hónuk alá vettek és azokkal tanultak úszni (*LÁBADINÉ* 1984: 40.).

Lathyrus tuberosus L. / mogyorós lednek: Virágaiból ékszer készült, illatos virágait szívesen szedték csokorba, föld alatti gumócskái kedveltek voltak gyerekcsemegeként (*BALOGHNÉ* 1995: 672., *DÉNES* et al. 2013, ined. 2023)

Leucanthemum vulgare Lam. & *Leucanthemum* sp. / réti margaréta & margarétafaj: „szirmokat” lecsipegetve számolták: „Kapok-e verést otthon? - Igen, nem, igen, nem.” A virágfészekből „nyulat” készítettek: két „szirmot” volt a két füle, a többit letépték, a sárga csöves virágokból pedig kiszedtek néhányat a szeme, orra, szája helyén. Ékszerként is használták. (*GAZDA* 1980: 227., *SÁNDOR* 1962, *HATHALMI GABNAY* 1905, *BALOGHNÉ* 1995: 672.)

Lycium barbarum L. / közönséges ördögcérna: Termését körömfestésre, fényesítésre használták; érett termését eszegették. (ined. 2023, *DÉNES* et al. 2013)

Malva neglecta Wallr. & *M. sylveytris* L. / papsajtmályva & erdei mályva: A zöld termés, a papsajt a boltosdi játékban pogácsa volt, vagy főzőcskéztek vele, meg is ették; szárából, leveléből a kislányok gyűrűt, karperecet, nyakláncot fontak. „Ojtó-gaz”, ha jól rászorítják a karjukra, olyan folt marad utána, mint a himlő elleni oltás helye. A legkedveltebb gyerekcsemege, amire sokan ma is nosztalgiával gondolnak, annak ellenére, hogy íztelen. (*NAGY* 1942: 289., *BALOGHNÉ* 1995: 672., *BÁRKÁNYI* 1992: 247., *DÉNES* et al. 2013, ined. 2023).

Morus alba L. / fehér eperfa: Sötétlila termése „első rúzsunk volt, nehéz volt a kontúrt tartani” kicsik és nagyok is szívesen csemegézték (*TAKÁCS Mária* ex litt. 2023, *DÉNES* et al. 2013)

Nymphaea alba L. / fehér tündérrózsa: Leveléből kalap készült hátul összetűzve, ékszer: virágát hosszú szárral szedték, majd a szárát kettészedve nyaklánc

lett, amin a hatalmas virág volt a medál (*LÁBADINÉ* 1984: 22., 24.). *Papaver rhoeas* L. / pipacs: Pipacsbaba, ami a szirmok színe szerint pap, menyasszony, vagy vőlegény. A bimbókkal „sör-, bor-, pálinka-e?„ találgató játék: bor, ha piros, sör, ha rózsaszín, pálinka, ha fehér a kibontott bimbóban a szirm. Arcpirosítóként és rúzs-ként is használták az összedort szirmokat, ékszer is készülhetett belőlük és kóstolgatták is. (*N. BARTHA* 1937:470., 475., *VAJKAI* 1987: 102., *NAGY* 1942: 291, 289., *KERÉNYI* 1951: 712., *LÁBADINÉ* 1984: 14., *HATHALMI GABNAY* 1905: 384, *BÁRKÁNYI* 1992: 243., *CSÁSZI* 2001: 403., *BALOGHNÉ* 1995: 672., *DÉNES* et al. 2013, ined. 2023)

11. Kép:

Pipacsbaba (*Papaver rhoeas*) napjainkban. Fotó: Cerveira-Fülöp Alíz

Papaver somniferum L. /mák: Baba készült a gubóból és a pipacsbabához hasonlóan virágból (*N. BARTHA* 1937: 475., *VAJKAI* 1987: 102., *FAZEKAS* 1995: 591., *CSÁSZI* 2001: 403.)

Phaseolus vulgaris / veteménybab & *Vicia faba* L./ lóbab: a magok, a babszemek malomjátékban, lövedékként és ékszerként is szerephez jutottak a játékokban. (*NIEDERMÜLLER* 1990: 553., *BALOGHNÉ* 1995: 672. ined. 2023)

Papaver somniferum L. /mák: Baba készült a gubóból és a pipacsbabához hasonlóan virágból (*N. BARTHA* 1937: 475., *VAJKAI* 1987: 102., *FAZEKAS* 1995: 591., *CSÁSZI* 2001: 403.)

Phaseolus vulgaris / veteménybab & *Vicia faba* L./ lóbab: a magok, a babszemek malomjátékban, lövedékként és ékszerként is szerephez jutottak a játékokban. (NIEDERMÜLLER 1990: 553., BALOGHNÉ 1995: 672. ined. 2023)

Phragmites australis (Cav.) Trin. ex Steud. / nád: Gyakran használt növényi alapanyag volt a hajtás zölden és kóróként is. Nádsíp, zúzólo, zengető, nádi hegedű készítését a legtöbb néprajzi gyűjtő említi. A nyílvesző is leggyakrabban a könnyű nádszálból készült. Nádleveleből hajtogatva hajó, nádszálból papírsárkány váza, pecabot valamint sátor, búvóhely, kunyhó, tutajok épültek. Ügyességi játékot is leírtak, amiben a nádszál-darabokat kellett többszörösen keresztben összerakni és az volt ügyesebb, aki ezt úgy tudta megoldani, hogy egyben fel is tudta emelni. Nádtoll iskolásjátékhoz, nádvilla, nádkés, nádcsipesz piócafogáshoz. „lvócsévvé!” másfél méteres nádszívószállal a mélyebb, tisztább vízből szívták a vizet. Nádpáripa a bugás nádszál volt, lovagoltak rajta (N. BARTHA 1937: 401., 476., NAGY 1995: 297., LÁBADINÉ 1984: 30., 32., 39., 44., 46., 47., 48., 62., NAGY – VIDÁK 1980, FAZEKAS 1995: 592., NIEDERMÜLLER 1990: 551, ined. 2023).

12. Kép:
Nádsíp. Rippl-Rónai Múzeum Néprajzi Gyűjtemény, Kaposvár, Lsz.: 78.71.6 1-4. Forrás: MúzeumDigitár

Plantago spp. / útifűfaj(ok): Virágzatával, „fejével” lődöztek: behajtották ujjaik körül, aztán elütötték. A szárból békaszéket vagy más néven békakosarat, békakalánt is fontak. Főzőcskézéskor a lemorzolt termés volt a fekete-bors vagy a borsó. Szárából karkötőt, gyűrűt készítettek. Órajóslás: ahány kiálló rostszál látható az útifű elszakított szárán, annyi óra van (VAJKAI 1987: 105., N. BARTHA 1937: 470., NAGY 1942: 291., NAGY 1995: 297., BALOGHNÉ 1995: 672., ined. 2023)

13. Kép:
Útifű (*Plantago* sp.) lemorzolt magok-virágok játékkészítésnél borsó vagy bors szerepét töltötték be. Fotó: Dénes Andrea

Platanus sp. / platán: Terméséből játékként főztek (ined. 2023).

Populus sp. / nyárfaj: Őszi, színes levelekből hosszú fűzért fontak és botra akasztva sárkányt játszottak. Rezgő nyár (*Populus tremula* L.) kérgéből vízmerőkét készítettek. (N. BARTHA 1937: 474., LÁBADINÉ 1984: 31.).

Prunus armeniaca L. / sárgabarack (kajsziabarack): Kétoldalt lyukasra csiszolt magból (csonthéjból) kisliba sipogását utánzó ajaksíp, barackmag-csatogató, illetve ékszer is készült. (N. BARTHA 1937: 475., FAZEKAS 1995: 592., NAGY 1996: 113., BALOGHNÉ 1995: 672., ined. 2023)

Quercus sp. / tölgyfaj(ok): Makkból, kupacsból „pipa” készült, kupaccsal füttyülni lehetett. A makk ékszeralapanyag és gyerekcsemege. (VAJKAI 1987: 102., N. BARTHA 1937:475., JÓZSEF 1943: 537., NAGY 1942: 296., NAGY 1995: 297., FAZEKAS 1995: 592., BALOGHNÉ 1995: 672., DÉNES et al. 2013, ined. 2023)

14. Kép:
Csertölgy makk (*Quercus cerris*) kupaccsal. Fotó: Dénes Andrea

Robinia pseudoacacia L. / fehér akác: Levelével „szeret, nem szeret” kiszámoló; a leveleket két ujj közé fogva a sípolás, füttyülés, szájra téve pukkantás ismert volt régen és ma is. „Lámpás” készült az akáclevél nyeléből: hurkot képezve, benyálazva a napfényben csillogtatták, ha kutyatej nedvet cseppentettek a nyálhártyába az szivárványszínben játszott. Ékszerkészítésre is gyűjtötték adatát. Virága nemzedékeken átívelő gyerekcsemege. (NAGY 1942: 289., KERÉNYI 1951: 711., LÁBADINÉ 1984: 47., BÁRKÁNYI 1992: 241., HATHALMI GABNAY 1905: 298., N. BARTHA 1937:473., BALOGHNÉ 1995: 672., DÉNES et al. 2013, ined. 2023.

15. Kép:

Akácvirág (*Robinia pseudoacacia*) „örök” csemege. Fotó: Dénes Andrea

Rosa canina L. / gyepűrózsa: Sziromból és csipkebogyóból ékszer készülhetett, sőt körömformára vágott sziromból „körömlakk” is. Öngyilkost játszottak a szirommal, úgy, hogy a jobb kéz három ujjával összefogták a széleit, hogy hólyagot képezzen, amelyet hirtelen a homlokukhoz csapnak, miközben elkiáltják magukat: „Jaj, agyonlőttem magamat!” (HATHALMI GABNAY 1905: 299., BALOGHNÉ 1995: 672., ined. 2023)

Rubus spp. / szederfajok: korbácsot fontak szederindából, gyümölcs erdei csemege (N. BARTHA 1937: 477., DÉNES et al. 2013)

16. Kép:
Földi szeder (*Rubus caesius*) erdei csemege. Fotó: Dénes Andrea

- Salix* sp. / fűzfaj(ok): A vesszőből jól ismert volt a síp készítése. Duda spirálisan feltekert fűzkéregből készült, keskeny végébe tették a nyelvet. Bakszekérhez is használták a vesszőket; söprűt kötöttek belőle; nyílpuska, íj, gúzs, korbács, suhintó (a vessző végére tett sárgolyót hajították el) is készült. A fűzfabarka cicus, cicamaca, picuska néven szintén játék volt. Az ártéren a lehajló fűzfaágakból hintát kötöttek. (*VAJKAI* 1987: 102., *NAGY* 1995: 297., *NAGY* 1942: 295., *NAGY* 1996: 113., *FAZEKAS* 1995: 592., *JÓZSEF* 1943: 524., *NAGY – VIDÁK* 1980, *BÁRKÁNYI* 1992: 241., *PALÁDI-KOVÁCS* 1977, *LÁBADINÉ* 1984: 32., 46., 47., 48., *N. BARTHA* 1937: 1937: 470., 477., 478., 506., *HATHALMI GABNAY* 1905: 298., *KRISTON VIZI* 1989: 525. ined. 2023) „A legszebb élményem talán, amikor virágzó fa alá állva, sorban megráztam az ágakat és barkákból hullott az arany virágpör rám. Boldog voltam.” (*HAJNAL* Klára ex litt. 2023)
- Sambucus nigra* L. / fekete bodza: A vesszőből bodzasíp, bodzaágból puska, fúvócső, vízpuska gyakori volt. A bodzaág belét kiszedték, abba került a lövedék (galacsin, kenderkóc, sárgolyó, krumpligolyó), amit kifújtak vagy kilőttek egy másik, a bodzaágba beleillő hirtelen belenyomott faággal. Egy kisebb bodzadarab a nádból készített nyílveszők végén vezetőként kapott szerepet. Bodzabélből „keljfeljancsi”: „6-8 cm hosszú, közepes vastagságú, száraz bodzaágról lefaragtuk a háncsréteget, a belső szivacsos rész végébe szűrtünk egy kárpitos szeget (domború fejű rajzszeg), és meg kellett találni azt a helyzetet, ahonnan a szeg súlya felállította. Dobáltuk, pöcköltük, játszottunk vele.” (*HAJNAL* Klára ex litt. 2023) A bodzagally jó volt „cigarettának” és bodzamalom is készülhetett belőle. Az érett termés levélvel festettek körmöt, kavicsot, de használták papírra, zsebkendőre, textilre is. (*NIEDERMÜLLER* 1990: 553., *LÁBADINÉ* 1984: 44., 46., 47., *N. BARTHA* 1937: 478., *NAGY* 1942: 294., *NAGY* 1996: 113. *JÓZSEF* 1943: 526, *BENCSIK* 1973: 119., *DÉNES* 2021: 21., ined. 2023)
- Setaria verticillata* (L.) P. Beauv / ragadós muhar: Kalászából a bojtortján bogáncsához hasonlóan dobálóztak és akasztottak össze apró tálat, füles kosarat, szakajtót. Nedvdús szára rágcsálnivaló volt. (*N. BARTHA* 1937: 474., *DÉNES* et al. 2013)
- Setaria viridis* (L.) P. Beauv. / zöld muhar: Kalászával is játszanak úgy, hogy a két tenyérrel vályút formálnak, s a kezeket ide-oda mozgatják, ami által a kalász a szár irányába mászik. Lédús szárát rágcsálták. (*HATHALMI GABNAY* 1905: 299., *DÉNES* et al. 2013)

Solanum tuberosum L. / burgonya: A gumóból krumplibaba, „puskagolyó”, a krumplipuskába ami egy libatollszár volt; sündisznó gyufaszál tűskékkel, krumplifog a hiányzók helyére játékból (*LÁBADINÉ* 1984: 13., 19., 23., 44.).

Sorghum sp. / cirok: A kóróból, szárból hasonló játékok készülhettek, mint kukoricaszárból: hegedű, felnöttek tárgyait, eszközeit utánzó játékok. (*NAGY* 1942: 294., 405., *NIEDERMÜLLER* 1990: 550.).

Staphylea pinnata L. / mogyorós hólyagfa: Terméséből, magjából fűztek karkötőt, gyöngysort; zsenge, puha vagy érett megtört magja gyerekcsemege (*DÉNES* et al. 2013, ined. 2023).

17. Kép:
Mogyorós hólyagfa (*Staphylea pinnata*) érett termése/magja. Fotó: Dénes Andrea

Styphnolobium japonicum (L.) Schott / pagodafa (japánakác): Zöld termésének a leve népszerű „körömlakk” volt a ma gyerekkorukra emlékezők körében (ined. 2023).

Symphoricarpos albus (L.) S.F.Blake / hóbogyó: terméssel „petárdáztak” (ined. 2023).

18. Kép:
Hóbogyó (*Symphoricarpos albus*) termése. Fotó: Dénes Andrea

Syringa vulgaris L. / májusi orgona: Babonás jövendőlo játékban egy virágot a hüvelykujjuk ráncába tettek, a kezüket lóbálni kezdték és mondták „élek-e halok-e...” amelyik sornál kiesett az teljesül (*VAJKAI* 1987: 102., *N. BARTHA* 1937: 473.).

Taraxacum officinale Weber / pongyola pitypang: A gömb alakban rendeződő, repülő terméskék elfújása minden korban, minden kisgyerekeknek hatalmas öröm volt és ma is az. „Óranak” is használták, mégpedig úgy, hogy ahányadjára az összes „pihét” sikerült róla elfújni, annyi óra volt. Lámpának is nevezték, „elfújták a lámpát.” A tőkocsány darabkáit hosszában többször betépték, úgy, hogy egy kis rész egyben maradt, aztán beáztatták vízbe, és a „szárdarab” sok apró csigába felpöndörödött. „Mindenféle dísznek használtuk babaházba, koszorúba.” (*NÉMETH* Györgyi ex litt. 2023) Az üreges tőkocsány darabok végeit egymásba dugva nyaklánc készült, virágokkal együtt koszorút is fontak belőle. A tőkocsány, a „szár” dudának, sípnek valamint szívószálnak is alkalmas volt. (*BÁRKÁNYI* 1992: 247., *N. BARTHA* 1937: 473., *NAGY* 1942: 289., 290., *LÁBADINÉ* 1984: 23., 58., *VAJKAI* 1987: 102., *HATHALMI GABNAY* 1905: 298., *NAGY* 1995: 297., *BALOGHNÉ* 1995: 672., ined. 2023)

19. Kép:
Pongyola pitypang (*Taraxacum officinale*) „fújókái” Fotó: Dénes Andrea

20. Kép:
Pitypangvirág-koszorú (*Taraxacum officinale*) Fotó: Németh Ibolya Bia, 1994

Trifolium spp. / herefajok: A virágból koszorú készült fonással, vagy más ékszer. A szerencsehozó négylevelű lóhere keresése régen és ma is ismert játék, megszártva ékszerhez is használták. A virágfejecskéket édes csemegeként szopogatták. (*LÁBADINÉ* 1984: 58., *BALOGHNÉ*:1995: 672., *Bárkányi* 1992: 241., *DÉNES* et al. 2013, ined. 2023)

Triticum aestivum L. / közönséges búza & *Secale cereale* L. / termesztett rozs: Lábon álló búzaszálból síp, többet együtt fújva búzaorgona lett. A szalmaszál jól ismert volt szappanbuborék-fújóként és szívószálként is. Szalmából csomózott gyűrű és más ékszer is készülhetett. Napjainkban a szalmafonással kézműves játékok is készülnek. (*N. BARTHA* 1937: 476., *VAJKAI* 1987: 102., *LÁBADINÉ* 1984: 24., *BALOGHNÉ* 1995: 672.) A Rippl Rónai Múzeum gyűjteménye keresztmedálos szalmanyakláncot is őriz.

21. Kép:
Nyaklánc kereszttel szalmából. Ripplónai Múzeum Néprajzi gyűjteménye, Kaposvár.
Leltári szám: 78.38.32, Forrás: MúzeumDigitár

Typha sp. / gyékényfaj: Terméséből babaház paplanjának és vánkósának töltelése lehetett. A buzogány meggyújtva „szivar” vagy fáklya; leveléből kötelek fontak, és sok más, a felnőttek használati tárgyaihoz hasonló játék is készülhetett kis méretben. Horgászashoz úszó leveléből úgy készült, hogy a levéldarabokat két végén vagy közepén is összekötötték. Baba is készülhetett gyékényből (LÁBADINÉ 1984: 29., 34., 40., NAGY-VIDÁK 1980., CSÁSZI 2001: 403., ined. 2023).

Urtica dioica L. / nagy csalán: A csipős csalántól minden gyermek fél, így azzal ijesztgették, kergették egymást (NAGY 1942: 289.).

Zea mays L. / tengeri kukorica: Szárból, csuhéból, kukoricahajból, kukoricacsőből és kukoricacsutkából is sokféle játék készült régen is, és a mai adatközlők is említik gyerekkorukból. Tornyot minél magasabbra, várat, ólakat lehetett építeni a keresztbe rakott csutkákból. Baba csutkából, kukoricacsőből, szárból, akár csuhéruhában, kukoricahaj-hajjal is készült. A szárból építkezve házat, tanyaudvart rendeztek be gémeskúttal, vályúval, állatokkal, lovon ülő emberke és sok más készülhetett, mint szárkocsi, szárcsónak, szárcorcsolya, „kórészánkó”. Csuheből zsinórt, korbácsot fontak, a fiúk szakállt és bajuszt, póthajat raktak magukra kukoricahajból. A lányok a zöld kukoricahajat belefonták a hajukba, vagy babájuknak készült hajfonat belőle. A kukoricahegedű, vagy „ízikhegedű”, „csutkaszár-hegedű” két szárdarabból állt. Két szárdarabot felhasítottak egy szakaszon, a hasítékot feltámasztva lett a vonó és hegedű teste. Ezeket benyálazva, összedörzsölve sivítő hangot adott. Esernyőt „kukoricacsuha” több leveléből tűztek össze. A szemtermés malomjátékhoz volt jó, pattogatott kukoricából nyaklánc, karácsonyfadisz készülhetett, a tejes kukorica pedig gyerekcsemege volt. (LÁBADINÉ 1984: 12– 19., 22– 23., 36., 39– 40., 48., SIMON-HEGEDŰS – SIMON 2016: 71., N. BARTHA

1937: 475.,477., FAZEKAS 1995: 591-592., BÁRKÁNYI 1992: 247- 248., CSÁSZI 2001: 403., NAGY 1942: 290-291., 294., 470.,475., NIEDER-MÜLLER 1990: 549., JÓZSEF 1943: 529., 477., BALOGHNÉ 1995: 672., DÉNES et al. 2013, ined. 2023)

22. Kép:

Csutahegedű. Rippl-Rónai Múzeum Néprajzi Gyűjtemény, Kaposvár, Lsz.:78.71.11.
Forrás: MúzeumDigitár

Ékszer (koszorú, nyaklánc karkötő vagy fülbevaló készülhetett még a következő fajok növényi részeiből: *Antennaria dioica* (L.) Gaertn. / havasi gyopár – virág; *Betula pendula* Roth/ közönséges nyír – levél, vessző vagy összesodort kéreg; *Calluna vulgaris* (L.) Hill / csarab – virág; *Capsicum annuum* L. / közönséges paprika – mag; *Centaurea cyanus* L. / búzavirág – virág; *Citrus lanatus* (Thunb.) Matsum. & Nakai / görögdinnye – mag; *Cornus mas* L. / húsos som – mag; *Delphinium consolida* L. syn. *Consolida regalis* Gray / szarkaláb – virág; *Elaeagnus angustifolia* L. / keskenylevelű ezüstfa – mag; *Euonymus europaea* L.) / csíkos kecskerágó – termés; *Juglans nigra* L. / fekete dió – csonthéj; *Ipomea purpurea* (L.) Roth. / kerti hajnalka – mag; *Koelreuteria paniculata* Laxm. / Csörgőfa – félérett mag; *Malus domestica* (Suckow) Borkh./ alma – mag, szárított almaszeletek; *Paeonia officinalis* Thunb. / pünkösdi rózsza – termés; *Pisum sativum* L. / veteményborsó – mag; *Prunus avium* (L.) L. / vadcsereesznye, cseresznye & *Prunus cerasus* L. / meggy – ékszer, fülbevaló a dupla termésfűrtből; *Prunus domestica* L. / szilva – mag; *Pulmonaria officinalis* L. / orvosi tüdőfű – virág, *Symphytum tuberosum* L./ gumós nadálytő – virág; *Tilia* sp. / hársfaj – termés; *Vicia lens* (L.) Coss. & Germ. / lencse – mag, *Vinca minor* L. / kis télizöld virág; *Vitis* sp. & *Parthenocissus* sp. / vadszőlő – őszi levelek; *Weigela florida* (Bunge) A. DC. / rózsalconc – virág. (BALOGHNÉ 1995: 672., BÁRKÁNYI 1992: 247., PINKE et al 2023., ZOMBORKA 1987, ined. 2023).

A gyerekek játékaik esetében a vadvirágok gyűjtését, csokorba szedését is meg kell említeni. Az éppen nyíló vadvirágokat az erdőben vagy a határban csatangoló gyerekek szívesen kötötték csokorba, aztán az anyukáknak, nagymamáknak, sőt a szomszéd néniknek is kedveskedhettek vele és nem elsősorban csak jeles napok alkalmával. A mai felnőttek visszaemlékezései alapján ez hozzátartozhatott a játékhöz, de akár gyűjthették eladásra is, hiszen jól jött egy kis fagyipénz belőle. (Szükségből is gyűjtöttek, a bevétel a családot segítette, de ez már nem biztos, hogy játékos tevékenység volt.) Lábadiné Kedves Klára (1984: 30–32) azt is leírja, hogy a gyerekek nádsöprűt készítettek és „játékszerűket” el is adták a helyi asszonyoknak pókhálózásra. A csokorba gyűjtött vadvirágok fajok szerinti összesítése nem volt cél, hiszen szezonálisan és tájanként is akár igen sok faj szóba jöhet, köztük természetesen a gyakoribb fajok, mint az illatos ibolya, a kikeleti hóvirág, a réti margaréta, a pipacs vagy a pongyola pitypang (ined. 2023).

Összefoglalás

A gyermekjátékokhoz közel 100 növényfaj valamely részét használhatták, ezen felül még nagyjából 80 faj növényi része volt játékként is kóstolgatott vagy csak rágcsált, szopogatott „gyerekcsemege”. A 100 faj kb. fele vadnövény, fele kultúrnövény. Fajonként másból, de a növények szinte minden részéből lehetett játék: szár, vessző, kóró, levél, virág, termés, gumó. Fásszárú növényből, főként fűzveszűből, bodza és mogyoróveszűből faragtak. Egyes lágyszárúak kórója, leginkább a kukoricáé, a nádé, a ciroké és a foltos büröké, mint könnyen elérhető és egyben jól vágható, alakítható anyag szintén kedvelt volt. Építő játékként legkedveltebb a bogács, a közönséges bojtorján virágzata és a kukoricacsutka volt. Kedvelt növény volt a pongyola pitypang is többféle játékhoz. Ékszerkészítéshez pedig szinte minden szép virág, átfúrható mag vagy termés szóba jöhetett. Szépipítéshez arcpirosító, rúzs, körömlakk is akadt bőven a növényi anyagok között. A vadvirágok csokorba szedése is a gyerekek kedvelt időtöltése volt, így szinte biztosra vehető, hogy a jelen munkában összegyűjtötteken felül is voltak még növényfajok, melyek a játékaikhoz köthetők.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom mindazoknak, akik szóban vagy írásban elküldve visszaemlékezésükkel vagy mai gyakorlati tudásukkal, fotóikkal gazdagították egyes növények felhasználásának ismereteit: Artner Kata, Barics Éva, Barna Gabriella, Belső Olga Noémi, Békésiné Karácsony Edit, Bodnár Ágnes, Bodnár Viktória, Bottyán Noémi, Bosznay Ágnes, Böröcz Zsolt, Burján István, Búsné Béda Szilvia, Cerveira-Fülöp Alíz, Cseperkálóné Mirek Barbara, Dalmer Katalin, Divald Borbála, Erdélyi Cecília, Fekete Éva, Gyenes Csilla, Gyurkó Gizella, Hajnal Klára, Horváth Veronika, Horváthné Otlecz Judit, Hunyadvári Szilvia, Illés Tiborné Cili, Kardos Mária, Király Ágnes, Kisbenedek Tibor, Kollárovicsné Erős Gabriella, Kovács Ágnes, Kovács Erzsébet Gyöngyi, Kovács Marietta Rita, Lajosné Toronyi Katica, Lehoczki Eszter, Lovas Ági, Lón Márta, Márcz Mónika, Máthé Orsi, Németh Györgyi, Németh Ibolya, Németh Orsi, Oláh Imréné Csiri, Orosz Beatrix, Őrsi Gabriella, Pagonyi Gabriella, Palotai Ditta, Pásztor Krisztina, Szabados Tünde, Szabóné Jauch Eta, Szokoli Krisztina, Szombath Katalin, Takács Mária Vadvirág, Torma Ágnes, Tóth Viktória, Tusjárné Papp Krisztina, Urbánfy Terézia, Váradi Andrea, Varga Andrea, Varga Anna, Vigh-Békés Terézia, Villányi Ildikó, Vlaskovits Petra.

A cikk lektorálásáért köszönettel tartozom Dr. Kriston Vizi József ny. múzeumi főtanácsosnak, játékkutatónak. A tanulmány elkészítését a Nemzeti Kulturális Alap, Magyar Génusz Program Ideiglenes Kollégiuma támogatta. Pályázati azonosító: 650132/00008.

Irodalom

- BABULKA P.* 2013: Gyógynövények, etno(farmako)botanikai és etnofarmakológiai kutatások a Kárpát-medencében élő magyarok körében. Vázlatos áttekintés. In: Barna G.–Kótyuk E.–Kerekes I. (szerk.): A test és a lélek orvossai - Grynaeus Tamás emlékkönyv. Szeged, 2013, 13–31.
- BALOGH J.- né HORVÁTH T.* 1993: Gyermekek saját készítésű ékszerai. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei 50 (1995) 671–685.
- BÁRKÁNYI I.* 1992: Gyermekjátékok Csongrád tanyavilágában az 1910-es és 1930-as években. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (1992) 239–262.
- BENCSIK J.* 1973: A gyűjtögető gazdálkodás emlékei a Tisza mentén, a volt alsó-szabolcsi falvakban. Hajdúsági Múzeum Évkönyve 1 (1973) 111–126.
- CSÁSZI I.* 2001: Bábuk és bubák. Babakészítés Észak-Magyarországon. *Agria* 37 (2001) 400–421.
- CSETE B.* 1957: Jászkiséri gyermekjátékok. Szolnok, 1957, 39.
- DÉNES A.–PAPP N.–BABAI D.–CZUCZ B.–MOLNAR ZS.* 2012: Wild plants used for food by Hungarian ethnic groups living in the Carpathian Basin. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae* 81/4 (2012) 381–396. DOI: 10.5586/asbp.2012.040
- DÉNES A.–PAPP N.–BABAI D.–CZÚCZ B.–MOLNÁR ZS.* 2013: Ehető, vadon termő növények és felhasználásuk a Kárpát-medencében élő magyarok körében. *Dunántúli Dolgozatok (A) Természettudományi sorozat* 13 (2013) 83–92.
- DÉNES A.* 2017: Vadnövények gyűjtögetése és piaci árusítása Baranya megyében egykor és ma. *Etnobotanikai áttekintés és napjaink gyakorlata. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 54 (2017) 47–104.
- DÉNES A.* 2018a: Wild Plants for sale in the markets of Pécs then and now (Baranya, Hungary) *Acta Ethnographica Hungarica* 62(2) (2018) 339–372. DOI: 10.1556/022.2017.62.2.5
- DÉNES A.* 2018b: Vadon termő tápláléknövények, „vad” erjesztésű növényi ételek és italok, mint a magyar népi konyha bio- és gasztrokulturális örökségei. In: Gonda T. (szerk.): Jó gyakorlat és lehetőségek a vendéglátásban.

- I. Nemzetközi Turizmusmarketing Konferencia – Generációk a turizmusban. 2018. március 23. Tanulmánykötet, Pécs 2018, 403–411.
- DÉNES A.* 2021: A háztartásban használt növények - Etnobotanikai áttekintés. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 55 (2021) 5–38.
- DÉNES A.* 2023a: Kísérleti etnobotanika. Vadnövények gyűjtögetésének és egykori felhasználási módjainak tesztelése. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 56 (2023) 6–32.
- DÉNES A.* 2023b: A népi táplálkozásban előforduló mérgező növényfajok. Farmakognóziai Hírek 67 (2023) 14–18.
- FAZEKAS M.* 1995: Karcagi gyermekjátékok. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei 50 (1995) 589–619.
- GAZDA K.* 1980: Gyermekvilág Esztelneken. Bukarest, 1980, 497.
- HAIDER E.* 1982: Vesszőparipa. In: Ortutay Gy. (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon 5. 542.
- HATHALMI GABNAY F.* 1905: Tanulmányok /Botanikai gyermekjátékok/. Néprajzi Értesítő 6(4) (1905) 298–300.
- ISTVÁN L.* 1995: Hagyományos népi gyermekcsemegék Korondon. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 50 (1995) 313–336.
- JANEK É.* 1995: Magyarországi múzeumok népi játécai. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei 50 (1995) 85–92.
- JÓZSEF D.* 1943: A nyikómenti gyermek magakészítette játékszerei. Játéktörténeti Füzetek 1. Kecskemét, 1991. 88.
- KERÉNYI GY.* 1951: Gyermekjátékok. A magyar népzene tára 1. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1951 (I.). 931.
- KRISTON VIZI J.* 1989: Gyermekjátékok. In: Bakó F. (szerk.) Palócok IV. Eger, 1989, 487–594.
- KRISTON VIZI J.* 1996: Az utolsó fél évszázad népi gyermekjáték-kutatásának eredményei a magyar nyelvterületen. Létünk 26(3–4) (1996) 7–14.
- LÁBADINÉ KEDVES K.* 1984: Barkócafosztorú. Alfalusi (drávaszegi) népi játékok. Eszék, 1984, 93.
- LÁZÁR K. – NIEDERMÜLLER P.* 1990: Magyar népi játékok. In: Dömötör T. (főszerk.): Magyar néprajz VI. Népzene, néptánc, népi játék. Budapest, 1990, 531–648.
- LENGYEL F.* 1982: Gyűjtögetésből származó nyersanyagok a táplálkozásban, Sály. Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi adattár. Lsz. 4573. Kézirat.
- N. BARTHA K.* 1937: Játék. A magyarság néprajza. IV. A magyarság szellemi néprajza. Budapest, 1937, 453–498.
- NAGY ABONYI Á.* 1996: A népi gyermekjátékszerek Zentán és környékén. Létünk 26 (1996) 102–121.

- NAGY J. T.* 1995: A gyermekek természetismeretének alakulása egy Duna menti faluban. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 50 (1995) 293–301.
- NAGY M.–VIDÁK I.* 1980: Játékok vízparti növényekből. Budapest, 1980, 135.
- NAGY R.* 1942: Adatok a baranyamegyei Nagyváty növényekkel kapcsolatos szokásaihoz és néphagyományaihoz. Magyar Népryelv 4 (1942) 268–308.
- NIEDERMÜLLER P.* 1990: Tárgykészítő játékok. In: Dömötör T. (szerk.): Magyar néprajz. VI. Népzene, Néptánc, Népi játék. Budapest, 1990, 547–560.
- PALÁDI-KOVÁCS A.* 1977: Bakszekér. In: Ortutay Gy. (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon 1: 194–195.
- PAPP N.* 2013: Etnobotanikai kutatások Erdélyben az 1960-as évektől napjainkig. In: Barna G.–Kótyuk E.–Kerekes I.: A test és a lélek Orvosai - Grynaeus Tamás emlékkönyv. Szeged, 2013, 32–54.
- PÉCSINÉ ÁCS S.* 1978: Népi gyermekjátékok Kalocsa környékén. Kalocsa, 1978, 123.
- PINKE GY.–KAPCSÁNDI V.–CZÜCZ B.* 2023: Iconic Arable Weeds: The Significance of Corn Poppy (*Papaver rhoeas*), Cornflower (*Centaurea cyanus*), and Field Larkspur (*Delphinium consolida*) in Hungarian Ethnobotanical and Cultural Heritage Plants (2023) 12(1) 84. <https://doi.org/10.3390/plants12010084>
- SÁNDOR M.*- né 1962: Kórójátékok Berettyóújfaluban. Ethnographia LXXIII (1962) 90–102.
- SIMON – HEGEDŰS F. – SIMON K.* 2016: Népi gyermekjátékok Sárrétudvariból. A Bocskai István Múzeum Évkönyve 3 (2016) 69–86.
- SVANBERG I.–SÓUKAND, R.–LUCZAJ, L.–KALLE, R.–ZYRYANOVA, O.–DÉNES A.–PAPP, N.–NEDELICHEVA, A.–ŠEŠKAUSKAITĖ, D.–KOŁODZIEJSKA-DEGÓRSKA D.–KOŁOSOVA, V.* 2012: Uses of tree saps in northern and eastern parts of Europe. Acta Societatis Botanicorum Poloniae 81 (4) (2012) 343–357. DOI: 10.5586/asbp.2012.036
- SZABÓ L.* 1995: A gyermek és a természeti környezet. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei 50 (1995) 283–292.
- TAKÁCS D.* 1941–44: Gyűjtögetés, csikászat, húsvéti szokások, állattartás, Makranc. Néprajzi Múzeum Archivum, Lsz. 1639. Kézirat.
- VAJKAI A.* 1987: Egy bakonyi falu folklórja, Budapest, 1987, 328.
- ZOMBORKA M.* 1987: Gyermekjátékok. In: Bellon, T., Szabó, L., (szerk.): Szolnok Megye Népművészete, Budapest, 1987, 201–218.

Rónaki László élete, munkássága, és tudományos hagyatéka (1932–2019)

*MORVAI ANITA – KISBENEDEK
TIBOR – KRAFT JÁNOS – HAÁSZ
JÓZSEF – GÁBOR OLIVÉR*

*Janus Pannonius Múzeum, Természettudományi Osztály
Janus Pannonius Múzeum, Múzeumpedagógiai Osztály
e-mail: morvai.anita@jpm.hu*

Rezümé: A cikk bemutatja Rónaki László életét, munkásságát és tudományos eredményeit, valamint az emlékére rendezett konferenciát és kiállítást. Fél évszázados barlangászati és hidrogeológiai kutatásainak szakmai hagyatéka a Janus Pannonius Múzeum Természettudományi Osztályának Adattárába került, hozzáférhető a kutatók számára.

Kulcsszavak: Rónaki László, barlang, barlangászat, hidrogeológia, karszt, Mecsek

László Rónaki's life, work and scientific legacy

Summary: This study presents the life, work and scientific achievements of László Rónaki, as well as the conference and exhibition organized in his memory. The memorabilia of his fifty-year-long speleological and hydrogeological research has been transferred to the Natural History Department of the Janus Pannonius Museum and is accessible to researchers.

Keywords: *László Rónaki, cave, cave exploration, hydrogeology, karst, Mecsek*

I. Élete

Rónaki László a baranyai Vásárosdombón, értelmiségi családban született. Gimnáziumba Sümegen (Veszprém vm.) és Mohácson járt. A bányaiipari technikumot 1953-ban végezte el, majd a Miskolci Nehézipari Egyetemre járt. Gyakorlati éveit Salgótarján, Recsk (Heves vm.), Tatabánya és Pécs bányáiban töltötte. 1955-től már a mecseki szénkutatók vízföldtani dokumentálását végezte Wein György főgeológus irányítása alatt. Egy évvel később csatlakozott a pécsi uránbányák hidrogeológiai kutatócsoportjához és 1989. decemberi nyugdíjazásáig ott is dolgozott. A földtudományok terén Szabó Pál Zoltán, a barlangászatban pedig Kevi László voltak szeretett mesterei. Róluk mindig elismerően emlékezett meg, így nem lehet véletlen egyes mecseki zombolyok általa kezdeményezett elnevezése. Felesége 2015-ben történt haláláig 60 éven át zokszó nélkül támogatta kutatásait. Leánya, Velletri Ildikó Mária Palermóban él, unokája, Umberto pedig jelenleg Budapesten.

Lendületes munkaszeretetére és terepi jártasságára jellemző, hogy már 1957-re elkészítette a baranyai urános területek (Boda-Bakonya-Kövágószőlős-Cserkút) hidrogeológiai és hidrokémiai térképét. Az uránbányászat későbbi erőltetett felfutásához szükséges újabb aknák telepítéséhez több évtizeden keresztül folyamatosan végezte hidrogeológiai munkásságát. Valójában hidrogeológiai ismereteivel és helytálló értékeléseivel megalapozta, vagyis előkészítette a későbbi mélyszerinti bányászati tevékenységeket. Hamarosan megkerülhetetlen szakemberré vált, hiszen nemcsak munkahelyi, hanem szabadidős elfoglaltsága is eredményezte a mecseki karszt nemcsak részletes, hanem pontos ismeretét. Nem mellékesen évtizedeken keresztül szerepet vállalt a közellátásba bekötésre kerülő jelentősebb hozamú források hasznosításakor. A mecseki források különböző szempontok szerinti kataszterezésében mindvégig fontos szerepet játszott, hiszen nem ragadt le csak a karsztnál és a barlangkutatásnál. Érdeklődése nem állt meg a Mecseknél, mivel jelen volt Észak-Magyarország hegységeinek radiogeológiai kutatásánál is, sőt hasonló munkákra külföldi megbízásokat is kapott. Kitartását, fizikai kondícióját mutatja, hogy az erdei kutatóutakon még 70 évesen is bárkit lehagyott, ha kíváncsi volt, hogy mi van a domb túloldalán. A tudományos érdeklődés és a kíváncsiság hajította: barlangászzal foglalkozott, vitorlázó repüléseket végzett, ejtőernyőzött, búvárkodott, természet- és világtörő volt, fotózással is foglalkozott.

Az általa szűkszavúan előadott emlékezései szerint az 1950-es években fokozatosan vált a karszt- és barlangkutatás rabjává. 1958-tól kezdődően élete végéig tartóan töretlenül folyamatossá vált azon kutatói és feltáró tevékenysége, amelynek fő területei a Mecsek és a Villányi-hegységek voltak. Élete első nagy sikereként könyvelhette el – a Baranya Megyei Idegenforgalmi Hivatal által támogatott barlangászcsoporthoz igencsak aktív tagjaként – a Vízfő forrás barlangjába történő bejutást, hiszen a továbbiakban is a Mecsek legnagyobb karsztforrásának vízgyűjtőjén remélte megtalálni élete nagy barlangját. Természetesen nem vált görcsössé reménykedésében, hiszen az 1960-as években a tágabb környék kevésbé dokumentált karsztobjektumait is számba vette, többségüket felmérte. Közben a környék vízellátásának igényeihez igazodva társaival szorgalmasan kutatta és vizsgálta a karsztot. Így sohasem akadt fenn senki azon, ha ő bányászkompasszal és mérőszinórral ereszkedett be a barlangokba, vagy ismeretlen üregekbe. Szakmai hírnevét és elismertségét a pécsi Tettye-forrás vízgyűjtőjével kapcsolatos 1967. évi (Bogdánffy Ödön pályázatra benyújtott és díjazásra került) munkája alapozta meg, hiszen az ilyen részletességű felvételezést akkoriban igencsak egyedinek lehetett

tekinteni. Munkája „A Tettye-forrás vízgyűjtő területének vízföldtani viszonyai” címmel készült 36 oldalas, amelynek fontos kiegészítését 12 oldalas szakirodalmi áttekintés jelentette, sőt további 7 ábrát és 14 képet is csatolt. Ilyen részletességgel és alaposággal, valamint tudományos előkészítésekkel dolgozott további évtizedeiben. Tevékenysége során nem törekedett megszállottan a nagy vagy egyedi barlang megtalálására, inkább a szívésságot és a pontosságot helyezte előtérbe. Ennek megfelelően kitartó volt és valójában csak életének utolsó évtizedeiben adott meg számára, hogy megérdemelten – a Spirál-barlangba történő bejutással és annak feltárásával – elérhette munkásságának egyik fő eredményét, hiszen még 80 évesen is aktívan barlangászott.

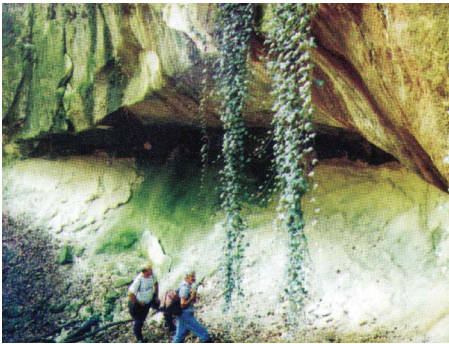
1. Kép:
Rónaki László. (1980)

2. Kép:
Rónaki László a Kőlap-zsombolyba való leereszkedés közben. (1980)

3. Kép:
Karikatúra Rónaki Lászlóról. (1996)

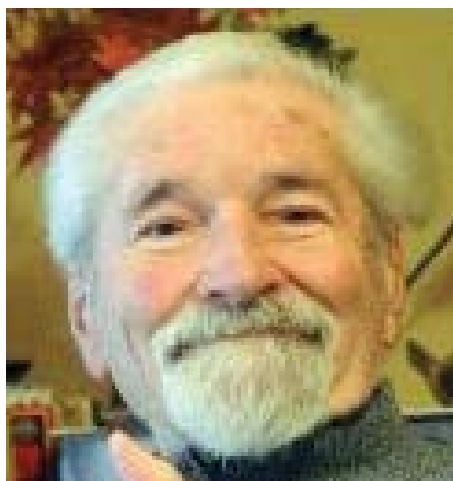

4. Kép:
Rónaki László a stromatolit fossziliákat
tartalmazó, általa felfedezett Szem-kő-
fülkénél. (2001)

5. Kép:
Rónaki László a Spirálba való leeresz-
kedés közben.

6. Kép:
Rónaki László otthonában.

7. Kép:
Rónaki László a Marci-barlangnál. (2014)

I. Részvétele a tudományos életben

1960-tól tagja volt a Magyar Hidrogeológiai Társaságnak (MHT). 1961-től tagja lett Vass Béla barlangász csapatának (BMIH BCs), és a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulatnak (MKBT). Utóbbi dél-dunántúli szervezetét megszervezte, és annak titkára volt 1976–91 között. Vezetőségi tagja lett a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének (MTESz), illetve az MHT Területi Szervezetének. Tagja volt a MÉV Geofizikai Csoportjának. 1972-ben megalapította a Mecseki Karsztkutató Csoportot (MKCs), melynek elismert vezetője lett és valójában több barlangász generációt is megfertőzve évtizedeken keresztül életben tartott. Az általa vezetett – a tudományos feltárásokat előtérbe helyező – önálló csoport megalakításával megkezdhette azon tudatos tevékenységét, mely szerint: „mindent dokumentálni kell”, hiszen a karsztos kutatások minden részlete fontos lehet a későbbi tudományos feldolgozások során. Kedvét az sem szegte, ha a különböző korú és minőségű archív ismeretanyagokat kellett feldolgoznia. Megszállottan kutatta – ha kellett értékelte – a korábbi kutatók dokumentációit. Nem megakadva, hanem kíváncsián személyesen is megkereste az egykori barlangászokat. Szívósan könyvtárazott, mivel minden részletre kíváncsi volt. Legendásak voltak azon cetljei, amelyeknek egyik oldalán kézírásával a publikációazonosító adatai voltak, míg a cetli másik oldalán a megismert és értékelt archív leírás fontos adatai, esetleg megállapításai szerepelhettek, akár mások tollából, mivel voltak néhányan, akik segíthettek akkori egyedi munkásságában. Kortársai szerint egyértelműen a részletes és a sok irányból is értékelően megközelítő – csak a tartós sikerrel kecsegtető – tudományos feldolgozást favorizálta. Számosan elismerték tudását, és annak megalapozottságát, hiszen az akkori szaktekintélyekkel napi kapcsolatot tartott. Egyedinek minősíthető tevékenységének legsikeresebb időszaka talán az 1970-es és 80-as évek lehettek, hiszen ekkor született meg a tematikusan és szisztematikusan összeállított – több éven át végzett helyszíni reambulációkkal is ellenőrzött – mecseki és villányi karszt- és barlangkatasztere, amelyekben összefoglalta a korábbi eredményeket és biztonságos alapot nyújtott a további kutatásokhoz. Alaposságát is igazolva a mecseki katasztert a nagy karsztforrások felszíni vízgyűjtő területéhez igazodva állította össze, mivel az éveken át végzett víznyomjelzések biztosították a határvonalak valódiságát. Közben barlangokra és karsztos jelenségekre vonatkozó nevezéktani javaslatokkal állt elő a szélesebb közönség számára, sőt megalkotta azon polárkoordinátás rendszerét, – nemcsak a mecseki barlangok nyilvántartásához – amely végül nem vált általánossá. Földtani és hidrogeológiai ismereteit folyamatosan bővítette, hiszen jó kapcsolatot tartott a rokon tudományok szakembereivel. Nem riadt vissza az újabb kutatásoktól és azok módszereitől, hiszen, ha kellett, akkor csak egyszerű barlangásként adott támogatást. Aktívan közreműködött a mecseki barlangi terek levegőjében előforduló radongáz aktivitáskoncentrációjának méréseiben, hiszen havonként cserélgette a radongáz koncentráció detektorait. Az életében kitüntetetten elsőbbséget élvező karsztos kutatások és feldolgozások mellett 1972–89 között 160 ügyben működött közre igazságügyi szakértőként, mivel hidrogeológiai ismeretei nem szorítkoztak csak egy irányra. Így aktívan vett részt XX. század második felében többször fellépő ipari üzemeket sújtó vízhiányok kezelésében a különböző geológiai korú és eltérő hidrogeológiai tulajdonságú víztartók értékelésével. Már csak kevesen ismerik, hogy a közellátásban szerepet vállaló dél-dunántúli vízbázisok biztonságba helyezési programjában is sok esetben hagyatkoztak munkásságának eredményeire. 2016–17 között – elismert és visszacsábított nyugdíjasként – a Mecsekérc Zrt. hidrogeológus szakértője volt. Lendületét nem elvesztve tartotta tudományos és ismeretterjesztő előadásait, fáradhatatlanul

írva publikációit, továbbá magyar és idegen nyelvű cikkekben jelentek meg eredményei. Talán életútjára is előre emlékezve összefoglaló jelleggel pedig hét könyvet is írt vagy szerkesztett. Valójában nem tudott leállni, hiszen még életének utolsó évtizedeiben sem tudott elszakadni a mecseki karszttól és az általa elért – igencsak szerteágazó, röviden szinte összefoglalhatatlan – eredményekkel igazolta a „mindent dokumentálni kell” életút egyediségét.

8. Kép:
Rónaki László egy barlangász találkozón. (1981)

9. Kép:
Rónaki László egy konferencián. (2002)

10. Kép:
A Mecseki Karsztkutató Csoport (MKCS) logója.

11. Kép:
A Mecseki Karsztkutató Csoport emb-
lémája.

12. Kép:
Hermann Ottó emléklap. (1979)

13. Kép:
Kadić Ottokár emléklap. (1981)

14. Kép:
Kadić Ottokár emléklap. (1981)

III. Tudományos eredményei

“Ha eredményeink lényegét kell megfogalmazni, akkor a Nyugati Mecsek nyolc nagy karsztforrásának vízgyűjtőit vizsgáló tevékenységünk során azok lehatárolását, vízföldtani kiértékelését és barlangtani feldolgozását kell újdonságként kiemelni. E munkákban a víznyomjelzési technikák újszerű megoldásainak kidolgozása, valamint a tektonika és a dolina felvételek iránystatisztikus feldolgozása érdemel figyelmet. Első esetben történt meg a karszttal szomszédos földtani képződmények vízföldtani értékelése az egész Mecsek területén, továbbá a feküben folyó uránbányászat karsztvízre gyakorolt hatásának vizsgálatát is elsőként publikáltuk. Nem mellékes, hogy a kezdeti barlangkatasztert a csoport munkájaként a Dél-Dunántúlra is kiterjesztve készítettük el a több kötetre rúgó kéziratot monográfia megalkotásával. Ez a hatalmas munka minden utólagos nyilvántartás alapját képezi. Ezek összegzéseként nyomtatásban publikáltuk a 2005-ig nyilvántartott kataszterünk listáját is. Ehhez járult még az első mecseki forráskataszter korábbi (1987-es) elkészítése. A barlangfeltárások általunk sem titkolt céljaként a Mecsek legnagyobb karsztforrása mögött rejtőző legnagyobb feltételezett barlangrendszerbe történő bejutást tűztük ki. Ehhez reménybeli geofizikai mérésekre is sor került anélkül, hogy az anomáliák fúrásos ellenőrzését egy kivétellel megvalósíthattuk volna. Víznyelő bontásaink közül kiemelendő a Vízfő-forrás vízgyűjtő területén a 35 év óta folyamatban lévő Spirál-barlang feltárása, mely már eddig is a terület „legek barlangjának” bizonyult. Ugyanis ez a víznyelő-barlang a Mecsekben elért legnagyobb mélységben feltárt patakos ágaival, a páratlan nagyságú termet díszítő képződményeivel és az ezer métert meghaladó járat rendszerével egyedülálló.”¹

Életútjának ezen időszakában gyakran alkalmazott víznyomjelzésekkel (festés, szózás stb.) és szisztematikus morfológiai kutatásokkal (kiegészítő terepi felvételezések) segítségével tudta sikeresen lehatárolni a Nyugat-Mecsek 8 nagy karsztforrásának (abaligeti Paplika-forrás, abaligeti Kisaplika-forrás, orfűi Mészégető-forrás, orfűi Vízfő-forrás, pécsi Tettye-forrás, pécsi mélyvölgyi források, pécsi Anyák-kútja-forrás, mánfai Gyula-forrás vagy Kőlyuk) felszíni vízgyűjtőjét. A jelentősnek tekintett források önálló – sajnos csak kéziratosan fennmaradt² – katasztereivel sikerült bemutatnia a földalatti karsztüregek összeköttetéseit, hiszen elismerésre méltóan lehatárolta és egyértelműsítette az önállónak minősülő – teljesen elkülönülő – beszivárgási területeket. Nem mellékesen általa megfertőzött szakemberekkel elkészítette a Nyugat-Mecsek radiohidrogeológiai térképét is. Több esetben részletezte és értékelte a mecseki és a villányi területeken végzett különböző kutatási módszereket és azoknak eredményeit (víznyomjelzések, geofizikai mérések). Megszerkesztette a mecseki karszt idealizált vízföldtani szelvényét, hiszen a mélyszinti bányászat egyik legnagyobb ellenségének az előjelek nélkül bekövetkező vízbetöréseket tekintik. Elvégezte és térképen ábrázolta a kevésbé ismert Kelet-Mecsek litográfiai és vízföldtani értékelését és a hegység forráskataszterének összeállításakor a tájegység forrásainak egyediségét minden esetben elismerte. Vizsgálta műszerekkel és regisztrátumokkal a földrengések karsztvizekre gyakorolt hatásait (vízlengés, vízugrás, szintcsökkenés). Ennek keretében éveken át regisztrálta a szivornyás az orfűi Sárkány-kút működési ciklusait is, hiszen ilyen jellegű vízkilépés előfordulása unikumnak tekinthető. Munkatársaival elkészítette a legteljesebb mecseki forráskatasztert (1987-ben lezárva), amely valójában csak olyan kéziratban maradt fenn, amelyből a későbbiekben

¹ Idézet: RÓNAKI 2014, 5–6.

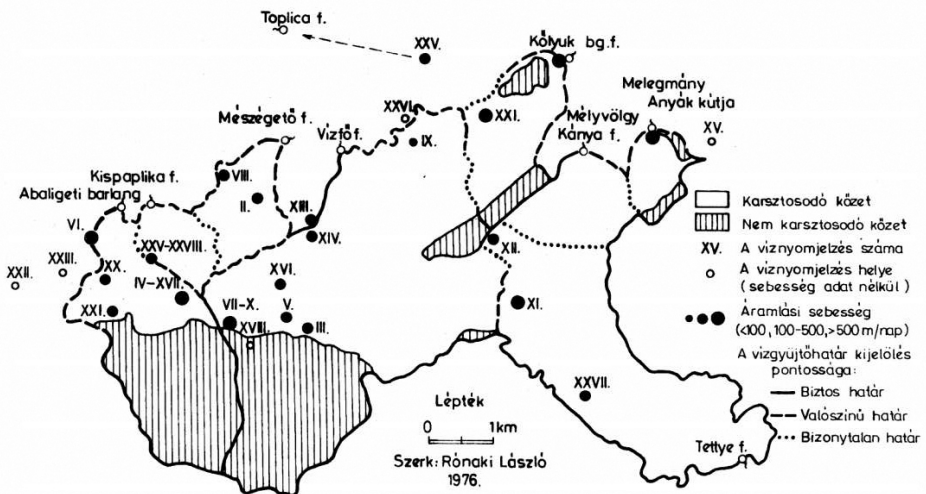
² JPM Term. Tud. Oszt. Adattár: Paplika (2022.05.11.), Mészégető (2021.40.1.), Vízfő (2021.64.1.), Tettye (2022.05.8.), Mélyvölgyi (2021.13.1.), Kőlyuk (2022.05.02/1-2. 03/1-2.).

– még most is – gyakran idéznek. Ritka – általa részletesen megfigyelt – mecseki karsztjelenségeket írt le: lebegő karszt, karsztcsurgó, szivornyás forrás. Foglalkozott a mecseki földalatti üregek iránystatisztikai elemzésével (tektonika, barlangfolyosók, barlangi aknák, dolinák stb. helye, kőzetek állapota). Tudományos javaslatokat tett a karsztvizek és vízbázisok védelmére vonatkozóan (több esetben kijelölte a Tetye-forrás védőterületét – hiszen mindig aktualizálta korábbi kutatásainak, avagy megállapításainak eredményeit), és ezeket ismeretterjesztő előadásokkal is propagálta. Munkatársaival későbbi pontosításokat igénylő igencsak biztató eredményeket értek el a mecseki barlangi üregek felszíni kimutathatóságát célzó kísérletekben (pl. Abaligeti-barlang, Vízfő-barlang vízgyűjtőjén végzett geofizikai mérések). Már 1968-ban munkatársaival külön tanulmányban összegezte a Mecseki Ércbányászati Vállalat (MÉV) fúrásdokumentációit, illetve karotázs és egyéb geofizikai méréseit, hiszen előkészítések nélkül nem indult el új irányokba. Példamutató volt abban, hogy tudományos eredményeinek közlésekor gyakran utalt a korábbi kutatókra, hiszen sohasem feledte el azon személyeket, akik közreműködők vagy előkészítők voltak sok évtizeden át végzett sikeres tevékenységében.

Tudományos tévhitiek korrigálásai során többek között rögzítette: Deindolban és Kantavárnál nincsenek szökevény karsztvíz eredetű források. A Bűdös-kúti-forrás és a Deindolok É-i része nem tartozik a Tetye karsztos vízgyűjtő területéhez. A Mecsek barlangjai bizonyítják, hogy a dolomitok oldhatósága nem csökkent mértékű.

Rónaki László a Mecsek vizeinek és barlangjainak kutatását haláláig folytatta, 87 évesen ment el és hiánya szinte állandóan érződik a jelenlegi barlangkutatás mindennapokban.

VIZNYOMJELZÉSEK A KARSZTFORRASOK VIZGYŰJTŐ TERÜLETÉNEK LEHATÁROLÁSÁRA

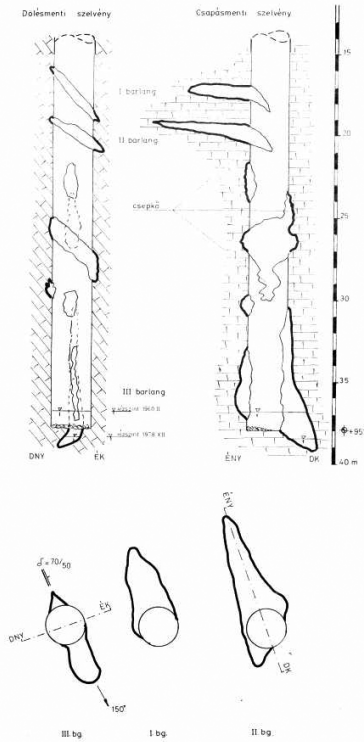

Rév: 5403

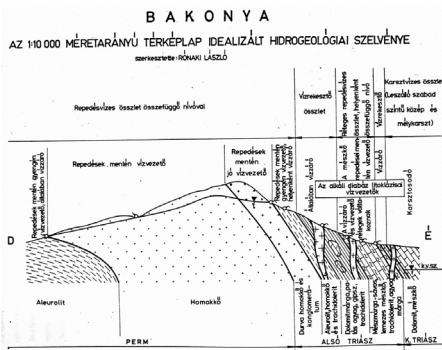
15. Kép:
 Víznyomjelzések, és értelmezésük. (1976)

A SIKLÓSI BARLANGOK
(szelvény-vázlatok a vár kútjáról)

SZERK. RÓNAKI L. 1978

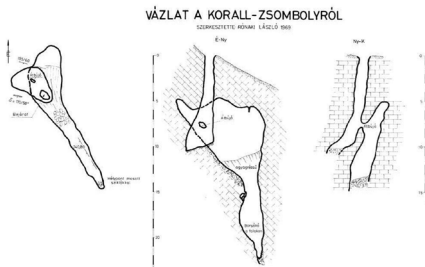
16. Kép:
A siklói barlangok szelvényvázatai.
(1978)

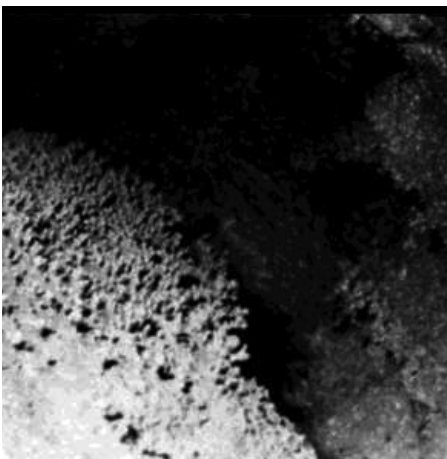
17. Kép:
Bakonya É-D irányú földtani szelvénye.

18. Kép:
Borsóköves cseppkövek a Tenkes-hegyi zombolyban.

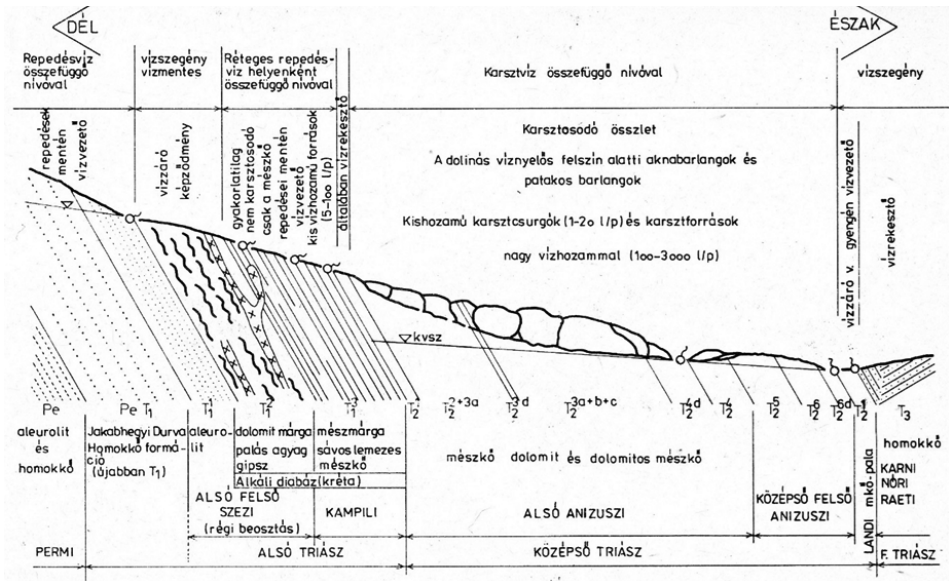

19. Kép:
A Korall-zomboly vázlat. (1979)

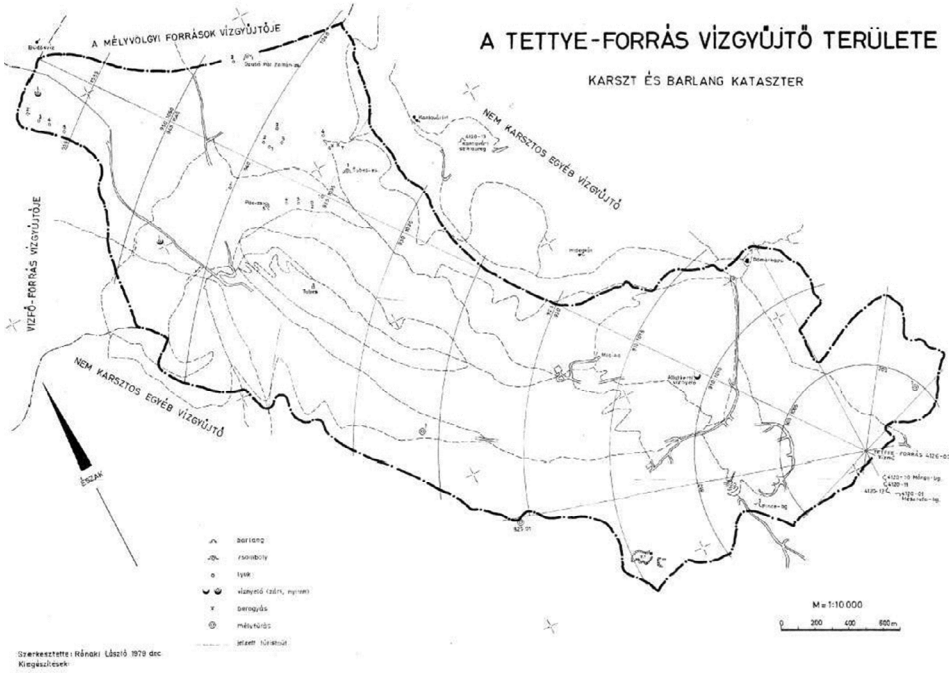

20. Kép:
Fotó a Korall-zombolyból.

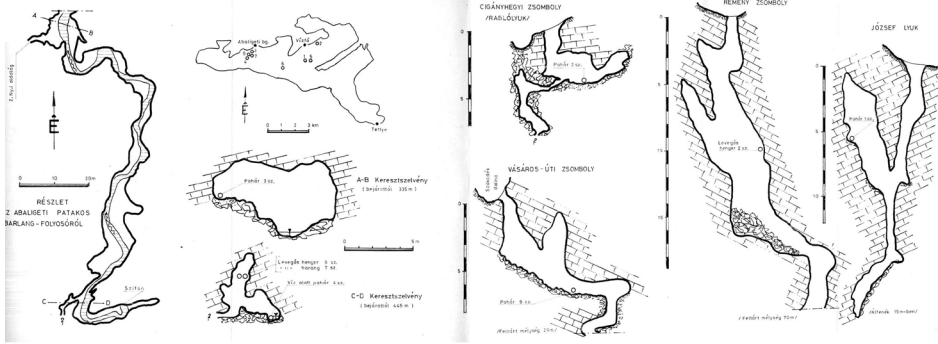

21. Kép:
A Ny-Mecsek idealizált földtani-hidrogeológiai szelvénye.

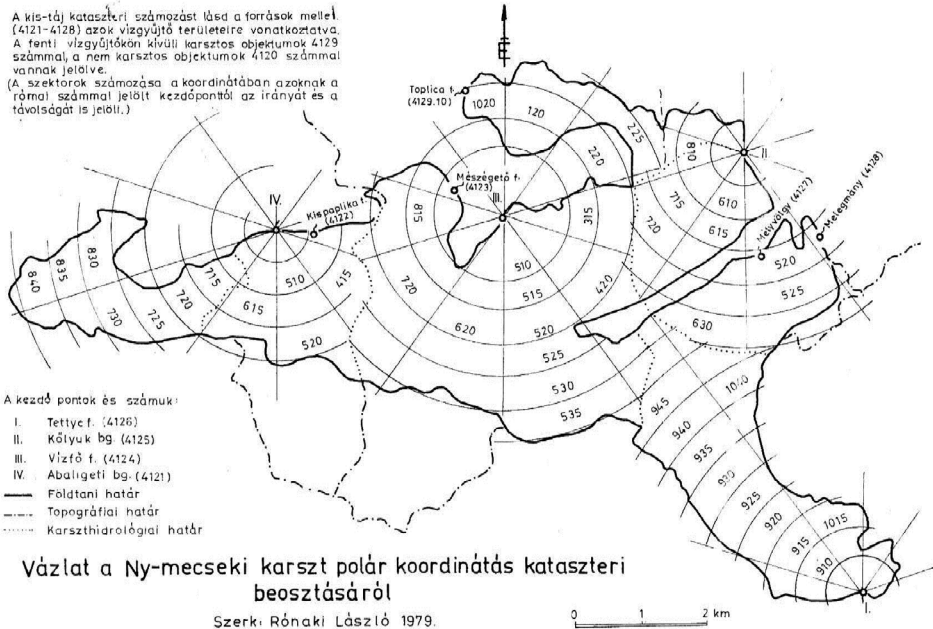
21. Kép:
A Ny-Mecsek idealizált földtani-hidrogeológiai szelvénye.

NYOMDETEKTOR ELHELYEZÉSEK A MECSEKI KARSZTOS BARLANGOKBAN

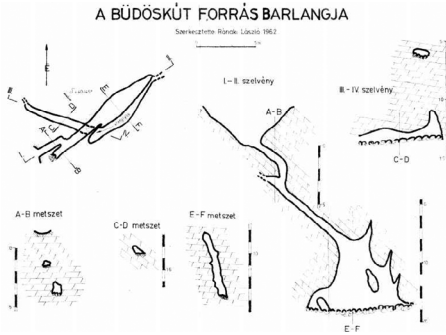

23. Kép:
Nyomdetektor elhelyezések a mecseki karsztos barlangokban. (1981)

A kis-táj kataszteri számozást lásd a források mellett (4121-4128) azok vizsgáltató területeire vonatkoztatva. A fenti vizsgáltatók kívüli karsztos objektumok 4129 számmal, a nem karsztos objektumok 4120 számmal vannak jelölve. (A szektorok számozása a koordinátában azoknak a római számmal jelölt kezdőpontból az irányát és a távolságát is jelöli.)

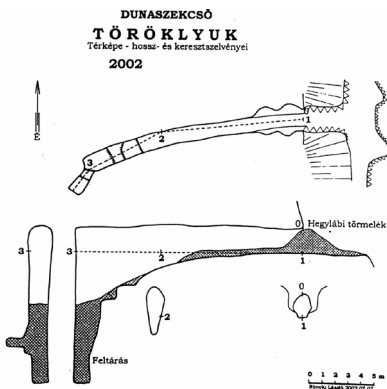
24. Kép:
Vázlat a nyugat-mecseki karszt polárkoordinátás kataszteri beosztásáról. (1979)

25. Kép:
A Büdöskút forrásbarlangja. (1962)

26. Kép:
A nyugat-mecseki nagy karsztforrások vízgyűjtő területének földtani értékelése. (1970)

27. Kép:
A dunaszekcsői Töröklyuk térképe, valamint hossz- és keresztmetszeti szelvényei. (2002)

IV. megemlékezés Rónaki Lászlóról a 2023. évi konferencián és barlangászati kiállításon

A megemlékezések gondolata a Rónaki-hagyaték múzeumi feldolgozása közben vetődött fel először. A gondolat támogatásához hamarosan többen is csatlakoztak a múzeumon kívül is, barlangász-csoportok például a Pro Natura KBE és a Magyar Biológiai Társaság is. A barlangászat és a barlangok sokak képzeletét megmozgatták. A hagyaték, mely 2021-ben Rónaki László lányának felajánlása révén került a Janus Pannonius Múzeum Természettudományi Osztálya gyűjteményébe, túlnyomó részben tudományos eredményeket dokumentáló térképekből, jelentésekből és beszámolókból állt. Feldolgozása már 2021-ben elkezdődött, a hagyaték iránti érdeklődés nagy volt, ezért sürgetővé vált, hogy minél előbb hozzáférhetővé, kutathatóvá kell tenni, de ezentúl még szerettük volna felhívni a figyelmet a hazai barlangászatra és a baranyai barlangokra és azok természetvédelmi jelentőségére is. Rónaki László személye pedig a baranyai, de nyugodtan mondhatjuk, hogy a hazai barlangkutatás egy meghatározó szakaszával elválaszthatatlanul összefonódott, és akit még nemzetközi viszonylatban is ismertek. Így alakult ki egy Rónaki László emlékkonferencia rendezése, egy szűkebb szakmai közönség és egy időszakos kiállítás építésének terve pedig a nagyobb közönség számára. A konferencia, megemlékezésen túl az utóbbi évek eredményeinek összegzését célozta meg, azaz a szándékkal, hogy ezzel egy konferencia-sorozatot is elindítsunk. Az időszakos kiállítás a barlangászatot és a barlangokat, mint ex lege védett természeti értékeket kívánta népszerűsíteni a fiatalok és a szélesebb közönség körében, részben kedvet csinálni a barlangászathoz, részben eloszlanni a barlangászzal és a barlangok védelmével kapcsolatos félreértéseket és tévhiteteket.

A konferencia-rendezéshez és a kiállítás-építéshez szükséges anyagi fedezet megszerzésére pályázatokat nyújtottunk be, és nyertünk is el támogatásokat. E pályázatok támogatásából valósult meg azután a *Baranyai Barlangkutatás Konferencia Pécs, 2023. 05. 19-20.* „Rónaki László emlékkonferencia” megrendezéssel és a „*Karasz-Barlang-Kutatás*” című időszakos kiállítás. Ez utóbbi a Janus Pannonius Múzeum Természettudományi Osztálya kiállítótermében került megépítésre. 2023. december 7-től látogathatóvá vált előreláthatólag 2024. július 30-ig. A pályázati támogatások az alábbiak voltak: a Magyar Biológiai Társaság segítségével elnyert Agrárminisztérium Zöld Forrás pályázata, melyből a konferencia megrendezését és részben az időszakos kiállítás építését tudtuk fedezni, a Janus Pannonius Múzeum pedig Nemzeti Kulturális Alap Múzeumok Kollégiuma időszakos kiállítások megvalósítására kiírt pályázatán kapott támogatást. A két esemény megvalósítására összesen 2.2 millió forint állt rendelkezésünkre. Ezekon túl is kaptunk még egyéb támogatást, a konferencia szervezésében részt vett a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatósága, a kiállításához a műtárgyakat pedig a baranyai barlangkutató csoportok ajánlották fel. Mind a konferencia, mind a kiállítás a barlangok sorsát szíven viselő lelkes kutatók és intézmények összefogásával valósult meg.

Baranyai Barlangkutatás Konferencia, „Rónaki László emlékkonferencia”

A konferencia két napja tartalmilag eltért, az első napján (2023. 05. 19.) előadások és azok megvitatása zajlott, erre 41 fő regisztrált, a második napon (május 20.) pedig Rónaki László emléktáblájának elhelyezése az Abaligeti-barlang bejáratánál, majd ezt követően szakmai túrák vezetéssel a Nemzeti Park tanösvényén és az Abaligeti-barlangban, utána pedig látogatás a Denevér Múzeumban szintén vezetéssel, melyekre 30 fő regisztrált. A konferencia előadásainak rövidített változataiból kötet is készült.³

2023. május 19. előadónap

A konferenciát Závoczkó Szabolcs a Duna-Dráva Nemzeti Park igazgatója nyitotta meg, a vendégeket a Janus Pannonius Múzeum részéről Simon Béla igazgatóhelyettes, a Magyar Biológiai Társaság részéről pedig Kisbenedek Tibor, az MBT Felügyelő Bizottság elnöke köszöntötte.

28. Kép:

A Baranyai Barlangkutatás Konferencia A Rónaki László emlékére rendezett konferencia megnyitóján Závoczkó Szabolcs a Duna-Dráva Nemzeti Park igazgatója mondott megnyitó beszédet. (JPM Pécs, 2023. 05. 19-20.)

³ KISBENEDEK – MORVAI 2023.

Elérhető: https://www.jpm.hu/files/termtud/barlangkutatatas/ronaki_konferencia_absztraktktet_20230519_20_pecs.pdf (Elérés dátuma 2024.03.10.)

Az előadónap I. szekciója személyes visszaemlékezésekkel indult Kraft János, Kéki Antal és Tóth Klára részéről.

29. Kép:

Tóth Klára a Baranya Megyei Természetbarát Szövetség képviselőjében emlékezett Rónaki Lászlóra, mint túratársra.

A szekció további részében a barlangkutatások legfrissebb eredményeiről tájékoztattak az előadók: Barta Károly a szegediek kutatási eredményeit mutatta be, Tegzes Zoltán pedig a Pro Natura barlangfeltárásait. Egyik legfiatalabb kutató, Haász József csoportjuk legfrissebb kutatási eredményéről, az Abaligeti-barlang egy újabb ágának a feltárásáról számolt be. E szekció második felében barlangrekonstrukciós munkálatokról (Havasi Ildikó), változatos mérési módszerekről hallhattunk még Kraus Sándor és Miklós Gábor részéről. Prof. Dr. Kováts László Dezső "Barlangi mérések közvetlen, és közvetett eredményei" című előadását videón juttatta el a konferenciára, személyesen nem tudott megjelenni.

Az előadónap II. szekciója első részében az újabb kutatási módszerekkel – a radon mérésekről – szerzett tapasztalatokat foglalta össze Miklós Gábor. Továbbiakban is friss kutatási eredmények kerültek hallgatók elé, a Nyugat-Mecsek karsztfejlődéséről Sebe Krisztina, a barlangi régészetről Gábor Olivér és barlangi denevér állományokról Dombi Imre révén. A II. szekció második részében az előadók a barlangok és az oktatás kapcsolatáról szerzett tapasztalataikról és jövőbeni lehetőségekről beszéltek (Beregi-Nagy Edit és Milota Péter), Ollé Péter pedig a sokoldalú tevékenységet végző Pro Natura Karszt- Barlangkutató Egyesületet mutatta be.

30. Kép:

Milota Péter (Pro Natura Karszt Barlangkutató Egyesület) az ifjú barlangászok nevelési tapasztalatairól számolt be.

A konferencia nagy érdeklődést váltott ki a résztvevők részéről, gyakorlatilag mindenki kivárta a konferencia végét, 25 évvel ezelőtt volt hasonló minden barlangokhoz kapcsolódó tevékenységet összefoglaló barlangkutató konferencia, ennyi idő alatt úgy tűnt sok minden új dolog történt, és a résztvevők egy újabb Baranyai Barlangkutató kötet megjelentetésében egyeztek meg a konferencia lezárásaként.

31. Kép:

A konferencia résztvevői.

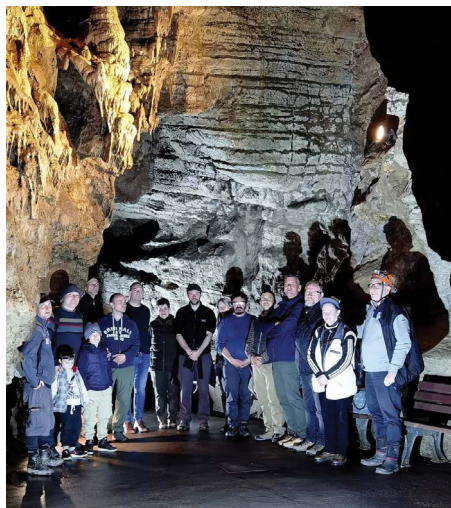
2023. május 20. szakmai nap

10 órától Emléktáblát helyeztünk el az Abaligeti-barlang bejáratánál. A Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatósága részéről Havasi Ildikó és Parragh Tibor, a Baranyai Természetbarát Szövetség részéről Tóth Klára, aki egyben néhány szóval megemlékezett Rónaki László szerepéről Baranya barlangkutatásai, a feltárásokban és barlangok védelmében végzett tevékenységéről, de mint lelkes túratársról is. A Janus Pannonius Múzeum és a Magyar Biológiai Társaság részéről Kisbenedek Tibor vett részt a tábla felavatásában a jelenlevő konferencia résztvevők mellett.

32. Kép:

Rónaki László Emléktábla avatása az Abaligeti-barlangbejáratánál.

33. Kép:

A konferencia résztvevői az Abaligeti barlangtúrán

„Karszt-barlang-kutatás” c. időszakos kiállítás

MEGHÍVÓ
A Janus Pannonius Múzeum
tisztelettel meghívja Önt a

**KARSZT-BARLANG-KUTATÁS
RÓNAKI LÁSZLÓ BARLANGÁSZ
EMLÉKKIÁLLÍTÁS**
címmű tárlat megnyitójára

2023. december 7-én 16.30. órára
a Természettudományi Múzeumba
(Pécs, Szabadság u. 2.)

Köszöntőt mond:
Simon Béla múzeumigazgató-helyettes

A kiállítást megnyitja:
Zag Gábor alpolgármester

A tárlatot méltatja:
Kraft János geológus

Email: termis@jpm.hu Tel.: 06 72 213 419

34. Kép:
Meghívó: „Karszt-barlang-kutatás. Rónaki László barlangkutató emlékkiállítás”

Helyszíne a JPM Természettudományi Múzeum kiállítóterme, Pécs, Szabadság u. 2. A kiállítást 2023. december 7-én nyílt meg a teremfelújítás csúszása miatt kicsit megkésve. A kiállítás megnyitójára érkezett vendégeket a Janus Pannonius Múzeum részéről Simon Béla igazgató-helyettes köszöntötte, a kiállítás szakmai méltatója Kraft János hidrogeológus. volt

35. Kép:
Kraft János nyitja meg a „Karszt-barlang-kutatás” időszakos kiállítást.

Az időszakos kiállítás 125 m² alapterületű, ehhez még egy 40 m²-es múzeumi foglalkoztató kapcsolódik a kiállító-terem galériáján. Itt a kiállítást kísérő foglalkozásokat lehet tartani legalább egy iskolai osztály részére. A kiállítás tematikája szorosan kapcsolódik a Nemzeti alaptantervhez, korosztályokra lebontva.

36. Kép:
A kiállítás bejárata.

A Természettudományi Osztály kiállítóterme felújított, és hosszabb bezárás után ezzel az időszakos kiállítással nyílt meg. A kiállítás fontosabb céljai: (1) Rónaki László kutatási eredményeinek és a kutatásai helyszíneinek bemutatása és ezzel együtt a baranyai barlangkutatások történetéről és a barlangkutató csoportokról való megemlékezés; (2) a barlangok és barlangászat iránt az érdeklődés felkeltése; (3) a karszt felszín alatti és felszíni élővilág bemutatása beleértve az emberi tevékenységet is. A kiállítás, mint fentebb említettük ismertterjesztő és az iskolai oktatás megfelelő részeihez kapcsolódva az iskolán kívüli tanulást, informális információszerzést és az élethosszig tartó tanulás programok céljait is hivatott szolgálni.

A kiállítást tematikus egységekhez kapcsolható interaktív elemek egészítik ki, például barlangi élővilág besorolása (barlangkedvelő, barlangi vendég, barlangban élő), a barlangász felszerelése és öltözete stb.

37. Kép:

A barlangi élővilág, mágnes-tábla a jellemző fajok csoportosításához: barlanglakó, barlangkedvelő és a barlangi vendégek. A karsztfelszín élővilága.

38. Kép:

Forgatható játék: négy jellegzetes a karszton is előforduló fafaj rakható ki.

39. Kép:

A barlangász felszerelése, az alapvető öltözet és felszerelés összeállítása mágnes táblán.

A kiállításához online kitölthető munkafüzet kapcsolódik, mely telefonon is kitölthető a kiállítás megtekintése közben „Lehetsz te is barlangkutató” címmel, elérhető QR-kóddal a kiállításban.⁴

A kiállítás javasolt bejárési útvonalát egy beöltözött barlangász mutatja, majd utána labirintusszerűen vezet az út a tablók között. De a kiállítás bejáratánál választhat egy másik útvonalat is, a téma mindkét irányból érthető és feldolgozható.

40. Kép:

A kiállítás egyik javasolt útvonalát a beöltözött barlangász képe mutatja.

A javasolt bejárési útvonal alapján a kiállítás egyes tematikus egységei az alábbiak: (1a) *Rónaki László élet és fontosabb kutatási eredményei. A baranyai barlangkutatás története.* pl.: vízfestés eljárás tökéletesítése, a nevéhez kapcsolható barlangfeltárások pl. Vízfőforrás-barlang, Spirál-víznyelő. (1b) *A barlangok kialakulása és a karsztjelenségek.* (1c) *A karszt és a barlangok hasznosítása.* (2) *A barlangjárás és barlangászat eszközei.* Életnagyságú beöltöztetett babán látható a barlangász alapfelszerelése, továbbá a barlangászat alapttechnikáival, illetve az egykor használt és mai eszközeivel ismerkedhetünk meg.

41. Kép:

A barlangász, a barlangjárás és a barlangász kötél eszközei.

⁴ A munkafüzet ezen a linken is elérhető: <https://www.jpm.hu/barlangasz/>
(Elérés dátuma 2024.03.10.)

42. Kép:
Barlangász ereszkedés közben.

(3) A barlangok élővilága. A barlang első számú akadálya az élővilág számára a sötétség. Hogyan alkalmazkodnak ehhez egyes állatok eszerint a kutatók háromféle csoportba sorolják őket: barlanglakók, barlangkedvelők, barlangi vendégek. Hogy melyek lehetnek ezek? Egy interaktív mágnes tábla segítségével mi magunk csoportosíthatjuk a fajokat. (4) A Mecsek barlangjai, mely a Mecsek geológiai felépítését, a cseppköveit, a kőbányászatát, és a legismertebb barlangját, Abaligeti-barlangot mutatja be érdekességekkel (pl. pénzszemét az Abaligeti-barlangból: egy év alatt összegyűlt patakba dobált pénzek).

43. Kép:
Cseppkőformák a hidegvizes keletkezésű mecseki barlangokból.

A Mecsek barlangjai egyben a hidegvizes, felülről lefelé keletkező és épülő barlangra is példa. (5). A Villányi-hegység barlangjai. Ezek a hévizes barlangok a hidegvizes barlangokkal ellentétben alulról felfelé épülnek és terjeszkednek. Két különleges hévizes keletkezésű barlang a Villányi-hegységben a Beremendi- és a Nagyharsányi-kristálybarlangok.

44. Kép:
Cseppkőformák, a Villányi-hegység hévizes barlangjaiból.

A geológia felépítés mellett a hévizes barlangok cseppkőformáiból és hegység jellegzetes kőzeteiből láthatunk néhányat. A kőzetek mindkét kiállítási egységben részben csiszoltak, hogy lehessen a kőzet belső szöveti felépítésében is gyönyörködni.

45. Kép:
Miocén konglomerátum Abaliget környékéről. A kőzet szövete jól látszik a csiszolatban.

46. Kép:
Cseppkövek UV-megvilágításban.

(6) Karszthasznosítás, karsztfelszín és a karszt élővilága. A karszt jellegzetes élővilágnak ad otthont, a töbrök sajátos vegetációt tartanak fenn főként reliktum növényekből. A karszt a forrásvizek miatt az embereket is vonzotta, valamint a karsztokon végzett hagyományos munkák is ismertek (pl.: szén- és mészégetés, szőlészetborászat, stb.). A barlangok sajátos mikroklímájuk miatt egyben gyógyító helyek is, a gyógyhatású barlang 1965-ben kapta meg státuszát. (7) Barlangi régészet. Ezeknek a feltárásoknak az eredményeiből láthatunk itt néhányat. Több baranyai barlangban kerültek elő emberi tevékenységre utaló nyomok (pl.: eszközök), valamint ősszállatok bemosódott csontjai is. A kiállítást kiegészítve az előkerült maradványok alapján néhány jégkorszaki állatot mutatunk be a Mecsekéből és környékéről.

47. Kép:
A barlangi régészeti feltárások során előkerült cseréptöredékek. Hátterben a karsztfelszín élővilága.

A kiállítás tematikus egységeihez egy kis „játszóház” is tartozik, ahol a barlangjárás nehézségeinek leküzdésével (pl.: sötétség, szűkület, szifon) ismerkedhetünk meg, a barlangvédelem alapvető szabályaival és ahol a barlangjárás elengedhetetlen részeként a biztosító kötélen végezhető csomók megkötését lehet gyakorolni. A kiállítás iránti kezdeti érdeklődésből úgy tűnik, hogy az iskolás csoportokon túl a felnőtteket is vonzza a téma.

48. Kép:
A kiállítás kis játszóháza.

V. Rónaki László hagyatékának bemutatása

Rónaki László tudományos hagyatékát 2022-ben a lánya, Velletri Ildikó Mária személyesen adta át. A hagyaték a Janus Pannonius Múzeum részére a Természettudományi Osztály Adattárába került. Az egyes iratok, kéziratok, feljegyzések, térképek, rajzok, fényképek, diák és fényképnegatívok adattári számmal való felsorolását az alábbiakban adjuk meg. A hagyaték a JPM Természettudományi Osztályának Adattárában ez alapján bárki számára szabadon kutatható.

CD/DVD		
Leltári szám	Cím/név	Hordozó
RÓ/1	Spirál-barlang Fotók 2007–9	DVD
RÓ/2	Talpas és Kulipintyó	CD
RÓ/3	Dél-Dunántúl zöld szigete	CD
RÓ/4	Aggtelek	CD
RÓ/5	Szállító könyv 2009.04.29.	CD
RÓ/6	A beremendi Kristály-barlang	CD
RÓ/7	Uránbánya 2006	CD

RÓ/8	Publikációk	CD
RÓ/9	Barlang-fotók	CD
RÓ/10	Fotók	CD
RÓ/11	Duna-Dráva Nemzeti Park	CD
RÓ/12	Barlang és Karszt	CD
RÓ/13	Fotók 2009 tavasz. Dráva Nemzeti Park	CD
RÓ/14	MKCS képek 96–2007 154 jpg kép	CD
RÓ/15	Szállító CD nem végleges cikkek	CD
RÓ/16	MKCS éves jelentések 2008–12 Fotók	DVD
RÓ/17	Kirándulások 2006 őszi	CD
RÓ/18	Bornemissza Mária	CD
RÓ/19	Siklós város és vízgazdálkodása	CD
RÓ/20	ME 2009. feb 1.	CD
RÓ/21	Fotók Camino zarándokút	CD
RÓ/22	Rónaki L. Barlangok Villányi-hg, Beremend	miniDisk
RÓ/23	Vízfő Orfű	miniDisk
RÓ/24	Villányi hg. 1999.12.17.	miniDisk
RÓ/25	Karszt MKBT tájékoztató	miniDisk
RÓ/26	ENVICOM 2/a Fotók	miniDisk
RÓ/27	Vízfő- f. vízgyűjtő térképhez 2002	miniDisk
RÓ/28	Tisztázandó	miniDisk
RÓ/29	Barlang és a karszt	miniDisk
RÓ/30	Rónaki László. Villányi hegység és vízfő	miniDisk
RÓ/31	Rónaki László kiadvány	miniDisk
RÓ/32	Nyugat-M. Kataszter ENVICOM	miniDisk
RÓ/33	1992	Kazetta

RÓ/34	Geof. Előadás	miniDisk
RÓ/35	Uránbánya	miniDisk
RÓ/36	Uránbánya története	miniDisk
RÓ/37	Barlang Poligon program	miniDisk
RÓ/38	2009. képződés	miniDisk
RÓ/39	Szabó Pál barlangkutatásai	miniDisk
RÓ/40	Mecsekoldal térképek	miniDisk
RÓ/41	Mecsekoldal térképek	miniDisk
RÓ/42	Mecsekoldal térképek	miniDisk
RÓ/43	Tranzit	miniDisk
RÓ/44	Rónaki László	miniDisk
RÓ/45	Természetes és Mesterséges üregek Rónaki L.	miniDisk
RÓ/46	Barlang térképek	miniDisk
RÓ/47	Barlangkutató a könyv	miniDisk
RÓ/48	Dél-Dunántúl kutatás	miniDisk
RÓ/49	Fotók Villányi hg.	miniDisk
RÓ/50	Vulkán expedíció karsztforrások	miniDisk
RÓ/51	MKBT barlangnap	Film
RÓ/52	Barlangkönyv	miniDisk
RÓ/53	A ME MKCS 2000 évi jelentése	miniDisk

Folyóiratok		
Sorszám	Folyóirat címe, évfolyam	Megjel. évszáma
1	Karszt és Barlangkutatás 5.-7. évfolyam	1963–72
2	Karszt és Barlangkutatási Tájékoztató	1974–75
3	Beszámoló	1975–76
4	Főtitkári beszámoló	1974–80
5	Karszt és Barlangkutatási Tájékoztató 9-10. évfolyam	1964–71
6	Hidrológiai Tájékoztató	1976–80
7	Karszt és Barlangkutatási tájékoztató	1970–73
8	Karszt és Barlangkutatási Tájékoztató	1956–59
9	Hidrológiai Tájékoztató	1971–75
10	Hidrológiai Tájékoztató	1981–85
11	Karszt- és barlangkutatási Tájékoztató	1960
12	Karszt és Barlang	1976–80
13	Hidrológiai Tájékoztató	1963–66
14	Hidrológiai Tájékoztató	1967–70
15	A Magyar Hidrológiai Társaság Pécsi Csoportjának Jubileumi Évkönyve	1972
16	Pécsi Műszaki Szemle 1-10. évfolyam	1956–65
17	Hidrológiai Tájékoztató	1961–62
18	Pécsi Műszaki Szemle 16-20. évfolyam	1971–75
19	Karszt és Barlang	1980–85
20	Karszt- és Barlangkutatás 1-4. évfolyam	1959–62
21	Karszt- és Barlangkutató	1962–65.
22	Karszt és Barlang	1971–75
23	Bányászati és Kohászati lapok Bányászat 142. évfolyam	2009
24	Bányászati és Kohászati lapok Bányászat 141. évfolyam	2008

25	Bányászati és Kohászati lapok Bányászat 140. évfolyam	2007
26	Hidrológiai Közlöny 91. évfolyam	2011
27	Pécsi Szemle várostörténeti folyóirat XIII. évfolyam	2010
28	Pécsi Szemle várostörténeti folyóirat VIII. évfolyam	2005
29	Karszt és Barlang	1966–70
30	Karszt és Barlang II.	1974.
31	Submarine Búvármagazin II. évfolyam 5. száma	2001
32	Submarine Búvármagazin II. évfolyam 6. száma	2001
33	Submarine Búvármagazin III. évfolyam	2002
34	Egészség-akadémia 2. évfolyam 3. szám	2011
35	Pécsi Műszaki Szemle 1966–70	1966–70
36	Karszt- és barlangkutató tájékoztató 1961–62–63	1961–62–63

Jelentés, kézirat		
Leltári szám	Szerző	Cím
2021.01.01	A. Burger és L. Dubert- ret	Karszterületek Hidrogeológiája a szakkifejezések többnyelvű szótárával
2021.02.01		Jakab-hegy és Égervölgy
2021.03.01	Rónaki László	A Nyugat-Mecseki karszt radiohidrogeológiája
2021.04.01		A Mecsek Karsztkutató Csoport 2001. évi jelentése
2021.05.01		A Mecsek Karsztkutató Csoport 2002. évi jelentése
2021.06.01		A Mecsek Karsztkutató Csoport 2003. évi jelentése
2021.07.01		A Mecsek Karsztkutató Csoport 2004. évi jelentése
2021.08.01		A Mecsek Karsztkutató Csoport 2005.évi jelentése
2021.09.01		A Mecsek Karsztkutató Csoport 2006. évi jelentése
2021.10.01		A Mecsek Karsztkutató Csoport 2008. évi jelentése
2021.11.01		A Mecsek Karsztkutató Csoport Évi jelenté- sek 1980–81–82–83–84 // 93–96–97–98–99.
2021.12.01		Mecsek Karsztkutató Csoport jelentések 1973–79
2021.13.1		Mecsek Karsztkutató Csoport Évi jelentés 2000–01–02–03–04–05–07–08–09–10 CD
2021.14.1		A Mecsek Karsztkutató Csoport 2000. évi jelentése
2021.15.1	Rónaki László	Mecseki Karsztkutató csoport évi jelentése 1978. évről
2021.16.1		PRV. Mohács Szigeti Vízbázis 1992. évi hidrológiai vizsgálata
2021.17.1		Mecseki karszt második rész I-II. kötet 1980
2021.18.1		Kataszter 1980 1982–84
2021.19.1		Mecseki karszt első rész I-II-III. kötet 1987
2021.20.1		Villányi hegység karszt 3. kötet
2021.21.1		Villányi hegységi barlangkataszter 1978 "Ördögszántás"
2021.22.1		Villányi hegység kataszter 1999

2021.23.1	A. Burger és L. Dubert- ret	Villányi hegység karszt 2. kötet 1978
2021.24.1		Kistapolca-Old környékének termálvíz feltá- rási lehetőségei
2021.25.1	Rónaki László	Spirál-víznyelőbarlang
2021.26.1		A Tettye forrás védőterületének kijelölése
2021.27.1		Vízföldtani geofizikai szakvélemény 1968
2021.28.1		Vízhozammérések 1969–73
2021.29.1		Dél- Dunántúl Karszt - és barlangkutatás 2005. december
2021.30.1		A Pécsi Tettye-forrás vízgyűjtőjének megha- tározása
2021.31.1		Dolgozat: Sárkány-kút - Újabb és régebbi megfigyelések
2021.32.1		A Tettye-forrás vízgyűjtőterületének hidroló- giai viszonyai
2021.33.1		A Tettye forrás vízgyűjtő területének vízföld- tani viszonyai
2021.34.1		A Pécsi Tettye-forrás rekonstrukciójához
2021.35.1		A Pécsi Tettye-forrás rekonstrukcióját előké- szítő tanulmány
2021.36.1		Orfú, Vízfő kirándulás 2017
2021.37.1	Rónaki László	Tettye- forrás vízgyűjtőterülete 1967–1975
2021.38.1		Dr. Scheuer munkái Nyomelem
2021.39.1		Tettye Vass B. 2012
2021.40.1		Mészégető források barlangrendszerének és vízgyűjtőjének kutatási eredményei
2021.41.1		Pro Natura jelentése 2000–
2021.42.1		Szegedi Karszt és Barlangkutató Egyesület
2021.43.1		Sárkány és ördög elvezetések a Mecsek-vil- lányi karszton
2021.44.1.		Források
2021.45.1.		Komplex Kovácsszénája
2021.46.1		Bibliográfia

2021.47.1	Szabó István	Grafológia
2021.48.1		Értékek a földtani tanulmányok körében
2021.49.1		Mecseki Forrás-kataszterek 1987
2021.50.1	Dezső J.	Siklós és környezetének vízgazdálkodási története
2021.51.1		Rácz-tanya
2021.52.1		MÁVTI Debreceni állomás korszerűsítése kulcsazonosítóval kapcsolatos munka
2021.53.1		A METSZ baranya megyei szervezetének tagjai által közzétett tudományos közlemény 1950–1980
2021.54.1	Rónaki László	Abaligeti barlangtérképekről 2004
2021.55.1		A Mecsek-hegység barlangtérképek
2021.56.1		A nyugati-Mecsek barlangjai
2021.57.1		A Természetes és mesterséges üregek Dél-Dunántúlon
2021.58.1		Barlangkataszteri törzslapok Mecsek-Villányi-hg. 1989
2021.59.1		Tettye kutatások hidrológiai adatai
2021.60.1		Dél-dunántúli barlangok K. László kézírata
2021.61.1		MKCS 40. évi előadásai
2021.62.1	Rónaki László	Ásványkincseink szakszerű kutatására és feltárására létesített bányaiskolák
2021.63.1	Rónaki László	Dél-Dunántúli barlangkutatás két évszázada
2021.64.1	Rónaki László	Az orfői Vízfő-forrásbarlang vízgyűjtőterületén történt vizsgálatok és azok eredményeinek áttekintése
2021.65.1		Vegyes jelentések/ kéziratok
2022.01.01	Rónaki László	A Deindol-környéki mélységi vízbeszerzés lehetőségeiről
2022.02.01	Rónaki László	Geofizika
2022.03.01	Rónaki László	Gorica kataszter
2022.04.02	Rónaki László	Elintézetlen - Beremend

2022.05.01	Rónaki László	A pécsi közhasználatú források nyilvántartása I-II. kötet
2022.06.01	Rónaki László	MFT - BKJ-nek készített anyag - Vízfő
2022.07.01	Rónaki László	Földtan
2022.08.01	Rónaki László	Tettye II.
2022.09.01	Rónaki László	A permi antiklinális É-i szárnyán lévő karszt
2022.10.01		Rónaki bibliográfia Tük
2022.11.01	Rónaki László	Barlangászkönyv
2022.12.01	Rónaki László	Víznyomjelzés
2022.13.1	Rónaki László	Újítás
2022.14.1	Rónaki László	Vízutak
2022.15.1	Rónaki László	Mecseki hidrogeológiai
2022.16.1	Rónaki László	MKCS
2022.17.1	Rónaki László	Lelőhelyi fúrások vízföldtani bányüzemek vízhozam adatai
2022.18.1	Rónaki László	Szpeleometria
2022.19.1	Rónaki László	Radiológia
2022.20.1	Rónaki László	Újabb adatok karsztológiai terminológiája
2022.21.1	Rónaki László	Rónaki L. K-Mecsek és a Barnakő-Aranybánya
2022.22.1	Rónaki László	Ivóvíz feltárás lehetőségek a Ny. M északi előterében
2022.23.1	Rónaki László	Továbbképzések - Bg-technika
2022.24.1	Rónaki László	Gránit
2022.25.1	Rónaki László	Tájékoztató a Nyárás-völgyi vízfeltárás lehetőségeiről
2022.26.1	Rónaki László	Urános irodalom MÁÉV
2022.27.1	Rónaki László	Források leírása 1954–55
2022.28.1	Rónaki László	Kémia

2022.29.1	Rónaki László	Nyom....Radiohidrogeológia
2022.30.1	Rónaki László	1:100 000 -es vízf. térk.
2022.31.1	Rónaki László	Tettye I.
2022.32.1	Rónaki László	Hidrokémiá
2022.33.1	Rónaki László	Nem Karszt
2022.34.1	Rónaki László	Hidrológia, Meteorológia
2022.35.1	Rónaki László	Barlangok
2022.36.1	Rónaki László	Munka alatt
2022.37.1	Rónaki László	MHT 25 éves jub. évk - pauszok
2022.38.1	Rónaki László	Szabó P. Zoltán
2022.39.1	Rónaki László	Rónaki Bencs J. Siklós- Máriagyűd
2022.40.1	Rónaki László	Dulánszky Nándor - 1964
2022.41.1	Rónaki László	Kőlyuk
2022.42.1	Rónaki László	Vízfő
2022.43.1	Rónaki László	Keszű
2022.44.1	Rónaki László	Tanulmányok - Mecsek-hg.
2022.45.1	Rónaki László	Pécsi Vízmű térképek - Dulánszki Nándor főmérnök
2022.46.1	Rónaki László	Tenkes - Szársomlyó - Villány, bauxit

---

Jelentés, kézirat		
Leltári szám	A kiadvány címe	Kiadó
1.1-1.19	A Mecseki Karsztkutató Csoport Jubileumi Évkönyve 1972-1997	Mecsek Egyesület
2	Ipolytarnóc, ősmaradványok	
3	100 éves a szervezett magyar barlangkutató programok	Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat
4	100 éves a szervezett magyar barlangkutató előadásösszefoglalók	Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat
5.1 - 5.11	Abaliget-Kovács-szénája-Husztót	
6	Pécsi Műszaki szemle Repertórium	METSZ Baranya megye
7	Kárpátika-park tanulmány	Kárpátia Alapítvány
8	Tapolcai Tavas-barlang	
9	A Magyar Hidrológiai Társaság Hírei	Pro Aqua
10	A Jakab-hegy és környéke természetjáró kalauza	
11	Vízalatti barlangászat	
12	Mecsek Egyesület Hírlevél	Mecsek Egyesület
13	MKBT Tájékoztató 2007-2009	
14	Mecsek Híradó	
15	MKBT Tájékoztató 2010-2017	

Herbárium			
Leltári szám	Gyűjtő	Fajnév	gyűjtési idő
2021.01.01	Szabó István	Euphorbia amygdaloides	1974. ápr.7.
2021.02.01	Szabó István	Sellaria holostea	1974. ápr.7.
2021.03.01	Szabó István	Muscari nacamorum	1974. márc. 26
2021.04.01	Szabó István	Gagea Pusilla	1974. márc. 26
2021.05.01	Szabó István	Capsella bursa-past.	1974. márc. 26
2021.06.01	Szabó István	Galanthus nivalis	1974. febr. 17.
2021.07.01	Szabó István	Névtelen	1974. márc. 26
2021.08.01	Szabó István	Névtelen	1974. ápr.7.
2021.09.01	Szabó István	Helleborus odorus	1974. márc. 17
2021.10.01	Szabó István	Névtelen	1974. ápr. 7.
2021.11.01	Szabó István	Taraxcum kok-saghyz	1974. ápr. 7.
2021.12.01	Szabó István	Viola silvestris	1974. ápr. 7.
2021.13.1	Szabó István	Euphorbia polychroma	1974. ápr. 7.
2021.14.1	Szabó István	Tussilago farfara	1974. márc. 17
2021.15.1	Szabó István	Helleborus odorus	1974. febr.16.
2021.16.1	Szabó István	Anemone hepatica	1974. márc. 17.
2021.17.1	Szabó István	Pulmonira monissima	1974. márc. 17.
2021.18.1	Szabó István	Viola cyanea	1974. márc. 17.
2021.19.1	Szabó István	Primula acaulis	1974. márc. 17.
2021.20.1	Szabó István	Viola Odorata	1974. márc. 18
2021.21.1	Szabó István	Pulmonira monissima	1974. márc. 17.
2021.22.1	Szabó István	Viola cyanea	1974. márc. 17
2021.23.1	Szabó István	Anemone hepatica	1974. márc. 17

2021.24.1	Szabó István	Tussilago farfara	1974. márc. 17
2021.25.1	Szabó István	Helleborus odorus	1974. febr.17.
2021.26.1	Szabó István	Helleborus odorus	1974. márc. 17
2021.27.2	Szabó István	Galanthus nivalis	1974. febr.17.

Könyv		
Leltári szám	A könyv szerzője	A könyv címe
1823	Jukacs László	Felfedező utakon a föld alatt
1824	Dr. Vendel Aladár	Geológia
1825	Kessler Hubert	Az örök éjszaka világában
1826	Dr. Dudich Endre Dr. Loksa Imre	Állatrendszertan
1827	Baronek Jenő	A Mecsek Egyesület évkönyve a 2004-es egyesületi évről
1828	Baronek Jenő	A Mecsek Egyesület évkönyve a 2010-es egyesületi évről
1829	Baronek Jenő	A Mecsek Egyesület évkönyve a 2006-os egyesületi évről
1830	Baronek Jenő	A Mecsek Egyesület évkönyve a 2017-es egyesületi évről
1831	Baronek Jenő	A Mecsek Egyesület évkönyve a 2005-ös egyesületi évről
1832	Baronek Jenő	A Mecsek Egyesület évkönyve az 1999-es egyesületi évről
1833	Kovács Szabó János	A Mecsek Egyesület évkönyve az 1993–94–95–96–97. egyesületi évről.
1834	Kovács Szabó János	A Mecsek Egyesület évkönyve az 1998-as egyesületi évről
1835	Kovács Szabó János	A Mecsek Egyesület évkönyve a 2000-es egyesületi évről
1836	Baronek Jenő	A Mecsek Egyesület évkönyve a 2009-es egyesületi évről
1837	Baronek Jenő	A Mecsek Egyesület évkönyve a 2002-es egyesületi évről
1838	Baronek Jenő	A Mecsek Egyesület évkönyve a 2003-as egyesületi évről
1839	Bóday Miklós	A Mecsek Egyesület évkönyve a 2001-es egyesületi évről
1840	Kiss József	A Mecsek Egyesület évkönyve a XX-ik egyesületi évről.
1841	Boldizsár Tibor	Bányászati kézikönyv
1842	Boldizsár Tibor	Bányászati kézikönyv
1843	Dr. Palotás László	Mérnöki kézikönyv

1844	Rónaki László	A Villányi-hegység és a Bremendi-rög barlangjai
1845	Rónaki László	Sárkány és ördög elnevezések a Mecsek-villányi karszton
1846	Dr. Léczfalvy Sándor	Üdülőterületek vízbeszerzése
1847	Dr. Zombori Lajos	Magyarország állatvilága
1848	Dr. Edelényi Béla	Magyarország állatvilága
1849	Dr. Molnár Kálmán	Fauna Hungariae 100
1850	Dr. Babos Sándor	Fauna Hungariae 33
1851	Dr. Mahunka Sándor	Fauna Hungariae 110
1852	Dr. Mihályi Ferenc	Fauna Hungariae 135
1853	Dr. Gozmány László	Fauna Hungariae 91
1854	Dr. Szalay László	Fauna Hungariae 89
1855	Dr. Kovács Lajos	Fauna Hungariae 74
1856	Dr. Vojnits András	Fauna Hungariae 136
1857	Dr. Merkl Ottó	Fauna Hungariae 169
1858	Dr. Varga Lajos	Fauna Hungariae 80
1859	Wilhelm Lucht és Dr. Merkl Ottó	Fauna Hungariae 168
1860	Dr. Tóth László	Fauna Hungariae 171
1861	Andrássy István	Fauna Hungariae 7
1862	Dr. Edelényi Béla	Fauna Hungariae 119
1863	Delyné Dr. Draskovits Ágnes	Fauna Hungariae 145
1864	Dr. Gozmány László	Fauna Hungariae 65
1865	Andrássy István	Fauna Hungariae 36
1866	Dr. Majer József	Fauna Hungariae 162
1867	Dr. Weber Mihály	Fauna Hungariae 164
1868	Dr. Mahunka Sándor	Fauna Hungariae 101

1869	Dr Farkas Henrik	Fauna Hungariae 81
1870	Ambrus Béla	Fauna Hungariae 116
1871	Dr Erdős József	Fauna Hungariae 70
1872	Dr Erdős József	Fauna Hungariae 8
1873	R. Dr. Stiller Jolán	Fauna Hungariae 115
1874	R. Dr. Stiller Jolán	Fauna Hungariae 57
1875	Dr. Jolsvay Alajos és Dr. Székessy Vilmos	Fauna Hungariae 62
1876	Dr. Szunyoghy János	Fauna Hungariae 108
1877	Topál György	Fauna Hungariae 93
1878	Husztly Sándor	Fauna Hungariae 122
1879	Dr. Endrődy-Younga Sebestyén	Fauna Hungariae 87
1880	Dr. Székessy Vilmos	Fauna Hungariae 34
1881	Dr. Horvatovich Sándor	Fauna Hungariae 114
1882	Dr Soós Árpád	Fauna Hungariae 68
1883	Dr Balogh János és Dr. Mahunka Sándor	Fauna Hungariae 139
1884	Dr Erdős József	Fauna Hungariae 52
1885	Dr Erdős József	Fauna Hungariae 104
1886	Dr Erdős József	Fauna Hungariae 73
1887	Dr Steinmann Henrik	Fauna Hungariae 118
1888	Dr Ujhelyi Sándor	Fauna Hungariae 49
1889	Dr Steinmann Henrik	Fauna Hungariae 99
1890	Dr Steinmann Henrik	Fauna Hungariae 160
1891	Dr Steinmann Henrik	Fauna Hungariae 92
1892	Dr Gozmány László	Fauna Hungariae 102
1893	Babos Sándor	Fauna Hungariae 6

1894	Dr Stnkslaw Adam Slipinski és Dr Merkl Ottó	Fauna Hungariae 170
1895	Dr. Tóth László	Fauna Hungariae 155
1896	Dr Papp Jenő	Fauna Hungariae 167
1897	Dr. Loksa Imre	Fauna Hungariae 97
1898	Szócs József	Fauna Hungariae 125
1899	Dr. Vojnits András, Dr. Uherkovich Ákos, Dr. Ronkay László és Pergovits László	Fauna Hungariae 166
1900	Soós Árpád	Fauna Hungariae 1
1901	Dr. Babos Sándor	Fauna Hungariae 77
1902	Dr. Mihályi Ferenc	Fauna Hungariae 161
1903	Dr Jenser Gábor	Fauna Hungariae 152
1904	Dr Steinmann Henrik	Fauna Hungariae 69
1905	Dr Ujhelyi Sándor	Fauna Hungariae 18
1906	Paolo Audisio	Fauna Hungariae 140
1907	Wolfgang H. Rücker	Fauna Hungariae 158
1908	Dr. Kaszab Zoltán	Fauna Hungariae 3
1909	Dr Vásárhelyi Tamás	Fauna Hungariae 132
1910	Benedek Pál	Fauna Hungariae 94
1911	Dr. Mihályi Ferenc	Fauna Hungariae 124
1912	Dr. Pellérdy László	Fauna Hungariae 71
1913	R. Dr. Stiller Jolán	Fauna Hungariae 105
1914	Dr. Kosztarab Mihály és Dr. Kozár Ferenc	Fauna Hungariae 131
1915	Cs. Dr. Halászfy Éva	Fauna Hungariae 46
1916	Dr. Vásárhelyi Tamás	Fauna Hungariae 157
1917	Dr. Henryk Szelegiewicz	Fauna Hungariae 128

1918	Dr. Loksa Imre	Fauna Hungariae 109
1919	Dr. Mihályi Ferenc	Fauna Hungariae 107
1920	Móczár Miklós	Fauna Hungariae 85
1921	Delyné Dr. Draskovits Ágnes és Dr Papp László	Fauna Hungariae 133
1922	Dr Tóth László	Fauna Hungariae 159
1923	Dr Tóth László	Fauna Hungariae 151
1924	Dr. Székessy Vilmos	Fauna Hungariae 60
1925	Dr. Székessy Vilmos	Fauna Hungariae 66
1926	N. Dr. Bajári Erzsébet	Fauna Hungariae 96
1927	Dr. Slawomir Mazur	Fauna Hungariae 138
1928	Dr. Móczár László, és Zombori Lajos	Fauna Hungariae 111
1929	Dr. Móczár László	Fauna Hungariae 95
1930	Dr. Stohl Gábor	Fauna Hungariae 147
1931	Dr. Tóth László	Fauna Hungariae 163
1932	Dr. Zilahi-Sebess Géza	Fauna Hungariae 55
1933	Dr. Mihályi Ferenc	Fauna Hungariae 2
1934	Móczár Miklós	Fauna Hungariae 19
1935	Móczár Miklós	Fauna Hungariae 35
1936	Dr. Móczár László	Fauna Hungariae 86
1937	Dr. Móczár László	Fauna Hungariae 44
1938	Móczár Miklós	Fauna Hungariae 51
1939	N. Bajári Erzsébet	Fauna Hungariae 9
1940	Somfai Edit	Fauna Hungariae 43
1941	N. Bajári Erzsébet	Fauna Hungariae 20
1942	Aradi Mátyás Pál	Fauna Hungariae 37

1943	Dr. Jolsvay Alajos és Dr. Székessy Vilmos	Fauna Hungariae 62
1944	Dr. Tóth Sándor	Fauna Hungariae 127
1945	Dr. Majer József	Fauna Hungariae 129
1946	Dr. Wéber Mihály	Fauna Hungariae 121
1947	Dr Steinmann Henrik	Fauna Hungariae 82
1948	Dr. Móczár László	Fauna Hungariae 11
1949	Bulla Béla	Általános Természeti Földrajz
1950	Zombori Lajos	Fauna Hungariae 153
1951	Ferkas Henrik	Fauna Hungariae 39
1952	Dr. Iharos Gyula	Fauna Hungariae 14
1953	Dr. Szabó Jenő és Delyné Dr. Draskovits Ágnes	Fauna Hungariae 156
1954	Dr. Varga Lajos	Fauna Hungariae 50
1955	Dr. Győrfi János és N. Bajári Erzsébet	Fauna Hungariae 61
1956	Dr. Papp Jenő	Fauna Hungariae 144
1957	N. Bajári Erzsébet	Fauna Hungariae 54
1958	Dr. Székessy Vilmos	Fauna Hungariae XXI Madarak
1959	Dr. Kaszab Zoltán	Fauna Hungariae X/B Bogarak V/B Legyezőszárnyúak
1960	Dr. Kaszab Zoltán	Fauna Hungariae XV/D Kétszárnyúak II., bolhák, tegzesek
1961	Dr. Kaszab Zoltán	Fauna Hungariae IX/A Bogarak IV/A
1962	Dr. Kaszab Zoltán	Fauna Hungariae IX/B Bogarak IV/B
1963	Dr. Kaszab Zoltán	Fauna Hungariae XX Halak, kétéltűek, hüllők
1964	Dr. Szalay László	Fauna Hungariae 72
1965	Dr. Kaszab Zoltán	Fauna Hungariae XV/A Kétszárnyúak II/A
1966	Dr. Székessy Vilmos	Fauna Hungariae XVI/A Lepkék

1967	Dr. Székessy Vilmos	Fauna Hungariae XIX Puhatestűek, tapogatókoszorúsok
1968	Dr. Székessy Vilmos	Fauna Hungariae X/A Bogarak V/A
1969	Básta, Chambre, Miller	Békaemberek
1970	Jacques-Yves Cousteau, Frédéric Dumas	A csend világa
1971	Hans Hass	Vadászok a tenger mélyén
1972	Jean-Albert Foéx	Tízezer év az óceánok mélyén
1973	Auguste Piccard	A tenger mélyén
1974	Bagaméri-Coman-Tóth	Szelek barlangja
1975	N. Casteret	Harminc év a föld alatt
1976	Kessler Hubert	Föld alatti ösvények
1977	Kardos László	Barlangkutatás
1978	Veress Márton	Karsztfejlődés I.
1979	Dr. Babics András	Értekezések 1960
1980	Dr. Lehmann Antal	Földrajzi tanulmányutak - A Mecsek és környéke
1981	Vajna György	A rejtélyes Bátor-i-barlang
1982	Dr. Juhász József	Műszaki földtani és vízföldtani tanulmányutak
1983	Lénárt László	Hidrogeológiai kirándulások a Bükkben
1984	Veress Márton	Karsztfejlődés XII.
1985	Gilbert Csaba	Beremend és környéke
1986	Veress Márton	Karsztfejlődés VI.
1987	Veress Márton	Karsztfejlődés X
1988	Veress Márton	Karsztfejlődés IX
1989	Veress Márton	Karsztfejlődés VII
1990	Dr. Leczfalvy Sándor	Vízbeszerzés, Vízellátás forrásokból

1991	Czink György	Erdőgazdálkodás a Mecsekben
1992	Forgó László	Magyarázó Magyarország 200-000-es földtani térképsorozathoz L-34-XIII. Pécs
1993	Hans Hass	Érintetlen mélységekben
1994		A Magyar Hidrológiai Társaság pécsi csoportjának évkönyve 1952-1972
1995	Kessler Hubert. Mozsáry Gábor	Barlangok útjain, vizein
1996	Fodor István, Tóth József, Wilhelm Zoltán	Ember és Környezet- Elmélet Gyakorlat
1997	Dr. Kovács Ferenc	Geotudományok
1998	Fodor István	Barlangok éghajlati és bioklimatológiai sajátosságai
1999	Dr. Jakucs László	A karsztok morfogenetikája
2000	Reichert Róbert és Zeller Tibor	Ásványhatározó
2001	Németh Endre	Hidrológia és Hidrometria
2002	Gilbert Csaba	Beremend és környéke
2003	Dr. Jakucs Pál, Dr. Dénes György, Dr. Jakucs László	Aggteleki-karsztvidék
2004	Varga Domonkos	Vizek könyve
2005	Jakucs László	A faggyúfáklyás expedíció
2006	Jakucs László	Aggtelek
2007	Igor Akimuskín	Hová? Hogyan?
2008	Hazslinszky Tamás	100 éves a szervezett magyar barlangkutatás
2009	Rónaki László	Sárkány és ördög elnevezések a Mecsek-villányi karszton
2010	Baronek Jenő	A Mecsek egyesület évkönyve a 2007-es egyesületi évről
2011	Rónaki László	A Mecsek Karsztkutató Csoport negyven évének mérlege 1972-2012
2012	Baronek Jenő	A Mecsek Egyesület évkönyve a 2008-as egyesületi évről
2013	Baronek Jenő	A Mecsek Egyesület évkönyve a 2012-es egyesületi évről
2014	Baronek Jenő	A Mecsek egyesület évkönyve a 2014-es egyesületi évről

2015	Baronek Jenő	A Mecsek egyesület évkönyve a 2013-as egyesületi évről
2016	Baronek Jenő	A Mecsek Egyesület évkönyve a 2011-es egyesületi évről
2017	Somlyódy László	A hazai vízgazdálkodás stratégiai kérdései
2018	Dr.Jámbor Áron	Geologica Hungarica
2019	Kraft János	Pécs építés-hidrológiai atlasz
2020	Dr. Böcker Tivadar	Nemzetközi Karszthidrológiai szimpózium
2021	Dr. Konda József	Földtani kutatás
2022	Rónaki László	40 év ... és még húsz
2023	Dr. Scheuer Gyula	A hazai karsztos hévizek nyomelemei
2024	Dr. Dobos Irma- Dr. Scheuer Gyula- Dr. Kele Sándor	A Dunántúli- középhegység északkeleti szárnyán kialakult karsztos hévízrendszer nyomelem adottságai
2025	Dobos Irma- Scheuer Gyula	Néhány Jelentős hazai és külföldi gyógyvíz hidrokémiája
2026	Dr. Scheuer Gyula	A világ néhány jelentős hidrodinamikai rendszere és kiváltásai
2027	Dobos Irma- Scheuer Gyula	Tanulmányok a hazai és külföldi hidrodinamikai rendszerekről
2028	Dr. Szirtes Gábor	A százöt éves Pécsi Vízmű története
2029	Hazslinszky Tamás	70 éves a szervezett magyar karszt- és barlangkutatás 1910–1980
2030	Dr. Kassai Miklós	Múlt- Jelen- Jövő- A Műszaki Haladás Szolgálatában 1985. évi megyei tudományos hetek előadásainak tanulmánykötete
2031	Jakucs László	Cseppkőország mélyén
2032	Löblin Imre	A Természettudományok Zsebkönyve
2033	Rónaki László	Pécs- Baranya 100 éve a Műszaki és Természettudományos folyamatok tükrében
2034	Jánossy Dénes	A Magyarországi pleisztocén tagolás gerices faunák alapján
2035	Zsilla Vilmos	Vízvezetékek rendezése
2036	Székely Kinga	Magyarország fokozottan védett barlangjai

2037	Vadász Elemér	A Mecsek hegység
2038	Rónaki László	Az Orfűi Vízfó forrás-barlang feltárásának lehetőségei
2039	George Kyrle	Kominerte Chlorierung von Höhlengewässern
2040	Rónaki László	25 év - A magyar hidrológiai társaság pécsi csoportjának jubileumi évkönyve 1977
2041	V.G. Melkov és A.V. Scserbakov	Radiohidrogeologia
2042	V.G. Melkov, L. Cs Puchalszkij	Uránlelőhelyek felderítése

Jelentés, kézirat	
Leltári szám	Szerző
2021.1.1	Kultúra lovagja 2012
2021.2.1	Emléklap a kutató mélyfúró üzem közönségdíjáról 1978
2021.3.1	Emléklap a kutató mélyfúró üzem pályázatának II. helyeztje 1978
2021.4.1.	Oklevél Magyar Hidrológiai Társaság 2010 évi pályázatának II. helyeztje 2011
2021.5.1	Emléklap MKBT köszönti 70 éves tagtársat 2002
2021.6.1	CINKE Programon szerepvállalásért oklevél 2014
2021.7.1	Cholnoky Jenő pályázaton díjazásban részesült 2002
2021.8.1	Cholnoky Jenő pályázaton egyéni III. helyezés 2009
2021.9.1	Cholnoky Jenő pályázaton jutalomban részesült 2011
2021.10.1	Cholnoky Jenő pályázaton különdíjban részesült 2013
2021.11.1	Emléklap 80. születésnapja alkalmából 2013
2021.12.1	Emléklap Egy élet munkássága c. estéjének emlékére CINKE 2017
2021.13.1	Szocialista brigád cím 1967
2021.14.1	Szocialista brigád cím 1968
2021.15.1	Oklevél XII. bányászati munkaverseny eredményéért 1962
2021.16.1	Oklevél Szakszervezetek országos Tanácsa 1971
2021.17.1.	Oklevél Kiváló dolgozó 1977
2021.18.1	Oklevél Kiváló dolgozó 1973
2021.19.1	Oklevél Kiváló dolgozó 1972
2021.20.1	Oklevél Kiváló Ifjú technikus 1965
2021.21.1	Oklevél Kiváló Ifjú technikus 1966
2021.22.1	Oklevél Kiváló Ifjú technikus 1971
2021.23.1	Emléklap Hazai népfronttól a hadrakészültség fényében
2021.24.1	Baranya megyei Természetjárásért oklevél 1991. évben Kiemelkedő munkájáért 1992
2021.25.1	Kiváló Ifjú technikus 3 SZOT-KISZ K.B.

Térkép		
Leltári szám	Szerző	Térkép címe
2021.01.01	Rónaki László 1969	Korall-zsomboly
2021.02.01	Csermely V. 1940	Mánfai kőlyuk
2021.03.01	Rónaki László 1980	A Köteles Zsomboly Térképe és szelvénye
2021.04.01	Rónaki László 1980	Jószerecsét-aknabarlang
2021.05.01	Rónaki László 1965–67	A Szuadó inaktív nyelője
2021.06.01	Rónaki László 1972	Madárka-zsomboly
2021.07.01	Rónaki László 1961	Cigányhegyi-zsomboly
2021.08.01	Rónaki László 1981	Vásárúti-zsomboly felmérési vázlata a Poligon menti szelvényekkel
2021.09.01	Rónaki László 1969–79	Szabó Pál Zoltán zsombolytérképe és szelvényei
2021.10.01	Rónaki László 1980	Büdöskúti-zsomboly
2021.11.01	Rónaki László 1962	Büdöskúti-forrásbarlang
2021.12.01	Rónaki László 1979	Melegmányi-vízfolyásbarlang hosszúsági szelvénye
2021.13.1	Kövesdi J. és Téglás J. 1979	Mélyvölgyi-kőfülke vizes barlangja
2021.14.1	Rónaki László 1979	Pax-zsomboly térképvázlata és szelvényei
2021.15.1	Rónaki László 1980	Remény-zsomboly szelvényvázlata
2021.16.1	Rónaki László 1982	Nagyszombat-barlang térképe és szelvényvázlata
2021.17.1	Rónaki László 1982	Akácós-víznyelő térképe és szelvényei
2021.18.1	Zsadányi- Puskás- Gajdos	Melegmányi-vízfolyásbarlang térképe
2021.19.1.	Rónaki László 1980	Az Orfűhegyi-víznyelő térképe és szelvénye
2021.20.1	Rónaki László 1979	Kantavári-sziklaüreg
2021.21.1	Rónaki László 1982	Abaligeti-zsomboly
2021.22.1		Abaligeti-barlang szifonelszívással

2021.23.1	Rónaki László 1982	A Gubacs-víznyelő
2021.24.1	Zsadányi- Puskás- Gajdos	A Hosszúcséri-zsomboly
2021.25.1	Rónaki László 1981	Kiskőhegyi-homokkőüregek
2021.26.1-5	Rónaki László 1996	Vázlatos keresztsszelvény a Spirál-víznyelőről és barlangjáról
2021.27.1	Rónaki László 1996	A Spirál-víznyelő szintes metszete
2021.28.1	Rónaki László 1996	Vázlatos keresztsszelvény a Spirál-víznyelőről és barlangjáról
2021.29.1		Vázlatos keresztsszelvény a Spirál-víznyelőről és barlangjáról
2021.30.1	Rónaki László 1996	Vázlatos keresztsszelvény a Spirál-víznyelőről és barlangjáról
2021.31.1	Rónaki László 1996	Vázlatos keresztsszelvény a Spirál-víznyelőről és barlangjáról
2021.32.1	Rónaki László 1996	Vázlatos keresztsszelvény a Spirál-víznyelőről és barlangjáról
2021.33.1	Rónaki László 1996	Vázlatos keresztsszelvény a Spirál-víznyelőről és barlangjáról
2021.34.1	2003	Spirál-víznyelőbarlang
2021.35.1-6	Rónaki László 1980	Börgyár-tüskésréti-tározó vízföldtani szelvényei
2021.36.1	Rónaki László 1980	Börgyár-tüskésréti-tározó vízföldtani szelvényei
2021.37.1	Rónaki L. Szabó L. Kövesdi J. 1979	A Remény-zsomboly szelvényvázlata és távhőmérő szondák elhelyezkedése
2021.38.1	Rónaki László 1980	A Remény-zsomboly szelvényvázlata
2021.39.1		Tettye-forrás évenkénti vízhozama és a vízellátásra felhasznált mennyiség 1900–1960
2021.40.1	Rónaki László 1966	Tettye-forrás környékének földtani térképe a karsztvíz feltáró vágattal
2021.41.1	Rónaki László	Vízföldtani szelvény a Tettye-forrás vízgyűjtőterületén
2021.42.1	Rónaki László	Tettye-forrás vízgyűjtőterületén végzett víznyomjelzés felszínalatti áramlási útvonalának elképzelt lehetőségei a terület É-i és D-i részén
2021.43.1	Rónaki László 1996	A Tettye-forrás vízgyűjtőterülete a karsztvíz valószínűsíthető izohipszáival
2021.44.1		Névtelen

2021.45.1		Nyugat-Mecsek
2021.46.1		Nyugat-Mecsek
2021.47.1		Nyugat-Mecsek
2021.48.1-2	Rónaki László 1968	Mecsekvárosi térképlap - Vízföldtani vázlat
2021.49.1	Rónaki László 1969	Mecsekvárosi térképlap - Vízföldtani vázlat
2021.50.1	Rónaki László 1970	Részlet a mecseki karszt morfológi- ai térképből, a Vízfő-forrás vízgyűjtőjének É-i része
2021.51.1	Rónaki László 1970	Részlet a mecseki karszt morfológi- ai térképből, a Vízfő forrás vízgyűjtőjének É-i része
2021.52.1		Névtelen
2021.53.1	Rónaki László 1970	Részlet a mecseki karszt morfológi- ai térképből, a Vízfő-forrás vízgyűjtőjének É-i része
2021.54.1	Rónaki László 1970	Részlet a mecseki karszt morfológi- ai térképből, a Vízfő-forrás vízgyűjtőjének É-i része
2021.55.1-3	Rónaki László 1965	A bányaműveletek depressziós hatása
2021.56.1		Névtelen
2021.57.1		Névtelen
2021.58.1-2		Névtelen
2021.59.1	Rónaki László 1965	A bányaműveletek depressziós hatása
2021.60.1		Vízfő-forrás vízgyűjtőterületének karsztos része
2021.61.1		Névtelen
2021.62.1		Névtelen
2021.63.1		Névtelen
2021.64.1		Névtelen
2021.65.1		Névtelen
2021.66.1	Rónaki László 1965	Vízföldtani szelvények a Vízfő-forrás vízgyűjtőterületén

2021.67.1		Névtelen
2021.68.1		Abaligeti-barlang sokszögmenete
2021.69.1	Székely Márton 1961	Abaligeti-barlang sokszögmenete
2021.70.1		Névtelen
2021.71.1	1977	Abaligeti-barlang főága
2021.72.1-3	Bokor Elemér 1958	Az Abaligeti-barlang
2021.73.1		Hidroizopsziás térkép 1976
2021.74.1		"Antri Abaligethi"
2021.75.1		"Antri Abaligethi"
2021.76.1		Névtelen
2021.77.1		Névtelen
2021.78.1		Névtelen
2021.79.1		Névtelen
2021.80.1		Névtelen
2021.81.1		Névtelen
2021.82.1		Névtelen
2021.83.1		Névtelen
2021.84.1		Névtelen
2021.85.1		Névtelen
2021.86.1		Névtelen
2021.87.1		Névtelen
2021.88.1		Az Abaligeti-barlangnak talpban és hosszában való átvágása
2021.89.1		Részlet a Somogyi földtani térképből
2021.90.1	Nagy Elemér 1959	Pécs-környéki triász időszaki képződmények vázlatos földtani térképe
2021.91.1		Bakonya fedetlen földtani térképe

2021.92.1		Mánfai térképlap vízföldtani vázlata
2021.93.1	Rónaki László 1981	Nyomdetektor elhelyezkedések a Mecseki karsztos barlangokban
2021.94.1	1939	A Pécs városi karsztvízkutató keresztvágat és geológiai szelvénye
2021.95.1	Rónaki László 1977	A Törökpince-barlang térképe és szelvénye
2021.96.1		Mecseki forráskataszter 1987
2022.01.01-02	Rónaki László 1975	A K-i Mecsek áttekintő vízföldtani vázlata
2022.02.01	Dr. Rádai Ödön 1978	A Siklós-Villányi-hg. és a Beremendi-rög szerkezeti vonalai légifotós interpretáció alapján
2022.02.02/1-2	Lorberer Árpád 1978	Az alaphegység vázlatos szerkezeti - földtani térképe
2022.02.03/1-2	Lorberer Árpád 1978	A villányi-hegység környéki karsztvizek Cl ion tartalma (mg/l)
2022.02.04	Lorberer Árpád	Karsztvízszint térkép
2022.02.05/1-2	Lorberer Árpád 1979	A villányi-hegység környékének geotermikus térképe
2022.02.06/1-2	Lorberer Árpád 1978	A neogén fedőképződmények alulnézeti fáciestérképe
2022.03.01	Rónaki László	MÉV- Vízkút mély fúrások eredményei baranya megyében
2022.03.02	Rónaki László	MÉV K-Ny-i metszet
2022.03.03	Rónaki László	névtelen
2022.04.01		Tettye-barlang felmérése
2022.04.02	Kraft János 1979	A tettyei Mésztufa-barlang térképe
2022.04.03	Kraft János 1979	A tettyei Mésztufa-barlang A- B hossz szelvénye
2022.04.04	Kraft János 1979	A tettyei Mésztufa-barlang C- D hossz szelvénye
2022.04.05	Kraft János 1979	A tettyei Mésztufa-barlang E- F hossz szelvénye
2022.05.01		Az Abaligeti-karszt
2022.05.02/1	Rónaki László 1979	Kölyuk, Mélyvölgy, Melegmány források vízgyűjtő területe, karszt- és barlangkatasztere
2022.05.02/2	Rónaki László 1979 dec kieg.:1982. XII	Kölyuk, Mélyvölgy, Melegmány források vízgyűjtő területe, karszt- és barlangkatasztere

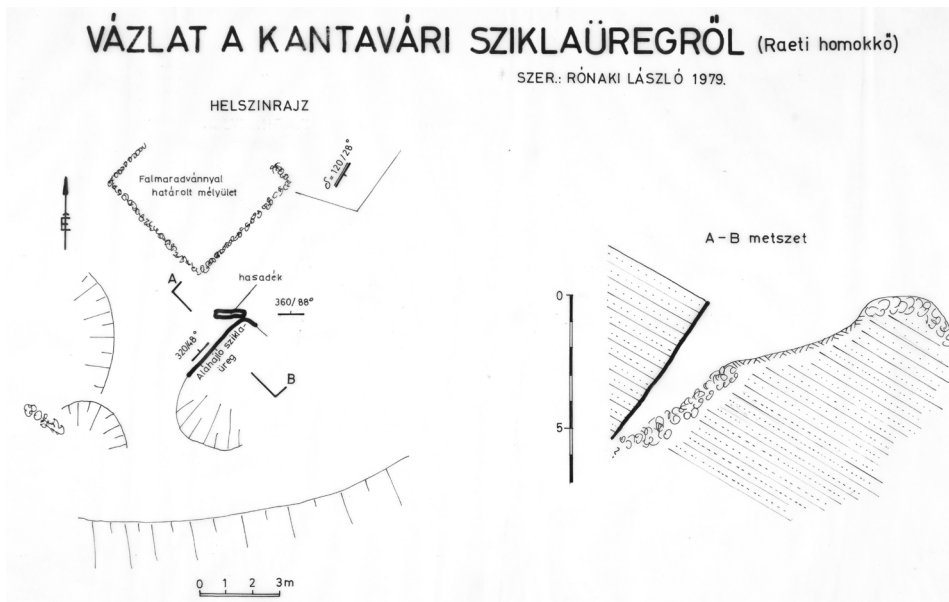
2022.05.03/1-2	Navratil Géza 1979	Kőlyuk, Mélyvölgy, Melegmány források vízgyűjtő területe - Topográfiai alaptérkép karszt- és barlangkataszterhez
2022.05.04	Rónaki László 1980	Vízfő-forrás vízgyűjtő területe, karszt- és barlangkatasztere
2022.05.05/1-2		Vízfő-forrás vízgyűjtő területe - Topográfiai alaptérkép karszt- és barlang kataszterhez
2022.05.06	Rónaki László 1980	Bánosi-karsztterület karszt és barlangkatasztere
2022.05.07/1-2		Bánosi-karsztterület - Topográfiai alaptérkép karszt- és barlangkataszterhez
2022.05.08	Rónaki László 1979. okt	A Tettey-forrás vízgyűjtőterülete, karszt- és barlangkatasztere
2022.05.09	Rónaki László 1979. dec	A Tettey-forrás vízgyűjtőterülete, karszt- és barlangkatasztere
2022.05.10/1-2	Navratil Géza 1979	A Tettey-forrás vízgyűjtőterülete - Topográfiai alaptérkép karszt- és barlangkataszterhez
2022.05.11	Rónaki László 1980	Nagy- és Kisaplika, valamint a Mérszégető-források vízgyűjtő területe karszt- és barlang katasztere
2022.05.12		Nagy- és Kisaplika, valamint a Mérszégető-források vízgyűjtő területe - Topográfiai alaptérkép karszt- és barlangkataszterhez
2022.05.13	Rónaki László 1981	A kiskőhegyi és a nyárasi karsztterületek karszt- és barlangkatasztere
2022.05.14/1-2		A kiskőhegyi és a nyárasi karsztterületek karszt- és barlangkatasztere - Topográfiai alaptérkép karszt- és barlangkataszterhez
2022.06.01		A NY-Mecseki-karszt tektonikai vázlata - 1971
2022.06.02		Alapadatok 1970
2022.06.03		Névtelen
2022.06.04	R. L. 1960	A 20m-nél nagyobb átmérőjű dolinák elterjedése Vízfő közelében
2022.06.05		Névtelen
2022.06.06		A Ny-Mecseki-karszt legnagyobb mészkő dolinái
2022.06.07		Névtelen
2022.06.08		A nagyméretű dolinák

49. Kép:
Néhány jelentés és kézirat Rónaki László hagyatékából.

50. Kép:
Térképcsomagok a hagyatékából.

51. Kép:
Egy térkép a hagyatékából.

VI. Rónaki László bibliográfiája

Tudományos könyvek (4 önálló könyv, 2 szerkesztett és 1 kézirat)

RÓNAKI L. – MAJORLAKI J. (szerk.) 1973: A Magyar Hidrogeológiai Társaság Pécsi Csoportjának Jubileumi Évkönyve. Pécs, 1973.

RÓNAKI L. (szerk.) 1977a: „25 év” – A Magyar Hidrológiai Társaság Pécsi Csoportjának Jubileumi Évkönyve (1977). Pécs, 1977.

RÓNAKI L. 1997a: A Mecseki Karsztkutató Csoport Jubileumi Évkönyve 1972–1997 (25 év) Pécs, 1997.

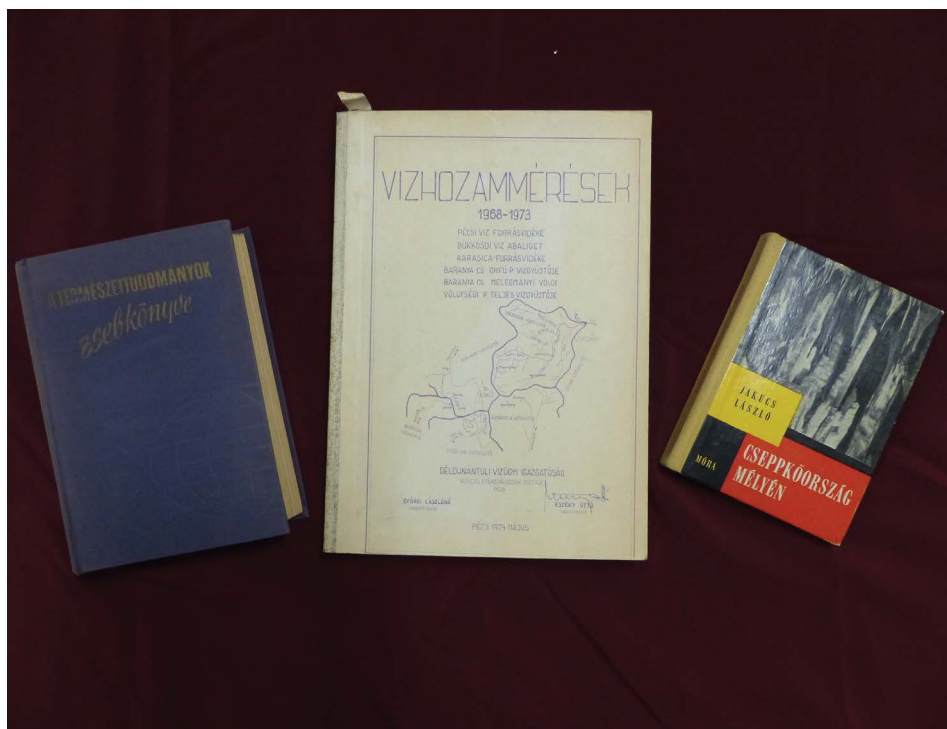
RÓNAKI L.: A Villányi-hegység és a Beremendi-rög barlangjai. Beremend, 2000.

RÓNAKI L. 2005a: A Dél-Dunántúl karszt- és barlang-katasztere. Kézirat. Pécs, 2005.

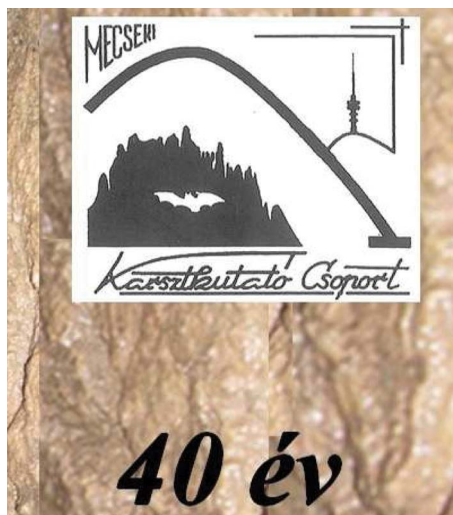
RÓNAKI L. 2012: Sárkány és ördög elnevezések a Mecsek – Villányi karszton. Pécs, 2012.

RÓNAKI L. 2014: A Mecseki Karsztkutató Csoport negyven évének mérlege (1972–2012). Pécs, 2014.

RÓNAKI L. 2017: 40 év...és még húsz. Pécs, 2017.

51. Kép:
Rónaki László könyvei a hagyatékából.

53. Kép:
Rónaki László MKCs keretében végzett 40 éves szakmai munkásságát összefoglaló könyv borítója az Origo-Ház Egyesület kiadásában.

Tudományos és ismeretterjesztő cikkek

1960

RÓNAKI L. – VASS B. 1960: Az „Orfúi-Vízfő”-forrás barlangjának kutatása és feltárása. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató (1960) szept. –okt. 447–450.

RÓNAKI L. 1960: Pécsről jelentik. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató (1960) nov. 512.

1961

RÓNAKI L. 1961a: Beszámoló jelentés a Baranya megyei Idegenforgalmi Hivatal Barlangkutató Csoportjának 1960. évi munkájáról. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató (1961) jan.–febr. 2–7.

RÓNAKI L. 1961b: Az abaligeti barlangkutató tábor. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató (1961) okt. 4–9.

RÓNAKI, L. 1961c: A pécsi kutatók. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató (1961) nov. 16.

1962

RÓNAKI L. 1962a: A Baranya megyei Idegenforgalmi Hivatal barlangkutató csoportjának 1961. évi Működéséről. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató (1962) jan.–febr. 11.

RÓNAKI L. 1962b: A pécsi B.I.H. Barlangkutató Csoportja. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató (1962) márc. 26.

RÓNAKI L. 1962c: Beszámoló jelentés a Baranya megyei Idegenforgalmi Hivatal barlangkutató csoportjának 1961. évi működéséről. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató (1962) márc. 27–28.

RÓNAKI L. 1962d: Újabb barlang feltárása Abaligeten. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató (1962.) I. félév 27–32.

RÓNAKI L. 1962e: Árvíz a mecseki karszton. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató 5 (1962) 70–73.

RÓNAKI L. 1962f: Barlangos faliújság Pécssett. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató, 5 (1962) 79.

RÓNAKI L. 1962g: A Büdöskút forrás barlangja /Mecsek hegység/. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató 7–8 (1962) 95–97. (Bgt. térképpel és szelvényekkel)

RÓNAKI L. 1962h: Újabb vízfestés a mecseki karszton Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató 7–8 1962. 104–105.

RÓNAKI L. 1962i: A „Békaemberek” margójára. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató 8–10 (1962) 177–179.

RÓNAKI L. 1962j: A Vízfőforrás–barlang szifonjai. Pécsi Műszaki Szemle 7/4 (1962) 15–20.

RÓNAKI L. 1962k.: Az orfői Vízfőforrás barlang feltárt szakaszának földtani viszonyai. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató (1962) II. félév 51–55.

1963

RÓNAKI L. 1963a: Barlangkutató az idegenforgalom szolgálatában. Idegenforgalom, 6 (1963) 14.

RÓNAKI L. 1963b: Jelenkori cseppkő- és kalcitképződés mesterséges homokkő-üreg falán. Pécsi Műszaki Szemle 8/1 (1963) 1–2.

RÓNAKI L. 1963c: Az orfői Vízfőforrásbarlang 3. szifonjának áttörési lehetőségei. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató (1963) III. 44–46.

RÓNAKI L. 1963d: Jelenkori cseppkő- és kalcitképződés mesterséges homokkő-üreg falán. Pécsi Műszaki Szemle 8/1 (1963) 1–2.

RÓNAKI L. 1963e: Az orfői Vízfőforrásbarlang 3. szifonjának áttörési lehetőségei. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató (1963) III. 44–46.

RÓNAKI L. 1963f: Az Abaligeti barlang Ny-i oldalágának legújabb feltárási eredményei. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató (1963) III. 50–51.

RÓNAKI L. 1963g: Vízmentes lámpa bűvár- és barlangkutató munkákhoz. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató 4–5 (1963) 84–86.

RÓNAKI L. 1963h: A barlangi robbantásokból eredő baleseti veszély csökkentésére. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató 6 (1963) 109–112.

RÓNAKI L. 1963i: A VI. Karszthidrológiai Konferencia. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató 6 (1963) 112.

RÓNAKI L. 1963j: Újabb mesterséges tó létesült a mecseki barlangvidéken. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató 7–8 (1963) 144.

1964

RÓNAKI L. 1964: Megjegyzések a „ Szpeleológiai terepjelentés”-hez. Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató 2–3 (1964) 33–35.

1965

RÓNAKI L. 1965: Dr Szabó Pál Zoltán emlékezete. [Nekrológ.]. Karszt és Barlang (1965) II. félév 45–46.

1966

RÓNAKI L. 1966: Víznyomásjelző festékek és kimutatási lehetőségük. A fluorescein. Karszt és Barlang (1966) I. félév 21–26.

RÓNAKI L. – BARANYI I. 1966: Mecsekvidéki barlangkutató hidrológiai-geofizikai módszerek komplex alkalmazásával. Pécsi Műszaki Szemle 11/1–2 (1966) 3.

RÓNAKI L. – SZEDERKÉNYI T. 1966: Az ország egyik legnagyobb vízhozamú hévízfeltárása Szigetváron. Pécsi Műszaki Szemle 11/4 (1966) 1–8.

1967

RÓNAKI L. 1967: Az orfői Vízfő forrás vízgyűjtő területének vízföldtani viszonyai. Pécsi Műszaki Szemle 12/. (1967) 3–11.

1968

RÓNAKI L. 1968: A Nyugati-Mecseki karszt radiohidrológiája és a barlangokban végzett radioaktivitás-mérések. Pécsi Műszaki Szemle 13/1–2 (1968) 1–12.

SZEDERKÉNYI T. – RÓNAKI L. 1968: Termálfeltárási lehetőségek Pécssett és környékén. Pécsi Műszaki Szemle 13/4 (1968) 14–19.

SZEDERKÉNYI T. – KASSAI M. – RÓNAKI L. 1968: Elegendő víz van a mélyben. Dunántúli Napló 1968. június 9. 9.

KESSLER, H. – RÓNAKI, L. 1968: Ein Beitrag zur Karsthydrologischen Nomenklatur. Actes du IVe Congrès International de Speleologie En Yougoslavie (Postojna-Ljubjana-Dubrovnik 12–26. IX. 1965) Tome III. Ljubjana 1968. 311–314.

1969

RÓNAKI L. 1969: Hévízes barlangüregek és a termálfeltárás helyei a pécsi Mecsekben. Karszt és Barlang (1969) I. 25–28.

1971

RÓNAKI L. 1971: Újabb barlangok feltárására van lehetőség Abaliget közelében. Idegenforgalom 10/2 (1971) 22.

1972

RÓNAKI L. 1972a: Vízfő-forrás és barlangjának kutatása. Karszt és Barlang 1970.

(1972) I. félév 25–30.

RÓNAKI L. 1972b: Karsztnevezéktani javaslat. Karszt és Barlang 1970. (1972) II. félév 77–84.

RÓNAKI L. 1972c: A Ny-Mecseki karszt vízföldtani kutatásának újabb eredményei. A Magyar Hidrológiai Társaság pécsi csoportjának Jubileumi Évkönyve 20 év (1972) okt. 121–146.

RÓNAKI L. 1972d: Hozzászólás Kiss György: A vízellátás fejlődése és állapota Pécs térségében c. előadásához. A Magyar Hidrológiai Társaság pécsi csoportjának Jubileumi Évkönyve, 20 év (1972) okt. 410–414.

RÓNAKI L. 1972e: A Ny-mecseki karszt vízföldtani kutatásának újabb eredményei. Karszt- és Barlangkutatási Tájékoztató 3 (1972) 31–32.

1973

BARANYI I. – RÓNAKI L. 1973: Mise en évidence des grottes de le montagne Mecsek por des méthades géophysiques et hydrogéologiques. [A Mecsek hegység barlangjainak kimutatása geofizikai és hidrogeológiai módszerekkel.] Karszt és Barlang VII. (1973) 105–126.

RÓNAKI L. 1973: Radiological measurements in the cores of Mecsek region. [A mecseki barlangokban végzett radiológiai mérések.] Karszt és Barlangkutatás VII. (1973) 127–135.

1974

RÓNAKI L. 1974: A karsztformák irányítottságának vizsgálata a mecseki triászban. Karszt és Barlang (1974) II. félév 65–68.

1975

RÓNAKI L. 1975a: A mecseki karszt 1:10 000-es méretarányú vízföldtani, morfológiai és speleológiai térképe. H.T. 1973. évf. (1975) 78–81.

RÓNAKI L. 1975b: A pécsi Mecsek karsztjának és karsztvizének védelme a víznyomjelzési vizsgálatok ismeretében. In: Baradla 150 Nemzetközi Konferencia Budapest-Aggtelek, 1975. VIII. Budapest, 26–29, 97–109, 237–238.

RÓNAKI L. 1975c: Helyesbítő kiegészítés a bűvár-barlangkutatás történetének mecseki részéhez. Karszt és Barlang (1975) I–II. 22.

RÓNAKI L. 1975d: Protection of the Mecsek karst and karst-waters at Pécs in the light of tracer studies. (A pécsi Mecsek karsztjának és karsztvizének védelme a víznyomjelzési vizsgálatok ismeretében.) – In: International Conference Baradla 150. Budapest-Aggtelek. 1975. VIII. Budapest, 26–29. 107–109.

1976

RÓNAKI L. 1976a: A Mecseki Karsztkutató Csoport 1974. évi munkája. In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1975. első félévi tevékenységéről. Budapest, 1976. 37–38.

RÓNAKI L. 1976b: Jelentés a Mecseki Karsztkutató Csoport 1975. évi munkájáról. In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1975. első félévi tevékenységéről. Budapest, 1976. 131–133.

RÓNAKI L. 1976c: Javaslat a bibliográfia lyukkártyás adattárolására. In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1975. évi tevékenységéről. Budapest, 1976. 217–224.

RÓNAKI L. 1976d: Pincebarlang a pécsi Tettye-karsztforrás mésztufájában. *Karszt és Barlang* (1976) I–II. 25–28.

RÓNAKI L. 1976e: Tizenegy pécsi barlangkutató a Bükkben. (Szűk hasadékok, tágas termek.) *Ércbányász*, 1976. március 15. 6.

1977

RÓNAKI L. 1977b: A felszín alatti vízszint ingadozások regisztrátumainak értékelése Az MKCs.1977 évi jelentése. Kézirat. Pécs, 1977. 12–16.

RÓNAKI L. 1977c: Egy pályázati munka bemutatása a geotermikus energiafelhasználás lehetőségeiről. „25 ÉV” A Magyar Hidrogeológiai Társaság Pécsi Csoportjának Jubileumi Évkönyve (1977) 69–84.

RÓNAKI L. 1977d: A pécsi Mecsek karsztjának és karsztvizének védelme a víznyomásjelzési vizsgálatok ismeretében. *Hidrologiai Tájékoztató* (1977) 45–49.

1978

RÓNAKI L. 1978: A Mecseki Karsztkutató Csoport jelentése az 1976 évben végzett munkáról. Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1976. évi tevékenységéről. Budapest, 1978. 190–201.

KASSAI M. – LORBERER Á. – RÓNAKI L. – SZEDERKÉNYI T. 1978: Hydrogeological data from SE Transdanubia as a part of marginal area of the Great Hungarian Plain and Drava Basin. [Hidrogeológiai adatok a Délkeletdunántúlról, amely a magyarországi Nagyalföld és a Dráva medence szegélyterületének része.] *Hydrogeology of Great Sedimentary Basins. Proceedings of the Budapest Conference May/June 1976.* MÁFI Évkönyve LIX/1–4. Budapest, 1978. 401–413.

1979

RÓNAKI L. 1979a: Újabb vízföldtani adatok a pécsi karsztvíz egészségügyi védelméhez. *Hidrologiai Tájékoztató* (1979) ápr. 30–31.

RÓNAKI L. 1979B: Karszt kutatás a tudományért. Pécsi Műszaki Szemle 24/4 (1979) 23–25.

1981

RÓNAKI L. – KONRÁD GY. 1981: A Mecsek hegységi triász dolomitok karszthidrologiai sajátosságai. *Hidrologiai Tájékoztató* (1981) ápr. 30–32.

1982

RÓNAKI L. 1982a: Jelentés az MKBT Dél-Dunántúli Területi Szervezetének 1978 évi munkájáról. In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1978. évi tevékenységéről. Budapest, 1982. 5–6.

RÓNAKI L. 1982b: A Déldunántúli Területi Szervezet 1977 évi jelentése. In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1977. évi tevékenységéről. Budapest 1982. 8.

RÓNAKI L. 1982c: A Mecseki Karsztkutató Csoport évi jelentése 1977 évről. In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1977. évi tevékenységéről. Budapest, 1982. 201–216.

RÓNAKI L. 1982d: A Mecseki Karsztkutató Csoport Jelentése az 1978 évben végzett munkáról. In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1978. évi tevékenységéről. Budapest, 1982. 158–163.

RÓNAKI L. 1982e: Mecseki Karsztkutató Csoport évi jelentése 1979. évről. In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1979. évi tevékenységéről. Budapest, 1982. 146–184.

RÓNAKI L. 1982f: A Mecseki Karsztkutató Csoport Jelentése az 1980 évben végzett munkáról. In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1980. évi tevékenységéről. Budapest, 1982. 166–181.

1983

RÓNAKI L. 1983a: A Mecseki Karsztkutató Csoport jelentése az 1981. évről. In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1981. évi tevékenységéről. Budapest, 1983. 126–131.

RÓNAKI L. 1983b: Mecseki Karsztkutató Csoport jelentése az 1982. évről. In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1982. évi tevékenységéről. Budapest, 1983. 131–140.

KASSAI M. – RÓNAKI L. 1983: Dél-Dunántúli Területi Szervezet [beszámolója 1983-ról] In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1983. évi tevékenységéről. Budapest, 1984. 14.

1984

RÓNAKI L. 1984a: A Mecsek hegység vízföldtani áttekintése. In: Juhász J. (szerk.): Műszaki földtani és vízföldtani tanulmányutak. II. Budapest, 1984. 133–168, 183–186.

RÓNAKI L. 1984b: Mecseki Karsztkutató Csoport [jelentéséből összefoglaló kivonat.] In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1983. évi tevékenységéről. Budapest, 1984. 130.

1987

ESZÉKY O. – HELLÉNYI M. – KASSAI M. – KRAFT J. – MOLNÁR I. – NAVRATIL G. – RÓNAKI L. 1987: Mecseki forrás-kataszter. Kézirat. Pécs, 1987.

1988

RÓNAKI L. 1988a: Nincs szükség a szellőző kürtökre. Dunántúli Napló 1988. március 29. 6.

RÓNAKI L. 1988b: Dél-Dunántúli Területi Szervezet [titkárának 1984 évi beszámolója]. In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1984. évi tevékenységéről Budapest, 1988. 14.

RÓNAKI L. 1988c: Mecseki Karsztkutató Csoport [1984 évi jelentésének összefoglalása.] In: Beszámoló a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1984. évi tevékenységéről. Budapest, 1988. 114.

1989

LORBERER Á. – RÓNAKI L. 1989: Pinlike „Peastone” – speleothems as indicators of draught in caves [A barlangi borsókó mint huzatindikátor] – 10. International Congress of Speleology Proceedings-Comunicazioni, I. 13–20. August. Budapest, 1989. 151–152.

RÓNAKI L. 1989a: Karsthydrological research activities and main results. (10th International Congress of Speleology.) In: Maucha L. (szerk): Field trip guide D1. Budapest, 1989. 2–10.

RÓNAKI L. 1989b: Quantitative spectrofluorometric determination of fluorescein dye used in tracing of underground water [A fluoresceinnel festett földalatti vizek festék tartalmának mennyiségi meghatározása. Ábrán a X. sz. nyomjelzés vizsgálati adatainak grafikus megjelenítése] - 10th International Congress of Speleology Proceedings- Communications I. 13–20. August. Budapest, 1989. 215–216.

1991

RÓNAKI L. 1991: A Mecsek Egyesület centenáriumával kapcsolatos visszatekintés a mecseki barlangkutató tárgykörében. In: Baranya megye szervezett természetjárásának 100 éve (1891–1991). Pécs, 1991. 52–57.

1992

RÓNAKI L. 1992: A mecseki forrás-kataszterező munkák eredményei. (Új kataszter I.) Pécsi Műszaki Szemle 37/1 (1992) 22–26.

1995

RÓNAKI L. 1995a: A nyugat-mecseki gránitkibúvások kutatástörténete. Földtani Közlöny 126/2–3 (1995) 313–317.

RÓNAKI L. 1995b: A Mecsek hegység vízföldtana, különös tekintettel a Nyugat-Mecsek karsztos jelenségeire és képződményeire. + Barlangtúrák. In: Baronek Jenő: A Mecsek természetjáró kalauza. Baranya megyei Természetbarát Szövetség. Pécs, 1995. 22–30. 172–208.

1996

RÓNAKI L. 1996a: A nyugat-mecseki gránitkibúvások kutatástörténete – Exploration history of granite outcrops at W-Mecsek Mts. Földtani Közlöny 126 (1996) 2–3. 313–318.

RÓNAKI L. 1996b: Montagna Mecsek. 1996 Unanuova grotta ungherese dedicata alla nostra città [Magyarországon a Mecsek hegységben 1996-ban egy új barlang felfedezése. (A Spirál-bg.) Montagne di Sicilia Anno 63. no.3 Ottobre/Decembre 1996. 26–28.

1997

RÓNAKIL. 1997b: A beremendi barlangok. In: Gilbert Cs. et al. (szerk.): Beremend és környéke. I. Beremend, 1997. 22–27.

2000

RÓNAKI L. 2000a: Földtani értékek – Abaliget-Kovácsszénája-Husztót. (Leporelló.) A/4 formátum. Kovácsszénája, 2000.

2001

RÓNAKI L. 2001a: A beremendi barlangok. In: Bencs J. (szerk.): Természeti értékek Beremenden és környékén. Beremend, 2001. 53–80.

RÓNAKI L. 2001b: A kovácsszénájai Füstös-likak komplex kutatása és barlangtani vonatkozásai. In: Fazekas I. (szerk.) Folia Comloensis, 10. 2001. Komló. 5-20.

2002

RÓNAKI L. 2002a: Szabó Pál Zoltán szerepe a Délkelet-dunántúli barlangkutatásban. In: Lovász Gy. (szerk.): Szabó Pál Zoltán 100 éve született. Konferenciakötet. Pécs, 2002. 37–43.

RÓNAKIL. 2002b: A vulkánok tetején. In: Baronek J. (szerk.): A Mecsek Egyesület Évkönyve a 2002-es egyesületi évről. Pécs, 2002. 207.

RÓNAKI L. 2002c: Feltáráásra váró, még ismeretlen barlangfolyosók felszíni kijelölése a Mecsekben. In: Baronek J. (szerk.): A Mecsek Egyesület Évkönyve a 2002-es évről. Pécs, 2002. 311–314.

RÓNAKI L. 2002d: A Mecsek Karsztkutató Csoport 30 éves működésének megünneplése. In: Baronek J. (szerk.): A Mecsek Egyesület Évkönyve a 2002-es egyesületi évről. Pécs, 2002. 315–318.

RÓNAKIL. 2002e: A Mecseki Karsztkutató Csoport 2002 évi feltáró munkájának kivonatos összefoglalója. In: Baronek J. (szerk.): A Mecsek Egyesület Évkönyve a 2002-es egyesületi évről. Pécs, 2002. 319–322.

2003

RÓNAKIL. 2003: A Pécsi Bányaiipari Technikum jelvénye. Pécsi Dénár III/11 (2003.) 1–3.

2005

RÓNAKI L. 2005b: A „Tatárlyukak” felderítése Kishajmáson. In: Baronek J. (szerk.): A Mecsek Egyesület Évkönyve a 2004-es egyesületi évről. Pécs, 2005. 154–158.

RÓNAKI L. 2005c: Magyarországi bányaiskolák, különös tekintettel a Pécsi Bányaiipari Technikum Történetére. Pécsi Szemle (2005) Tavasz. 83–91.

RÓNAKI L. 2005d: A magyarországi bányaiskolák. Bányászati és Kohászati Lapok 2005/3. 23–28.

RÓNAKI L. 2005e: Hozzászólás a Dél-Dunántúl új barlangkataszteréhez. In: Karsztfejlődés X. (2005) 361–371.
2006

RÓNAKI L. – GÁBOR O. 2006: A „Töröklyuk” feltárása Dunaszekcsőn. Karszt és Barlang 2002–2003. (2006) 55–58.

RÓNAKI L. 2006a: Emlékezés a Dél-Dunántúl karszt kutatását újjáélesztő Szabó Pál Zoltánra. Karszt és Barlang 2002–2003 (2006) 71–73.

RÓNAKI L. 2006b: A Dél-Dunántúlon történt karszt kutatás eredményeinek áttekintése. In: Baronek J. (szerk.): A Mecsek Egyesület Évkönyve a 2005-ös egyesületi évről. Pécs, 2006. 248–254.

RÓNAKI L. 2006c: A mecseki karsztvíz megjelenések kémiai vizsgálatainak áttekintése. Karszt és Barlang 1995–1996 (2006) 48–50.

2007

RÓNAKI L. – ADÁMI I. 2007: Az uránbánya kapcsolata a mecseki karszttal. In: Baronek J. (szerk.): A Mecsek Egyesület Évkönyve a 2006-os egyesületi évről. Pécs, 2007. 178–189.

RÓNAKI L. – ADÁMI I. 2007: Az uránbánya és a karszt. Bányászati és Kohászati Lapok 2007. 140/3. 25–30.

RÓNAKI L. 2007a: A Mecseki karszton történt víznyomjelzések áttekintése. Karsztfejlődés, XII. Szombathely, 2007. 91–103.

RÓNAKI L. 2007b: Kővágószőlős környéki források régi vizsgálati adatai. In: Baronek J. (szerk.): A Mecsek Egyesület Évkönyve a 2006-os egyesületi évről. Pécs, 2007. 190–193.

RÓNAKI L. 2007c: A mecseki karszton történt víznyomjelzések áttekintése. Karsztfejlődés XII. Szombathely, 2007. 91–103.

RÓNAKI L. 2007d: Uránbányászat a karszt szomszédságában. Karsztfejlődés, XII. Szombathely, 2007. 253–266.

2008

RÓNAKI L. 2008a: Megállapítások a Tettye-forrás szökevényvizeiről. In: Baronek J. (szerk.): A Mecsek Egyesület Évkönyve a 2007-es egyesületi évről. Pécs, 2008. 280–288.

RÓNAKI L. 2008b: A Tettye-forrás vízgyűjtő területe, barlangjai és szökevényvizei. Hidrológiai Közlöny 88/4 (2008) 18–27.

RÓNAKI L. 2008c: Természetes és mesterséges üregek megismerésének Dél-Dunántúli kronológiája I. A kezdeti barlangkataszter 1952–1961. Karszt és Barlang 2004–2005. (2008) 58–64.

RÓNAKI L. 2008d: Az Abaliget környéki barlangtérképpel. Karszt és Barlang 2008. 47–52.

2011

RÓNAKI L. 2011a: Az orfúi Vízfő-forrásbarlang vízgyűjtő területén történt vizsgálatok és azok eredményeinek áttekintése. Hidrológiai Közlöny (2011) máj.-jún. 33-45.

RÓNAKI L. 2011b: A mecseki forrásfoglalások, felújítások és nyilvántartásuk története. A Mecsek Egyesület Évkönyve a 2010-es egyesületi évről. Pécs, 2011. 160-171.

Késő bronzkori urnasírok az Ormánságban

MAJDÁN MIRA

*Janus Pannonius Múzeum, Régészeti Osztály
7621 Pécs, Káptalan u. 5.
e-mail: majdan.mira@jpm.hu*

Rezümé: Intézményünk régészei 2023-ban a Baranya vármegye nyugati felében, Lakócsa – Drávaszerdahely között épülő szénhidrogén vezeték szakfelügyeletén dolgoztak. A mintegy 40 kilométeres nyomvonalon zajló munkálatok során több új lelőhelyet sikerült felfedeznünk. Közéjük tartoznak a Drávaiványi határában regisztrált, késő bronzkorra tehető lelőhelyek. A falutól északi irányban lévő Nyíralja-dűlő határ részén egy részlegesen elpusztult, egyelőre magányos urnasír került elő, míg a falutól keletre fekvő Bitó-dűlőben több más objektum között három urnasírt tártunk föl.

A sírok a bennük előkerült bronztárgyak (gömbös fejű tű, pödrött végű karperec), illetve az edények jellegzetességei (bikónikus formák, turbántekercses peremek stb.) a késő bronzkori Halomsiros és Urnamezős kultúrák idejére tehetőek.

Mivel a területen eddig régészeti lelőhelyet nem ismertünk, a sírok előkerülése nagyban hozzájárul a vármegye bronzkori régészeti topográfiájának pontosításához.

Kulcsszavak: késő bronzkor, urnasírok, gömbös fejű tű, bronz karperecek, kő nyílhegy

Late Bronze Age Urn Graves in the Ormánság

Summary: In 2023, archeologists of the Janus Pannonius Museum worked in the Western region of Baranya county, providing professional supervision of the pipeline construction works between Lakócsa and Drávaszerdahely. The works covered a section of approximately 40 kilometers, where we have discovered several new sites, including late Bronze Age findings at the outskirts of Drávaiványi village. In the north-east border area of the village, close to the Nyíralja Lane, a partially destroyed urn grave was found, solitary so far, while in the Biró Lane, east of the village, three urn graves were uncovered among several other objects.

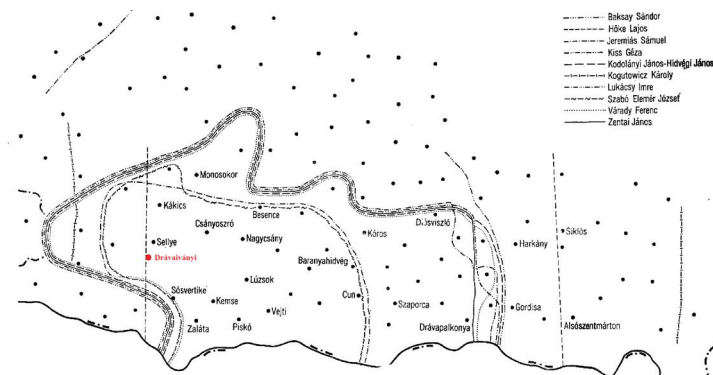
Based on the characteristics of the bronze objects (pin with spherical head, bracelet with tisted ends) and vessels (biconical shapes, turban-shaped rims), these findings date back to the Tumulus and Urnfield cultures of the late Bronze Age.

Since this is the first known archeological sites in the area, the discovery of the graves greatly contributes to clarifying the Bronze Age archaeological topography of the county.

Keywords: Late Bronze Age, urn graves, pin with a spherical head, bronze arm-rings, stone arrowhead

Bevezető

A 2023-as év első felében a Lakócsa – Drávaszerdahely között épülő szénhidrogén vezeték nyomvonalán dolgoztak intézményünk Régészeti Osztályának munkatársai. A nyomvonal a lakott területeket elkerülve, szántókon, legelőkön és erdőkön átvágva szelte keresztül az Ormánság jelentős részét.

1. Kép:
Az Ormánság területe. ZENTAI 1978 nyomán.

Az Ormánság elsősorban néprajzi és szociológiai-szociográfiai fogalom, csak másodsorban földrajzi. Bár pontos határai vita tárgyát képezik, a Baranyai síkság délnyugati részeként nagyjából a Dráva, az Okor-patak és a Villányi-hegység közötti terület 40–50 települése tartozik hozzá.¹ A régiót egyébként vármegyénk régészeti-ileg kevésbé kutatott területei közé sorolhatjuk, a beruházásokat és az ezekhez kapcsolódó földmunkákat részben a Jugoszlávia felé kialakított határsáv, részben pedig a tájegység gazdaságilag elmaradott helyzete akadályozta meg. A 20. század folyamán főleg szórványként került elő innen leletanyag, majd elsősorban az Ős-Dráva programhoz és a települési vízhálózat-fejlesztésekhez kapcsolódóan zajlottak itt terepbejárások a 2000-es évek során. Szakszerű feltárás alig történt ezen a tájegységben belül.

Ezért is nyújtott különösen érdekes és értékes lehetőséget régészeti szempontból a szénhidrogén vezeték fektetése. A nyomvonalon a korábbi már ismert lelőhelyeken túl 10 új régészeti területet regisztráltunk. Ebből négy lelőhely a késő bronzkorra tehető, melyeknek előkerülése izgalmas új adalékokat szolgáltat a környék őskori települési viszonyaival kapcsolatban.

A már létező régészeti adatbázisokban, lelőhely-gyűjteményekben ugyanis ez előtt alig-alig voltak ismertek a késő bronzkorba tartozó jelenségek Délnyugat-Baranya területéről. Valószínűleg telephez tartozó anyagot gyűjtöttek Zalátán az 1960-as években. Feltehetően temetőhöz tartozó szórványok kerültek be a Janus Pannonius Múzeumba Kémesről, Kétújfaluról és „Püspökbogád” lelőhelyről, vagyis valószínűleg Bogádmindszentről.² Ezek a leletek a 20. század első felében el

¹ Ld. például: KISS 1986, 32. és ZENTAI 1967, 77.

² BÁNDI–F. PETRES–MARÁZ 1979, 156–158.

sősorban ajándékozás útján kerültek a gyűjteménybe. Az említett lelőhelyek közül egy későbbi összefoglalásban Kétújfalu és Kémes³ valamint Zaláta⁴ szerepel innen a korszakba tartozó lelőhelyként. A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázisában a fentiek közül egy sincs lelőhelyként számontartva. Az Ormánság területéről és tágabb környezetéből összesen két lelőhely, Sellye–Deás-dűlő⁵ és Bűrös–Brisztinai-rét dűlő⁶ szerepel „késő bronzkor” meghatározás alatt, ám itt is csak terepbejárási adatokra támaszkodhatunk.

Ennélfogva szignifikáns változást jelent adatinkban a szénhidrogén-vezeték nyomvonalán feltárt négy késő bronzkori lelőhely – Bogdása és Endróc határában egy-egy, míg Drávaiványi mellett kettő. Érdekes eredménye a 2023. évi munkálatoknak az a megállapítás is, hogy szinte minden olyan új lelőhelyen, ahol késő bronzkori anyagot regisztráltunk, Árpád-kori objektumok és leletek is előkerültek.⁷ Ez azt jelezheti, hogy a két időszakban hasonló csapadékviszonyok, időjárási körülmények uralkodhattak, amik hasonló módon befolyásolták a vízjárta területek kiterjedését, elhelyezkedését. Érdemes megjegyezni, hogy több ilyen lelőhelyen a feltárások során jelentős talajvízzel talákoztunk, ami például a mélyebb objektumok aljában felszivárgott. Ez valószínűleg nem lehetett probléma abban az időben, amikor az objektumot eredetileg megásták.

2. Kép: A feltárt urnasírok elhelyezkedése Drávaiványi határában.

³ KEMENCZEI 1988, 151.

⁴ KEMENCZEI 1988, 31.

⁵ <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/44594> Hozzáférés ideje: 2024. március 13.

⁶ <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/82226> Hozzáférés ideje: 2024. március 13.

⁷ A korábbi terepbejárások során is regisztráltak olyan lelőhelyeket, ahol „Árpád-kori” vagy „középkori” és „ős-kori”, esetleg „bronzkori” leletanyagot gyűjtöttek ugyanazon határrészekben, ám ezekből a szűkszavú adatokból nem állapítható meg biztonsággal, hogy késő bronzkori és Árpád-kori lelőhelyek egybeesésével van-e dolgunk.

A késő bronzkori lelőhelyek közül kiemelkedik a Drávaiványi határában regisztrált Nyíralja-dűlő és Bitó-dűlő, ugyanis – ellentétben a többi őskori, településhez köthető jelenséggel – itt sírokat tártunk föl. A tanulmány a továbbiakban a két új lelőhelyen előkerült urnasírok feltárásával és leletanyaguk értelmezésével foglalkozik.⁸

Drávaiványi–Nyíralja-dűlő

A falutól északra fekvő határrészen a 2023. március 8-i szakfelügyelet során került elő egy „magányos” urnasír, melyet 1. objektum néven dokumentáltunk. A szénhidrogén vezeték nyomvonalára itt egy olyan enyhe kiemelkedés halad keresztül, ami nagyjából egy méterrel magasabb a környező területeknél. Ez éppen elegendő lehetett arra, hogy a nagyjából 300x500 méteres kis dombhát csapadékosabb időszakokban is kiemelkedjen a Dráva árteréből.⁹

A kérdéses urnasírt sajnos csak részlegesen sikerült megmentenünk – a szelvény falában megfigyelhető volt, hogy a szántás korábban már elvitte a sír egy részét, mert a mintegy 30 cm vastag humusz és az altalaj határán összetört cserepek jelezték az egykori edények eredeti magasságát.

3. Kép:
A Nyíralja-dűlő 1. objektum (sír) bontás közben

A szénhidrogén vezeték fektetése előtt a munkagép mintegy 50 centiméter mélyen és 1,5 méter szélességben humuszolt a területen. Ez sajnos tovább rontotta a helyzetet és tulajdonképpen csak az urnaedény alja maradt *in situ*, mivel a sírt nagyjából 55–60 centiméter mélyre, tehát viszonylag sekélyre ásták. Szerencsére az urna aljában fekvő emberi hamvak, illetve a mellékletek megmenekültek a pusztítástól.

Urnaedényként egy fekete felületű, omphalos aljú fazék szolgált, melynek pereme teljesen megsemmisült. Az urnát egy sekély tállal takarták le, amit szintén erőteljesen megtépázott a szántás.

Urna. Nyomott gömbös testű, egyenes nyakú, *omphalos* aljú edény. (II. tábla 1.) Mérfető magassága 21 cm, fenéktátmérője 8 cm. A vékonyfalú, finoman iszapolt edény felülete simított, a nyakvonalat erőteljes behúzott vonallal jelölték. Egy szé-

⁸ Ezúton szeretnék köszönetet mondani a JPM Régészeti Osztály munkatársainak a küzdelmes körülmények közötti helytállásukért, illetve Győrffy-Villám Zsombor ásatásvezető kollégámnak, hogy átengedte a leletanyag közzlésének lehetőségét.

⁹ Ezt támasztja alá az is, hogy Drávaiványi mai temetője a szomszédos dűlőben helyezkedik el.

les, de rövid szalagfül vagy egy vízszintes bütyökfül illesztése látható közvetlenül a nyak indítása alatt. Soványítása homokkal vagy kerámiazúzalékkal történt. Az ilyen formájú edények gyakoriak az Urnamezős kultúra leletanyagában.¹⁰

Tál. Sekély, gömbszelet formájú edény, turbántekercses díszű peremmel. (II. tábla 2–3.) Kiszerezhető átmérője 27,5 cm, tehát egy viszonylag nagyméretű tálról beszélünk. Belseje szépen elsimitott, külső felülete sokkal durvábban van kiképezve. Soványítása szintén homokkal, kerámiazúzalékkal történt.

1–2. melléklet (I. tábla 1–2.)

Bronz karperec-pár. Két különböző karperec alkotja, melyek a hamvak fölött fekdtek egymáson. Az egyik egy díszítetlen, nyitott végű, enyhén ovális formájú karperec, melynek átmérője 4,7 cm, súlya 6 g. A másik egy tordírozott, pödrött végű karperec, aminek egyik vége letörött. Ennek átmérője szintén 4,7 cm, súlya pedig 8 g. A két karperec eredetileg felnőtt karjára készülhetett, ám a sírba már jelentősen összenyomva kerültek be. Ez alapján feltételezhető, hogy egy gyermek sírjának melléklete lehetett.

A nyitott végű és a tordírozott, pödrött végű karperecek is általánosnak mondhatóak az Urnamezős kultúra fémtárgyai között, Baranyában például számos depóból ismerjük őket,¹¹ de sírmellékletként is előfordulnak.¹² A tordírozott karperecek egyes esetekben a késő bronzkor legvégéig, a Ha B3 időszakig is használatban lehetnek.¹³

2. melléklet (I. tábla 3.)

Bronz gömbös fejű díszű. Szorosan a hamvak mellett fekdtt az urnaedény aljában.¹⁴ A 9,9 centiméter hosszú, díszítetlen tű 1 cm átmérőjű feje enyhén bikónikus formájú, súlya 8 g. Az ilyen tűk végig általánosak az Urnamezős kultúra anyagában.¹⁵

A fém mellékletek kapcsán még megjegyzendő, hogy nem a máglyáról kerültek a temkezésbe, ugyanis égés nyomai nem figyelhetőek meg rajtuk. Az, hogy a karpereceket kisebb átmérőre nyomták össze, valószínűleg nem abból az okból történt, hogy az urnaedénybe beférjenek.

---

¹⁰ Például Ménfőcsanak temetőjében. *ILON* 2015, 281.

¹¹ Például Kurd, Keszőhidegkút, Bonyhád, Márok depóiban.

¹² Például Susek. *VINSKI-GASPARINI* 1973, 220.

¹³ *BARTÍK-FARKÁŠ-JELÍNEK* 2019, 46.

¹⁴ Előfordulhat, hogy a hamvak becsomagolására szolgáló textilt vagy bőrt tűzték össze vele a temetėskor, ahogyan azt más urnasírokban is megfigyelték már.

¹⁵ *ŘÍHOVSKÝ* 1983, 27.

Drávaiványi–Bitő-dűlő

A településtől keletre fekvő területen 2023. március 20. és április 4. között összesen 41 objektumot tártunk föl. Itt nem volt megfigyelhető számottevő szintkülönbség a lelőhely és a környező területek között, a nyomvonalban gyakran állt a talajvíz a munkálatok során. A nagyjából 1,5 kilométer hosszan elnyúló lelőhely nyugati részén főleg középkori objektumokat (kemence, árok stb.) regisztráltunk, majd egy vízfolyást és egy nagyobb üres szakaszt követően a keleti részén néhány gödrön kívül három urnasír került elő. Ebből kettő, a 35. és 41. objektum egymás közelében feküdtek, míg a harmadik, a 39. objektum ezektől több száz méterre, a nyomvonal északkelet felé forduló szakaszán került elő (ld. 1. kép).

Nem párhuzam nélküli, hogy egy temetőhöz tartozó sírok egymástól ilyen távolságra feküdjenek. Győr-Ménfőcsanak Urnamezős korú temetőjében esetenként 370–430 méter távolság is lehetett a sírcsoportok között.¹⁶

35. objektum

A sekélyen, mintegy 60 cm mélyen megásott sír felső részét a szántás és a humuszolás elpusztította. A kerek sírgödörben középen egy bikónikus urnaedény helyezkedett el, melynek nagyjából csak az alsó harmada maradt meg, így sajnos sem a pontos formájáról, sem a peremképzéséről nem tudunk semmit. A sírban egyéb melléklet nem volt. Az edényben mindössze néhány csonttöredék képviselte az emberi maradványokat.

4. Kép:
A 35. számú objektum (sír) felszedés előtt

41. objektum

Szintén viszonylag sekély, 65–70 cm mély, de a többitől eltérő módon szórthamvas sír. Ennélfogva egyedül itt lehetett tájolást megállapítani: az ovális sírgödört DK-ÉNy irányban ásták meg. A sírban a hosszú foltban szétszórt emberi maradványok mellett és fölött két csomóban kerültek elő edénytöredékek, melyeknek felső részét a szántás már részben elpusztította.

¹⁶ ILON 2014, 9.

5. kép: A 35. számú objektum (sír) felszedés előtt

A töredékekből sajnos csak részlegesen sikerült rekonstruálni az eredeti edényeket. Egy nagyméretű, vastag falú, egyenes aljú, nyomott gömbös fazék szolgálhatott urnaként. (III. tábla 6.) Ezen kívül előkerültek egy jóval kisebb, belül feketére fényezett, enyhén kihajló peremű, nyújtott gömbös fazék töredékei is. (III. tábla 1, 4, 5.) Az urnát eredetileg egy turbántekeercs-díszes peremű tállal boríthatták le, ennek is megmaradt néhány darabja. (III. tábla 2–3.)

1. melléklet (I. tábla 4.).

Pattintott kő nyílhegy. Az aprólékos kidolgozású, mindössze 1,7 cm hosszúságú, háromszögletű kőeszköz bázisa konkáv, éle bifaciálisan retusált. Alapanyaga lidit, ami a Mecsekben és a Papuk-hegységben is előforduló kovásodott kőzet, kagylós törése miatt pattintásra kiválóan megfelel.¹⁷ A nyílhegy az egyik edénytöredék csomó fölött, hegygel DK irányban került elő.

A pattintott kőeszközök használatával nem hagytak föl a paleolitikum vége után, a korai és középső bronzkorban például viszonylag nagyobb számban ismertek hazánk területéről. A hasonló konkáv aljú pattintott nyílhegyek bronzkori környezetben elsősorban temetkezésekből kerülnek elő, például a Harangedényes, Vátya és Nagyrév kultúrákban, illetve Halomsíros lelőhelyeken.¹⁸ Jellemzően helyi alapanyagokból készülnek, és valószínűleg vadászathoz használták őket.¹⁹

Érdekes módon éppen nemrég került elő egy rendkívül hasonló pattintott nyílhegy Heves megyében, a Maklár-Nagyrét II. lelőhelyen feltárt halomsíros temetőben, szintén egy szórthamvas sírban.²⁰ Az ásatók a temetőt előzetesen a korai halomsíros időszakra, Reinecke Bz B-C fázisokra datálják.²¹

A nyílhegykollektiókat (tegezeket?) tartalmazó sírok valószínűleg tehetősebb vagy fontosabb személyek nyughelyei lehettek – Drávaiványi esetében ilyesmit az egyetlen nyílhegy alapján nem jelenthetünk ki.

¹⁷ A kőzetanyag meghatározásáért köszönet illeti Dr. Jáger Viktor geológust.

¹⁸ HORVÁTH 2012, 125–126.

¹⁹ HORVÁTH 2012, 123–124.

²⁰ Az ásatók szíves szóbeli közlése.

²¹ MENGYÁN–HRABÁK 2023, 14.

39. objektum

Ez a sír, ahogy fentebb említettem, az előző kettőhöz képest több száz méternyire, északkeleti irányban került elő. A többinél nagyjából 10 centiméterrel mélyebbre ásták, így viszonylag épségben maradtak meg benne az edények.

Az urnaként szolgáló bikónikus testű mély fazék a kerek sírgödör közepén helyezkedett el. Körülötte több másik edényt is elhelyeztek, ezek közül a töredékességük miatt sajnos nem sikerült mindegyik típusát meghatározni.

6. kép: A 39. számú sír felszedés előtt.

Fazék. Az egyenes nyakú, enyhén kihajló peremű edény teste bikónikus, nyomott gömbös. Hasát pontosan a törésvonalon legalább kettő kisméretű bütyökkel díszítették, továbbá egy apró szalagfüllel is ellátták. Mérhető magassága 17,5 cm, szájátmérője 24 cm. Soványítása homokkal, kerámiazúzalékkal történt, felülete szépen elsimított. Az alja teljesen szétmállott a talajban eltöltött idő alatt. (IV. tábla 1.)

Talpas tál. Egy vörösre égett bikónikus, csücskös peremű, egyfülű mély tál az urnaedény oldalához odaszorítva, függőleges helyzetben került elő. A hozzá tartozó, vastos csőtalp letörve, szintén az urna falához szorulva, függőleges állásban helyezkedett el mellette és még a sírba helyezés előtt letörhetett. Magassága 11 cm, szájátmérője 15 cm, talpátmérője 9 centiméter. Homokkal, kerámiazúzalékkal soványították. Restaurálás közben egyértelművé vált, hogy az egész edény deformálódott a sírba helyezés előtt. (IV. tábla 2.) Az alacsony csőtalpon álló edények a késő Halomsíros és Urnamezős időszakban egyaránt jellemzőek. A csücskös perem is tipikusnak mondható a Halomsíros kerámia esetén, viszont a kora Urnamezős időszak után visszaszorul a késő bronzkori kerámiaanyagban.

Fazék. A sírgödörben szétszórva kerültek elő egy vörösre égetett nyomott gömbös edény darabjai. Magas, enyhén kihajló peremét a vállvonalon egy körbefutó hornyolás választja el a testétől. Vékonyabb falú, külső felületét szépen elsimították, díszítéséből két apró, enyhén csücsös bütyök maradt meg. Soványításához kerá-

miazúzáleket használtak. Mérhető magassága 7 centiméter. (IV. tábla 3.)

A fentiekén kívül néhány, nagyobb edényhez nem tartozó töredék érdemel említés. Köztük enyhén kihajló, vörösre égetett peremek (IV. tábla 4–5.), egy fényezett, fekete oldaltöredék (IV. tábla 7.) és egy vízszintes bütyökfül (IV. tábla 6.) találhatóak. Ez a fültípus az Urnamezős kultúra idején igen gyakorinak mondható.

Más lelőhelyeken, például Balatonendrédén megfigyelt temetkezési szokások alapján elképzelhetőnek tartom, hogy a sír összeállításakor a máglyára helyezték és a hőtől deformálódott, összetört „kísérőedényeket” az urna körül és fölötte takarásként helyezték el.²² A másodlagos égetés következtében történt deformálódás egyértelmű nyomait mutatta esetünkben például a csótalpas, csücskös peremű tál.

Összefoglalás

A leletanyag elemzése alapján a Drávaiványi – Bitó-dűlőben regisztrált lelőhely inkább a késő Halomsíros, kora Urnamezős időszakra tehető. Bár a sírokhöz nem tartozott észlelhető halom, ez több más, halomsíros temetőnél is igaz, tehát a datálást nem zárja ki. Ebben a temetőrészletben minden edény soványítása homokkal és kerámiaőrleménnyel történt, a szimpla, vörösre égetett edényeken túl megjelennek a fényezett, fekete felületek is.

A Nyíralja-dűlő magányos sírja a fényezett fekete omphalos aljú edénnyel, a bronztűvel és a két bronz karpereccel inkább az Urnamezős kultúra fejlett vagy késői szakaszába tartozik. Így tehát Drávaiványi szűkebb környéke egy viszonylag hosszabb ideig lakott terület lehetett a késő bronzkor folyamán. Az is előfordulhat, hogy a két temetőrészlet ugyanahhoz a településhez tartozik, ami folyamatosan lakott volt a korszak folyamán, s amelynek temetői különböző időszakokban a település határának különböző részein helyezkedtek el. Amennyiben a Balaton környékén a késő bronzkorban bizonyítottan bekövetkező vízszint-emelkedést²³ feltételezzük itt az Ormánságban is, a temető (és telep?) átköltöztetése logikus lépés lehetett: a Nyíralja-dűlő mintegy két méterrel magasabban fekszik, mint a Bitó-dűlőben feltárt sírok, vagyis szárazon maradhatott a Dráva magasabb állása esetén is.

Sajnos magáról a településről egyelőre nincsenek adataink, a nyomvonal környékének bejárása során nem került elő településre utaló nyom. Bár az Urnamezős kultúra síkvidéki települései rendszerint vízfolyások mellett helyezkednek el, ez ebben az esetben nem segít leszűkíteni a temetőkhöz tartozó település (vagy települések) lehetséges helyét, hiszen a Dráva egykori medrei keresztül-kasul szabdalják a környéket.

Tekintettel arra, hogy a szénhidrogén-vezeték hálózat további bővítésének új üteme 2023 végén elindult, joggal várhatunk arra, hogy a munkálatok következő szakaszában további késő bronzkori objektumok kerülnek elő Drávaiványi határában. Legyenek azok további sírok, vagy pedig a hozzájuk tartozó település, mindenképpen számíthatunk még új információkra a környék késő bronzkori benépesültségének viszonyairól.

---

²² VÁCZI 2020, 208.

²³ SÜMEGI et al. 2007, 252.

1. melléklet - I. tábla

2. melléklet - II. tábla

Irodalomjegyzék

- BÁNDI G. – F. PETRES É. – MARÁZ B.* 1979: Baranya megye az őskorban. In: Bándi G. (szerk.): Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig. Pécs, 1979, 9-220.
- HORVÁTH T.* 2012: The Chronological Role of Chipped Stone Implements in the Early and Middle Bronze Age. In: M. Jaeger – J. Czebreszuk – K. P. Fichl (szerk.): Enclosed Spaces – Open Society. Contact and Exchange in the Context of Bronze Age Fortified Settlements in Central Europe. SAO/SPEŠ 9. Poznan–Bonn, 2012. 117-166.
- BARTÍK, J. – FARKAŠ, Z. – JELENÍK, P.* 2019: Bronzhortfunde aus den Kleinen Karpaten und ihren Vorgebieten. In: I. Bazovský – G. Březinová (szerk.): L'udia a Hory – Archeologická Perspektíva. Interakcie ľudských spoločností horských a podhorských oblastí západného Slovenska. Annales Musei Nationalis Slovaci 12. Bratislava – Nitra, 2019. 15-103.
- ILON G.* 2014: Urnfield Cemetery at the Boundary of Győr-Ménfőcsanak, Hungary. Folia Archaeologica LVI (2014) 9-72.
- ILON G.* 2015: Zeitstellung der Urnenfeldkultur (1350/1300-750/700 BC) in West-Transdanubien. Ein Versuch Mittels Typo-chronologie und Radiokarbonaten. In: R. E. Németh – B. Rezi (szerk.): Bronze Age Chronology in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș. 2-4 October 2014. Târgu Mureș, 2015. 224-395.
- KISS G.* 1986: Ormányság. Budapest, 1986.
- KŐSZEGI F.* 1988: A Dunántúl története a késő bronzkorban. BTM Műhely 1. Budapest, 1988.
- MENGYÁN Á. – HRABÁK Z.* 2023: Maklár-Nagyret II. Késő bronzkori temető és telep (előzetes jelentés). Magyar Régészet 12 (2023) 8-16. <https://doi.org/10.36245/mr.2023.2.1>
- PATEK E.* 1968: Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. Budapest, 1968.
- ŘÍHOVSKÝ, J.* 1983: Der Nadeln im Westungarn I. Prähistorische Bronzefunde Abt. XIII. Band 10. München, 1983.
- SÜMEGI P. ET AL.* 2007: A Balaton déli partján feltárt régészeti lelőhelyek környezettörténeti feldolgozása. In: Belényesy K. – Honti Sz. – Kiss V. (szerk.): Gördülő idő. Régészeti feltárások az M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán Zamárdi és Ordacsehi között. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága – MTA Régészeti Intézete, 2007. 241-253.

- VÁCZI G.* 2020: Az urnás-hamvasztásos temetkezés eseménysorának elemzése az urnamezős időszak balatonendrédi temetőjének példáján. In: P. Csengeri – A. Kalli – Á. Király – J. Koós (szerk.): ΜΩΜΟΣ ΙΧ. A rituálé régészete. Óskoros Kutatók IX. Összejövételének konferenciakötete Miskolc, 2015. október 14–16. Budapest, 2020. 193–214. <https://doi.org/10.17204/dissarch.suppl3.193>
- VINSKI-GASPARINI, K.* 1973: Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj. Zadar, 1973.
- ZENTAI J.* 1967: Adatok Ormánság néprajzi határainak megállapításaihoz. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 11 (1967) 77–128.
- ZENTAI J.* 1978: Baranya megye magyar néprajzi csoportjai. Ethnographia LXXXIX (1978) 519–557.

Egy eltűnt közösség nyomában. A szigetvári zsidóság öröksége a 21. században

BORJÁTI BALÁZS

*PhD hallgató
Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar,
Interdiszciplináris Doktori Iskola
e-mail: balazs.borjati@gmail.com*

Rezümé: Szigetváron egykor jelentős zsidó közösség létezett. Történetük a 18. századig nyúlik vissza, gazdasági-társadalmi felemelkedésük a 19. században ment végbe. Ekkor élte virágkorát a közösség, amelynek tagjai a kereskedelem, az iparban és az értelmiségi pályákon egyaránt jelen voltak, illetve vagyoni helyzetük is erősen differenciált volt: egyszerű koldusok ugyanúgy voltak köreikben, mint jómódú képviselők. Ezek az izraeliták valaha részei voltak a város életének, azonban a második világháború és a holokauszt következtében a szigetvári zsidó közösség megsemmisült. Tárgyaik eltűntek, emlékezetük megfakult, örökségük egy része azonban ma is létezik: itt maradtak azok az épületek, ahol egykor éltek, dolgoztak, imádkoztak – a lakóházak, üzletek, a rabbiház, és a zsinagóga. Ahhoz, hogy emlékezetük újra élővé válhasson, az embereknek meg kell ismerniük a múltat. Célom feltárni a Szigetváron fellelhető zsidó vonatkozású épületek, emlékek történetét, és megismertetni azt az olvasókkal.

Kulcsszavak: zsidóság, településtörténet, épített örökség, zsinagóga, zsidó temető, Szigetvár

The legacy of a vanished community. The Jewish heritage of Szigetvár in the 21st century.

Summary: A sizable Jewish community used to live in Szigetvár with a history dating back to the 18th century. The socio-economic rise of the community took place in the 19th century. In its heyday, the members of this community were represented in trade, industry and intellectual careers as well. Their financial situation was also highly differentiated: impoverished people were just as common among them as wealthy representatives. The Jewish community that used to be an integral part of the city life in Szigetvár, was exterminated by the holocaust and the WW2. Their possessions vanished and the memory of them has faded away but their legacy exists to this day. Many of their buildings, the buildings, where they lived, worked and prayed, have been left to us: residential houses, shops, the rabbi's house, and the synagogue. To keep their memory alive, their history should be widely known. This paper is aimed to reveal the history of the Jewish-related buildings and mementos of Szigetvár to make this legacy available to the people of today.

Keywords: Judaism, local history, architectural heritage, Synagogue, Jewish cemetery, Szigetvár

Bevezető

A Baranya vármegyei Szigetváron, amely egészen 1961-ig Somogy vármegyéhez tartozott, egykor a település összlakosságához viszonyítva vármegyei szinten is jelentős létszámú zsidó közösség létezett, amely amellelt, hogy 10-15%-át tette ki a település lakosságának, tevékenyen részt vett annak gazdasági, társadalmi és kulturális életében is. Társadalmukat erős vagyoni és foglalkozásbeli differenciáltság jellemezte, a jómódú kereskedők, középosztálybeli értelmiségiek mellett szegényebb iparosok és egyszerű koldusok is voltak soraikban. Ez a közösség a holokausztban megsemmisült; alig néhányan tértek csak vissza, közülük is sokan elköltöztek később Szigetvárról. Akik itt maradtak, azok leszármazottai ma is a városban élnek, de származásukat nem vállalják, nem beszélnek múltjukról és felmenőikről. Jogosan merül így fel a kérdés: mi maradt utánuk? Van a mai Szigetváron bármilyen öröksége a zsidóságnak? Írásomban erre a kérdésre keresem a választ, főként a zsidó épített örökség bemutatása, vizsgálata révén.

Az 1929-ben kiadott, Újvári Péter szerkesztette Magyar Zsidó Lexikon szerint a szigetvári zsidó hitközség 1821-ben alakult meg. Első rabbija Maislis Rafael volt¹, egy híres család sarja, testvérei közül többen ugyancsak rabbi tisztséget viseltek.² 1821-ben épült fel a hitközség első zsinagógája³; pontos helyét máig nem sikerült lokalizálni, de az bizonyos, hogy a kanizsai városrészben állt. A szigetvári zsidók az 1770-es évektől kezdve béreltek házakat Festetics Lajos földbirtokostól a kanizsai külvárosban, itt telepedtek le először nagyobb számban.⁴ Egy 1802. április 3-i keltezésű eladási levél szerint Festetics Lajos gróf egy darab földet értékesített a zsidó közösségnek, amely „a zsidó Ispital mellett volt”.⁵ Ez is alátámasztja, hogy Szigetvár kanizsai külvárosa nem csak lakóhelyül szolgált a zsidóságnak, hanem intézményeiket is itt helyezték el. Mindezek fényében helytállónak tűnik az a megállapítás is, hogy zsinagógájukat ezen a környéken építették fel. A zsinagógát később lakóházzá alakították,⁶ de valószínűleg nem maradt a hitközség tulajdonában, ugyanis már 1865-ben sem találni meg az akkor készült térkép lakóházkivonatában, amely a háztulajdonosok neveit tartalmazza. Szigetváron több elmélet is közszájon forog az első zsinagóga feltételezett helyéről; egyesek szerint a mai víztorony közelében, esetleg annak helyén, mások úgy vélik, a Kanizsai utcában állhatott, de sajnos egyik elméletet sem sikerült forrásokkal, vagy konkrét bizonyítékokkal alátámasztani. A zsidó közösség első imaházának pontos helye úgy tűnik, örök rejtély marad.⁷

Állt azonban a kanizsai városrészben egy másik épület, amely igazolhatja az első zsinagóga ottani felállításának elméletét. Ez a zsidó rituális fürdő feltételezett épülete. A fürdő épülete többnyire a zsinagóga közelében állt,⁸ építésére és működtetésére szigorú szabályok vonatkoztak. A rituális fürdő olyannyira fontos volt a zsidó

---

¹ÚJVÁRI 1929, 849–850.

²Apja Dunaszerdahelyen, egyik testvére Zalaszentgróton volt rabbi; másik testvére, Mayer Hars Maislis tal mudiskolát vezetett, egy lánytestvére pedig a vágújhelyi dajján (rabbinikus bíró) felesége volt. Magyar-Zsidó Szemle 1889, 551.

³ÚJVÁRI 1929, 849–850.

⁴GÓZSY 2012, 254.

⁵ÚJVÁRI 1929, 849–850.; Magyar-Zsidó Szemle 1884, 508–509.

⁶NÉMETH 1903, 381.

⁷Szigetvári lakosok szóbeli közlései alapján.

⁸CZINGEL 2018, 17–37.

közösségek számára, hogy még a zsinagóga eladását is engedélyezhették a mikve építési költségeinek fedezésére.⁹ Sok településen – például Kőszegen – a mikve használatát elhagyta a közösség, ez főként ott volt jellemző, ahol 1868 után neológ hitközség alakult.¹⁰ Szigetvár hitközsége 1868 után a neológ irányzathoz csatlakozott, így a mikve használata egy idő után valószínűleg itt is abbamaradt.¹¹

Szigetvár 1865-ös térképének lakóházkivonatában fel van jegyezve egy épület a Kanizsai utcában, amely akkor hitközségi tulajdonban volt. Az épület nem lehetett zsinagóga, azok tájolására szigorú szabályok vonatkoztak, így kézenfekvő magyarázatnak tűnik, hogy rituális fürdőként funkcionálhatott.¹² A háznak ma már nyoma sincs; 1883-ban már más tulajdonában volt,¹³ lebontásáról nem találtam adatot. Az egyetlen ismert forrás, amely megőrizte nyomát, az 1865-ös térkép és a hozzá tartozó iratanyag.

A zsidóság lélekszáma 1851-re elérte a 300 főt,¹⁴ így régi templomukat kinőtték. Ekkoriban kezdtek a kanizsai városrészből áttelepülni a belvárosba.¹⁵ Ez egyáltalán nem meglepő, hiszen a város központjában ekkoriban épültek fel a javarészt ma is álló impozáns, klasszicista és romantikus stílusú lakóépületek,¹⁶ bennük azokkal az új lakásokkal, amelyek sokkal jobb lakókörülményeket biztosítottak tulajdonosaik vagy bérlőik számára. A gazdaságilag megerősödő zsidóság bizonyára élt a lehetőséggel, hogy vagyoni helyzetének javulását kihasználva új lakásba költözzön. Ezen körülmények folytán, mivel immár a belvárosban is nagyobb számban éltek zsidók, a hitközség célszerűbbnek látta itt új zsinagógát építtetni a régi bővítése helyett. A második imaház 1852-re épült fel, Németh Béla szerint „*ízléstelen épület*” volt, „*körselet alaku ablakkal s egy külön álló lépcsőházzal.*”¹⁷ Bár nem kizárt, hogy a 19. század utolsó évtizedeiben Lövy Hermann, Szigetvár fényképésze készített felvételt a zsinagógáról, ilyen kép jelenlegi ismereteim szerint nem maradt fenn. Feltételezhető azonban, hogy az ország többi településén lévő, ebben az időszakban felhúzott zsinagógákhoz hasonlóan a szigetvári is romantikus stílusban épült.

A második zsinagóga a századfordulóra igencsak leromlott állapotba kerülhetett, ugyanis a *Délsomogy* című helyi lap 1903. március 15-i számában arról tudósít, hogy a templom a hitközségi elnök jelentése folytán „*hatóságilag lezárattott és így beállott annak a szüksége, hogy az a közbiztonságnak, mint a modern kor igényeinek megfelelőleg helyreállíttassék.*”¹⁸ A zsinagóga átalakítása vélhetően nagyobb bontási munkálatokkal járhatott együtt, mert bár akkor még csak a tervezés szakaszában jártak, de a *Délsomogy* 1903. április 5-i száma új templom építéseként említi a beruházást.¹⁹ Ha nem is bontották le teljesen a régi imaházat, bizonyára nem sokat hagytak meg belőle. Az új zsinagóga felépítésével Pilch Andor pécsi építész

---

⁹ <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/10827-mikweh> (Elérés dátuma 2024. január 21.)

¹⁰ HARSÁNYI 1974, 120.

¹¹ Az orthodox és haszid közösségek megőrizték ezen hagyományukat, ők napjainkig használják a rituális fürdőt. *ÚJVÁRI* 1929, 849–850.; <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/10827-mikweh>

¹² <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/17308/view/?pg=9&bbox=4742%2C-677%2C7017%2C-5527>; <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/25829/view/?pg=30&bbox=938%2C-3443%2C3644%2C-1955> 1070. számú parcella (Elérés dátuma 2024. január 12.)

¹³ Szigetvár Somogy megyei nagyközség térképének kivonata 1883. Szigetvári Várbaráti Kör gyűjteménye.

¹⁴ NÉMETH 1903, 381.

¹⁵ Az 1865-ös térkép és a hozzá tartozó iratanyag adatai alapján.

¹⁶ Például a Czindery László birtokos által építtetett emeletes házak. Lásd bővebben: MOLNÁR 1988, 33.

¹⁷ Idézet: NÉMETH 1903, 381.

¹⁸ Idézet: *Délsomogy*, 1903. március 15. 2–3.

¹⁹ *Délsomogy*, 1903. április 5. 3.

bízták meg,²⁰ bár ez csak feltételezés részemről, de gyanítom, hogy ebben szerepet játszhatott az a körülmény is, hogy Pilch ekkoriban a szigetvári Ocsodál Ödönnel közösen dolgozott. Közös irodájuk a Széchenyi téren ugyan csak 1903. májusában nyílt meg,²¹ de valószínű, hogy jóval régebb óta tartott szakmai együttműködésük. Pilch a zsinagógát az angol gótika szellemében tervezte meg, a 700 személy befogadására alkalmas templom felépítése 40 ezer koronába került. Az építkezés igen gyors ütemben lezajlott, ugyanis annak ellenére, hogy áprilisban még el sem kezdték azt, kikötötték, hogy szeptemberre állnia kell az épületnek, amely, mint írták: „*városunk haladásának és fejlődésének egyik jele lesz.*”²² Valóban így lett; szeptember 20-án már az acetilénlámpák próbaüzemét tartották a templomban, amely a *Délsomogy* szerint igen jól sikerült, mind a 60 acetilénlámpa működőképes volt. A próbaüzem nyilvános esemény volt, a hitközség előljáróságán kívül számos érdeklődő részt vett rajta.²³ A következő héten a helyi izraeliták már az új zsinagógában ünnepelték a ros hásanát, vagyis a zsidó újévet, amely az első olyan ünnep volt, amelyet az újonnan átadott imaházban tartottak.²⁴

1. Kép:
A szigetvári zsinagóga homlokzata az
átalakítás előtt. Pálffy Cézár felvétele.

A zsinagógáról készült fényképek alapján az épület, amely díszes homlokzatával valóban Szigetvár egyik ékessége volt, egyszerre hordozott magán angol gótikus, keleties, illetve szecessziós stílusjegyeket. Oldalsó ablakai számráthátívesek voltak, amely az iszlám építészet jellemző motívuma; Pilch a helyszín történeti hagyománya miatt tervezhette ilyenre. A főhomlokzaton gótikus díszítmények kaptak helyet, az épület kapujának ablakrácsa szecessziós ornamentikájú volt. A zsinagóga belső terében több helyütt megfigyelhetők voltak keleties stíluslemek, például a karzat mentén végigfutó, nyolcágú csillagmotívummal díszített korláton. A világítást a mennyezetről lelógó sokágú csillárok, illetve falikarok szolgáltatták. Az épület belső teréről sajnos igen kevés fotó maradt fenn; ha akadnak is lappangó fényképek, nem tudni, hol találhatóak. Így nem rekonstruálható teljesen az enteriőr, annak számos részlete a múlt homályába vész.²⁵

---

²⁰ *Délsomogy*, 1903. április 5. 3.

²¹ <https://mendolzsuzsanna.freeweb.hu/pilch-andor--adattar/> (Elérés dátuma 2024. január 22.)

²² *Délsomogy*, 1903. április 5. 3.

²³ *Délsomogy*, 1903. szeptember 20. 3.

²⁴ *Délsomogy*, 1903. szeptember 27. 3.

²⁵ Fényképek alapján.

2. Kép:
A szigetvári zsinagóga megromgált belső tere. Pálffy Cézár felvétele.

A szigetvári zsidóság legnagyobb tragédiája a zsinagóghoz is kapcsolódik. 1944. április 26-án ugyanis ide terelték össze Szigetvár zsidó lakosait a deportálás előtt.²⁶ Még a menet elindítását megelőzően több esemény is történt az épület falai között, amelyeket egy visszaemlékezés őrzött meg az utókornak. Dr. Kertész László orvos feleségével és lányával együtt mérget vett be, ott haltak meg a zsinagógában. Steiner Miklósné Mauthner Rózsi terhes volt, amikor az izraelitákat összetertették, gyermekét az imaházban szülte meg.²⁷ 1944. április 27-én indították el a menetet a Mártírok útja – Zrínyi tér – Rákóczi utca útvonalon a vasútállomás felé. Vonattal a barcsi Union malomba, onnan pedig Auschwitz-Birkenába szállították a szigetvári zsidóságot, akik közül nagyon kevesen éltek túl; közöttük is alig akadt olyan, aki visszatért a városba.²⁸ A zsinagóga a közösség megsemmisülését követően hosszú ideig elhagyottan pusztult; ablakait bedobálták, belső tereit megromgálták. Az 1960-as években az épületet átalakították könyvtárrá és sajnos nem csak a belső tér veszett oda, hanem az imaház külső díszítőmennyeit is leverték, nyíláskiosztását módosították. Az épület jelenlegi állapotában, szocialista modernista stílusúra átalakítva már nem képvisel olyan jelentős építészeti értéket, mint előtte.²⁹

Az ország számos településén jellemző volt, hogy a rabbi lakásának és a hitközség irodáinak, helyiségeinek helyet adó épület, az úgynevezett rabbiház a zsinagóga közelében, vagy közvetlenül mellette kapott helyet. Pécshez, Gyulához és Szegedhez hasonlóan Szigetváron sem volt ez másképp. Ma is áll az épület, amely egykor a zsidó hitközség székháza és a mindenkor rabbi otthona volt. A napjainkban is rabbiház, illetve zsidóház néven emlegetett épület a József Attila utca és az Olay Lajos utca sarkán áll, szinte közvetlenül a zsinagóga szomszédságában. Bár így őrizte meg a helyi emlékezet, igen valószínű, hogy a házat eredetileg semmi nem kötötte a zsidósághoz. A zömök, majdnem teljesen dísztelen épület barokk stílusban épült a 18. század közepe táján, így egyike a város legrégebbi házainak. Eresze alatt széles párkány található, a földszint és az emelet közti falrészben keskeny válaszpárkány vonul végig. A József Attila utcára néző főhomlokzat földszinti részén nyomott ívű kirakatablakok láthatók,³⁰ ezek azonban nagy valószínűséggel nem eredetiek.

²⁶ *BORJÁTI* 2021, 12.

²⁷ Szomolányi Andrásné visszaemlékezése. Szigetvári Várbaráti Kör gyűjteménye.

²⁸ Szigetvári lakosok szóbeli közlése alapján.

²⁹ *GAZDA* 1989, 94–95.

³⁰ Hanczik Kornél szigetvári lakos birtokában lévő, rövid szöveggel ellátott fénykép/albumrészlet alapján. A forrást Babócsai László szigetvári lakos bocsátotta rendelkezésemre 2023-ban.

Az 1950-es években még teljesen másképp nézett ki a földszint, ahol három üzlethelyiség volt kialakítva; az Olay Lajos utcai oldalon cipészüzlet volt, a könyvtár parkoló felől Patyolat mosoda, a középső üzlet rendeltetése ismeretlen.³¹ Toponáry Béláné visszaemlékezése szerint a rabbiház földszintjén működött 1944 előtt Bein Mihály kereskedő „hándlisüzlete”, ahol mindenfélét lehetett kapni.³² A ma is látható íves, nagy kirakatok kialakítása valószínűleg a 60-as, 70-es évekre tehető; azokban az időkben alakíthatták át, amikor élőzenés presszó nyílt a földszinten, és a három üzlethelyiséget egybenyitották.³³ A Rákosi- és Kádár-kori átalakítások nem csak kívülről érintették az épületet. Belül a hitközségi levéltár és az irodák mellett a rabbi lakása kapott helyet, amely állítólag igen nivós volt; itt járt először a városban fürdőszoba a lakáshoz.³⁴ Épp ezért következtettem az udvarról készült ötvenes évekbeli fénykép alapján arra, hogy megváltoztatták a ház elrendezését: a képen jól látható három árnyékszék az udvari falnál.³⁵ Egy fürdőszobával ellátott ház általában angolvécével is rendelkezik, így szinte biztos, hogy az udvari árnyékszékek azért kellettek, mert a helyiségek újrafelosztása miatt ez a kettő lakástartozék megszűnt. A lépcsőház is átépítésre került; egykor az Olay Lajos utcáról nyílt a bejárata, amelyet befalaztak.³⁶ Odabent új lépcsők mentén stílusidegen, feltehetően a Kádár-korszakból származó fémkorlát fut fel az emeletre, ahol azonban szép, nyitott ívű árkádos folyosót találunk. Ezt egy másik rekonstrukció során állították helyre.³⁷ A rabbiházat ma igen disszonáns állapot jellemzi: József Attila utcai főhomlokzata szép, felújított, festése és vakolata szinte új, ablakait kicserélték. Az oldalsó szárny azonban romos, lepusztult, a régi ablakok cserére szorulnak, a falak évtizedek óta nem voltak átfestve. Több helyen a fal a tégláig kilátszik, nagy repedések futnak rajta végig. Sürgős felújításra lenne szükség, de erre anyagi források híján nem igazán van esély.

3. Kép:
A szigetvári rabbiház. A szerző saját felvétele (2019)

Bár a mai Szigetvár házállományában egyre kevesebb az olyan épület, amely a korábbi századokból maradt ránk, a belvárosban azért szép számmal találni belőlük, és ezek közül több egykor izraelita személyek, zsidó családok otthona volt. A város talán legismertebb zsidó lakóháza a Rákóczi utca 15. szám alatt, a gimnáziummal szemben álló Eckstein-ház. Építtetője Eckstein Dávid szabómester volt, aki vásá-

³¹ Pálffy Cézár fotója alapján.

³² Toponáry Béláné visszaemlékezése nyomán.

³³ A korszakban készült fényképek alapján. (Az élőzenés szórakozóhely a Tinódi presszó volt, amely emlékeim szerint a 2000-res években zárt be).

³⁴ Varga Zoltán szóbeli közlése nyomán.

³⁵ Pálffy Cézár fotója alapján.

³⁶ Pálffy Cézár fotói alapján.

³⁷ Pálffy Cézár fotója alapján – az ötvenes években az íves árkádok be voltak falazva.

rozással tekintélyes vagyona tett szert.³⁸ A századfordulón építtette fel a Rákóczi utcában, egy Diamant Salamonnétól vásárolt telken³⁹ a ma is tekintélyes magasságú házat. Sokáig az építés dátumát homály fedte, annyi volt csak ismert, hogy 1902-ben már állt.⁴⁰ Nemrég azonban a község előljáróságának képviselőtestületi jegyzőkönyveiből előkerült egy 1902. július 26-i keltezésű bejegyzés, amely szerint Eckstein ki akart vágatni néhány fát az utcában, mert túl közel álltak a házhoz. Az előljáróság, „miként a kérdéses fák folyamodó új épületéhez csakugyan olyan közel állnak, hogy azok az épület utczai részét teljesen elfedik, és a falak kiszáradását akadályozzák”, megadta az engedélyt a fák kivágására, azzal a feltétellel, hogy Eckstein később újakat ültet helyettük.⁴¹ Ez alapján igen valószínű, hogy – mivel júliusban még nem száradtak ki a falak – a ház 1902 első felében épülhetett. Az épület földszintjén kapott helyet a postahivatal, táviró és távbeszélő-állomással,⁴² a többi részében többszobás polgári lakások kerültek kialakításra. Az enteriőrök még a hetvenes években is több eredeti részlettel rendelkeztek, több lakásban megvoltak a kétszárnyú, kazettás ajtók számos más berendezési tárgygal. Azonban 1989-ben a ház nagyobb felújításon esett át, amely során a tanácsi tulajdonban lévő lakásokat felosztották, a helyiségek elrendezésének átrajzolása során a még meglévő eredeti enteriőrészek több lakásban odavesztek. Szerencsére azonban a ház többi része eredeti állapotában vészelte át a 20. századot; a lépcsőház díszes vaskorlátja, fémkeretes üvegablaka, a téglalobozatos pince és az impozáns, téglarchitektúrás külső homlokzat ma is szinte építéskori formájában létezik. A ház jelenleg felújítás alatt áll; a tulajdonosok rendbe hozatták a régi korlátot, a földszinten apartmanok kialakítása zajlik, a régi-új tulajdonosi lakást a megmaradt eredeti részletek megőrzésével varázsolták újjá. A tulajdonosok egy emléktábla elhelyezését is tervezik a közeljövőben, amely a ház egykori építtetőjének állítana emléket.⁴³

4. Kép: A Rákóczi utcai Eckstein-ház. A szerző saját felvétele (2023)

³⁸ Szomolányi Andrásné visszaemlékezése. Szigetvári Várbaráti Kör gyűjteménye

³⁹ Szigetvár nagyközség kataszteri telekkönyve 1883. MNL SML V. 303. 65. doboz.

⁴⁰ Dóczy Mercedes tulajdonos szóbeli közlése alapján.

⁴¹ Szigetvár nagyközség előljáróságának képviselő-testületi jegyzőkönyvei (1902. július 26-i ülés) MNL SML XV. 31. 30. mikrofilmtekercs

⁴² HAL – HAUPTMANN 1925.

⁴³ Dóczy Mercedes tulajdonos szóbeli közlése a 2022-es épületbejárás során.

Kevesen tudják, hogy a Kossuth tér 1. szám alatti sarokházat is izraelita személy építtette. Szomolányi Andrásné visszaemlékezése alapján a telken sokáig egy régi, rossz állapotú emeletes ház állt, amely még a századfordulón, egy másik ház építése közben leégett. Ennek a helyére építtetett Hoch Ferenc helyi kékkfestő historizáló stílusú saroképületet, amelyben üzletek lettek elhelyezve.⁴⁴ Hoch is itt működtette saját üzletét, bár az évek során annak házon belüli helye többször változott. Később Singer Ármin kereskedő nyitotta meg a sarki helyiségben „A fekete kutyához” címzett fűszer- és gyarmatáru-kereskedését, amelyben igen sokféle terméket lehetett kapni.⁴⁵ A szocializmus idején Horváth Ödön kalaposmester boltja, műszaki áruház, majd cipőbolt üzemelt az épületben, amely az 1970-es, 80-as években díszjeinek nagy részét elvesztette.⁴⁶ A homlokzat eredeti elemei ma már csak a kaputól balra eső részen láthatók.

5. Kép:

A Hoch Ferenc építtette üzletház a századfordulón. A képeslap a szerző tulajdona.

A Zrínyi tér és Horváth Márk tér sarkán áll a helyiek által Kutrovácz-féle házként emlegetett polgári lakóépület. Egészen a holokausztig itt működött a város talán legismertebb és legkiválóbb fényképészének, Goldstein Herminnek a műterme. A Yad Vashem, azaz a holokauszt izraeli emlékközpontjának névadatbázisa szerint Goldstein 1870. december 23-án, Visontán (ma Csokonyavisonta – Somogy vm.) született Goldstein József és Böhm Teréz gyermekeként. A család később Babócsára (Somogy vm.), majd Szigetvárra költözött, ahol 1895-ben üvegkereskedést nyitottak. Első saját műtermét 1903 augusztusában nyitotta meg a Tenhofferné-féle ház udvarán, a Rákóczi utcában, amelyet 1919-ben költöztetett át a napjainkban is álló Zrínyi téri impozáns polgári házba. Fennmaradt képei alapján egy szakmájához kiválóan értő, jó ízléssel és esztétikai érzékkel rendelkező fényképész alakja

⁴⁴ Szomolányi Andrásné visszaemlékezése alapján.

⁴⁵ *Délsomogy*, 1901. január 20. 5. oldal és egyéb hirdetések alapján.

⁴⁶ A korszakban készült fényképek alapján.

rajzolódik ki előttünk. Portréi között ugyanúgy fellelhetők mellképek, térdképek, egész alakos portrék és csoportfotók, ahogy elődeinél. Goldstein azonban változatos műtermi hátttereket használt díszes bútorokkal és tárgyakkal társítva, olyan képeket állítva elő, amelyek már nem csupán az emlékezés eszközei, de egyúttal művészi értékkel bíró alkotások is voltak. A jeles fényképészt 74 éves korában, Auschwitzban gyilkolták meg.⁴⁷ Műtermét Egyed Sándor vette át,⁴⁸ házába új lakók költöztek. Az épület nagyrészt eredeti állapotában maradt fenn, bár mostanra már erősen felújításra szorul.

6. Kép:
Goldstein Hermin egykori lakóháza (Zrínyi tér 11.). A szerző saját felvétele (2023)

7. Kép:
Verso Goldstein Hermin egyik felvétele-
léről. A kép a szerző tulajdonában van.

⁴⁷ Borjáti 2022, 18–21; 24.

⁴⁸ Kapronczay János szóbeli közlése alapján.

A Szigetváron élt izraeliták közül többen próbálkoztak különféle ipari üzemek létesítésével. Volt, aki malmot működtetett, más kékfestő üzemet vagy cipőgyárat alapított. Ezek a vállalkozások kétségkívül a modern ipari fejlődés jelei voltak a somogyi nagyközségben, mára azonban mindössze egyetlen üzem működik közülük.

A város első cipőgyárának története a 19. században vette kezdetét. Alapítója, Neumann Lipót vásároló cipésmester 1885-ben hozta létre azt a műhelyt, amely a gyár tulajdonképpeni jogelődjének számított. A gyár történetéről az alapító egyik fia, Neumann Ferenc gyártörténeti összefoglalójából jutottam fontos információkhoz. Neumann valamikor a szocializmus éveiben elküldte apja egykori vállalkozásának történetét egy ismeretlen kilétű szigetvári lakosnak, aki diplomamunkája elkészítéséhez kért segítséget tőle. Fia elmondása alapján Neumann Lipót az 1880-as, 90-es években a maga készítette termékeit még a helyi piacon, illetve a Dráva menti kisebb települések vásárain értékesítette. A műhely azonban olyan ütemben fejlődött, hogy a századforduló idején lehetővé vált a gyári termelés megindulása, bőrtalpú vászoncipők készítésére specializálva.⁴⁹

Neumann Lipót és családja ekkor a Berzsényi utca 1. szám alatti ház tulajdonosai voltak. A ház eredetileg Lakenbach Ignácék otthona volt, majd (véltetően a családfő, Lakenbach Ignác halála után) egy nemzsidó házaspár birtokába jutott, tőlük vették meg Neumannék. Az eredeti, földszintes házat teljes egészében lebontották, és a telekre épült fel az új egyemeletes gyárépület. Az emeleti részen a felsőrészkészítő részleg, a földszinten pedig a jelentősen gépesített alsórészkészítő gyáregység kapott helyet. A talpkivágást, fényezést és a kész cipők bedobozolását a telken lévő kisebb földszintes épületekben végezték.⁵⁰

Később a gyár vászoncipő-piac, amely az egyre növekedő cseh import folytán egyébként is megrendült, összeomlott. 1904-ben az alapító Neumann és Bienenfeld néven, saját maga és Bienenfeld Izidor nagyatádi (Zala vm.) bőrkereskedő társtagságával új céget alapított, amely német gyártmányú bérelt gépeivel napi 150-200 pár körüli termelést ért el. A cég férfi és női bőrcipőket gyártott, körülbelül 80-100 főnyi munkást foglalkoztatva; ezek alapján tulajdonképpen már valódi gyárnak minősült. A termékeket a belföldi piacon kívül Galíciában és a Balkánon értékesítették. A gyártmányok olcsóbbak voltak, de rosszabb minőségűek; ez lehet az egyetlen magyarázata, hogy egy ilyen kis kapacitású cipőgyár miért a Monarchia kockázatos piacain kényszerült helyet kiharcolni magának.⁵¹

1910 körül a cipőgyár egy körülbelül 20 lóerős nyersolajmotorral és saját villamosáram-szolgáltatással bírt. A még ekkor is olaj- és gázvilágítású Szigetvár nagyközségben az ablakokból kiáradó villanyfény egyértelműen a modern ipari fejlődés jelképe volt. Hamarosan azonban elsötétült a villanyfény; 1912-ben tűz ütött ki a gyárban, hatalmas károkat okozva. A gyár helyzetén még tovább súlyosbított a Balkán-háborút követő gazdasági pangás és az ebből eredő hitelezési veszteségek, amelyek az üzem működésében zavart okoztak. A családi cipőüzlet, amely a helyi gyártmányok mellett magas színvonalú, márkás cikkeket is árusított, nagy segítséget jelentett abban, hogy megfelelő újjászervezést követően a termelés folytatódhasson.⁵² Az első világháború után a régi gyárépület nem volt alkalmas a megváltozott körülmények között a gyártásra, így a Neumann család Rákóczi

---

⁴⁹ *BORJÁTI* 2023, 27-29.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo.

⁵² *BORJÁTI* 2023, 27-29.

utcai magánházukban és a hozzá tartozó telken indította újra a termelést. Ez lett az új cipógyár alapja, itt működött Szigetvár legnagyobb cipőipari termelőegysége egészen a bezárásáig.⁵³

A város első valódi gyára és legjelentősebb zsidó alapítású üzeme a kommunista hatalomátvételt és az 1989-es rendszerváltást is túlélte, csak a privatizációja utáni években zárta be végleg kapuit.⁵⁴ Épületei ma is állnak, de sajnos elhagyatottan és üresen. Létezik még az egykori Neumann-ház is, de már csak árnyéka önmagának; valaha a Rákóczi utca egyik legszebb épülete volt, amelyet minden díszétől megfosztottak. Jellegtelen, szocmodern ház lett belőle, amelyre a jövőben valószínűleg bontás vár. Lassan alapítójának neve és emléke is feledésbe merül, pedig ha úgy vesszük, Neumann Lipót és családja rakta le azokat az alapokat, amelyeken a város mai cipőipara kifejlődött. Szigetváron napjainkban is több cipőkészítő üzem végez termelést bel- és külföldi piacokra egyaránt.

8. Kép:

Az egykori Neumann-ház a Rákóczi utcában. A szerző saját felvétele.

Szigetváron a dualizmus korának első nagyobb ipari üzemeként tarthatjuk számon a Fischmann-féle gőzmalmot. Az első, még csak két darálókővel működő kis malmot az 1880-as években Fischmann Adolf helyi kovácsmester alapította. Fischmann a felvidéki Hedri – ma Hendrichovce (Szlovákia) – falu szülőtte volt; két testvérével az 1880-as években települtek Somogy megyébe. Ármin Szentlőrincen (Baranya vm.) lett gőzmalom-tulajdonos, Samu pedig Szigetváron kereskedő. Adolf 1882-ben megkapta a szigetvári illetőséget; a képviselő-testületi jegyzőkönyv kapcsolódó bejegyzése már ekkor gőzmalom-tulajdonosként említi – tehát több, mint valószínű, hogy már korábban Szigetvárra költözött és megalapította vállalkozását. Mivel Fischmann egy önjáró cséplőgarnitúrának is tulajdonosa volt, a malom meg-

⁵³ NEUMANN: Jegyzetek

⁵⁴ Szigetváriak szóbeli közlései alapján.

alapításakor az az elképzelés vezérelte, hogy a gazdák, akiknél csépel, nála fogják elvégeztetni a gabonaórlést is. Megérzése helyesnek bizonyult. A napi 20-25 mázsa kapacitással működő malom pár év alatt annyi hasznot termelt, hogy Fischmann 1912-ben jelentős fejlesztésekbe foghatott, megteremtve ezzel a mostani malom stabil alapjait. Az épület és a műszaki berendezések fejlesztése révén a malom képessé vált 10 tonna/nap teljesítményre. A hajtóenergiát fatüzelésű gőzkazán biztosította. Az első világháború után és a 20-as évek elején újabb fejlesztéseket eszközöltek a malmon, amelyek a két világháború között is folytatódtak. Az üzem ekkor győzte le valamennyi konkurensét, a legjobb minőségű őrlemény kibocsátásával. Nem véletlenül maradt ez az egyetlen olyan zsidó alapítású üzeme Szigetvárnak, amely napjainkban is töretlenül működik.⁵⁵

9. Kép:
A Fischmann-féle malom napjainkban.
A szerző saját felvétele (2013).

10. a Kép:
Gépek a Fischmann-féle malomban.
A szerző saját felvételei (2013).

⁵⁵ *BORJÁTI* 2023, 29–30.

10. b Kép:
Gépek a Fischmann-féle malomban.
A szerző saját felvételei (2013).

10. c Kép:
Gépek a Fischmann-féle malomban.
A szerző saját felvételei (2013).

10. d Kép:
Gépek a Fischmann-féle malomban. A szerző saját felvételei (2013).

A szigetvári zsidóság után mementőként maradt ránk egykori temetőjük is. A zsidó közösség 1799-ben kapta meg a sírkert területét, azonban korábbi időszakból is tartalmaz sírköveket; ezeket a kanizsai külváros keresztény temetőjében kialakított „zsidó parcellából” hozták át ide. A 18. századi sírkövekből igen kevés maradt fenn. Dr. Balogh István szerint az általa megtalált sírkövek többsége a dunántúli megyékben található. A fennmaradt síremlékek száma nincs arányban az egykor létezettek számával, mert az eltérő kezelés és a síremlékek vidékenként különböző időtállóságú anyaga miatt településenként változó, hogy mekkora számban és milyen állapotban maradtak ezek az utókorra.⁵⁶ Épp ezért kiemelt jelentőségű, hogy a szigetvári temetőben több is található. Ezekre 2018 és 2021 között bukkantam rá a sírkert legregebbi részében, a felirat két sírkövön olvasható. A sírkövek állapota nagymértékben függ az anyaguktól, hogy mennyire ellenállóak az időjárás hatásaival szemben, azonban a szándékos rongálás, az elhanyagoltság, vagy a konzerváló-értékmentő beavatkozás is hatással van rájuk. A vörös mészkő például kevésbé sérülékeny, mint a puhább mészkövek és a homokkő, így az ebből készült sírkövek sokkal jobb állapotban vannak, mint az utóbbiak. Ezek máig jól olvashatók szinte kivétel nélkül, felirataik egésze leírható. Szigetvár 18. századi sírjelei azonban főként Mecseknádasdrol (Baranya vm.) származó, sárgás árnyalatú homokkőből készültek; az ilyen anyagú sírkövek nagy része mostanra részben, vagy egészen olvashatatlanná vált.⁵⁷

11. Kép:

Sírkövek a szigetvári zsidó temető északnyugati részében. A szerző saját felvétele (2021).

Sírkőtípusok és -jellemzők tekintetében igen nagy diverzitás jellemzi a temetőt; több közülük sajátos alakjával az elhunyt származási helyére utal, van, amelyik monumentalitásával, egyedi formájával állít emléket az alatta nyugvónak, más sírköveken sírversekkel emlékeztek elhunyt szeretteikre hozzátartozóik, családtagjaik. Szimbólumokból is igen sokfélélt találni, fűzfák számos variánsa mellett áldásosztó kezek, letört virágok, lévita kancsók és koronák fedezhetők fel a síremlékek felső ívében.

⁵⁶ BALOGH 2018, 61.

⁵⁷ BALOGH 2018, 63–66.

Azonban lényeges momentum az alattuk nyugvó elhunyt életútja, tettei, amelyeket életében véghezvitt: a temetőben szinte minden társadalmi csoport és szakma képviselőit megtaláljuk. Rabbik, hitközségi elnökök, orvosok, tanítók, banktisztviselők, fényképészek, kereskedők és iparosok, de még koldusok is itt alusszák örök álmukat. Sajnos azonban a helyi emlékezet a többségüket már rég elfeledte.⁵⁸

A holokausztot követően először a falusi zsidó temetők váltak gazdátlanná, a párszáz fős hitközségek után maradt szórványközösségek lassabban szűntek meg, tagjaik még sokáig a településen maradtak. 1956 után a nagyközségekből és kisvárosokból is eltűntek a túlélők, így az 1960-70-es évekre nagyjából ezer temető maradt gondozó nélkül, amelyekről az akkori vezetés lemondott. *„A sírkőlopások miatt az újabb, értékes gránit és márványsíremlékek tűntek el nagy számban, a kövek mállása miatt pedig a legrégebbi, valamint a kevésbé időálló anyagból készült kövek váltak olvashatatlaná és felismerhetetlenné néhány évtized alatt.”*⁵⁹

A temető állapota napjainkban is egyre csak romlik a benne lévő síremlékekkel együtt. A rendszeres karbantartás hiánya folytán az év nagy részében térdig érő fű és elburjánzott bozót növi be a sírkertet, amelynek látogatója igen kevés; mostanra már alig maradtak leszármazottak, akik őseik sírját felkeresik. Most még nem lenne késő megmenteni a temetőt az utókornak; még ha nem is az összes, de nagyon sok síremlék menthető. Nagyobb anyagi támogatás esetén lehetővé válna a ledőlő sírkövek felállítása, restaurálási munkák, az elszabadult növényzet eltakarítása és a kerítés rendbehozatala; kérdéses azonban, lesz-e anyagi támogatása a projektnek, és ha igen, mekkora.⁶⁰

12. Kép:

A bozotos, elhanyagolt szigetvári zsidó temető délnyugati része. A szerző saját felvétele (2021).

⁵⁸ BORJÁTI 2021, 27–30.

⁵⁹ Idézet: BALOGH 2018, 119.

⁶⁰ BORJÁTI 2021, 34–37.

Összefoglalás

Összegzésképpen megállapítható, hogy Szigetváron számos zsidó vonatkozású épület és a temető őrizte az egykori közösség emlékét, mára azonban ezek igen nagy része megsemmisült; ha a házak meg is maradtak napjainkig, nagyrészt átépítve, eredeti formáját elvesztve állnak, számos esetben igen leromlott állapotban. Mindössze a temető az, ami nem változott, de az is folyamatosan pusztul. A város lassan elfelejti az egykori közösséget, egyre kevesebben vannak, akik emlékeznek a szigetvári zsidóságra. Épp ezért kiemelt fontosságú ez a kutatás: Szigetváron a zsidó múlt körülveszi az embert, és ha ráirányítjuk a figyelmet megmaradt emlékeire, jó esély mutatkozik arra, hogy a közösség öröksége megmeneküljön a feledéstől, és újra élővé válhasson emlékeztük.

Irodalomjegyzék

- BALOGHI*. 2018: A XVIII. századi magyarországi zsidó sírkövek. Analízis és adattár. Doktori disszertáció. Budapest, 2018. <https://doi.org/10.13146/OR-ZSE.2019.001>
- BORJÁTI B.* 2021: Zsidó gyász- és temetkezési szokások a szigetvári temető történetén keresztül. Szakdolgozat. Pécs, 2021.
- BORJÁTI B.* 2022: Szigetvár zsidó származású fényképészeinek élete és tevékenysége az 1870-es évektől 1945-ig. Grastyán-füzetek 1. Pécs, 2022.
- BORJÁTI B.* 2023: Szigetvár zsidó közössége a dualizmus korában 1867–1914. Szakdolgozat. Pécs, 2023.
- CZINGEL SZ.* 2018: Ünnepek és hétköznapiak. Zsidó vallásnéprajz a Kárpát-medencében. Budapest, 2018.
- GAZDA A.* 1989: A magyarországi zsinagógák ismertetése megyék szerint és a budapesti zsinagógák. In: Gerő L. (szerk.) 1989: Magyarországi zsinagógák. Budapest, 1989. 94–95.
- GŐZSY Z.* 2005: A zsidóság Somogy megyei megtelepedésétől 1815-ig. In: Bősze S. (szerk.) 2005: Újrakezdések. Zsidósors Somogy megyében a XVIII. századtól napjainkig. Kaposvár, 2005. 9–38.
- GŐZSY Z.* 2012: Szigetvár története a 18. században. Szigetvár, 2012.
- HAL P. – HAUPTMANN P.* 1925: Szigetvári kalauz. Szigetvár, 1925.
- HARSÁNYI L.* 1974: A kőszegi zsidók. Budapest, 1974.
- MOLNÁR I.* 1988: Szigetvári kis helytörténet. Szigetvár, 1988.
- NÉMETH B.* 1903: Szigetvár története. Pécs, 1903.
- ÚJVÁRI P.* 1929: Magyar Zsidó Lexikon. Budapest, 1929. 849–850.

Számít-e ki volt Igmándy Antal? A történeti biográfia és a mentalitástörténet kontextualizáló szerepe a vármegyei elitkutatásokban.*

KOVÁCS DÁNIEL LÁSZLÓ

PhD hallgató

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar,

Interdiszciplináris Doktori Iskola

e-mail: kovacsdaniellaszlo98@gmail.com

Rezümé: A csoportszinten megfigyelt minták követésének (vagy éppen az attól való eltéréseknek) az értelmezése az egyéni motivációkon, döntéseken keresztül ragadható meg igazán, egyetlen egy életút és az ahhoz kapcsolódó szociális háttér is alkalmas lehet arra, hogy adalékokkal szolgáljon a vármegyei kutatásokhoz. Szemléltetésként egy baranyai-somogyi kettőskötődésű birtokos nemes, Igmándy Antal karrierjét mutatom be, aki boldogasszonyfai család gyermekeként, a pécsi jogakadémia hallgatójaként, szigetvári szolgabíróként, somogyi főjegyzőként, a Dunántúli Kerületi Tábla ülnökeként reprezentáns személyisége volt a regionális közéletnek.

Kulcsszavak: vármegye, hivatalnok, elitkutatás, Boldogasszonyfa, történeti biográfia, mentalitástörténet.

Does it matter who was Anton Igmándy? The contextualizing role of historical biography and the history of mentalities in the research of early modern Hungarian county.

Summary: The patterns observed at group level (as to whether they are followed or deviated from) can be interpreted in the most reliable way by examining individual motivations and decisions. Specific biographies, supplemented by the description of the social background, provide relevant elements for the research on the county system. To illustrate this, I will present the career of Antal Igmándy, a landed nobleman of dual bond to Baranya and Somogy counties. Born in Boldogasszonyfa, Igmándy studied at the Pécs Law Schools before becoming a magistrate of the District of Szigetvár and chief notary of Somogy County. As a side judge at the Transdanubian Regional Court of Appeal, he was considered a leading representative of the local public life.

Keywords: county, magistrates, elite research, Boldogasszonyfa, historical biography, history of mentalities

* A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Bevezető

Az egyéni életutak vizsgálata könnyen „áldozatul” esik a vármegyei elitkutatók kollektív szemléletének, pedig a történeti biográfiáknak, a mentalitástörténeti megközelítéseknek fontos szerepe lehet a kontextualizálásban.¹ Az Igmándy család sosem tartozott a legnagyobb köznemesi dinasztiák közé, nem meglepő tehát, hogy a família részletes története eddig nem került feldolgozásra. A pozitívista történetírás szellemében íródott monumentális összefoglaló munkákban rövid lexikoncikkek formájában közöltek információkat a családról,² ezek közül Baranyai Béla írása terjedelemben és adatgazdagságban is messze kiemelkedik. A szerző az 1914-es somogyi vármegye-monográfia részeként adta közre a rokonság genealógia alapú feldolgozását, kiegészítve címerleírással és a családtörténet fontosabb eseményeivel. Baranyai a publikáció idején Somogy vármegye levéltárosa volt, így a számára könnyen hozzáférhető, Kaposvárott őrzött, helyben megmaradt nemesi és nemességbizonyítási iratokat használta fel a rekonstrukcióhoz.³ A közölt vázlatos családtörténet számos konkrét adattal segít megragadni a vármegyei eliten belül az Igmándykat, ezen információk kontextusba helyezése viszont már a későbbi korokra hárult.

Családi háttér

A család eredete a történelem homályába veszik. Bár egyes helytörténeti munkák már az oszmán hódítás előtt is Szigetvár és környéki jelenlétéről beszélnek, ezen állítások későbbi ellenőrizhetetlen szóbeli közlésekből származnak, hitelességük több mint megkérdőjelezhető.⁴ Baranyaitól tudjuk, hogy a genealógia első biztos pontja az az Igmándy Sámuel, aki 1695-ben jobbágyaival kapcsolatban végrendelkezett, ekkor Kaposújlak, Sörnyefalva, Zsipfalva, Szentmargita, Boldogasszonyfa és Ivánfa-pusztáknak (Somogy vm.) tulajdonosa, valamint zálogbirtokosa.⁵ A hosszú felsorolás azonban félrevezető lehet. Egyrészt már a települések jogállása (praedium)

¹ Héjja Julianna Erika például Békés vármegyében végzett kollektív biográfiai adatgyűjtést, amelynek során előre meghatározott kérdések mentén állított össze tisztviselő-életrajzokat. A csoportszinten elvégzett vizsgálatban az egyéni életutak „feloldódtak”, a kirajzolódó minták vagy éppen az ezektől való eltérések értelmezése, kontextusba helyezése fájón elmaradt. *HÉJJA* 2009.

² Nagy Iván és Kempelen Béla egyetértett abban, hogy egy alapvetően somogyi-baranyai kötődésű családról van szó, amely később Vas vármegyébe is átszármozott. Ellentmondást mutat azonban, hogy a két szerző ezt az átköltözést nem egy időpontra periodizálta, Nagy Iván az eseményt Igmándy Antal kerületi ülnökségéhez kötötte, míg Kempelen 1734 körüli megtelepedésről beszélt. Az ellentmondás azzal oldható fel, hogy az 1734-es évszám valójában hibás, az inkorrekt adat Balogh Gyula nemesi családokra vonatkozó gyűjtéséből került áttemelésre. A Schneider Miklós által kiadott vasi összeírásokból világosan kiderül, hogy valójában Igmándy Antal 1834-es kataszterbe vétele egy elírás következtében egy évszázaddal korábbra „csúszott”, és ezen hibás közlésre hivatkozott később Kempelen. Vö. *NAGY* 1857–1868, V. 219.; *KEMPELEN* 1911–1932, V. 161.; *BALOGH* 1901, 74.; *SCHNEIDER* 1937, 66.

³ *BARANYAI* 1914, 618. A Baranyai által felhasznált iratok ma is megtalálhatóak a Somogy Vármegyei Levéltár „Nobilitaria” gyűjteményében. HU-MNL-SVL-IV.1.i.-Igmándy család.

⁴ Ilyen ellenőrizhetetlen közlések: *IGMÁNDY-HEGYESSY* 1969, 129.; *HABICH* 1989, 89.; valamint a családnév eredetével kapcsolatban etimologizál: *NAGY* 1857–1868, V. 219.

⁵ *BARANYAI* 1914, 618. A 21. századi digitális adatbányászati módszerek hatékonyságát jól szemlélteti, hogy a Baranyai által közölt egyetlen névből és egy évszámából kiindulva ma már a „családalapító” egész életútja rekonstruálható, a kor kutatójának mindössze azt kell tudnia, hogy hol, mit és hogyan keressen. Igmándy Sámuel a pápai református kollégiumban végzett tanulmányai után a kiskomáromi vár iskolarektora, az erődítmény oszmán kézre kerülését követően csökölyi prédikátor, később az egész somogyi református egyházmegeje espere-se. Az 1670-es évek végén a pécsi jezsuita misszió hatására katolizált, teljesen hátrahagyva az egyházi életet. A Dél-Dunántúl felszabadulása után a Budai Kamarai Adminisztráció alatt először kaposvári, majd szigetvári tiszttartó. 1695-ben (végrendelkezésének évében) lemondott és meghalt. Birtokszerzései minden bizonnyal tiszttartói tevékenységéhez köthetőek. *CSIRE* 1903, 313.; *FALLENBÜCHL* 2002, 141; *KÖBLÖS* 2009, 429.

mutatja, hogy az oszmán háborúk alatt jelentősen elnéptelenedő, adózó lakosság nélküli területekről van szó, másrészt a zálogbirtoklás ténye a zavaros időkben történő nem tartós tulajdonlásra utal. A visszatelepülő nemesi családok hamar visszavették ősi jussaikat, kiszorítva az ideiglenes bérlőket, földfoglalókat. Így járhattak az Igmándyak is. A felsorolt puszták közül a következő évszázadra csak a család későbbi előnevét is adó Boldogasszonyfát sikerült megőrizni teljes egészben.⁶

A familia az 1700-as évek során végig jelen volt Szigetvár térségében, a korai megtelepedésük ellenére azonban csak a század végére sikerült beküzdeniük magukat a vármegyei elitbe. Igmándy Sámuel fia, Márton a szigetvári hajdúk kapitánya volt, a rokonság helyi katonacsaládokkal házasodott,⁷ a Rákóczi-szabadságharcot követően viszont az erősség elvesztette a jelentőségét,⁸ a hadi pálya többé nem kínált felemelkedési lehetőséget a régióban. Minden bizonnyal ez is közrejátszott abban, hogy a család a birtok fejlesztésére fókuszálta energiáit. 1750-ben Márton gyermekei nádori adománnyal erősítették meg boldogasszonyfai tulajdonlásukat,⁹ az addig jelentéktelen pusztán tudatos birtokközpont építése indult német telepesek behívásával.¹⁰ A legidősebb fiú, Igmándy János Pécssett középfokú tanulmányokat is folytatott,¹¹ mutatva a társadalmi feljebb lépésre való törekvést. Az ő utódai már elismert helyi nemesi familiákba házasodtak.¹² János fia, Sándor nemességbizonyítási eljárás keretében elérte, hogy az Igmándy név bekerüljön a kihirdetett somogyi nemesek lajstromába,¹³ majd 1796-ban ötezer forint kifizetése ellenében uralkodói donációval is szentesítette Boldogasszonyfa, Keményfa és Szentmargita-pusztá (Somogy vm.) megszerzését.¹⁴ Az események mögött egy lassú, de tudatos építkezést lehet felfedezni.

Az Igmándyak esete kiváló példát nyújt arra, hogy a családtörténet vizsgálatokor félrevezető lehet kizárólag olyan számadatokból kiindulni, mint az, hogy egy család mikor telepedett meg, illetve hány települést „uralt” egy adott térségben. Az évszázados jelenlétből és a többes birtoklásból könnyen feltételezhető, hogy egy „régii” középbirtokos familiáról van szó, amely bizonyosan beágyazott a lokális elitbe,

⁶ Boldogasszonyfa a szigetvári térséggel együtt a történeti Somogy vármegye igazgatása alá tartozott az oszmán kor végétől egészen a 20. század közepéig. Ma Baranyában fekszik a település.

⁷ Márton lánytestvére Kátay István szigetvári gyalogoshadnagy felesége volt. *BARANYAI* 1914, 618.

⁸ Az oszmán veszély elmúltával a szigetvári vár jelentősége először még felértékelődött a kanizsai, kaposvári, dombóvári erődítések felszámolásával, a konszolidációs időszakban azonban a szerepváltás már egyértelmű. A település 18. századi történetéhez *L. GÖZSY* 2012a; *GÖZSY* 2012b.

⁹ *BARANYAI* 1914, 618.; valamint a nádori adományra később utal: HU-MNL-OL-A 57-59-0038.

¹⁰ A német telepesek Boldogasszonyfára csábításának igencsak kedvezhetett, esetleg mintája is lehetett, hogy a szomszédos Batthyányi birtokokra (pl. a mozsgói uradalomba) szintén nagy számban érkeztek a nemzetiség képviselői. A telepítés nem volt konfliktusoktól mentes, a mozsgói historia domusból tudjuk, hogy Boldogasszonyfán 1766-ban megtagadták a robotot. Igmándy János hajdúival megpróbálta letörni az ellenállást, a földesurat és embereit viszont elkergették, csak a vármegye katonaságának kiszállása állította helyre a rendet. *HABICH* 1989, 89.; *LENGYELTÓTI* 2010, 65.

¹¹ Nem sikerült fellelnem a korszakból pécsi diáknevsorokat, minden bizonnyal a család több tagja is a baranyai vármegyeszékhelyen végezte a tanulmányait. Igmándy János iskolalátogatásáról kivételesen egy 1773-as tanúvallomás, illetve annak 1790-es átirata számolt be. HU-MNL-SVL-IV.1.b.-110/1790. máj. 19.

¹² A leánygyermekek kiházásítása útján 1782-re birtokos lett Boldogasszonyfán a Skerlecz, a Zezerics, a Kulcsár és a Thanyi család. *BARANYAI* 1914, 618.; *HABICH* 1989, 89. Igmándy János fia, Sándor először beódi Balogh Annával kötött házasságot, az asszony elhunytá után viszont újra nősült, és 1796-ban Nunkovics Terézt vette el. Csak az első frigyből születtek gyermekek. Mindegyik felsorolt család kihirdetett nemes Somogy vármegyében. *BARANYAI* 1914, 602–604.

¹³ A család lajstromba vételét nehezítette, hogy nem maradt fent (vagy nem is keletkezett) olyan dokumentum, amely kimondottan a familia nemességét vagy birtokszerezését bizonyította volna. Az 1750-es nádori adományt nem vezették át a Királyi Könyvekbe, az 1754-es országos összeírásban se Somogyban, se Baranyában nem szerepelt az Igmándy név a tényleges nemesek között. HU-MNL-SVL-IV.1.b.-1/1785. jan. 10., 110/1790. máj. 19.

¹⁴ HU-MNL-OL-A 57-59-0038.

a saját kontextusban értelmezés azonban sokkal inkább egy „újonnan érkező”, fel-törekvő dinasztiaát mutat, akik számára fontos a bizonyítás és az előrelépés.

Neveltetés, karrierkezdés

Igmándy Antal Flórián 1778. november 14-én született a már tudatoson fejlesztett boldogasszonyfai birtokon.¹⁵ Szülei Igmándy Sándor tekintetes úr és beődi Balogh Anna nemesasszony voltak, míg második utónevét keresztapja, Babos Flórián mozsói provizor után kapta.¹⁶ A családban hangsúlyos szerepet kapott a fiúgyermekek neveltetése, azonban sajnálatos módon a középfokú tanulmányokról nem áll rendelkezésre forrás. Feltételezhető, hogy ezek Pécssett folytak: a szülők az 1780-as évek elején ház- és telektulajdonosok a városban.¹⁷ A baranyai vármegyeszékhely ugyanebben az évtizedben vált felsőoktatási központtá, így nem meglepő, hogy Antal volt az első a familia történetében, aki jogi végzettséget szerzett. A Győri Királyi Jogakadémia átköltöztetése jelentősen megkönnyítette a Dél-Dunántúlról továbbtanulni vágyó nemes ifjak képzését, a korábbi jelentős úti- és lakhatási költségek mérséklődése számos közép- és kisbirtokos számára nyitott meg új kapukat.

A távolságok lecsökkenése ugyan lehetőséget teremtett, de a tehetség és a megfelelő habitus továbbra is nélkülözhetetlen maradt az érvényesüléshez, erről kiválóan árulkodik az Igmándy család történetének egy szelete. Antal bátyját, Emánuel 1794-ben ugyan beírták a pécsi akadémiára, de innen feltehetően kibukott, idő előtt távozott, a következő évben már sem itt, sem máshol az országban nem folytatta a tanulmányait.¹⁸ A megüresedett helyet 1795-ben hamar átvette az ifjabb (és vélhetően tehetségesebb) fivér, Antal, aki két év bölcséleti és két év jogi fakultás után ügyvédi pályára lépett.¹⁹ Igmándy Sándor mindenképpen gondosan ügyelt gyermekei jövőjének megalapozására, erről nemcsak Antal későbbi sikeres pályája tanúskodik, hanem a „bukott” testvér, Emánuel sorsa is. Az idősebb fiú a rövid akadémiai próbálkozás után katonai pályára lépett, apja 1798-ban kérte Somogy vármegyéét, hogy ajánlják be a gróf Erdődy-regimentbe.²⁰ Emánuel a hadseregben meg is találta a maga számítását. A napóleoni háborúk alatt huszárkapitányságig jutott, a regiment észéki tartózkodása alatt német nyelvterületről származó felesége lett, Itáliát bizonyíthatóan megjárta, csak időskorára telepedett vissza az atyai örökségbe, de ekkor is kétlaki életet élt Boldogasszonyfa és Pécs között.²¹

Igmándy Antal tehetségére és kiváló kapcsolati hálójára utal, hogy pécsi tanulmányait követően rendkívül hamar, mindössze 23 évesen biztos megélhetéshez jutott

¹⁵ HU-MNL-OL-W 202-A4796-0515. Pécsi egyházmegye, Mozsógó, római katolikus, vegyes, 1778. november 14.

¹⁶ Feltehetően azonos azzal a Babos Flóriánnal, aki Petrovsky József inspektoraként hirdette ki a nemességét Baranya vármegyéjében 1780-ban. *ANDRETTKY* 1909, 9.; *ANGYAL* 1912, 63.

¹⁷ A háztól és a hozzátartozó kerttől 1783-ban vált meg Igmándy Sándorné Balogh Anna. *MADAS* 1978, 21., 28.

¹⁸ *SZÓGI* 2016, 92. A szóba jöhető zágربی, kassai, pozsonyi, egri akadémiákon sem találtam nyomát a tanulmányok folytatásnak.

¹⁹ Igmándy Antal évfolyam- és iskolatársai között olyan későbbi meghatározó vármegyei tisztviselőket találunk, mint ifj. Kajdacsy Antal baranyai másodalispánt, Bogyay Péter kaposvári főszolgabíró, Gyömörey József somogyi főjegyzőt, Siklósy Viktor somogyi főügyészt, Somogyi Ferenc igali főszolgabíró, Szalay Lajos somogyi számvevőt, Tallián Boldizsár somogyi másodalispánt. *SZÓGI* 2016, 95.

²⁰ HU-MNL-SVL-IV.1.b.-376/1798. ápr. 23.

²¹ Több családtörténeti adatbázisban (Geni, MyHeritage) az elvesztett feleség, Otto Karolina születési helyeként Mühlhausen (Németo.) szerepel, ezt az információt azonban az általam fellelt és elért anyakönyvek nem támasztották alá. Emánuel fiai közül Károly 1818-ban még a lombardiai Lodiban született, Ignác viszont 1821-ben már Pécssett. (Bona Gábor honvéd listái szerint az idősebb fivér Boldogasszonyfán jött a világra, de Szógi László primer forrásközlése és a keresztelési anyakönyv hiánya mérvadóbbnak tekinthető.) *BONA* 2018; *BARANYAI* 1914, 618.; *HORVÁTH* 1832, 41–43.; *SZÓGI* 2016, 150.

a vármegyei igazgatásban. Gaál János szigetvári alszolgabíró posztjára gróf Széchényi Ferenc főispán kinevezése útján került 1801. augusztus 10-én.²² A korábban uralkodó hivatalnokhiány miatt az alszolgabíroság sokáig egy tipikusan karrierkezdő hivatal volt a vármegyei tisztikarban, azonban a 19. század elejére a hierarchia telítődött alkalmas jelöltekkel. A pozíció tapasztalat nélküli betöltése nem volt többé jellemző, a megválasztott, kinevezett alszolgabírók rendszerint már kisebb tisztségekben, járási esküdekként, aladószedőkként, hadbiztosokként bizonyították rátermettségüket. Igmándynak nem volt szüksége ilyen hivatali előéletre: a főispán ennek hiányában nevezte ki, ami mindenképpen arra utal, hogy a friss jogvégzett átlagon felüli kvalitásokkal (de legalábbis kapcsolati tőkével) rendelkezett. Egyértelmű, hogy semmiképp sem „csak” a családneve segítette a pozícióhoz, hiszen egy évvel korábban édesapját ugyan jelölték a Szigetvári Járási több hivatalára (köztük alszolgabírorságra), az idősebb Igmándynak azonban sem a főispán, sem a rendek nem szavaztak bizalmat.²³ A kinevezést igazán kontextusba helyezi egy szemléletes párhuzam. Ugyanebben az évtizedben rendkívül hasonlóképpen kezdte hivatalnoki pályáját a tanulmányban még többször előkerülő Somssich Pongrác, akit szintén gróf Széchényi emelt alszolgabíróvá, ugyancsak tisztviselői tapasztalat nélkül.²⁴ A különbséget az jelenti, hogy Somssich mögött ekkor egy tízezres nagyságrendben mérhető birtoktest és neves hivatalnokként már bizonyított rokonok álltak.²⁵ Igmándy esetében szó sincs hasonlókról, családjában elsőként vállalt vármegyei hivatást, az atyai földek pedig a középbirtokosság alsóbb határán mozogtak.²⁶

Igmándy Antal alszolgabíróként rendszeres név szerint rögzített szereplője volt a vármegyei közgyűléseknek. A rendek és a főispán számára az 1806-os hivatalnokválasztás idejére már mindenképpen bizonyított, tisztségében kérdés nélkül megerősítették, sőt a szigetvári főszolgabírorságra is jelölték, utóbbi hivatalt viszont Somogyi György, korábbi főjegyző szerezte meg.²⁷ A hivatali előlépésre végül nem kellett sokat várni. 1808-ban rövid időn belül ismét tisztújítást tartottak, amire Somogyi György megkérdőjelezett nemessége miatt nem utazott el, a megüresült főszolgabírorságra a megjelent vármegyeibeli nemesek az ekkor még mindig csak 29 éves Igmándy Antalt tartották a legalkalmasabbnak.²⁸ A karrier következő nagy mérföldkövének az 1812-es esztendő tekinthető, ekkor Jankovics Xavér Ferenc betegeskedése miatt visszaadta diétai követi megbízatását, így márciustól az országgyűlés pár hónappal későbbi lezárásáig Igmándy képviselhetette egyik küldöttjeként Somogy vármegyéjét. A rendek, illetve az újonnan kinevezett Teleki László főispáni helytartó külön honorálták a boldogasszonyfai földesúr munkáját, főszolgabírorsága mellett táblabírói kinevezésben részesült, ezzel élete végéig a vármegye tekintetes urai közé fogadva személyét.²⁹ Az 1813-as tisztújításon nem volt kérdés Igmándy szigetvári főszolgabíróként történő prolongálása. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint egyszerűen „közakarattal megmaradtatott”, sőt a főispáni helytartó második alispánságra is jelölte, igaz valódi esélye aligha lehetett a poszt elnyerésére a kilenc kandidáltból nyolcadikként.³⁰ Négy évvel később, az 1817-es hivatalnokválasztáson

²² Igmándy Antal 1833-ban családja „ősi” nemességéről és viselt vármegyei hivatalairól kérte egy tanúlevél kiállítását, az összeállított dokumentumból tökéletesen rekonstruálható a tisztviselői karrierje. HU-MNL-SVL-IV.1.b.-1586/1833. jún. 3.; HU-MNL-SVL-IV.1.i.-Igmándy család.

²³ HU-MNL-SVL-IV.1.b.-618/1800. máj. 20.

²⁴ HU-MNL-SVL-IV.1.b.-983/1810. jún. 25.

²⁵ A Somssich család történetét kiválóan összefoglalja: *KAPOSI* 2002.

²⁶ Vármegyei birtokösszeírást közöl 1806-ból *KAPOSI* 2019, 180–200.; illetve 1814-ből *BARANYAI* 1914, 599–601.

²⁷ HU-MNL-SVL-IV.1.b.-1480/1806. aug. 11.

²⁸ HU-MNL-SVL-IV.1.b.-1248/1808. aug. 8.

²⁹ HU-MNL-SVL-IV.1.b.-735/1812. márc. 18.

³⁰ HU-MNL-SVL-IV.1.b.-1430/1813. aug. 23.

ugyanaz a forgatókönyv ismétlődött meg Igmándy számára: főszolgabíróként „közönséges közfelkiáltással megerősített”, a másodalispáni jelöltek között viszont az esélytelenebb sorzárók között szerepelt.³¹ Az 1817-es év végül mégis újabb mér-földkő lett a tisztviselő életében.

Somogy vármegye hosszú évtizedeken keresztül nem tudott öt esztendőnél tovább megtartani egy főjegyzőt a hivatali adminisztráció élén, az állandóság, az alkalmas jelöltek hiánya egyre nagyobb problémát jelentett. 1813-ban először Gyömörey József, Zala vármegyéből „átcsábított” volt alügyész vette át a feladatokat,³² melléje pedig 1814-ben egy második fizetés nélküli főjegyzőt is kineveztek (Mérey László pesti táblabíró és egykori aljegyző személyében), de a helyzet nem oldódott meg.³³ 1815-ben Mérey egyedül maradt a jegyzőség vezetésére,³⁴ ráadásul a tisztségből két évvel később ő maga is távozott. A megüresedett hivatalt a főispáni helytartó rendelkezése alapján Igmándy Antal vette át 1818. január 8-án.³⁵ A poszt betöltésének módja nem tekinthető szokványosnak. A professzionális mintákat követő századeleji tisztikarban a legtöbb főhivatal betöltője annak alsóbb tisztségpárjából érkezett, az ott szerzett tapasztalatokkal nyerte el a magasabb pozíciót. A főjegyzők esetében ez egy aljegyző fellépését jelentette volna, az a tény, hogy ez ekkor nem így történt, az alkalmas jelöltek hiányára utal. Sárközy Albert és Bárány Boldizsár aljegyzők ekkor mindketten karrierjük elején járó nemes ifjak voltak, a más vármegyéből áthívott hivatalnokok sikertelenségét pedig Gyömörey és Mérey példája mutatta már. Igmándy kinevezése a körülmények ismeretében már érthető, kvalitásait közel két évtizeden keresztül bizonyította a rendeknek. Főszolgabírói címének főjegyzőségre cserélése magasabb fizetéshez és presztízshez juttatta a boldogasszonyfai birtokost, a két alispán után a tisztikar harmadik legtekintélyesebb tagja lett, igaz annak minden adminisztrációs terhével együtt.

Karrierépítés

A hivatalnok karrierjének érdekes visszatérő eleme, hogy mindig váratlanul megüresedett posztok betöltésével tudott előrébb lépni a hierarchiában, így volt ez alszolgabírói, főszolgabírói, diétai, főjegyzői kinevezésekor is. A tisztségek időközben történő átvétele nem volt veszélytelen, az elődök által hátrahagyott, gyakran le nem zárt adminisztráció folytatása, az abban történő kiigazodás egész sor buktatót rejtett magában. Egy biztos birtokosi háttérrel és vármegyei beágyazottsággal rendelkező földesúr nem feltétlenül vállalt volna el ilyen kihívásokat, de a bizonyítványtól vezérelve egy feltörekvő család sarja valószínűleg minden felemelkedési lehetőséget megragadott.

Igmándy Antal magasra ívelő vármegyei karrierje mögött tudatosan épített, kiterjedt kapcsolatrendszer sejlik fel. A késő rendi világ informális hálóiba kivételes betekintést enged a főjegyző és a korábban vele párhuzamba állított Somssich Pongrác néhány fentmaradt levélváltása.³⁶ A tisztviselő 1819 júniusában „kedves

---

³¹ HU-MNL-SVL-IV.1.b.-2054/1817. okt. 8.

³² HU-MNL-SVL-IV.1.b.-1430/1813. aug. 23.

³³ A növekvő jegyzői teendőkről tudósít Mérey László kinevezése: „a naponként szaporodó munkákk meg könnyebbítésére, és a közönség szolgálottjának elősegelésére nézve Mérey László Tábla Biro Urat fizetés nélküli való actualis Fő Notáriussá [kinevezték] oly moddal, hogy mindenkor a Státusok felén a Notariussal által ellenben üljön ki nevezni, kiis hitét ugyanazon alkalmatossággal le tette.” HU-MNL-SVL-IV.1.b.- 564/1814. ápr. 20.

³⁴ HU-MNL-SVL-IV.1.b.-786/1815. máj. 18.

³⁵ HU-MNL-SVL-IV.1.b.-85/1818. jan. 8.

³⁶ HU-MNL-SVL-XIII.30. Szarkavári Somssich család iratai.-Igmándy Antal levelei Somssich Pongráchoz (1. doboz).

édes barátjának” titulálta a másik férfit, annak feleségének kezét különösen csókolt, saját asszonyának üdvözlétét pedig tolmácsolta. Ugyanezen év októberében a hivatalnok sajnálatát fejezte ki, hogy Somssich párja betegeskedett, illetve hogy fivérével, Somssich Miklóssal valószínűleg nem látogatnak el a simonfai szüretre. Decemberben már Igmándy felesége küzdött egészségügyi problémákkal, ekkor emiatt hiúsult meg egy találkozó Kaposvárott. A Somssich-testvérekkel ápolt jó ismeretség rendkívüli érték a korszakban. A hivatalnok 1812-ben Miklósnak volt a diétai követtársa, 1824-ben pedig Pongrác első alispánként a vármegye legbefolyásosabb embere lett. A levélváltásokból az is kiderül, hogy a főjegyző szoros kapcsolatot ápolt egykori szigetvári alszolgabíró társával, későbbi főszolgabírói utódjával, Szekér Józseffel. Az összefonódásnak érdekes vonulatot ad, hogy Szekér korábban a számos vármegyei karriert, köztük Igmándyét is elindító Széchényi főispánnak a szolgálatában állt édesapja mellett.³⁷ A baráti viszony mélységéről a „Jóska” becézés látványosan árulkodik, a főszolgabíró ráadásul egyik gyermeke keresztapjának is felkerlte a főjegyzőt.³⁸

Nem lehet véletlen az sem, hogy Igmándy Antal 38 éves koráig várt a házassodással, már neves főszolgabíróként, egykori diétai követként vezette oltár elé Felsőbüki Nagy Klárát. Az 1816 februárjában megkötött friggyel egy sok ágra szakadt, de számos dunántúli vármegyében birtokos és aktív familia egyik ágába nősült be. Az aranéhai nagyapja királyi tanácsossáig vitte, keresztzülei az Esterházy és Grassalkovich családok tagjai voltak, a távolabbi rokonságból Felsőbüki Nagy Pál országos ismeretséget szerző közéleti hangadó.³⁹ A Bakonybánkban tartott esküvőn⁴⁰ a tanúi feladatokat a feleség fivére, Benedek királyi fiskális, valamint Sággy Antal somogyi táblabíró, korábbi szigetvári alszolgabíró és esküdt vállalta, az eseményre Helmeczi Mihály köszöntő költeményt írt.⁴¹ A házasságból született gyermekek keresztzülei az apai és anyai nagyszülőkön kívül Somssich Miklós, Kajdacsy Jozefa, Ürményi Miksa kamarás és Felsőbüki Nagy Julianna voltak.⁴² Önmagában már a felsorolt nevek egy rendkívül kiterjedt atyafisági hálót mutatnak. Látható, hogy Igmándy Antal több mint sikeresen láncolta magát számos nemesi dinasztiahoz, stratégiája hosszútávon kétség kívül kifizetődött.

A tisztviselő tizenegy éven keresztül viselte Somogy vármegye főjegyzőségét, régóta vágyott állandóságot teremtve a helyi adminisztrációban. Komolyabb botrányok elkerülték, sem az 1824-es, sem az 1828-as tisztújításon nem merült fel, hogy lecserélnék. Végül 1829 novemberében önként távozott posztjáról. A lemondás oka egy udvari kinevezés volt: Igmándy a Kőszegen üléselő Dunántúli Kerületi Tábla ülnöke lett. A vármegyei világból országos tisztségre történő ugrást kontextusba helyezí, hogy négy évtizeddel korábban történt csak nagyon hasonló eset Somogyban. Ekkor Tallián Antal főjegyzőből lett ugyanúgy táblai ülnök, de csakúgy, mint a korábbi Somssich Pongrác párhuzamnál, a több vármegyében birtokos, alispán fiaként szü-

³⁷ Szekér Benedek gróf Széchényi Ferenc uradalmi ügyésze volt, fia apja halála után is a főispánnál járt mielőtt 1800-ban alszolgabíróvá választották volna a Szigetvári Járásban. HU-MNL-SVL-IV.1.b.-141/1799. ápr 4.

³⁸ HU-MNL-OL-W 202-A3895-0489. Veszprémi egyházmegye, Kétújfalu (Németújfalu, Magyarújfalu), római katolikus, születési, 1813. július 4.

³⁹ A felsőbüki Nagy család történetéhez *L. SZLUHA* 2011–2012. lezármasági tábláit. Felsőbüki Nagy Klára keresztelési anyakönyvéhez: HU-MNL-OL-W 202-A3600-0090. Veszprémi egyházmegye, Bakonyszombathely, római katolikus, vegyes, 1785. november 9.

⁴⁰ HU-MNL-OL-W 202-A3600-0322. Veszprémi egyházmegye, Bakonyszombathely, római katolikus, vegyes 1816. február 26.

⁴¹ Az elsősorban mennyasszonyt és annak rokonságát dicséző költeményhez *L. HELMECZI* 1816.

⁴² HU-MNL-OL-W 202-A4797-0152. Pécsi egyházmegye, Mozsgó, római katolikus, születési, 1816. december 1.; HU-MNL-OL-W 202-A4862-0598. Pécsi egyházmegye, Szentlászló, római katolikus, születési, 1824. március 15.

letett Tallián háttérét össze sem lehet hasonlítani Igmándyéval.⁴³ Érdekes egybeesés, hogy a „kedves édes barát”, Somssich Pongrác ugyanúgy 1829-ben részesült országos felterjesztésben, a somogyi alispánból alnádor lett. A két kinevezés közt az összefüggést nem lehet kizárni: ismét csak a késői rendi világ kapcsolati hálózatainak fontossága húzódhat meg a háttérben.

Nem lehetett kérdés, hogy Igmándy táblai ülnökként Kőszegre költözik feleségével és gyermekeivel, fia, Benedek már itt kezdhette középfokú tanulmányait a helyi bencés gimnáziumban.⁴⁴ A boldogasszonyfai birtok a költözéstől függetlenül a hivatalnok „valódi” otthona maradt, még édesapjuk életében megosztották Emánuel bátyjával az atyai földeket.⁴⁵ Az idősebb testvér az apai úrilakot tartotta meg, Antal a boldogasszonyfai völgy északi végén saját központot és kúriát épített, ez a településrész mindmáig az Antalszállás nevet viseli.⁴⁶ Ekkoriban a kaposvári gimnázium igazgatója a tisztviselőt „a kőszegi kerületi tábla érdemekkel teljes tagjaként”, „tudományos, szelíd, emberszerető derék férjfiúként” jellemezte,⁴⁷ tehát Igmándy kétségtelenül általános közmegebecsülésnek örvendett.

Életút lezárása, összegzés

Az idősödő táblai ülnököt azonban nem kerülték el a megpróbáltatások sem. Sőgora, Felsőbüki Nagy Benedek korai halálával nemcsak a hivatalnok által adott kölcsönpénzek veszttek el, hanem más megkárosult rokonok is rajta próbálták behajtani a hiteleiket, nehéz helyzetbe hozva a gyermekeit még tanítató férfit.⁴⁸ Az egykori főjegyző ráadásul rövid idő alatt egyszerre veszítette el a feleségét és fivérét az 1840-es évek elején.⁴⁹ A gondok sorát az 1848–1849-es események tetőztették be, ekkor Benedek fia a Noszlopy Gáspár-féle ellenálló vármegye szigetvári szolgabírájaként kompromittálódott,⁵⁰ nem lehet véletlen, hogy az apát nyugdíjazták a Dunántúli Kerületi Táblától.⁵¹ A 72 éves Igmándy Antalt Boldogasszonyfára hazatérve váratlanul érte a halál 1850. szeptember 16-án.⁵²

Az életút végére érve kijelenthető, egyetlen egy vármegyei hivatalnok „története” is kiválóan alkalmas arra, hogy adalékokkal szolgáljon a késő rendi világ viszonyairól. Nyilvánvaló, hogy hasonló mélységgel több tucat biográfia megírása monumentális feladat.⁵³ Általános kutatói tapasztalatom, hogy a vármegyei elitkutatásokon belül a történeti életrajzoknak valójában nem narratíva-formáló, hanem magyarázó szerepet kell felvenniük. Csoportvizsgálatok során mindig vannak minták és min-

⁴³ SZIJÁRTÓ 2010, 455–456.

⁴⁴ 1835-ben már a harmadik grammatikai évfolyam diákjai között találjuk a fiút. KŐSZEG 1835, 5.

⁴⁵ Horváth Elek József, a kaposvári gimnázium igazgatója 1832-ben járt Boldogasszonyfán, ekkora a nemrég elhunyt Igmándy Sándor birtokain fiai osztoztak, két, egyértelműen elkülönülő birtokközpontot épült ki a településen. HORVÁTH 1832, 43.

⁴⁶ HABICH 1989, 99.

⁴⁷ HORVÁTH 1832, 43.

⁴⁸ Az ügyről beszámol: CSATKAI 1964.

⁴⁹ Felsőbüki Nagy Klára 1842. november 12-én halt meg Iklan-Berényben (Vas vm.): HU-MNL-OL-W 202-A1901-0564. Győri egyházmegye, Sajtóskál, római katolikus, halotti, 1842. november 12. Igmándy Emánuel 1843. augusztus 3-án hunyt el Pécssett: HU-MNL-OL-W 202-A4816-0087. Pécsi egyházmegye, Pécs (belvárosi), római katolikus, halotti, 1843. augusztus 3.

⁵⁰ A Noszlopy-féle tisztikar névsorát közli Igmándy Benedek nevével: PAP 2001, II. 397.

⁵¹ A Dunántúli Kerületi Tábla ülnökeinek névsorában Igmándy Antal: CHERNEL 1877, 146.

⁵² A váratlanul bekövetkező halála oka szélütés, a hirtelenséget mutatja, hogy a holtak szentségében sem részesült a tisztviselő. HU-MNL-OL-W 202-A4863-0500. Pécsi egyházmegye, Szentlászló, római katolikus, halotti, 1850. szeptember 16.

tától való eltérések (ha úgy tetszik, anomáliák), ezek megértéséhez, kontextualizálásához „apró mozaikdarabokként” nyújtanak segítséget az egyéni életutatak: ha Igmándy Antalt más szolgabírókkal, diétai követekkel, főjegyzőkkal, vármegyei világból országos hivatalra lépőkkel együtt vizsgálja a kutató, akkor a csoportát-
lagokra nem jellemző mozzanatokot fedez fel. Ezen eltérések értelmezése a történeti biográfia és a mentalitástörténeti megközelítések feladata. Miért nevezhet-
tek ki valakit alszolgabírónak bármiféle karrierelőzmény nélkül? Hogyan lesz egy
főszolgabíróból diétai követ és főjegyző? Lehet-e véletlen egybeesés, hogy a vár-
megye alispánja és főjegyzője egyszerre lép országos hivatalra? Úgy gondolom,
ezek azok a lényeges kérdések, amelyek mögött felsejlenek az egyéni motivációk,
mentalitások, szociális hátterek, hálózatok. Tehát számít-e ki volt Igmándy Antal?
A válasz egyértelműen igen.

Irodalom

- ANDRETZKY J.* 1909: Baranyavármegye nemesei. Pécs, 1909.
- ANGYAL P.* 1912: Baranya vármegye 1777. november 7-től 1782. május 27-ig. A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület” Értesítője, 1–2 (1912) 58–64.
- BALOGH GY.* 1901: Vasvármegye nemes családjai. Szombathely, 1901.
- BARANYAI B.* 1914: Somogy vármegye nemes családjai. In: Csánki D. (főszerk.): Somogy vármegye. (Magyarország vármegyéi és városai 18.) Budapest, é. n. [1914], 591–634.
- BONA G.* 2018: Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara. Arcanum online. Budapest, 2018.
- CHERNEL K.* 1877: Kőszeg sz. kir. város jelene és multja. Szombathely, 1877.
- CSATKAI E.* 1964: Képek a dzsentrivilágból. Soproni Szemle 18/4 (1964) 376–379.
- CSIRE I.* 1903.: A belsősomogyi egyházmegyében 1624 óta szolgált lelkészeknek névsora abc rendben. Dunántúli Protestáns Lap 14/19 (1903) 311–314.
- FALLENBÜCHL Z.* 2002: Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár. Budapest, 2002.
- GŐZSY Z.* 2012a: Szigetvár története a 18. században. Szigetvár, 2012.
- GŐZSY Z.* 2012b: Szigetvár mezőváros funkcionális változásai 1687 és 1749 között. Urbs - Magyar várostörténeti évkönyv 7 (2012) 503–515.
- HABICH J.* 1989: Boldogasszonyfa. H. n. [Pécs], 1989.

- HELMECZI M.** 1816: Felsőbüki Nagy Klára kisasszony s Boldogasszonyfai Igmándi Antal menyekzőjük alkalma február 26-dikán 1816. Pest, 1816.
- HÉJJA J. E.** 2009: Békés vármegye archontológiája és topográfiája 1715–1848. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 11.) Gyula, 2009.
- HORVÁTH E.** 1832: Levelek Somogyból. In: Thaisz A.: Sas. Vegyes tárgyú iratok az olvasni és tudni méltó minden ágaiból, 11. Pest, 1832, 1–45.
- IGMÁNDY-HEGYESSY G.** 1969: Domolos pusztá múltjából. Baranyai Művelődés 10 (1969) 127–131.
- LENGYELTÓTI J.** 2010.: Mozsgó múltjából. Mozsgó, 2010. Összeállította: Puskásné Horváth É.–Varga Z. [A szerző Szigetvári Hírlap hasábjain folytatásokban már megjelentetett a község történetével foglalkozó tanulmányának kibővített, poszthumusz kiadása.]
- KAPOSI Z.** 2002: Egy középbirtokosi család 100 éve Somogy vármegyében. (A Somssich-család felemelkedése). In: Szántó L. (szerk.): Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 33. Kaposvár, 2002, 59–87.
- KAPOSI Z.** 2019: Uradalmak, földbirtokosok és birtokforgalom a Dél-Dunántúlon a 19. században. (Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok 14.) Budapest, 2019.
- KEMPELEN B.** 1911–1932: Magyar nemes családok, I–XI. köt. Budapest, 1911–1932.
- KÖBLÖS J.** 2009: A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760. (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 10.) Pápa, 2009.
- MADAS J.** 1978: Pécs-belváros telkei és házai. Adatgyűjtemény. Pécs, 1978.
- NAGY I.** 1857–1868: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, I–XII. köt., Pótlék köt. Pest, 1857–1868.
- PAP J.** 2001: Magyarország vármegyei tisztikara a reformkor végétől a ki-egyezésig, I–II. kötet. (PhD disszertáció). Pécs, 2001.
- SCHNEIDER M.** 1937: Vas vármegye 1835. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1937.
- SZIJÁRTÓ M. I.** 2010: Hivatalviselő elit a 18. századi Somogy vármegyében. In: Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 22.) Veszprém, 2010, 445–466.
- SZLUHA M.** 2011–2012: Vas vármegye nemes családjai, I–II. kötet. Budapest, 2011–2012. [CD-ROM]
- SZÖGI L.** 2016: A pécsi felsőoktatás intézményeinek hallgatói (1714) 1782–1852. Pécs–Budapest, 2016.

PINTÉR T. 2022: „Bizonyos hát, hogy sehol sem született, semmikor sem született, semmikor sem halt meg. De az is bizonyos, hogy élt.” Kajdacsy (III.) Antal kalandos életútja Baksay Sándor nyomán. *Grastyán-Füzetek* 1. (2022) 85–106.

PINTÉR T. 2023a: Fathers and Sons on Separate Path. The Rise and Fall of the Kajdacsy Family in Baranya. In: Kaposi Z. – Rab V. (ed.): *Explorations into the Social and Economic History of Hungary from the 18th to 21st Century*. Pécs, 2023, 117–140.

PINTÉR T. 2023b: Baranya vármegye reformkori követői (1825–1848). *Grastyán-Füzetek* 2. (2023) 175–200.

PINTÉR T. – KOVÁCS D. L.: Avármegyei tisztikarok és karrierutak kutatásának historiográfiája, forrás- és módszertani lehetőségei. Tapasztalatok a Dél-Dunántúlról: Baranya és Somogy példája, 1790–1848. In: *PONTES. A PTE BTK Történettudományi Intézetének Évkönyve* 6 (2023) 144–165. <https://doi.org/10.15170/PONTES.2023.06.01.05>

Karrierutak, trendek és stratégiák a reformkori baranyai tisztikar központi hivatalaiban*

PINTÉR TAMÁS

segédlevéltáros, MNL Baranya Vármegyei Levéltára

7621 Pécs, Király u. 11.

e-mail: pinter.tamas2@mnl.gov.hu

Rezümé: Kutatásomban a baranyai hivatalnokok életútjait vizsgálom az 1832–1849 közötti időszakban a vármegyei tisztikar központi hivatalait állítva fókuszba. Feltérképezem a baranyai karrierutakat, hogy bepillantást nyerhessünk a különböző ágensek, vagy akár családok hivatalviselési stratégiáiba, hiszen a tisztségek egyéni vizsgálata után válnak átláthatóvá a hivatalvállalási útvonalak. Ezen adatokból állítok fel egy mintát, mellyel a vármegyei hierarchiában való előrelépés irányait és stratégiáit mutatom be.

Munkámban statisztikai eredmények segítségével releváns következtetéseket fogalmazok meg a reformkori baranyai hivatali elittről, a vármegyei közigazgatást vezető csoportokról. Úgy gondolom, az egyéni karrierutakban történő mélyfúrás és a hivatalviselési stratégiák meghatározásának eredményeképpen merőben átalakul a Baranya vármegyről eddig alkotott képünk, és olyan tendenciák válnak felismerhetővé, amelyek a vármegye helyi viszonyain túli következtetések levonására is alkalmasak lehetnek.

Kulcsszavak: Baranya vármegye, tisztikar, karrierutak, stratégiák

Career paths, trends and strategies within the central magistrates of Baranya's officer corps during the Reform era

Summary: The main topic of my research was the career paths of selected county officials in Baranya County, during the period of 1832-1849. Focusing on the central administration of the body of county officials and exploring the career paths in Baranya county, this paper gives insight into the office-holding strategies of families and other entities, claiming that the career paths can be understood by revealing the history of individual office positions. The data patterns define the typical career-building strategies and directions at the hierarchy of the county administration.

Based on statistics, significant conclusions can be drawn about the administrative elites of Baranya County during the period of the Hungarian Reform Era. By defining the office-holding strategies and providing in-depth information on the individual career paths, this new research induces fundamental changes in our knowledge on the history of Baranya County, making recognizable certain tendencies that can lead to further conclusions, valid beyond local conditions as well.

Keywords: Baranya county, county officers, career paths, strategies

* A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Bevezető

A vármegyei tisztikarnak, mint a rendi korszak kulcsfontosságú közigazgatási egységének, a vármegyét irányító testületnek, illetve az itt működő hivatalnokok karrierútjainak vizsgálata komoly hagyományokkal rendelkezik, melyek jelen kutatáshoz is inspirációt jelentettek.¹ Munkám egyik kimondott célja, hogy ezen vizsgálatok sorába Baranyát is beillessze, és megteremtse a komparatiztika lehetőségét a már korábban vizsgált vármegyék eredményeivel.

A kutatás időbeli keretei (1832. május 8. – 1849. október 24.) a Baranya vármegyei apparátus szempontjából jelentős eseményekhez kötődnek: az 1832. évi tisztújítást majd két évtizednyi restauráció nélküli időszak és egy királyi biztosi vizsgálat előzte meg, mely során a tisztikar személyi állományának majd kétharmada lecserélődött. Bár a vizsgált időszakban nem következett be főispánváltás (Végh István 1807. június 12. – 1834. szeptember 30. között töltött be főispáni jogkört)², a vármegye kulcspozícióit elfoglaló hivatalnokcsaládok struktúrája jelentősen átalakult. Fokozatosan háttérbe szorultak azon családok, melyek az 1790 előtti évtizedekben a vármegyei tisztikar meghatározó tagjait adták (Hersching, Hojtsy, Kajdacsy, Koller), helyettük megszilárdították pozícióikat a már korábban is feltörekvőnek számító familiák (Barthos, Cséby, Répás, Sey, Jeszenszky), és megjelentek olyanok is, melyek a következő évtizedekben határozzák meg a baranyai tisztikar összetételét/működését (Czirer, Kisfaludy, Perczel).

A hivatalviselések, illetve az onnan történő továbblépések útvonalainak vizsgálata esetén az elsőnek betöltött vármegyei hivatalok megoszlása, valamint az esetleges korábban elfoglalt vármegyei pozíciókból történt új hivatalnyerések irányai kerültek elemzésre. Ezek feltérképezéséhez a vármegyei tisztújítások, illetve a teljes vármegyei apparátus hivatalviselése került fókuszba, azonban terjedelmi korlátok miatt jelen tanulmányban kizárólag a központi hivatalnokok előmenetele kerül bővebb kifejtésre. A járási hivatalnokok előmenetelei mindössze a központi hivatalok kapcsán releváns esetekben, illetve a komparatiztika alkalmazása okán kerülnek bemutatásra.

Baranya vármegye tisztikara (1790–1849)

II. József halála után a vármegyei adminisztráció visszatért az 1785 előtti berendezkedéshez, ez alól a szűken vett közigazgatási elit, azaz a tisztikar sem jelentett kivételt. A vármegye élén is a király által kinevezett főispán állt, őt követte „a tekintetes karok és rendek” által választott alispán és helyettese, a Baranyában 1773 óta rendszeresített hivattal bíró másodalispán.³ A tisztikar további központi hivatalnokait jelentették a fő-, az első al- és a másodaljegyzők, a fő- és aladószedő, a fő-, vagy első tiszt-, és az al-, vagy második tiszt ügyész, valamint a fő- és az alszámvevők. Új központi hivatalokat jelentett az 1802. április 4-én rendszeresített levéltárnoki

---

¹ A legnagyobb inspirációt nyújtotta: *DOMINKOVITS* 1991; *SZIJARTÓ* 2010; *SEBŐK* 2012; *SZIJARTÓ* 2021; *SÁFRÁNY* 2022.

² Apja, Végh Péter főispán mellett már 1805. augusztus 23. óta főispáni helytartóként működött. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára IV. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok (1681–1961) 1. Baranya Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai (1695–1869), a. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1698–1847) (A továbbiakban: HU-MNL-BaVL-IV. 1. a.) 695/1807.; *NAGY* 2007, 156.

³ *ANGYAL* 1911, 137.

pozíció⁴ és a levéltári segéd tisztsége (1810. április 12.).⁵

A tiszttkar további tagjait a járásokban szolgáló hivatalnokok adták. Az 1790-ben visszanyert autonómia visszatért az 1775-ben kialakított rendszerhez.⁶ Ez alapján a vármegye hat járásra (districtus) oszlott (pécsi, mohácsi, siklósi, szentlőrinci, baranyavári és hegyháti), ez a rendszer 1790 és 1849 között változatlan maradt. A járásokban egy fő-, és egy alszolgabíró, valamint a melléjük beosztott 2-2 esküdt teljesített szolgálatot.

A tiszttkar struktúrája minden jel szerint kielégítő volt a közigazgatás működtetésére, lévén módosítás nélkül maradt meg egészen 1848. május 5-ig. Ekkor a „tetemesen megszaporodott teendők” ellátására hivatkozva jelentős létszámnövelést éreztek indokoltnak. Ismét – 56 év elteltével – betöltötték az alszámvevői hivatalt,⁷ határoztak egy új aljegyzői hivatal létrehozásáról,⁸ és létszám bővítést rendeltek el a járási hivatalokban: egy alszolgabíróval és egy esküdttel növelték a járási tisztviselők számát.⁹ Június 12-én egy második alügyész,¹⁰ majd szeptember 12-én egy második alszámvevő kinevezéséről döntöttek.¹¹ A vármegyei apparátus létszáma tehát alig egy év alatt az eddig rendszeresített 36 főről 52 főre duzzadt.¹²

A vármegyei tiszttkarba való belépés, azaz az említett hivatalok egyikének elnyerése kétféle úton volt elérhető, mégpedig választással, vagy főispáni kinevezéssel. A választott hivatalok betöltése a vármegyei közgyűlés egy különleges fajtájához, a tisztújításhoz (sedes restauratio) kötődött. A tisztújítások időpontját a mindenkori főispán határozta meg. Bár az 1723. évi LVI. törvénycikk értelmében a főispán 3 évente köteles lett volna vármegyéjében tisztújítást tartani („vagy előbb is, ha a szükség [...] változtatást követel”)¹³, a gyakorlatban ezt „rugalmasan” kezelték: a vizsgált korszak alatt 6 alkalommal (1832. május 7–8., 1836. augusztus 1., 1839. május 21., 1842. szeptember 14., 1845. július 7. és 1848. január 18.) tartottak tisztújítást Baranyában.

A tisztújítások voltak azok az események, ahol a rendek „ősi szokás szerint” közfelkiáltással választották hivatalnokaikat. E módszer megváltoztatása érdekében 1819-ben királyi leirat intézkedett arról, hogy közfelkiáltás helyett a vármegyei nemesek egyéni voksolásával kell a tisztújítást tartani. A szavazási mód 1827-ben ismét módosításra került, miszerint csak abban az esetben kellett sort keríteni személyes voksolásra, ha a közfelkiáltás nem lett volna egyértelmű.¹⁴ Lévén Baranya vármegyében az említett két rendelet ideje között nem tartottak restaurációt, ahol az új szabályozást alkalmazták volna, a szavazási rend változásának hatása jelen tanulmányomban nem kerül bővebb kifejtésre.¹⁵

---

⁴ HU-MNL-BaVL-IV. 1. a. 507/1802.

⁵ HU-MNL-BaVL-IV. 1. a. 787/1810.

⁶ *ANGYAL* 1911, 138.

⁷ HU-MNL-BaVL-IV. 101. a. 228/1848. és 229/1848.

⁸ HU-MNL-BaVL-IV. 101. a. 240/1848.

⁹ HU-MNL-BaVL-IV. 101. a. 229/1848.

¹⁰ HU-MNL-BaVL-IV. 101. a. 1320/1848.

¹¹ HU-MNL-BaVL-IV. 101. a. 1865/1848.

¹² Az új hivatalok létrehozásához a Helytartótanács, majd az 1848-as áprilisi törvények után már a Belügyminisztérium engedélyére volt szükség, mely végül május 21-én elfogadta a vármegye kérését. Az engedélyeztetést június 12-én hirdették ki, így jogi értelemben ettől kezdve számítható a tiszttkar bővítése: HU-MNL-BaVL-IV. 101. a. 1320/1848.

¹³ 1723. évi LVI. törvénycikk a főispánoknak megyékben lakásáról s a megyék tisztújításáról, az alispánok s más tisztviselők állásáról. Elérhetősége: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> (Letöltés: 2023. 12. 16.)

¹⁴ A megyei választások menetének leírásához: *DEGRÉ* 1973; Soos 2009; *DOMBOVÁRI* 2010; *DOMBOVÁRI* 2011.

¹⁵ Baranya vármegye tisztújításai során mindössze az 1845-ben és az 1848-ban tartott tisztújítás alkalmával érezték szükségét a személyes voksolásnak és a szavazatszámok pontos összegyűjtésének.

A hivatalok közül választások útján töltötték be az első, valamint a másodalispán, a fő- és aladószedők, a fő- és alszámvevők, a tisztí fő- és alügyész, a levéltárnok és segédje, a fő-, az alszolgabírák, valamint az esküdtek hivatalait. A fennmaradó tisztségeket (a jegyzőket) főispáni kinevezéssel töltötték fel. E kinevezésmódban fontos változást hozott az 1848. évi XVII. törvénycikk, melynek értelmében a főispán csak a vármegyei bizottmánnal egyetértve nevezhetett ki hivatalnokot,¹⁶ ezzel szűkítve a főispáni jogkört. E gyakorlat, bár csak rövid ideig működött, nyomott hagyott a vármegyén.¹⁷

A tisztség elnyerését a hivatali eskü letétele követte. Ettől a pillanattól kezdve az adott ágenst megillette a hivatalviselés joga és kötelezettsége.

A pozíciót többféleképpen is el lehetett veszíteni. A tisztviselőnek természetesen jogában állt önként lemondani. Ehhez kapcsolódott a tisztújítások rítusa is, hiszen minden új restauráció kezdő mozzanata volt, hogy az aktuális tisztikar összes tagja ünnepélyesen, (ugyancsak ősi szokás szerint,) önként lemondott tisztségéről, szemléltetve ezzel a köz szolgálata iránti elköteleződését.

Bár megválasztása esetén a nemes kötelezve volt a tisztség elfogadására,¹⁸ semmi sem gátolta abban, hogy a neki tetszőleges időpontban beadja lemondását: erre példa Birisics Jakab esete, akit az 1803. évi tisztújításon esküdtté választottak, de már másnap beadta lemondását, ezzel elhagyva a hivalt.¹⁹

A hivatalvesztés további módjai között meg kell említenünk, hogy különleges esetekben a hivatalnok felfüggeszhető, visszahívható volt. Mindezek mellett talán nyilvánvaló, de a biológiai tényezőket is figyelembe kell vennünk, hiszen egy személy hivatalviselési ideje alatt akár el is halálozhatott. A hivatalnokok felfüggesztése, lemondása vagy esetleges halálozása által megüresedett tisztséget főispáni kinevezéssel („*surrogatio*”-val) töltötték fel,²⁰ függetlenül attól, hogy az eredeti hivatalviselőt választás vagy kinevezés útján iktatták be.

Baranya központi hivatalnokai 1832 és 1849 között

A központi és járási hivatalok megkülönböztetése, főképp azok elemzése esetén több szempontból is indokolt.

Elsőként, a vármegye központi hivatalai között helyezkedett el a vármegye három legfontosabb hivatala (első- és másodalispán, főjegyző), melyek nem csak a legna-

---

¹⁶ 1848. évi XVII. törvénycikk a megyei tisztválasztásokról. Elérhetősége: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> (Letöltés: 2023. 12. 16.)

¹⁷ A kiegészítés utáni első baranyai tisztújításon (1867. május 13.) Liptay főispán jóindulata szándékával felajánlotta, hogy csak akkor él a kinevezés jogával, (mely „a hagyomány alapján” megilleti,) ha ezt a vármegye most ismételtlen ráruházza. A vármegye megköszönte a gesztust, és engedélyezte a kinevezések egyéni meghozatalát, ugyanakkor emlékeztették rá a főispánt, hogy a törvény értelmében ehhez többé nincs joga, a bizottmány kizárólag erre a választásra hajlandó lemondani e jogáról. HU-MNL-BaVL-IV. 255. Baranya Vármegye Bizottmányának iratai (1867–1871), a. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1867–1871) 61/1867.

¹⁸ 1559. évi LIV. törvénycikk a közhivatalnokokat és tisztségeket elvállalni vonakodókat a decretumban előírt büntetéssel sújtásá. Elérhetősége: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> (Letöltés: 2023. 12. 16.)

¹⁹ HU-MNL-BaVL-IV. 1. a. 946/1803. és 953–956/1803.

²⁰ 1818-ben vita támadt a jogkörrel kapcsolatban, ám a közgyűlés egyértelműen kimondta, hogy kizárólag a főispán rendelkezik a szurrogáció-kinevezés jogával: HU-MNL-BaVL-IV. 1. a. 2916/1818.

gyobb hatalommal és presztízzsel, de fizetéssel is jártak.²¹ Ebből következik, hogy a legnagyobb ambícióval rendelkező ágensek idővel elkerülhetetlenül a központi hivatalok felé fordították figyelmüket.

Másodszor, a központi hivatalok között helyezkedtek el azon alacsonyabb presztízsű és fizetésű hivatalok, melyek elnyeréséhez nem volt szükséges választást nyerni: az aljegyzőket ugyanis a főispán nevezte ki. Egy kevésbé tapasztalt, csekély kapcsolati tőkével rendelkező személy is elnyerhette a hivatalt, nem szorult rá a vármegyei nemesség többségének támogatására – ezáltal e posztok ideális hivatalok voltak a karrierkezdő fiatal nemeseknek.

Harmadszor, nem hagyhatók figyelmen kívül a „gyakorlati tényezők” sem: a központi tisztviselők a vármegye központjában, azaz Pécs városában működtek, ezáltal élvezhették a korabeli urbanizáció minden előnyét: szolgálati lakásuk – már ha éppen nem rendelkeztek saját ingatlannal a városban – sokkal jobb állapotban volt, feladataik elvégzéséhez több eszközzel és jobb adminisztrációval rendelkeztek, mint a járási tisztviselők.

Ugyancsak nem elhanyagolandók a mindennapi működés során felkínálkozó lehetőségek sem, hiszen egyértelmű, hogy a Pécssett élő és szolgáló hivatalnokok sokkal kedvezőbb helyzetben voltak kapcsolati hálózataik kiépítéséhez. A vármegye központjában való tartózkodás megadta a lehetőséget a kiemelkedésre is: egyszerűen sokkal nagyobb eséllyel kerültek az alispánok, vagy jegyzők figyelmébe azok a fiatalok, akik Pécssett működtek, kedvezőbb helyzetben voltak ahhoz, hogy tehetségüket megmutathassák. Erre tökéletes példát adnak a vármegyei kancellárián 1811-ben történt események: a főjegyző beszámolója szerint egy nap egyszerűen „megjelent egy Szilágyi nevű ifjú”, aki bármiféle utasítás nélkül, ingyen kezdett el dolgozni a kancellárián. További „problémát” okozott, hogy a fiú nem csak rendkívül gyorsan, de helyesen is írt, mire a főjegyző kapott a lehetőségen, s azonnal kérelmezte a főispántól, hogy az ifjút írnokká kinevezni méltóztassa. Lévéen azonban, hogy ekkor nem volt üres írnoki pozíció, kegyeskedjen a főispán egy írnokot levéltári segédde előléptetni, így felszabadulhat egy írnoki állás az eddig ingyen dolgozó ifjú részére.²² Az eset, bár csupán egy egyszerű írnoki állásról szól, tökéletesen szemlélteti a központ adta lehetőségeket, hiszen egy ilyen típusú „egyéni akció” megvalósíthatatlan lett volna a járási központokon.

A központi tisztségviselők karrierútjai

A vizsgálat ideje (1832. május 8. – 1849. október 24.) alatt összesen 120 személy²³ töltött be hivatalt Baranya vármegye tisztikarában, közülük 84 fő viselt valamely központi hivatalt.

Az 1. táblázat értékeiből érzékelhető, hogy mely hivatalok szolgáltak leginkább „belepő állomásként”, azaz melyik posztokat nyerték el elsőként a tapasztalat nélküli, karrierkezdő ágensek. A legtöbb esetben a másodaljegyző hivatala szolgált az adott hivatalnok első pozíciójaként (8 fő), a fentebb említetteket, valamint a hivatal presztízsét figyelembevéve ez nem is nevezhető meglepőnek. A másodaljegyzőket követte a tisztí alügyész és a levéltári segéd hivatala 7-7 karrierkezdő ágenssel.

²¹ A hivatalok rangsorolásához lásd a 22.089/1787. számú Helytartótanácsi leiratot. Közli: FÖGLEIN 1927, 234. 62. jegyz.; Az 1825-re és 1848-ra összeállított bérezési rangsorokhoz: PALUGYAY 1847, 27.; PALUGYAY 1848, 149.

²² HU-MNL-BaVL-IV. 1. a. 926/1811.

²³ Az említett 120 hivatalnokból 28 fő már az 1832. május 7-8-i tisztújítást megelőzőleg is a tisztikar része volt.

A másodaljegyzők és a tiszti alügyészek esetében a „klasszikusnak” nevezhető előrelépés útvonalai láthatóak: a 8 karrierkezdő másodaljegyző fele, tehát 4 fő tudott elnyerni aljegyzői hivatalt, további 2 személy egyéb központi hivatalba lépett elő. A tiszti alügyész hivatalból ugyancsak 4 fő lépett elő főügyésszé, mely egyértelműen a professzionalizáció előtérbe kerülésével magyarázható.

A harmadik poszt, melyben a legtöbb, hivatali előzmény nélküli személy elindította baranyai karrierjét maga „a vármegye feje”, a főispáni hivatal volt. Ez az állítás korántsem rendkívüli: főispánok gyermekei (Végh István), vagy olyan nagytekintélyű családok sarjai (gróf Batthyány Kázmér) léptek e pozícióba tisztikari előzmény nélkül, akik számára bármilyen más vármegyei hivatal rangon aluli lett volna. Közülük kivételt jelentett Somssich Pongrácz, aki Somogy vármegyében alapozta meg karrierjét, mielőtt (a baranyai tisztikar szemszögéből nézve „karrierkezdőként”) Baranya főispánjává nevezték volna ki.²⁴

Az első alispán hivatalánál a „feltételezhető” előmenetek következtek be: összesen 8 fő viselte a hivatalt, ebből 5 személyt másodalispáni hivatalból választottak első alispánná. Ami meglepőbb lehet, hogy 1 másodaljegyző, és 1 karrierkezdő is van az ágensek között.

---

²⁴ Somssich Pongrácz karrierje nem Baranyában kezdődött, 1811-től Somogyban szolgabíró, 1825-től már alispánként tevékenykedett. Az uralkodó 1830-ban alnádorrá, majd 1833-ban személynökké nevezte ki – e hivatalok után nyerte el a baranyai főispáni hivatalt 1835-ben. NAGY 2007, 148–149.

Az 1832-1849 közötti központi hivatalviselők karrierútjai Baranya vármegyében

		központi hivatalok														
		főispánná	első alispánná	másodalispánná	főjegyzővé	aljegyzővé	másodaljegyzővé	főadószedővé	aladószedővé	főszámvevővé	alszámvevővé	tiszti főügyészé	tiszti alügyészé	második alügyészé	levéltárnokká	levéltári segédde
központi hivatalok	főispánból	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	első alispánból	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	másodalispánból	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	főjegyzőből	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	aljegyzőből	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	másodaljegyzőből	-	1	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	főadószedőből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	aladószedőből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	főszámvevőből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	alszámvevőből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	tiszti főügyészből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	tiszti alügyészből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-
	második alügyészből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	levéltárnokból	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
levéltári segédből	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	
járásai hivatalok	pécsi főbíróból	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	mohácsi főbíróból	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	siklói főbíróból	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	baranyavári főbíróból	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	szentlőrinci főbíróból	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	hegyháti főbíróból	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	pécsi albíróból	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	mohácsi albíróból	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	siklói albíróból	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	baranyavári albíróból	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	szentlőrinci albíróból	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	hegyháti albíróból	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
	pécsi esküdtből	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-
	mohácsi esküdtből	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
	siklói esküdtből	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	baranyavári esküdtből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
	szentlőrinci esküdtből	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
hegyháti esküdtből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	
Karrierkezdő:	3	1	2	-	2	8	2	1	-	2	-	7	1	1	7	

1. táblázat

Az 1832-1849 közötti központi hivatalviselők karrierútjai Baranya vármegyében. Saját összeállítás.

Az 1832–1849 közötti központi hivatalviselők karrierútjai Baranya vármegyében

	járási hivatalok																	
	pécsi főbíróvá	mohácsi főbíró	siklósi főbíróvá	baranyavári főbíróvá	szentlőrinci főbíróvá	hegyháti főbíróvá	pécsi albíróvá	mohácsi albíróvá	siklósi albíróvá	baranyavári albíróvá	szentlőrinci albíróvá	hegyháti albíróvá	pécsi esküdtté	mohácsi esküdtté	siklósi esküdtté	baranyavári esküdtté	szentlőrinci esküdtté	hegyháti esküdtté
központi hivatalok	főispánból	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	első alispánból	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	másodalispánból	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	főjegyzőből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	aljegyzőből	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
	másodaljegyzőből	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
	főadószedőből	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	aladószedőből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	főszámvevőből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	alszámvevőből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	tiszti főügyészből	1	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	tiszti alügyészből	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	második alügyészből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	levéltárnokból	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
	levéltári segédből	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	1	-	-	-
	járási hivatalok	pécsi főbíróból	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
mohácsi főbíróból		1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
siklósi főbíróból		-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
baranyavári főbíróból		-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
szentlőrinci főbíróból		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
hegyháti főbíróból		-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
pécsi albíróból		1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
mohácsi albíróból		-	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
siklósi albíróból		1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
baranyavári albíróból		-	-	-	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
szentlőrinci albíróból		-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
hegyháti albíróból		-	1	-	-	-	2	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-
pécsi esküdtből		-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
mohácsi esküdtből		-	-	-	-	-	-	1	3	-	1	-	1	1	-	-	-	1
siklósi esküdtből		-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	-	-	-	-	1	-
baranyavári esküdtből		-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-
szentlőrinci esküdtből	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2	-	-	1	1	-	-	
hegyháti esküdtből	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	3	-	-	-	-	-	
Karrierkezdő:	3	1	-	-	-	1	4	1	-	3	2	3	7	14	13	9	13	9

2. táblázat

Az 1832–1849 közötti járási hivatalviselők karrierútjai Baranya vármegyében. Saját összeállítás.

Ezen „kiszámíthatónak” nevezhető előmenetelek után talán érdekesebbek lehetnek a „klasszikustól” eltérő útvonalak. Ezek megértéséhez azonban a járási hivatalokat is vizsgálunk kell, hogy lehetőség nyíljon a tisztségek teljes spektrumának összehasonlítására.

A különböző tisztségekből történt előmenetelek egyéni vizsgálatát immáron a járási hivatalokban folytatva szembevesszük, hogy a másodalispáni hivatal elnyerését mindössze egy esetben előzte meg központi hivatalviselés (egy alkalommal a főjegyzőt választották meg), míg túlnyomó többségben a járási hivatalok legnagyobb tekintélyű posztjaiból, a főszolgabírói hivatalból nyerték el: 3–3 esetben a pécsi és a mohácsi főszolgabírót választották másodalispánná. Az sem véletlen, hogy kizárólag e két járást érzékeljük. A pécsi főszolgabírók sikere talán kevesebb magyarázatra szorul, hiszen ők feladataikat Pécs tágabban értelmezett vonzáskörzetében teljesítették. A mohácsi körzet kiemelkedése, és a 2 karrierkezdő sikerének oka már a személyiségükben, illetve az egyéni kvalitásaikban keresendő.²⁵

A főjegyzők esetén mindössze 1 alkalommal érzékelhetjük, hogy aljegyző lépett elő főjegyzővé, ez tehát ellent mond „az előzetes elvárásoknak”: 2 esetben a baranyavári főszolgabírói, valamint 1 esetben a szentlőrinci alszolgabírói volt a későbbi főjegyző megelőző hivatala. Lévéen a főjegyző már a vármegye egyik legfelsőbb hivatalnokát jelentette, előrelépés csak egy esetben következett be, mégpedig a másodalispáni hivatalba.

Az aljegyzők a „vártnál” eltérőbb pályákat futottak be. A megelőző hivatalok tekintetében már említettük a 4 korábbi másodaljegyzőt, mellettük 1 levéltári segéd, 1 szentlőrinci esküdt, valamint 2 hivatalkezdő is elnyerte a hivatalt. Az aljegyzőségtől való továbblépés egy esetét ugyancsak említettük már. A fennmaradó 5 ágensből 2 főt a siklósi körzet főszolgabírójává választottak meg, másik 2 hivatalnok alszolgabírói hivatalba távozott.

A főadószedői hivatalnál látható, hogy egyetlen aladószedő sem tudott előlépni erre a posztra. Helyettük azon hivatalnokok voltak többségben, akik valamely járási hivatalból, vagy karrierkezdőként érkeztek. Az aladószedők háttérét tekintve a pécsi esküdtek domináltak, előrejutási lehetőségeik rendkívül korlátozottak voltak.

A tisztii főügyészek leginkább a járási hivatalokba távoztak: 2 fő főszolgabírói hivatalt, 1 ágens alszolgabírói posztot tudott elnyerni, egyéb előmeneteli útvonalat nem érzékelünk. A tisztii alügyészeknél láthattuk, hogy legfőképpen karrierkezdő hivatalként használták, mindössze egy esetben (egy baranyavári esküdt esetén) volt példa arra, hogy előrelépést jelentett volna. Előmenetelük során alapvetően a főügyészi poszt dominált, de 2 fő járási hivatalban (fő- és alszolgabíróként) folytatta karrierjét.

Hasonló trend figyelhető meg a levéltári segéd hivatalánál is. Bár a pozíció az alügyészhez hasonló mértékben szolgált karrierkezdő hivatalként, a továbblépések esetén már eltérő tendenciákat láthatunk: 7 főből mindössze 2 levéltári segédnek sikerült levéltárnoki állásba lépni, további 2 fő jegyzőként folytatta pályafutását. Meglepő lehet azonban, hogy 3 ágens is képes volt levéltári segédből alszolgabírói hivatalt elnyerni, ami nem csak fizetésben, de megbecsülésben (és munkaköri feladatokban is) jelentős előrelépésnek tekinthető.

---

²⁵ Korábban mohácsi főszolgabírói hivatalt töltött be Sauska Keresztély, Kardoss Antal, Scitovszky Márton, karrierkezdőként nyerte el a hivatalt: Majláth (III.) György és gróf Schmiddégy Ferenc.

Összegzés

A két táblázat, illetve a két hivataltípus együttes vizsgálatával érzékelhetjük az egész tisztikarra vonatkozó trendeket: a járási hivatalok nagyobb számával, illetve az esküdti hivatal jellemzőivel magyarázható, hogy több karrierkezdet láthatunk ezen hivatalokban (83 fő, ebből 65 esküdt), mint a központi hivatalokban (37 fő). Feltételezhetnénk, hogy a hivatalok száma, illetve az azok közötti eltérés lehet az egyik oka a két hivataltípus közötti átmenet irányának is, ezt azonban némileg árnyalják az adatsorok. Bár a tisztikar majd kétharmadát (68%) a járásiak adták, s mindössze egyharmadát (32%) jelentették a központi hivatalok, az előmenetelek között egyértelműen látszanak a preferenciák: a központi hivatalokban működő tisztviselőknél összesen 25 alkalommal következett be, hogy másik központi hivatalba tudtak előrelépni, míg 16 esetben járási tisztviselővé váltak. Azon hivatalnokok közül, akik járási hivatalból indították karrierjüket (83 fő), mindössze 22 esetben volt példa arra, hogy valamely központi hivatalra sikerült elfoglalniuk. Érzékelhető tehát, hogy a két hivataltípus jelentősen elkülönült: a hivatalváltásokban érintett személyek 21%-át jellemzi, hogy központi tisztségből központi hivatalba lépett előre, 13% központi pozícióból járási hivatalba ment. Járási hivatalnokok 18%-a központi tisztségre, míg 48%-a egyéb járási hivatalra cserélte posztját.

A központi hivatalnokok tehát a más központi hivatalokba való feljebb lépést preferálták, ritkább esetben fordult elő a járási hivatalba való átlépés. Amennyiben mégis erre került sor, az főképp az alszolgabírók hivatalai felé irányult (9 eset). Ennek minden bizonnyal presztízs, és nem anyagi okai voltak, hiszen a legtöbb alsóbb szintű központi hivatal (aladószedő, levéltári segéd) fizetése 1828-ban és 1848-ban is megegyezett az alszolgabírók javadalmazásával – azonban alszolgabíróként sokkal kedvezőbb esélyeik voltak a nagyobb hatalommal és fizetéssel járó főszolgabírói, vagy valamilyen központi pozíció elnyerésére.

Ettől eltérő, differenciáltabb stratégiákat érzékelhetünk a járási hivatalnokok esetén. Itt két, egymástól jelentősen eltérő útvonal, illetve metódus különíthető el. A járási esküdtek egy csoportja egyértelműen próbálkozott, és több esetben sikeresen pályázott központi hivatalokra: belőlük legtöbbször aladószedők és aljegyzők váltak. Az esküdtek másik csoportja a járási hivatalokban próbált feljebb lépni, ők jelentették az alszolgabírói hivatal utánpótlását. Az alszolgabírók esetén kevés példát találunk arra, hogy valamely központi hivatalban folytatták volna pályájukat, helyette a főszolgabírói tisztség megszerzése jelentette az elsődleges célkitűzést, s immáron főszolgabíróként nyertek el valamilyen központi hivatalt.

Összegzésképpen elmondható, hogy bár jelen kutatásban (és már a kortársak által is) egyértelműen elkülönítésre kerültek a tisztikar központi és járási hivatalai, azonban történeti elemzések során célszerű ezeket egy organikus egységként kezelni. A karrierutakból láthatóvá vált, hogy az előrelépések nem feltétlenül olyan statikus pályákat követtek, mint arra a hivatalnoki rendszer beosztásából elsőre következtethetünk volna. Megjegyzendő azonban, hogy mind Baranya vármegye, mind az ország többi vármegyéje kapcsán még rengeteg feladat áll előttünk ahhoz, hogy az egész országra érvényes, és összehasonlításra is alkalmas konklúziókat fogalmazzunk meg az 1848 előtti vármegyei tisztikarokról.

Irodalom

- ANGYAL A.* 1911: Baranya vármegye 1769. április 26-tól 1777. november 7-ig. Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője 4 (1911) 136–148.
- DEGRÉ A.* 1973: Szavazási rend a megyegyűléseken 1848 előtt. In: Sándor P. (szerk.): Fejér megyei történeti évkönyv 7. Székesfehérvár, 1973, 121–140.
- DOMBOVÁRI Á.* 2010: Kísérletek a választási kicsapongások megfékezésére Magyarországon, 1836–1840. Levéltári Közlemények 81 (2010) 75–140.
- DOMBOVÁRI Á.* 2011: Megyei választások és szabályozásuk 1830–1844. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2011.
- DOMINKOVITS P.* 1991: Hivatalviselő nemesek, hivatali pályák Győr vármegye tisztikarában, 1816–1848. Levéltári Szemle 41/1 (1991) 3–18.
- FÖGLEIN A.* 1927: Baranya vármegye levéltára. Levéltári Közlemények 5/1 (1927) 215–244.
- NAGY I. G.* 2007: Baranya vármegye főispánjai (1688–1950). In: Nagy I. G. (szerk.): A Pécsi Székeskáptalan pecsét-használata (1700–1845). Baranyai történelmi közlemények 2. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve, 2006–2007. Pécs, 2007, 81–160.
- PALUGYAY I.* 1847: Megye-rendszer hajdan és most 3. Megye kiadási rendszer s megye statistika. Pest, 1847.
- PALUGYAY I.* 1848: Megye-rendszer hajdan és most 4. Megye statistika. Pest, 1848.
- SÁFRANY T.* 2022: Tisztújítások és tisztviselői karrierutak a reformkori Csongrád vármegyében. Századok 156/3 (2022) 531–562.
- SEBŐK R.* 2012: Hivatalviselési stratégiák Békés vármegyében 1715 és 1848 között. In: Bartha E. – Varga Zs. (szerk.): Határokon túl: Tanulmánykötet Mark Pittaway (1971–2010) emlékére. Budapest, 2012, 312–320.
- SOÓS I.* 2009: Választások Magyarországon. Kísérletek a vármegyei tisztújítások „megreformálására” (1810–1821). Levéltári Közlemények 80 (2009) 65–156.
- SZIJÁRTÓ M. I.* 2010: Hivatalviselő elit a 18. századi Somogy vármegyében. In: Hermann I. – Karlinszky B. (szerk.): Megyetörténet, Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére. Veszprém, 2010, 445–466.
- SZIJÁRTÓ M. I.* 2021: A diéta II. A 18. századi politikai elit társadalom- és kultúrtörténeti megközelítésben. Budapest, 2021.

Beszélgetés Tillai Auréllal, a pécsi cserkészlet történetéről

VÁRDAI LEVENTE

Janus Pannonius Múzeum, Új- és Legújabbkori Gyűjteményi Osztály
7621 Pécs, Felsőmalom utca 9.
e-mail: vardai.levente.jp@gmail.com

Rezümé: Tillai Aurél karnagy és zeneszerző neve közismert, szakmai munkásságáért számos kitüntetésben részesült, Kossuth-díja és Liszt Ferenc-díja mellett 2013-ban Pécs díszpolgárának is megválasztották. Az 1930-as születésű érdemes művésztől azonban kevésbé köztudott, hogy gyermekkora óta szoros szálak fűzik a pécsi-baranyai cserkészethez. Az itt közreadott interjúban Tillai Aurél gazdag életútjának cserkész szeletére irányul a figyelem, ahol persze a zene világa is fel-felmerül. A beszélgetés bepillantást enged a pécsi cserkészlet kevésbé ismert második világháborús valóságába, az 1948–1988 közötti illegalitás okozta új helyzetbe, illetve a rendszerváltást követő talpra állás időszakába. Megelevenednek a helyi cserkészvezetők alakjai és eközben az egyes korszakok (cserkész)hétköznapjainak jellemzőiről is értékes helytörténeti adalékok kerülnek a felszínre.

Kulcsszavak: Tillai Aurél, cserkész, oral history, Pécs, katakombá cserkészlet, helytörténet

Interview with Aurél Tillai on the history of scouting in Pécs

Summary: The renowned conductor and composer, Aurél Tillai, has received numerous awards for his professional work. In addition to the Kossuth Prize and the Ferenc Liszt Prize, he was also elected honorary citizen of Pécs in 2013. However, it is less well known about the worthy artist born in 1930 that he has had close ties to scouting in Pécs-Baranya since his childhood. The present interview is focused on a special period of Aurél Tillai's rich life journey: his time in scout movement, in which, of course, music also appeared. The conversation provides a glimpse into the lesser-known world of scouting in Pécs during the Second World War, as well as the period when scouting was banned, and the time of recovery following the political changes. The interview draws portraits of local scout leaders, and provides relevant facts about the everyday life of local scout communities in various historical periods.

Keywords: Aurél Tillai, scout, oral history, Pécs, catacomb scouting, local history

Zene és a cserkészzet¹

A pécsi Civil Közösségek Házában vagyunk, itt vesszük fel az interjút. Mint ahogy korábban említetted nekem, több mint két évtizede kapcsolódsz ehhez az épülethez, és ezért is találkozunk itt. Mit jelent számodra ez a hely?

A Pécsi Kamarakórusnak vagyok a vezetője, amit annak idején Dobos Lászlóval² közösen alapítottunk. Ő később – húsz év múlva – elvált tőlünk, mert ugye a Pius Kórust vezette a továbbiakban. Idén 65. évünkbe léptünk a kórusral, korábban a Szent István tér 6-ban volt az otthonunk, ott is alapítottuk. Talán '90-től már itt működünk. Nagyon öreg korom ellenére is én vezetem, talán még egy évig. Most a 65. évfordulóra készülünk, és addig nyilván nem akarom elhagyni.

Úgy tudom, hogy az 1940-es években a pécsi 10-es csapat cserkészei közül elég sokan választották a zenei pályát, számosan lettetek zenetanárok és karmesterek. Gondolok itt a már említett Dobos Lászlóra és a másik ismert csapattagra, Ivasivka Mátyásra.³ Ennek van-e bármi köze a cserkészethez? A csapat újságában, a Tízes Cserkész-ben például kotta formájában fellelhető a nyoma annak, hogy közösen írtatok cserkésznotákat.

Mi hárman eléggé összetartóak voltunk a cserkészcsapaton belül is. Én egy adott évfolyamba jártam, eggyel feljebb, mint Dobos László, aki eggyel feljebb, mint Ivasivka Mátyás. Így sorban következünk, de hát az úgy nevezettkatomban korszakban Ivasivka Mátyás vitte végig azt, ami történt a későbbiekben, amiről a Sziklatábor című könyvben is beszámolt. Mi mindhárman jártunk zeneiskolába és tanultunk zenét, de mindannyiunkat másfelé sodort az élet. Ivasivka Mátyás a Nagy Lajos és Janus Gimnáziumban tanított éneket, zenekara is volt. Majd amióta a cserkészlet újból felvirult (a rendszerváltást követően – V. L.), kiadta a *Magyar Cserkészek Daloskönyvét* és a *101 magyar népdalt*, amit Bárdos Lajos gyűjtött össze annak idején. Ő erre a vonalra állt rá, és írta a táborúzhöz és csapatelethez kapcsolódó kisebb műveket.

Dobos László – nem tudjuk, hogy pontosan miért – nem tett érettségit az osztályával a Nagy Lajos Gimnáziumban, hanem valamivel később vizsgázott. Akkor elment fizikai munkásnak, a Téglaipari Egyesülésnél volt ő munkás, Angster József volt a főnöke. Angster is tulajdonképpen a mi világunknak a képviselője volt, így ő megengedte a Lacinak, hogy ebédszünetben elmenjen a zeneiskolába. Ezek hosszabb ebédszünetet jelentettek, így tovább képezte magát, és elvégezte a szolfézsztanár képzőt, mint munkásember. A következő, amit mondani fogok, azt csak én feltételezem. A mi külföldi útjainkra mindig jöttek politikai kísérők, többek között Pécs Városi Művelődési Osztályának vezetője is, aki látta, hogy a Laci jó szervező, jóban vannak vele a kórusnak a tagjai. Azért nevezték őt ki a Rákóczi úti Városi Zeneiskola igazgatójának, mert munkásnak számított, és mint dalos jól végezte a dolgát, tehát azt gondolom, hogy ezért lett ott ő igazgató.

---

¹ Az interjú 2023. július 20-án készült Pécsen, a Civil Közösségek Házában, majd őrzésre a Janus Pannonius Múzeum Új- és Legújabbkori Gyűjteményi Osztályának adattárába került az Ad/1803-2024. szám alatt. Az itt közölt, szerkesztett és lábjegyzetelt interjú szövegének nyelvi lektorálásáért külön köszönet illeti Radicsné Andrásfalvy Csengét.

² A szintén neves pécsi karnagy Dobos László (1932–2021) sorait arról hogy mit is jelentett számára a cserkészlet, lásd itt: *KAIZER-VÁRDAI* 2022, 26–27.

³ A nemrég elhunyt Ivasivka Mátyás (1933–2023) pécsi zenetanár és karnagy összefoglalóját a helyi cserkészlet történetéről Sziklatábor címen lásd: *ARATÓ-IVASIVKA* 2006.

Ahogy kinyitom csapatodnak, a 10-es cserkészeknek második csapat történeti kötetét⁴, látom benne hármatok nevét egy kotta felett, a csapatinduló szerzői között. Még most is ezt az indulót éneklik a gyerekek a csapatban...

Én akkor még nem is tanultam zeneszerzést, de ahogy most nézem a harmóniákat, teljesen rendben van az eleje, azonban most nem nézem végig. Átadtuk egymásnak a szöveget, hogy a másik írjon hozzá dallamot. Ivasivka Mátyás nagyon tehetséges volt a dallam megkomponálásában, úgyhogy azért van őtőle annyi a *Sziklatáborban* is. Amit a kezemben tartok, ezt konkrétan Dobos László írta. A vízcserkész indulót is sokat énekeltük, ezt is nagyon szerette a csapat. Ilyeneket is, meg népdalokat is énekeltünk. Eszembe jut, hogy az elemiben mi nem énekeltünk népdalokat, úgynevezett tandalok voltak. Így tulajdonképpen a népdalokkal én a cserkészletben találkoztam igazából. Amikor Kodály jelenlétében itt népdalverseny folyt, akkor engem is nevezett az illetékes énektanár. Akkor 220 népdallal jelentkeztem, ami nagyon soknak számított, tekintettel arra, hogy előtte nem tanultam éneket. Kaptam is Kodálytól egy ajándékkönyvet.

Gondolom, azért nem kellett mindet elénekelni, csak néhányat, amit kiválasztottak.

Persze, volt egy jegyzék, amit le kellett adni, és akkor ráböktek egyre. Volt is egy baki, amit elkövettem. A Leőwey Gimnáziumnak a dísztermében zajlott mindez, ott elől ült Kodály meg néhány énektanár. Kettesével kellett felmenni a színpadra, hogy gyorsabban menjen. Előbb az egyik, majd a másik elénekelte, amit Kodály kibökött a jegyzékből. Nekem kibökte azt, hogy Estét harangoznak a toronyban, gyere rózsám ülj a – és itt elakadtam. Nem jutott eszembe, hogy hova üljön a rózsám. A mellettem álló fiú, akit Léh Sándornak hívtak, odasúgta nekem, hogy az „ölembé”. Én meg visszasúgtam neki, hogy az nem rímel. „Ülj a ladikomba”, az kellett volna. Ugye az egész díszterem tele volt lányokkal, azok meg nevettek, ahogy csak tudtak, és súgtak. Valahogy egy fél perces szünet után ezt meghallottam, és folytattam: ladikomba...

1. Kép:
Tillai Aurél egy mecseki cserkészgyűlésen a 2000-es években. Kép forrása:
<https://10cserkeszcsapat.webnode.hu/>

⁴ Az említett csapat történeti kötet: *RADOCHAY-IVASIVKA* 1948.

Előfordul az ilyen, igazán még jó jelenet is lehetett.

Hát biztos, nem tartották nagy hibának, csak érdekesség volt. Már önmagában az is, hogy annyi lány előtt kellett énekelnie egy kamasz fiúnak.

Cserkészélet az 1940-es évektől a betiltásig

Te mikor lettél cserkész? Úgy tudom, a Sirály őrs őrvezetője is voltál.

Kiscserkész voltam a Fiume utcai iskolában, de egybeesett az őrsi gyűlés időpontja a zongora órámmal. Így emiatt abból kiestem. Tekintettel arra, hogy a bátyám már a tízeseknél volt cserkész, belekerültem én is első gimnazista koromban, 1942 környékén kezdtem.

1946 nyarán voltunk táborban, szerkocsit tolvaj mentünk le Dél-Baranyába Vajszló közelébe, Besencére. (Akkor a Mária utcában volt a Széchenyi Gimnázium – a mai Janus Gimnázium –, mert folyton költözött a Széchenyi.) Valaki később érkezett a táborba, és ő mutatta nekünk az új fizetőeszközt, a forintot, a táborban láttunk először forintot. Akkor egy forintnak is tisztességes értéke volt a mil-, meg bilpengőkhöz mérten.

Már javában tombolt a háború, amikor elkezdted a cserkészetet. Milyen nehézségeitek voltak akkoriban?

Én 1946-ban voltam először nagytáborban, ez azt jelentette, hogy előtte nem nagyon lehetett tábort tartani. Őrsi és raji táborok lehettek, erről a csapattörténet is beszámol.

A cserkészetnek ismert pozitívumai mellett volt azért még egy előnye. Valamikor bevezették a leventeoktatást nálunk is 1942 táján, úgyhogy részt vettünk egy-két ilyen foglalkozáson, de tényleg szó szerint egy-kettőn, bár azok is ilyen kirándulásféleségek voltak. Akkor a cserkészeket felmentették a levente alól, tehát a továbbiakban, a háború alatt sem voltam levente.⁵

Érdekes, mert az említett csapattörténetben az olvasható, hogy megterhelte a csapatot és tagjait a leventemozgalom, a leventekötelezettség.

Az egész osztályt bevonták a leventébe, de akkor a cserkészeket hamar felmentették. Igazából akkor ott tartottunk, hogy iskolába se nagyon kellett menni. Arra emlékszem, hogy 1944 tavaszán nekünk a Nagy Lajosba kellett mennünk egy fél évre a Széchenyiből, ugyanis Svéd Kórháznak szervezték át az iskola épületét. Akkor volt az, hogy megkezdődtek a bombatámadások Magyarországgal szemben, jöttek a liberátorok, az angolok-amerikaiak gépei. Én, mint cserkész, más cserkészekkel a vasútállomásra kerültem, oda kellett mennünk, és ott a vonatokon érkező sebesülteknek vagy katonáknak útbaigazítást adva kellett helyt állnunk. De az igazság az, hogy végül is munkánk nem volt. Ott lebzselünk, emlékszem, volt egyszer légiradió. Tekintettel arra, hogy a Kolozsvár utca alján lak-

---

⁵ Az MCSSZ és a leventeintézmény kapcsolatáról bővebben: *VÁRDAL* 2020, 121–138.

tam, hazaszaladtam, mert ott volt óvóhely. A légós szolgálatról nem sokat tudok, lehet, hogy más őrsök voltak ott. De Pécssett nagyon hamar átvonultak a szovjet csapatok, és tulajdonképpen áttestünk az egyik világból a másikba. Eleinte nagyon kíméletesen jártak el, okosan, hogy megnyerjék a lakosságot. Pécssett, a Posta (Jókai u. 10., ma Pécsi Főposta – V. L.) alatt van egy villanyrendőr. Emlékszem, ott találkoztam az evangélikus lelkésszel, aki nagy örömmel újságolta közvetlen a szovjetek bevonulása után, hogy lesz ám vasárnapi istentisztelet, de nem szabad prédikációt tartani, csak ének és ima lehet. De hát azért mégis el lehet kezdeni. Valószínűleg a katolikusoknál is hasonlóképpen alakulhatott, hogy nehogy kialakuljon valamiféle lázítás és ellenállás, ezért adtak ilyen engedményeket. Például olyan is volt, hogy le kellett adnunk a rádiókat pár héttel később. Édesapám éppen akkortájt vett egy nagy világvevőt, a bátyámmal egy rúdra keresztbe kötve közösen a vállunkon vittük be, a városházának az előcsarnokába kellett lerakni. Az volt a szöveg, hogy pár hét múlva visszkapjuk, persze sosem láttuk többet. Mindezt azért kellett, hogy nyugati vagy magyar hírszolgálatot ne lehessen hallgatni.

Gondolom, apukád, id. Tillai Ernő (1890–1981) annyira nem örült ennek.

Őt sajnos akkoriban a nyilasok hurcolták el, mint túszt. Akkor volt ilyen, hogy a városi értelmiségiek közül egy jelentős mennyiséget összeszedtek. A Pius Gimnáziumnak az alagsorában voltak elszállásolva. Tudom, mert édesanyámmal meglátogattuk őt. De ahogy közeledett a front, elvitték őket, és Nagykanizsáig (Zala vm. – V. L.) jutottak. Viszont olyan gyorsan jött a front, hogy ott széjjel eresztették őket. Szegény apám Nagykanizsáról gyalog három-négy nap alatt szőrösen és éhesen érkezett meg. Úgy emlékszem, ő ebben a rádiós történetben nem vett részt, ez volt a legkisebb problémája.

Mivel foglalkozott édesapád? Értelmiségi pályán volt, ahogy említetted.

Ő ipartestületi jegyző volt, tehát az iparosság körében egy ismert név volt.

Itt pont kapcsolódik ehhez a témához, amire szintén kitér a csapattörténet, hogy a csapatvagyont biztos helyre kellett szállítani, ugyanis a leventéktől és később a nyilasoktól nem lehetett biztonságban. Ez mit jelenthetett, hogy nem volt biztonságban?

A csapatvagyon az a néhány sátor, meg egy-két könyv, meg ilyesmi. Nem tudom pontosan, miből állt, sátorrúd is volt gondolom. Valószínű, hogy a nyilas uralom alatt nem lehetett cserkészkedni. Ugye október 15-én hirdette meg Horthy Miklós a kiugrást, és november vége felé jöttek be az oroszok, tehát itt ez, hála Isten, rövid ideig zajlott. Biztos, hogy abban az időszakban nem volt cserkészmunka.

A 10. csapat könyvtárában van egy napló, Hetessy Györgytől, aki ott volt a magyarországi jamboreen. A füzet elején fel is van írva, hogy ki készítette. Őt ismerted esetleg, illetve az 1933-as jamboree-ről volt szó a csapatban?

Hetessy Györgyöt látásból ismertem, mint Hetessy Gyurka bá, azt hiszem, ő meg is jelent néhány csapatgyűlésen. Mintha úgy emlékeznék, hogy Gyurka bá, meg egy másik idősebb cserkész, Buli bá bábjátékoztak egy csapatgyűlésen. A jamboree biztosan szóba is került.

Felmerült témaként tehát köztetek a gödöllői jamboree. Mi a helyzet az 1947-es Moissoni jamboree-val? A Sziklatáborban olvasható, hogy egy kisebb delegációt Rákosiék kiengedtek még erre a világtalálkozóra. A 10-es cserkészek közül elvileg hatan jutottak be a kerületi és a szövetségi válogatóba, végül egy embert választottak ki, de ő végül az anyagiak miatt nem tudott kiutazni.

Én is a jelöltek között voltam. Azt hiszem, hatnál többen voltunk. Ezt onnan tudom, hogy franciaórát kezdtek nekünk tartani, de cserkész alapon. Egy hölgy jött és általában a fülünkre kellett támaszkodnunk, és mindent fonetikusán írt le. Tehát ez egy ilyen gyorstalpaló volt, hogy legyen 100 vagy 200 szó, amit ki tudunk ejteni és használni. Ebből 3-4 óra lehetett, de aztán kiderült, hogy nem engednek ki bennünket. A 10-esek közül hogy egyáltalán kikerült volna valaki, erre nem emlékszem.

A csapattörténetben azt írják, hogy a csapat „jamboree lázban égett” és sokat készültetek rá a programokon, hogy a cserkészszövetség válogatóján bekerüljete.

Valószínűleg a franciaórák is hamar megszűntek, mert kiderült, hogy nem utazhatunk ki, vagy ekkora létszámban nem. Én akkor 16-17 között lehettem, de úgy nem nagyon voltunk beavatva, hogy jelöltek voltunk, és ezért kellett franciát vennünk. Arra emlékszem, hogy a *Magyar Cserkész* újságban volt egy kép egy félig felhúzott sorompóval, és ott vigyorgott Rákosi valami ilyen felirattal: Rákosi Mátyás felhúzta a sorompót a magyar cserkészek előtt, és ennyien mehettek ki. Lehet, hogy ez másik újságban volt, de mintha úgy emlékeznék.

Jó is, hogy felmerült a Magyar Cserkész, mert szerettem volna megkérdezni, hogy akkor az 1940-es években Pécssett olvastátok az újságot? Eljutott ide is?

Én azt hiszem, hogy egy időben járattuk. Az biztos, hogy én olvastam a *Magyar Cserkészt*. Az is lehet, hogy az őrs kapott, és átadtuk egymásnak, de erre már nem emlékszem pontosan.

Egy résztéma csupán, de érdekelne, hogyan emlékszel. Szintén olvastam a csapattörténetben, hogy Bezerédy Győző (1934–2004) ott volt az egyik csapattáborban. Ő egyébként a pécsi Várostörténeti Múzeumnak volt jóval később, az 1980-as évektől a vezetője.

Nem emlékszem rá, de ugye annyi névvel találkozik az ember.

A magyar cserkészzet vallási alapokon nyugszik a kezdetektől fogva egészen napjainkig. Megkerülhetetlen kérdés a két világháború közötti cserkészzet vallásosságáról beszélve, a zsidó cserkészzet és a zsidó fiatalokhoz való viszony. Tudom, hogy volt egy külön zsidó cserkészcsapat is Pécssett, működött, amíg működhetett.

Tudniillik ez az egész zsidó kérdés valahogyan nem játszott szerepet a gimnáziumban, nem beszéltünk erről. Arra emlékszem, hogy amikor katolikus hittan volt, akkor mi, protestánsok egy külön teremben játszhattunk. Nekünk nem akkor volt a hittan, hanem valamikor délután. Emlékszem, hogy az egyik Kolin vezetéknévű fiút megkérdeztem: és te milyen vallású vagy? Ugye nem volt evangélikus, mert akkor ismertem volna, a reformátusokat is nagyjából ismertem. Mondta, hogy izraelita. De akkor én nem is tudtam pontosan, mit jelent ez.

Azért kérdeztem, mert a cserkészszövetségben is egy idő után érvényesültek a zsidótörvények. Először voltak külön zsidó cserkészcsapatok, majd azokat megszüntették. A vonatkozó szakirodalomban olvasható, hogy sok zsidó fiatal belépett más cserkészcsapatba.

Azt hiszem, hogy maga Forbát Alfréd⁶ is izraelita volt, aki a csapatunkat alapította. Nem volt ez téma.

Beszéljünk egy kicsit a cserkész hétköznapiokról. Érdekelne, hogy milyen rendszerességgel voltak programjaitok, mikor gyűltetek össze.

A mi cserkészvilágunkban hetente két alkalom volt, amikor össze szoktunk jönni. Az őrsi összejövetel valamikor a hét közepe táján, tehát mondjuk szerdán volt, és a csapatgyűlés, ami pedig szombaton délután. Szombaton általában egyig volt tanítás, vagy délig. Az ember hazarohant, megebédelt és háromra ment vissza. Egy órán keresztül közös játék volt, például handsball-oztunk egy varrott labdával, tehát nem ugrált a földön, ha leesett. Tenyérrel kellett szerválni, tulajdonképpen az ellenfélnek kapujába vagy kinevezett vonalra kellett eljuttatni a labdát, hasonlóan a kézilabdához. Lehetett ütni. Ha valaki elkapta, akkor három lépést léphetett előre, és onnan üthetett. Nagyon szerettük, rengeteget játszottuk. Előszeretettel játszottam én is, nem is voltam ügyetlen, pedig nem voltam jó tornász.

Majd a második órában felvonultunk egy nagyobb terembe, és ott a csapatgyűlésen nótát tanultunk, voltak akkor ilyen tapsos mondókák: „Összeverem ropogó tenyerem...” meg a „Ropog a kéz, a kéz, a kéz...”, hát ez tetszett nekünk gyerekként. Ezt követte, hogy rendszerint valaki valamely komolyabb témáról beszélt, de közérthető módon. Hirdették a programokat, hogy mikor lesz a kirándulás.

Érdekes ez a szombati rendszeres program. Miért alakult ez így? Esetleg a szülők miatt, hiszen ők dolgoztak szombaton is?

Ezt azért nem tudom, mert édesanyám háztartásbeli volt. Hogy ez más családokban hogy volt, azt nem tudom. De szombatonként azért korábban véget ért a munka. Tudom, már sötét volt, mikor hazamentünk, öt óra felé volt vége a csapatgyűlésnek. Maradt az esetleges tanulásra a szombat este. Meg ha nem volt kirándulás, akkor a vasárnap.

Vasárnaponként voltak a kirándulások? Akkor ez sokkal több cserkészprogramot jelentett, mint manapság.

Igen, bár nem minden héten volt, de havonta egy-két kirándulást biztosan szerveztek, sőt ezen felül az őr is túrázhatott. Érdekes még, hogy ha ezekre a kirándulásokra a cserkészparancsnok vagy valamely tanár eljött, ő ezért nem kapott óradíjat vagy ilyesmit.

A tanárok társadalmi munkában végezték, önkéntesen ezt a tevékenységet?

Így van, és ezt szívesen tették. A mai tanárok nagyon sokszor szóvá teszik, hogy berendelték már megint erre meg arra, meg nem fizetik ki...

Milyen kritérium kellett ahhoz, hogy valaki cserkész lehessen a csapatban?

Azt hiszem, hogy valamennyire talán a tanulmányi eredménnyel összefüggött. Tehát a kifejezetten rossz tanulókat lehet, hogy nem vették fel, az talán kizáró ok lehetett. Egyszerű szóval azt mondhatnánk: rendes gyerek legyen, valahogy így. Az iskola tanulói voltak a tagok, külsősök nem jöttek. Ez az illegalitás idején úgy alakult, hogy csak azt vették be, akit ismertek hittanóráról vagy temp-lomból, esetleg a szülei alapján. Nálunk a Kamarakórusban is ez volt eleinte. Nagyon utánakérdeztünk annak, akit ajánlottak. Később ez persze változott, de az alakulásnál ez fontos szerepet játszott.

A toborzásról egy történet jutott eszembe. Handsball-oztunk, és a labda a tornaterem ajtajához gurult. Ott ált egy kisfiú, aki akkor elsőéves volt. Kérdeztem tőle, nem akar-e játszani velünk. Nem ismertem akkor még Dobos Lászlót. Mondtam neki, hogy mi cserkészek vagyunk, de be lehetne lépni közénk. Meg kellett várnia a másodikos osztályt, ami a mai hatodiknak felelt meg.

A 10-es csapat iskolai csapat volt, de léteztek Pécssett munkás fiatalokkal foglalkozó cserkészcsapatok is. Ipartanonc cserkészekkel voltak-e kapcsolataid?

Azt hiszem, hogy csak a városi-kerületi rendezvényeken a felsorakozások alkalmával találkoztunk velük. Pécssett a 217-es ilyen csapat volt például. De nem emlékszem rá, hogy sok kapcsolatunk lett volna velük. Olyan történt, hogy nyári tábor alkalmával a közelben táboroztak másik csapatok, és akkor néhányan átlátogattak egymáshoz. Egyszer a Mecseken a Tripammer Károly fa közelében táboroztunk, és az egyik zászlónkat elrabolta egy másik csapat, talán éppen a 47-esek, de ezt már nem tudom megerősíteni. Az a heti két, esetleg három alkalom elegendő volt nekünk. De az igazság az, hogy mire én cserkész lettem, az már a kezdeti zavaros időszak.

2. Kép:

Tillai Aurél (középen) 2005-ben idősebb cserkészek körében. Kép forrása: <https://10cserkeszcsapat.webnode.hu/>

Az illegalitás, avagy katakomba korszak

1948-ban betiltják Magyarországon a cserkészmozgalmat, a Cserkésziúk Szövetsége végül beolvad az Úttörő Mozgalomba. Akkoriban, a már illegális cserkészetben te aktív voltál?

Kezdetben még igen. Két táborot is vezettem, az egyiket Vágotpusztánál, ahol az én őrsöm tagjaiból is ott voltak egy páran. Nekem Ivasivka Matyi segédőrvezetőm volt, – tehát ilyen módon is kapcsolatban voltunk – így ő is ott volt a táborban. Emlékszem, kint volt még egy Bodlaky Ákos nevű matematika-fizika tanár, aki előbb hazament a táborból.⁷ Nekem megsúgta, hogy a tanártársait olyan inzultusok érték, hogy ne vegyem rossz néven, de őneki muszáj előbb hazamennie, mert félti az állását. Akkor még ő is bátran odajött, de látta, hogy idősebb cserkészek táboroztunk, és szóba került annak a kérdése is, hogy hogyan legyünk cserkészek a továbbiakban. Félrevont, és mondta, nem szeretné, ha neki egzisztenciális problémái lennének.

Aztán 10 évvel később a Hidasvölgyi pataknál, ahol korábban őrsi táborunk volt, annak a tízéves évfordulóján jöttünk össze. Akkor már bőven benne voltunk a katakomba korszakban. Ott mi, Sirályok megvitattuk, hogyan legyünk cserkészek, egy szerződészerűséget is írtunk, és elástuk a patak alá, erről egyébként a *Sziklatáborban* is van szó. Ez azt tartalmazta, hogy az életünkben továbbra is igyekszünk a cserkésztörvények szerint tovább élni, és a magyarság megőrzésével kapcsolatban is megfogalmazzunk valamit.⁸

Amikor egyesült a 10-es és a 47-es csapat, ami azt hiszem 1953-ban volt, akkor mi Dobos Lászlóval kiestünk ebből az illegális mozgalmából olyan értelemben, hogy olyankor már nem volt őrsünk, mert ők már kimentek a felnőttvilágba. Mi a fiatalabb cserkészekkel egyáltalán nem voltunk kapcsolatban. A másik ok az, hogy én elég távol laktam akkor is és lakom most is Pécestől, a pellérdi elágazónál, a belvárostól 6 kilométerre. Így 1956-ban például nem is tudtam bejönni, mert az autóbuszsofőrök sztrájkoltak, tehát eléggé kiestem a pécsi életből. De talán még ennél is fontosabb, hogy főként az egyházi személyekhez kapcsolódóan folyt ez az illegális mozgalom. Tekintettel arra, hogy én protestáns vagyok, valószínűleg szóba sem kerültem, mert nem volt ezekkel az atyákkal kapcsolatom.

Az egyesítés az úttörőkkel csak elviekben valósult meg, nekünk semmiféle kapcsolatunk nem volt velük. Egyedül annyiban érintett ez engem, hogy az akkori Fiume utcai iskolában – ma már ugye Petőfi utcai, de már megszűnt – ahova én is jártam elemibe, ott volt az egyik rajunknak a helye, és egy rövid ideig én voltam a rajparancsnok. De tekintettel arra, hogy megszüntették a cserkészetet, és egyesítették az úttörőmozgalommal, az úttörő vezető megüzente, hogy eddig és eddig pakoljunk ki. Tehát elvihettük a dolgainkat, bár nem nagyon volt ott holmink, inkább csak a falakra tettünk ki plakátokat.

Ivasivka Mátyás mindig úgy nyilatkozott, hogy egyetlen cserkészező vezető sem ment

⁷ Az említett tanár a Széchenyi Gimnáziumból került át a Nagy Lajosba. Az iskolaösszevonásról lásd még: *VÉGH* 1949. 1–2.

⁸ Az említett történet részletes leírását lásd: *ARATÓ–IVASIVKA* 2006. 212.

át az úttörőkhöz, hogy ott – ha akár titokban is – a cserkészlet szellemében nevelje a fiatalokat. Te hogyan emlékszel erre?

Nem volt egyáltalán senki, aki átment volna, inkább leépült a cserkészlet egy bizonyos mértékig. Teljesen világos volt minden cserkésznek, hogy az egy más ideológiára épülő mozgalom. Én is jelen voltam a mai Zsolnay-negyed tájékán, talán egy művelődési házban tartott megbeszélésen, amikor az úttörőkkel való egyesülés előtt voltunk közvetlenül, és ennek a hasznosságát fejtegette valaki. A parancsnokunk akkor Kovács Gyuszi bá volt, a latin-olasz szakos tanár, aki olyan bátran kiállt a cserkészlet mellett, hogy mi féltettük őt.

Az államosítás 1948 nyarán volt, nekünk akkor az iskola első napjai már a Nagy Lajos épületében zajlottak, az egyesített iskolában. Az előtte lévő év végén egy Alexits nevű államtitkár⁹ jött, és mesélt nekünk az államosítás hasznosságáról, hogy milyen előnyös lesz az iskola szempontjából. Ezt nekünk végig kellett volna hallgatnunk a Vármegye házában, a Papnövelde utcában. A beszéd alatt suttogva lehetett hallani, hogy „gyertek utána a Székesegyházhoz, mert a Mindszenty fog beszélni”. A társaságból sokan átmentünk, de már addigra a felső része a Sétatérnek telve volt, főleg diákokkal. Vártuk, hogy a Mindszenty megjelenjen. Hosszú várakozás után a zsalugáteres ablak kinyílt, és megjelent. Egyébként Máriagyűdre való utaztában szakította meg útját, valószínűleg ott éjszakázott a palotában. Teljes csend lett a téren, és csak egyetlen mondatot idézett a Bibliából, amire nagyjából emlékszem: „*Meg van írva: Ha még mennybéli angyalok is mondanának mást, amit mi hirdetünk, legyen átok.*” És akkor hozzátette: „*Hát ha még nem angyalok hirdetnek.*” Majd becsukta az ablakot, és azzal vége volt. Mindenki értette az üzenetet. Nyilván nem akart hosszabban beszélni, mert látta a szituációt, hogy sok a diák.¹⁰

Rátérve a protestáns-katolikus viszonyra. Itt a környéken viszonylag azért elég kevés protestáns van, Pécs nem arról nevezetes, mint mondjuk Debrecen. Tehát nem volt jellemző itt, hogy külön cserkészcsapatokat alapítsanak a protestánsok. Bár evangélikus csapat volt Pécsen, csábítottak is engem, hogy menjek hozzájuk cserkésznek, de mivel 10-es voltam, így mondtam nekik, elnézést, de én itt már annyira benne vagyok, hogy nem kezdenék újat. Tulajdonképpen a protestáns cserkészek teljesen beilleszkedtek a gimnáziumoknak a cserkészvilágába, nem volt semmi összekülönbözés. Olyan volt, hogy például ha táborban imádkoztunk – mondjuk vasárnap a Miatyánkot is közösen elmondtuk –, akkor a katolikusok ott megálltak: „*de szabadíts meg a gonosztól!*”, majd mi protestánsok folytattuk: „*Mert tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség mindörökké. Ámen.*” Akkor ugyanis ők így imádkoztak. Majd miután mi elmondtuk, akkor ők keresztet vetettek, amit meg mi nem csinálunk. Figyeltünk egymásra.

Például ha mise volt a táborban, azért a nagytáborban 10-12 fő protestáns összejött, akkor mi párhuzamosan külön tartottunk egy imaórát. Egy idősebb cserkész felolvasott egy részt a Bibliából, mondott néhány gondolatot, és énekeltek valamilyen dicséretet vagy zsoltárt.

Protestáns lelkészt a táborokba esetleg hívtatok ki?

---

⁹ Alexits György (1899–1978), matematikus. 1946–1948 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára. Az eseményről a helyi sajtó is tudósított: *Dunántúli Napló*, 1948. június 6. 2.

¹⁰ Mindszenty József a máriagyűdi kegyhely 800 éves évfordulójára rendezett eseménysorozatának kapcsán tartózkodott a városban. *Dunántúli Napló*, 1948. június 8. 3.

Csak a katolikus papok jártak ki misét tartani az erdei táborokba. Nem emlékszem pontosan erre, de nem merült fel, hogy lelkészt is hívjunk. Spontán így alakult.

Ti folytattátok a cserkészletet Pécsen, ami 1948-tól illegalitás tevékenységnek számított Magyarországon. Meg kell kérdezem; nem féltetek a büntetéstől? Miért voltak ilyen bátrak? Talán a fiatalság okán?

Az igazság az, hogy nem jött le minden – még 1956 után sem – a társadalom számára. Lehetett hallani a fekete autóról, de nem lehetett ismerni konkrét eseteket. 1948–1949-ben, a fordulat évében mi, diákok a tanulással voltunk elfoglalva, én 1949-ben érettségiztem. Bár volt már, ami az iskolában is furcsa volt, talán egyet említenék. Egyszer valaki azzal jött be az osztályba, hogy mindenki jöjjön be a tornaterembe, és hagyjuk a dolgainkat a teremben. Le is mentünk, és ott ingre, alsónadrágra kellett levetkőzni, és két diák mindenkit megmotosztott, hogy kinél találnak pengét. Volt egy, talán Rákosi plakát a folyósón, és azt valaki ketté vágta. Ez akkor mellbevágó érzés volt, hogy minket megmotosztak. Hamarosan megtudtuk, hogy a szerzetesek sem jöhetnek át, majd a rádióból értesültünk elhurcolásukról, hallottunk a Mindszenty-perről is. Édesapám a háború alatt rendszeresen hallgatta a BBC-t, majd ez megmaradt a háború után, és hallgattuk még a Szabad Európa Rádiót is. Tehát nagyjából tisztában voltam a politikai helyzettel. Így persze volt bennünk félelem, de nem fogtuk fel igazán, hogy ez mennyire veszélyes.

Például a Nagy Lajosban lévő cserkészotthonból Ivasivka Matyiék egyik éjszaka az ablakon keresztül kimentették a sátrakat meg a cserkész felszerelést. Ez 1949 elején lehetett, az érettségim évében. Én nem voltam benne, de ezeket később felhasználták az illegális táboroknál. Akkor már nagyon erősen baloldali dolgok merültek fel a tanítás folyamán is. Például Arany Jánosnak van egy verse, a *János pap országa*, és ez fel volt adva. Egyik diáktársunk, aki a Piusból jött át, ő a magyarórán azt mondta, hogy erről nem hajlandó beszélni, annak klerikálisellenes tartalma miatt. Úgy emlékszem, őt akkor el is távolították a gimnáziumból. Persze esküdni nem mernék, hogy emiatt, de eltűnt ő az osztályból. Akkor volt egy másik fiú, akit pár hétig nem láttunk az osztályban. Amikor kérdezték a tanárok, senki nem tudta, hol lehet. Mikor pár hét után megjelent, az arcán különböző sebhelyek voltak és leragasztások. Lehetett olyan is, hogy megvertek valakit közülünk, de erről nem szabadott beszélni.

Tehát az átmenet titeket, az iskola tanulóit igen megviselt.

Persze. Emlékszem, hogy egy évvel korábban, 1948 tavaszán be lehetett menni egy pár percre az akkori nyolcadikosok érettségijére. Én is bementem egy 20 percre, ahol egy diákot már olyanról kérdeztek, ami már teljesen az új elvek szerint volt. Vagy nem tudott, vagy nem akart válaszolni rá. Én, mint alsóbb éves hetedikes tudtam volna válaszolni, tehát ő is biztosan tudott volna, ha akar.

A két csapatnak az egyesülését (a pécsi 10-es és 47-es cserkészcsapatok – V. L.) megkönnyíthette az, hogy a Széchenyi Gimnáziumot áttelepítették a ciszter gimnáziumba, miután ott a szerzetesek nem taníthattak 1948 ősztől-szeptem

---

¹¹ Éber Alán Gyula (1916–1971), ciszterci szerzetes és vallástan tanár. 1944–1948 között a Nagy Lajos Gimnázium 47. sz. cserkészcsapatának parancsnoka. A cserkészlet betiltását követő életéről lásd bővebben: *CÚTHNÉ GYÓNI* 2014. 96., 198., 226.

berétől kezdve. Arra emlékszem még, hogy az osztályba bejött Éber Alán¹, aki felhívta a hittanra a fiúk figyelmét. S nem sokkal később, egy-két héttel utána befalazták azt a folyosót, ami a rendházat és a gimnáziumot összekötötte. Akkor őket teljesen kizárták az iskolából. A szerzetes tanárok így kiestek, és nem lett volna, aki tanítson, ezért inkább a Széchenyista tanárok tanították mind a két világot. Az osztályokat meg összekeverték, több és nagyobb létszámú osztályok lettek. Utána egy-két hónappal el is hurcolták a szerzeteseket, és az iskola teljesen függetlenné vált a korábbi Nagy Lajos Gimnáziumtól. Lehet, hogy ez egy gesztus volt a kommunista uralom részéről, hogy meghagyták a nevet. Az egész Széchenyi beolvadt a Nagy Lajosba, az osztályokat is összekeverték, melynek célja az lehetett, hogy ilyen módon is fellazítsák, megosszák a papi iskolába járó diákokat.

Korábban azt mondtad: amikor 1953-ban egyesült a 10-es és a 47-es csapat Szikla-táborként, akkor te eltávolodtál a cserkészettől és az aktív vezetéstől.

Akkortájt diplomáztam és kaptam meg a tanári kinevezésemet, mert én bennmaradtam a zenei tanszéken, és oda nagyon lekötődtem. Meg hát, ugye távol is laktam. Az akkori Tanárképző Főiskola egy kommunista fészek volt. Legálább hetente volt egy röpgyűlés, kéthetente egy utcai kivonulás, ahol mozgalmi dalokat kellett énekelni. Nagyon kommunista intézmény volt, bár jóllehet, hogy a tanárok egy részéről kiderült: rendes ember. Bár volt olyan tanár is, aki a matekórát is arra használta, hogy Sztálin születésnapjáról emlékezzen meg.

Miután megszakadt a felnövekvő ifjúsággal az én kapcsolatom, így csak Ivasivka Mátyáson és a barátságunkon keresztül kapcsolódtam a cserkészethez. Ez akkor már eléggé papi környezetben vagy papi segítséggel zajlott. Szóval se engem nem kerestek, se én nem nagyon tudtam hova kapcsolódní, tehát megszakadt ez.

1953–1961 között – a Fekete Holló ügyig, amikor számos cserkészvezetőt is letartóztattak – elég hosszú idő telt el és sok minden történt. Te értesültél a cserkész aktivitásról? Vagy innentől kezdve akkor már semmilyen módon nem kapcsolódtál a pécsi katakomba cserkészetéhez?

A későbbiekben volt azért arra példa, hogy Ivasivka Mátyás megkért, tartsak előadást valamiről az ő valamelyik illegális táborában. Akkor oda egyedül mentem el rövid időre. Tudhattam, hogy ez illegális, de a barátom kért meg, így ez nem akadályozott meg abban, hogy elmenjek.

Értesülések szintjén, vagy a felkérések mentén hogy létszíves harmonizáld meg ezt a cserkész dalt, vagy tartsál előadást az illegális táborokban. Akkor ugye én már teljesen a kórusaimnak éltem, 1956-ban megkaptam az akkori főiskolai kórust. Ott az ifjúsággal elég szoros kapcsolatom volt, bár értek atrocitások.

A cserkész vonal miatt?

Nem a cserkészet miatt, hanem az én vonalasságaim miatt. Templomba járás miatt, vagy bizonyos elszólásaim miatt. Vagy, ha énekelünk egy művet, akkor, amikor annak a mondanivalóját kifejti az ember, ilyesmi miatt. Aztán volt egy olyan, hogy aláírásgyűjtés volt azért, hogy én maradhassak a kórus élén, de erről csak később értesültem.

De ez már a 80'-as években volt, ugye?

Igen, de még a 80'-as évek elején, jóval a rendszerváltás előtt. Unokaöcsém, Tillai Gábor is mondja, hogy ő ugye akkor ki akart menni ösztöndíjjal Angliába, és akkor rám hivatkozva, mint nagybácsira, nem engedték ki. Később aztán kiengedték, de utólag neki ilyen módon volt kellemetlensége.¹²

Talán a Pozsgay Imrének egy előadásán voltam, amikor már róla kiderült, hogy merrefelé húz. Jelen voltunk, és énekeltünk a kórossal, amikor a pécsváradi várban volt valamilyen megemlékezés – talán Batthyány gróf kapcsán – a Pozsgay megszegte augusztus 20-szal kapcsolatban a kenyeret és egy kis keresztet rajzolt rá. Ez az első híradóban megjelent, de az esti híradóból már kivágták. Tehát őt sem hagyták, hogy akárhogy cselekedjen. Nagyon pici keresztet rajzolt, de észrevehető volt. Egy másik Pozsgay előadáson ott volt Ormos Mária is, szünetben mellettem haladt el, és mosolyogva kérdezte: ilyesmi iránt érdeklődöm? Később Tillai Gábor mesélte nekem, hogy sokkal balosabb volt, mint ahogyan mutatta. Ő valamilyen magas pártfunkciót is betöltött a történelem tanszék vezetése mellett.

Ha már eleveztünk a rendszerváltás környékére... Ahogy mondtad, eltávolodtál az aktív cserkészkedéstől, bár saját életedben élted az értékeit. Nos, 1988. május 21-én volt a Keresztkunyhónál egy gyűlés, te is ott voltál?

Nem, a bátyám volt ott, Tillai Ernő, egy fénykép is van róla. Én a következőn voltam, ami Kővágószőlősön volt, és akkoriban jött a hír, hogy megalakulóban van a Magyar Cserkészszövetség. S akkor Ivasivka Mátyás vállalta, hogy másnap táviratot vagy levelet küld arról, hogy Pécssett megalakult. Úgyhogy, mintha mi megelőztük volna őket 1-2 nappal. Érdekes, hogy minket nem zavartak meg. Elindult a cserkészzet, és elindult az öregraj.

Összehívták az érdeklődőket, Kővágószőlősön már húszan vagy huszonöten lehettünk. A jogász Siptár Laci bácsit – akkor nekünk még ő bácsinak tűnt – választottuk meg a raj parancsnokává, és azt hiszem, 12 évig volt rajparancsnok, majd jött Ivasivka Mátyás, akit szintén megválasztottunk. Arra emlékszem, hogy Laci bát egy nyári cserkész táborba én vittem le kocsin, valaki jöhetett még velünk, mert én az útvonalat nem tudtam. Ő akkor már eléggé rozoga állapotban volt, de autóból kiszállva még egy pár száz métert meg tudott tenni.

Az 1956-os eseményekben nem vettél részt, a cserkészzet pillanatnyi újjáéledési kísérletében sem. De ismerted-e esetleg Krassói Ferenc és Harcos Ottó cserkészeket, akik a legújabb kutatási eredmények szerint támogatták az 1956-os mecseki ellenállókat?

Személyesen nem ismertem Krassói Ferencet, de gyerekkoromban találkoztam vele. Néhány jópofa mondás kapcsán hivatkozott őrá Ivasivka Mátyás. Én magam, bár láttam őt, ma biztos nem ismerném föl. Ugyan ez van Harcos Ottóval

---

¹² A Janus Pannonius Múzeum dolgozója Tillai Gábor 2023. november 16-i szíves szóbeli közlésében – amit ezúton is szeretnék megköszönni – megerősítette, hogy az eset valóban megtörtént. Tillai Gábor az 1990-es évek első éveiben a Pécsi Tudományegyetemen (akkori nevén Janus Pannonius Tudományegyetem) dolgozott és a Soros Alapítvány ösztöndíjára szeretett volna pályázni, melyhez az intézmény 1984–1992 közötti rektorát, Ormos Máriát kérte meg a támogató nyilatkozat aláírására. Személyes találkozásjuk alkalmával Ormos Mária szóban elutasította a kérést, Tillai Aurélla hivatkozva, aki abban az időben önkormányzati képviselői feladatokat is ellátott. Később Vonyó József segítette Tillai Gábort a pályázat benyújtásában.

is, akinek az alakja felrémlik bennem a múltból, de ő róla még kevesebbet tudok. Egyedül az maradt meg bennem, hogy a Kürt utca és a Szigeti út sarkán lévő villában laktak.

Az MCSSZ fiú cserkészcsapatokból állt, külön szövetségben voltak a lányok. Hogyan kerültek mégis össze a katakombák korszakában vegyesen fiúk-lányok?

Azt hiszem, hogy ennek az egyházi vonal volt az oka, mert jártak hittanóra és ott lányok is voltak. De ezt pontosan én nem tudom, mert akkor én már ilyen módon a szervezési ügyekből kiestem.

Rendszerváltás és az azt követő pécsi cserkészlet

A rendszerváltáskor a 10-es csapat már vegyes csapatként jött létre. Adta magát, hogy közös (fiú-lány) csapat legyen?

Ugye mi már akkor, mint öregcserkészek vettünk részt ebben, tehát nem folytunk bele az egész csapat munkájába. Csak a karácsonyi teadélutánra vagy a Szent György napon a fogadalomújításra, ha meghívtak bennünket. A szemünk előtt történt ez a változás, de nem foglalkoztunk mi ilyesmivel.

Ha már itt tartunk, kérlek, mesélj a rendszerváltás utáni öregcserkészetről!

Az öregek őrsi összejövetelein – rendszerváltást követően – az volt, hogy egy nagy tüzet raktunk, és eleinte énekeltünk. Csak az volt a baj, hogy ahogy fogytak a 10-esek, úgy jöttek más öregcserkészek közénk. Úgyhogy a végén már nagyon vegyesen voltunk, és közös nótakincs se volt. Általában egy imával kezdődött, majd elénekeltük a cserkészinduló első versszakát, eleinte a többi nem. A harmadik versszakot a Lombic és a Hargita miatt nem énekeltük, mert negyven éven keresztül ilyeneket nem volt szabad emlegetni. Egy ideig mi is mellőztük, aztán kedvet kaptunk, és már harsogtuk.

Általában a Széchenyi Gimnáziumban tartottuk az összejöveteleket, ahol a régi 10-esek voltak. Egy tantermet kaptunk, nagyon szívélyes fogadtatásban volt részünk. Most, hogy baptista kézen van ez az iskola, továbbra is kedvesen fogadnak bennünket. Ezeket eleinte Ivasivka Mátyás intézte, majd később Debreczeni László.

Ami engem illet, az öregcserkész találkozóknak már csak a végét láthattam, így 2015 környékén. Addigra már benne volt néhány 47-es, 217-es és kevesen voltak. Talán havonta vagy kéthavonta volt egy gyűlésetek?

Nem, ez havonta rendszeresen volt. Többnyire szerdánként jöttünk össze. De ezeknek az embereknek legalább egy része valahova el volt kötelezve. Például nekem is volt olyan, hogy Kóvágószőlősrre nem tudtam elmenni kórus ügyek miatt. De csak, hogy most egy példát mondjak, Dobos Lászlónak is volt valamilyen egyházi elfoglaltsága akár a teológián. Viszont volt egy mag, akik rendszeresen jártak.

Először csak 10-esek voltunk, és nagyon sokan, csak aztán sorban haltak meg. Arra emlékszem például, hogy az a Benyovszky Imre, aki még a Keresztkunyhó előtt javasolta, hogy ha már más szervezetek összejöhetnek, és nekünk is össze kellene jönnünk. Hát ő is elég korán meghalt. Az említett Siptár László is, majd a főiskolai némettanár öccse, Siptár Ernő is, aki szövegeket írt számos dalhoz. Neki az özvegye, Szabados Melinda járt el gyakran közénk, mint egy zászlóánya, ő volt az egyetlen nő.

3. Kép:

Tillai Aurél (jobbról a negyedik) egy 2005-ös öregcserkész találkozó alkalmával, többek között Ivasivka Mátyás (jobbról az első) és Dobos László (jobbról a második) társaságában. Kép forrása: <https://10cserkeszcsapat.webnode.hu/>

Ilyenkor mit csináltak ezen a gyűléseken, hogyan kell elképzelni?

Hát ugye összevártuk egymást. Rendszerint egy 5 perces késéssel kezdődött, de hát ez felnőtteknél és nehezen járó öregeknél megbocsátható. Imával kezdtük, és elénekeltük a cserkészinduló első versszakát, aztán esetleg a másodikat és harmadikat is. Eleinte még volt az, hogy más nótába is belecsaptunk. Mindig én ajánlgattam az éneklést, de nekem annyira elment a hangom, hogy sose tudtam elkezdni, csak felbujtottam a többieket. De Ivasivka Matyinak még mindig nagyon jó hangja volt akkor, úgyhogy rázendített, és az öreg hangokat átsegítette ezeken a nehézségeken. Aztán valaki előadott valamilyen témáról. Általában, ha az egy óra eltelt, akkor nem volt róla beszélgetés, de ha rövidebb volt a dolog, akkor előfordult. Sőt eleinte elég komoly viták alakultak ki közöttünk. Volt közöttünk olyan például, aki közben Komlóra került ki pedagógusokat vezető állásba. Ő néha ellentmondott, és vita alakult ki. De nem volt ez veszélyes, legalább részletesen megismertük a témát.

Volt olyan például, hogy valaki elhozta a fiát, és ő az autós GPS-ről adott elő. Az akkor teljesen újdonság volt, és a táblán is megmutatta, mi meg ott hüledezünk, hogy ilyen nem létezik. Aztán volt, hogy a bányászatról volt előadás,

de én is és Dobos Laci is tartott. Mindig volt valaki, aki felkészült, esetleg külső előadót hívott meg a vezető. De Ivasivka Matyi mindig beszélt arról is, hogy mik a csapatban az új fejlemények, milyen volt a tábor, hány kiscserkész volt, tehát információk özöne.

Visszatérve az öregcserkésekre, kicsi azért ez a város, gondolom 1948–1988 között csak összefutottatok régi cserkész barátokkal. Volt esetleg valami kapcsolat, együttműködés köztetek?

Nem nagyon, mondjuk, ha én a korábbi őrsöm korábbi tagjaival találkoztam, akkor beszélgetésbe elegyedtünk. Debreczeni Lászlóval templomban találkoztunk többször, mert felesége evangélikus, ő pedig ugye református, felváltva hol ebbe-hol abba mentek.

Említetted Debreczeni Lászlót, aki 1956 után börtönbe került.

Hát ő mondta október 22-én azt a beszédet. Szegedről jöttek át egyetemisták, és azt a kezdeti forrongást hozták magukkal. Akkor nagyon nagy gyűlés volt a 48-as téren. Mi, akik a tanárképző főiskoláról jöttünk át, én is a diákokkal haladtam. Én akkor nem tudtam, hogy ő beszél, de ő, mint az ifjúság vezére szónokolt. Ez volt az ő letartóztatásának és későbbi börtönbüntetésének okozója. Könyvei is jelentek meg ezzel kapcsolatban.¹³

Te tudtad, hogy börtönbe került? Ismert volt ez a pécsiek előtt?

Akkor nem tudtam, csak később. Nekem őrsi tagom volt a Debreczeni Laci, így a templom után is sokszor találkoztunk, néha együtt kávéztunk a Postával szemben lévő cukrászdában. Vagy a feleségeinkkel közösen is, és sokat mesélt ezekről, könyvét is odaadta ajándékba.

Valahol azt hallottam, hogy te a rendszerváltást követően önkormányzati képviselő voltál Pécsen.

Igen, így van.

Eközben mentek ezek az öregcserkész találkozók, és te is jártál rájuk. Adódott-e politikai szerepvállalásodból bármilyen konfliktus? Vagy ez a két dolog békében megért egymással?

Nem. Ebbe én úgy kerültem, hogy először telefonon felhívott valaki a Magyar Demokrata Fórum részéről. Akkor a Demokrata Fórum az Antall József és a Csurka István közös pártja volt. Muszáj ugye a Csurkát is emlegetni, mert a népi vonal és az Antalltól jobbra lévők is jelen voltak. Tehát nem olyan volt, mint később a Dávid Ibolya idején. Akkor az volt a jobboldal meg a kereszténydemokraták. Úgyhogy mi ültünk az egyik oldalon és a másikon az SZDSZ meg a Fidesz, mert akkor a Fideszre még akkor úgy tekintettek, mint az SZDSZ leánycsapata. Ott egyáltalán nem az a vonal volt még, mint ami az Orbán Viktornak a vonala. De aztán szerencsére nagyon megváltozott.

A rendszerváltást követő első ciklusban voltál képviselő?

---

¹³ Debreczeni László (1934–2022) 1956-os tematikájú könyve: *DEBRECZENI* 2004.; Míg rövid írását arról, hogy mit jelentett számára a cserkészet lásd: *KAIZER-VÁRDAI* 2022, 20–22.

Nyolc évig voltam, két ciklusban. Utólag tudtam meg, az egyik ember, aki kampányolt mellettem, az a Bán Endre¹⁴ volt, aki a Piusnak volt a plébánosa. Később pedig, azt hiszem, a teológiának a vezetője lett. Ő engem ajánlott a híveknek, hogy rám szavazzanak. De nem ám úgy a szószékről, hanem a sekrestyében (nevet – V. L.).

Akkor te tagja voltál az MDF-nek?

Nem voltam tag, hanem párton kívüli.

Nem volt akkor gond a cserkészlet szempontjából, összefért az, hogy te politikusként is működöttél?

Kinek a részéről lett volna probléma?

Azért kérdeztem, mert mostanában van a cserkészlet körében erről vita, hogy lehet-e valaki cserkész, miközben politikai szerepet tölt be, vagy éppen önkormányzati képviselő.

Ja értem, nem volt ilyesmi.

Az SZDSZ és a Demokrata Fórum indította el az új évadot közösen. Néhány hónap múlva lettem én a kulturális bizottság elnöke. Akkor az SZDSZ nagyot fordult, és a szocialistákkal került kapcsolatba. A többség átment a baloldalnak a kezére. Emlékszem arra, hogy volt egy kulturbizottsági ülés, amit még én nyitottam meg, és ahol a tagok teljesen fel voltak háborodva. Jöttek a szocialisták meg az SZDSZ, hogy tulajdonképpen ők fogják ezt a bizottságot vezetni. Én mondtam akkor, hogy csituljunk el, mert úgysem rajtunk múlik. Mi mondhatunk akármit, ha a pártok már megegyeztek. Ezek ilyen kis élettörténeti adalékok.

A rendszerváltás után a pécsi cserkészlet kapcsolódott valamennyire az önkormányzathoz? Kértek tőlük forrásokat, voltak-e pályázatok, amin részt vehettek?

Nem. Általában ők adták a polgármestereket, mindjárt az elején SZDSZ-es lett a polgármester, aztán később is még, a Páva Zsolt előtt. Nem hiszem, hogy ő külön tudta volna támogatni a cserkészletet. Ő ellene mindig egy nagy propaganda folyt.

Emlékezet és hatás

A jelenleg aktív 10-es cserkészletnek nincs személyes emlékü a katakomba korszak előtti csapat parancsnokairól. Neked esetleg még van valamilyen emléked esetleg Dr. Bruhács János cst. (1930–1932), Felföldy /Fischer/ Ferenc cst. (1932–1936), Petrovich Ede cst. (1936–1941) és (1943–45), h. Török Elemér cscst. (1941–43) és Kovács Gyula cst. (1945) - ről? Mi volt a foglalkozásuk, miért voltak cserkészlet és csapatvezetők?

---

¹⁴ Bán Endre (1934–1995) római katolikus pap, szintén a Nagy Lajos Gimnáziumban végzett, 1952-ben érettségizett. Az említett Jézus Szíve Plébánián 1975–1993 között teljesített szolgálatot. Életrajzát lásd: *ROMVÁRY* 2010. 69–70.

Az utolsó háromról valamennyi emlékem van. Petrovich Ede, mint hittanár – vele nekem nem volt kapcsolatom, kivéve egy helyettesítést. Nem úgy vette, hogy ő addig olvas, és legyetek csöndben. Valamilyen téma kapcsán naiv kislányként megemlítettem a francia forradalmat, mint valami nagyszerű dolgot, a „Szabadság, egyenlőség, testvériség” jelszót. Mosolygott és mondta: azért nem egészen így zajlottak a dolgok. Elmondta, hogy hány papot meg apácát meg nem tudom kiket végeztek ki, és a templomokat átalakították. Ő Pécs történetével foglalkozott, egyszer csapatgyűlésen is mesélt a Székesegyháznak a feltárájáról, építéstörténetéről. Meg egy Ivasivka Mátyástól származó mondás jut róla eszembe. Csapatkirándulás volt, meg előtte mise. Akkor a fiúk mondták neki, hogy „Ede bá, ugye rövid mise lesz, mert hát akadályverseny is lesz.” „Igen, rövid lesz, nem csak hogy rövid mise, hanem misike lesz.” Hát ez is bennem maradt róla, de különösebb más emlékem nincs, mert a táborokban ő nem volt velünk.

Harasztosi Török Elemér nekem matematika-fizika tanárom volt, nagyon szerettük őt. Ő is nagyon kedvelt engem. Mindig ott volt a cserkész táborokban is, élte ugyanazt az életet. Nőtlen volt, és nagyon jó anekdotákat mondott. Egyszer egy évisméltő tanuló azt mondta neki, hogy „Tanár úr, tessék most itt elmondani azt a viccet, amit tavaly tetszett mondani.” Válaszolt rá: „Viccet, én? Legfeljebb anekdotát.” De nagyon megsértődött, bár lehet, hogy fel volt írva neki, hogy itt épp el lehet mondani egy érdekes történetet. Na most ő nagyon szerette az éneket, az éneklést. Ilyet is csinált például, hogy a tábortűznél a Mozart Szöktetés a szerájból című operából az egyik kvartettet énekelte velünk a tábortűznél négyünkkel. Én voltam akkor még a szoprán. Akkor ott ezt megtanította nekünk, akik kicsit konyítottunk a zenéhez, nem ment olyan nehezen. Aztán volt ilyen, hogy elhívott a lakására és Wagner operát harmóniumozott. Kétmanuális harmónium volt, akkor az volt a menő orgonaszzerű valami a lakásban. Mikor a fordulat bekövetkezett 1948/49-ben, akkor nagyon sokszor az óráin is olyan dolgokat mondott, amit egy tanárnak nagyon vigyázva se illetett volna. Például a világegyetem létrejöttével kapcsolatban, az Isten legyen szava és a bumm kapcsolatáról. Vagy mondjuk ilyen egyszerűbb dolog jut eszembe, hogy vonaton utazott és mesélte a vonaton utazóknak: „A nap ugye nyáron jár a legmagasabban az égen és télen meg a hold, és az világít jobban, hogy a hosszabb sötétben a holdnak nagyobb szerepe legyen éjszakánként.” Akkor egy parasztbácsika ült ott és azt mondta: „Milyen bölcs ez az Úristen!” Ezt akkor mesélte el nekünk, miután a szerzeteseket elvitték, és minden tanárnak nagyon vigyáznia kellett. Mint nevelő, nagyon sokat jelentett számunkra, Ivasivka Mátyás is nagy tisztelője és rajongója volt. Az óráiba is mindig belekeverte a zenét. Mozart és Wagner volt a két kedvence.

A harmadik, Kovács Gyula, ő később Olaszországban tolmácsolt a kórusomnak is. Nagyon jó tanár volt, mint mondják, sajnos engem ő nem tanított. Olaszt tanított és Dobos Laci azért tudott minden külön nyelvtanulás nélkül Olaszországban boldogulni másik kórusal, mert ilyen gimnáziumi tanára volt. Szerintem senki nem tud négy év középiskolai tanulás után külföldön közlekedni. Ő volt az, aki ahogyan említettem, ott a Zsolnay-negyednél a művelődési házban a cserkészzet védelmében felszólalt. Olyasmit mondott, hogy hiába próbálnak minket megfűzni, nem fogunk átállni az úttörő oldalára. Őt is nagyon szerettük, és jött néha kirándulni.

Általában azért valamilyen fiatal csapatot vezetett a cserkészgyűléseket is, így a parancsnokoknak a hatása inkább közvetett módon érvényesült. Tehát nem mi kaptuk az ő kisugárzásukat, mint inkább a vezetők.

Tulajdonképpen akkor mindannyian tanárok voltak.

Tanárok voltak igen, de példamutató tanárok. Rajtuk látszott, hogy nem akárik. Tényleg csak jókat lehet róluk mondani. Mind templomba járók voltak, most nem a Petrovich Edére gondolok, mert ő nyilván miséző pap volt, őt is nagyon szerették.

Az 1945/46-os cserkésztáborban „az elmaradt kerületi őrvezetői tábor pótlására csapatunk egy 26 főből álló 4 napos őrvezetői tábort rendez a pécsbányatelepi Gesztenyésben.” – olvasható a már említett csapattörténet 86. oldalán. Itt a Mókusz őr tagjaként te is részt vettél. Hogyan emlékszel vissza erre a táborra, milyen képzést kaptatok? A kerületi képzést esetleg tudod, hogy miért maradt el?

A Gesztenyésre emlékszem, de a táborra részleteiben nem. Az őr nevét valószínűleg elírták, mert én a Sirály őrben voltam. Annyi minden volt az én hosszú életemben, hogy sajnos nem emlékszem.

Radochay Imre – aki ott volt ebben a táborban – írta a csapattörténet első verzióját, melyet Ivasivka Mátyás fejezett be. Rá emlékszel esetleg?

Az arcára emlékszem, talán ő lehetett a Buli bá, akivel a Hetessy Gyurka a báb-játékot előadta. Ha ő írta a könyvet, akkor lehet, hogy a becenevét nem kívánta alkalmazni, de akkor ez a szó még ismeretlen volt, nem volt a magyar nyelv része, helyette mondjuk teadélután vagy bál volt.

Ha neked össze kellene foglalnod, hogy a cserkészet mit jelentett számodra, illetve miként volt jelen az életedben, mit mondanál?

Erre nagyon nehéz így kapásból válaszolni. Nagyon komolyan vettem az eszmei részét, és az az érzésem, hogy amikor mi már cserkészek lehettünk, akkor a cserkészetnek a gyakorlati része, – amely korábban jelen volt, hogy lehetett az ingre különböző különpróba felvarrókat feltenni – ezek talán éppen a folyamatos változások miatt kisebb szerepet játszottak. Az én időmben már kevesebb volt az a praktikum, ami a cserkészetben megtalálható, a sátorveréstől kezdődően a varrásig. Feleségem néha mondja, mikor megkérem, hogy varrjon fel egy gombot nekem: „Hát nem voltál cserkész?” (hangosan nevet – V. L.)

Biztos volt olyan kortársam, aki letett ilyen különpróbát, de én valószínűleg nem kerültem ilyen helyzetbe. Tehát a cserkészetnek volt egy olyan oldala, ami a gyakorlati részére készítette fel a fiatalokat. Azt hiszem, a Bi-Pi-nek a könyvében is lehet olvasni ilyesmiről.¹⁵ És volt egy eszmei része, ami a 10 cserkésztörvényen alapult, és talán ez utóbbi nagyobb hangsúlyt kapott, legalább is a róla folyó beszéd, miután az ember akármennyire is igyekszik, de azért mindenképpen bűnös. Néha kicsit az az érzésem, hogy túl van beszélve a dolog. De nem azt akarom ezzel mondani, hogy ez nem lényege a cserkészetnek, csak néha túl sok a kegyes szó talán. De lehet, azért van ez bennem, mert a napokban olvastam a *Sziklatábort*, olykor az volt az érzésem, hogy kevesebb néha több lett volna. Talán példaképnek lenni többet ér, mintha folyton csak utalunk rá.

---

¹⁵ Bi-Pi a cserkészet alapítójának beceneve, az általa 1908-ban írt könyvének címe: *Scouting for boys*. Legutóbbi magyar kiadása: *BADEN-POWELL* 2018.

Bibliográfia

- BADEN-POWELL R.* 2018: Scouting for boys. Cserkészlet fiúknak. Kézikönyv a jó állampolgár neveléséhez az erdőjárás révén. Budapest, 2018.
- CÚTHNÉ GYÓNI E.* 2014: A ciszterci rend története Magyarországon 1945 után. A Ciszterci Rend Zirci Apátság 1945 és 1981 között. Doktori disszertáció. Budapest, 2014. 96, 198, 226.
- DEBRECZENI L.* 2004: Egy medikus barangolásai börtönrországban. Pécs, 2004.
- IVASIVKA M.* – *ARATÓ L.* 2006: Sziklatábor. A magyarországi katakombacserkészlet története. Budapest, 2006. 21.
- KAIZER B.*–*VÁRDAL L.* 2022: Mit köszönhetek a cserkészletnek? A VI. cserkészkerület felnőttcserkészeinek vallomásai. Pécs, 2022.
- RADOCHAY I.* – *IVASIVKA M.* 1948: Csapattörténet. A 10. sz. P.Á.R. cserkészcsapat története 1931–1948. Pécs, 1948.
- ROMVÁRY F.* (szerk.): Pécs Lexikon I. Pécs, 2010.
- VÁRDAL L.* 2020: A cserkészlet és a leventemozgalom. In: Tabajdi G. – Szigeti L. (szerk.): Magyar cserkészélet (1910–1948). Budapest, 2020. 121–138.
- VÉGH I.* 1949: A Pécsi Állami Nagy Lajos Gimnázium Évkönyve az 1948–49. iskolai évről. Pécs, 1949. 1–2.
- VÖRÖS I. K.* 2021: „... cserkész lelkiismeretünk” A 615. sz. „Ámosz” Cserkészcsapat, Pécs. Religio 29/4 (2021) 53–74. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v29i4.53>

Pécs szerb megszállása Visy László naplójának tükrében

VÖRÖS ZSOLT

történelem mesterszakos hallgató
Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
e-mail: voroszsolt20@gmail.com

Rezümé: Pécs és Baranya vármegye szerb megszállása (1918–1921) történetének több olyan aspektusa és forrása is van, ami még nem került szisztematikus feldolgozásra. Ezek közé tartozik Visy László városi főispán naplójának az 1918 és 1921 közötti időszakra vonatkozó kötete is, amit éppen ezért választottam tanulmányom alapjául. Próbálok átfogó képet adni a napló szerzőjéről, a köztörténeti kontextusról, a megszállás közvetlen előzményeiről, illetve a kutatásom fő módszertani kérdéseiről. A tanulmány gerince, az eseménytörténetnek és fő fordulópontjainak bemutatása a naplóíró szemüvegén keresztül.

Kulcsszavak: szerb megszállás, Baranya, Pécs, első világháború, Visy László.

The Serbian occupation of Pécs according to László Visy's diary

Summary: The history of the occupation of Pécs and Baranya county by the Serbian troops (1918–1921) has several aspects and references that has not yet been systematically processed. The volume covering the period between 1918 and 1921 of the diary written by László Visy, lord lieutenant of the City of Pécs, is among them. This paper provides an encompassing portrait of the author and a comprehensive description of the historical background, presenting the immediate antecedents of the occupation and addressing major methodological issues as well. My goal was to recall the series of events with the relevant turning points as they were seen by the author.

Keywords: *Serbian occupation, Baranya county, Pécs, First World War, László Visy.*

A kutatás kérdései és fő forrása

Pécs szerb megszállásának időszaka egyike a város legellentmondásosabb epizódjainak. Történettudományi feldolgozása jelenleg is zajlik, mert még mindig vannak olyan szempontok és dokumentumok, amelyek kevésbé, vagy talán szinte egyáltalán nem ismertek. A megszállás befejeződésének 100. évfordulója kapcsán pedig ismét lendületet kaptak a kutatások.¹ Historiográfiai szempontból a téma gyakorlatilag egy átfogó feldolgozással rendelkezik,² de a különböző részműveket áttekintő tanulmányok száma egyre inkább bővülő tendenciát mutat.³

A kutatás fő forrásának tekintett naplót Visy László pécsi főispán⁴ 1914 és 1921 között vezette. A hat kötetből álló monumentális munkát a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára őrzi. Az első öt kötet az első világháború időszakának eseményeit dolgozza fel, amikor Visy a főispáni pozíciót töltötte be Pécsen. Viszont 1917-es nyugdíjazását követően is a helyi információs hálózatok központjában maradt, így az utolsó kötet⁵ – mely a tanulmány fő forrását képezi – is hasonló részletgazdagsággal és információbőséggel készült el, és a szerb megszállás időszakát írja le.

A különböző ego-dokumentumok történeti forrásként történő alkalmazása esetén fontos, hogy nem csak a dokumentummal kell kritikusan bánni, hanem magával a szerzővel is. Ismerni kell a forrás keletkezésének körülményeit, lejegyzésének indíttatását, a szerző világlátását, valamint politikai nézeteit.⁶ Módszertani szempontból a történések feljegyzési ideje az ego-dokumentum típusát is meghatározza. A vizsgált dokumentum az eseményekkel egyidőben keletkezett, tehát naplónak minősül módszertanilag is, ez alól csak Visy internálásának történetét leíró rész képez kivételt, ami utólag került lejegyzésre, vagyis visszaemlékezésnek, memoárnak tekinthető. A naplóvezetés indíttatása, az események utókor számára történő megörökítése volt, amit a kötet végén az olvasó tudtára is ad a szerző.⁷

Mindezek tükrében, tanulmányomban megpróbáltam Visy László szemszögéből ábrázolni a szerb megszállás eseménytörténetét úgy, ahogyan azt a szerző átélte. Illetve arra voltam kíváncsi, hogy egy ilyen pozícióban lévő személy által vezetett napló tartogat-e még olyan részinformációkat, illetve plusz adatokat, amik telje-

¹ Lásd például: Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára XXIII. Levéltári Nap 2022. október 19.; VÉRTESI Lázár: *Visy László, pécsi főispán naplója. A forrás vizuális térbe helyezett kiadásának bemutatása.* Ez az említett kutatás a napló 1914–1917 közötti kötetekre fókuszál.

² SZÜTS 1991.

³ A teljesség igénye nélkül: BODOR 2020; CSIBI 2018; KAPOSÍ 2011; HORNYÁK 2020; VÖRÖS 2023.

⁴ *Nagyatádi dr. Visy László* Pécs főispánja. 1854. október 17-én született a Somogy vármegyei Nagyatádon. 1872-ben érettségizett a ciszterci rend pécsi főgimnáziumában. Jogi tanulmányait a pécsi Püspöki Jogakadémiaán kezdte meg, a doktori címét 1880-ban szerezte meg a Pesti Egyetemen. Tanulmányai lezárása után visszatért Pécsre, ahol ügyvédi irodát nyitott. Politikai karrierje 1887-ben kezdődött meg, ekkor a Függetlenségi Párt színeiben tagja lett Pécs törvényhatósági bizottságának, mely pozícióját haláláig megőrizte. A második Wekerle-kormány (1906. április–1910. január) bukása után fordult a konzervatívizmus és a Szabadelvű Párt irányába. 1905-ben nemesi címet kapott. 1911. június 30-án nevezte ki Ferenc József Pécs főispánjává, mely hivatalát 1917. június 14-ei nyugdíjazásáig töltötte be. A szerb megszállás idején (1918. november 14.–1921. augusztus 22.) a pécsi magyar érzelmű ellenállás megkerülhetetlen alakja. Központi társadalmi szerepét a főispáni hivatal elvesztése és a megszállás után is megőrizte. 1922 és 1932 között a pécsi Nemzeti Casino elnöke. 1935. november 25-én hunyt el.

⁵ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k.

⁶ PRITZ 2018, 7.

⁷ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 22.)

sebbé tudják tenni a szerb megszállás történetét, melynek főbb fordulópontjai már ismertnek tekinthetők.

A megszállás előzményei

Az első világháborús összeomlás, a birodalom önálló nemzetállamot kívánó nemzetiségeinek törekvései és a nagyhatalmi politika változásai hatására, 1918 őszére az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlott. Még az egységes birodalom nevében írták alá 1918. november 3-án a padovai fegyverszünetet.⁸ Ez azonban nem rendelkezett az ország déli hatáiról, valamint annak védelméről, így tárgyalások kezdődtek az antantot a térségben képviselő szerb–francia erőkkel. A tárgyalások eredménye lett a Padovát 10 nappal követő belgrádi katonai konvenció, melyet a magyar kormány képviselőjében Linder Béla⁹ hadügyminiszter írt alá 1918. november 13-án.¹⁰ Ennek értelmében egy demarkációs vonalat jelöltek ki, ami a Barcs–Pécs–Bátaszék–Baja–Maros vonalon futott. Ezzel párhuzamosan a szerb hadsereg meg is kezdte az említett vonaltól délre eső területek megszállását. 1918. november 14-én érkeztek meg Pécs városába a megszállók.¹¹

Pécs megszállása Visy László naplójának tükrében

A bevonulás

A városba bevonuló katonákat a Főpályaudvaron Nendtvich Andor polgármester köszöntötte, aki az ott elhangzott beszédében elmondta, hogy reméli a megszállók nem lépnek túl hatáskörükön és nyugalom lesz a városban.² A polgármester mellett Doktor Sándor, a pécsi Nemzeti Tanács elnöke is jelen volt a megszállók fogadásánál, amit a téma irodalma rendszerint nem emel ki, de Visy érdekesnek tartotta hangsúlyozni.¹³ A köszöntő után a szerbek átadták I. Péter szerb király és Sándor trónörökös üdvözetét, majd a Mezőszél utcai laktanyában lettek elszállásolva.¹⁴ A megszállás kezdetén a helyiek és a szerbek közötti viszony, mondhatni a körülményekhez képest barátságos volt. Ezt Visy László is megállapította: „A Pécset megszállt szerb tiszték, tegnap a megyés püspöknél tisztelegtek. Az eddigi viselkedésük kifogástalan. Barátok, s nem ellenség mintájára viselkednek. A püspök azt kívánta nekik, hogy érezzék jól magukat a városban, s kedves emlékekkel távozzanak. Én azt teszem hozzá „mielőbb”.¹⁵

⁸ ORMOS 2020, 15.

⁹ Linder Béla politikai tevékenységéről részletesen lásd: CSERE 2023.

¹⁰ HORNYÁK 2004, 19. – Azt fontos megjegyezni, hogy a demarkációs vonal kijelölése mellett több más határozatot is hozott a konvenció. Az egyik legfontosabb az volt, hogy a szerb megszállás alá kerülő területeken a közigazgatásnak magyar kézen kell maradnia.

¹¹ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. nov. 14.)

¹² NAGY 2021, 248.

¹³ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. nov. 14.)

¹⁴ Uo.

¹⁵ I. m. (1918. nov. 16.)

Reakció a szerb annexiós törekvésekre

Ez a kezdeti jó viszony hamar megromlott. Az újvidéki Szerb Nemzeti Tanács kezdeményezésére összeült Nagy Nemzetgyűlés 1918. november 25-én kimondta a Bánát, a Bácska és Baranya csatlakozását a Szerb Királysághoz,¹⁶ melyen egyébként Baranya vármegyét senki nem képviselte. A megnevezett területek koordinálására létrehozták a Narodna Uprava¹⁷ nevű szervezetet. 1918. december 1-jén hivatalosan is megalakult a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, mely annektálta a demarkációs vonaltól délre eső területeket.¹⁸

A hírek megdöbbenést váltottak ki a pécsi lakosságból. A város polgári elitje 1918. december 2-án gyűlést tartott a Nemzeti Casinóban – ahol Visy László is jelen volt – és egy tiltakozó kiáltványt fogadtak el Pécs és Baranya elcsatolása ellen.¹⁹ Érveiket történeti és etnikai elvekkel támasztották alá. Visy szomorúan summázta a kialakult helyzetet: „Hát idáig jutottunk. Egy szín magyar,²⁰ 1000 év óta a magyar állam kötelékébe tartozó város lakosságának attól kell tartania, hogy akarata ellen idegen állam járma alá kerül. A Wilson elvek aligha mentenek meg bennünket.”²¹

A Casinóban elfogadott kiáltványt a szerb városparancsnokság a közrend megzavarására alkalmas tényezőként értékelte. Erre hivatkozva túszoikat jelölt ki a város lakosságának köréből²² a rend fenntartása, valamint a helyi lakosság kontroll alatt tartása érdekében, hiszen minden rendbontásért és lázadásért őket kívánta felelősségre vonni a következőkben.²³

Az impériumváltás és a „nagy sztrájk”

A belgrádi katonai konvenció pontjainak megszegésével 1919 elején a megszállók fokozatosan átvették az ellenőrzést Pécs és Baranya közigazgatása felett. A helyi tisztviselők eltávolításával és szerb hivatalnokokkal történő leváltásukkal megtörtént az impériumváltás. Ezt 1919. január 27-én Vladislav Pandurović főispánná történő beiktatása koronázta meg.²⁴ A megszállt területet teljesen elvágták Magyarországtól, ami a háború okozta nehéz helyzet mellett, tovább rontotta a gazdasági viszonyokat. Az impériumváltás február elejére gyakorlatilag végbement, Visy László szerint ekkorra „a szerb vármegye a vármegyeházán berendezkedett (...) a vármegyeházára nem jár fel senki, csak a szerbek.”²⁵

Ilyen körülmények és közhangulat között érte el Pécs városát egy 1919. február 21-én Temesvárról²⁶ indult sztrájkhullám február 22-én.²⁷ Pécssett minden éttermes, kávézós, kereskedő és munkás kitartóan, több mint két héten keresztül beszüntette a munkavégzését a megszállás, valamint a kialakult gazdasági helyzet miatt.

¹⁶ SZÜTS 1991, 19–20.

¹⁷ Narodna Uprava (szerb kifejezés) – Nemzeti Igazgatóság.

¹⁸ SZÜTS 1991, 20.

¹⁹ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. dec. 2.)

²⁰ KAPOSZI 2022, 196. – Az 1910-es népszámlálás szerint, Pécs lakosságának 84%-a volt magyar, 13%-a német, valamint a lakosság maradéka a szlovák, román, ruszin, horvát és szerb etnikumok közül került ki.

²¹ Uo.

²² Túsznak lett kinevezve többek között: Nendtvich Andor polgármester, dr. Hajdu Gyula szocialista politikus és dr. Tichy Ferenc városi tanácsnok.

²³ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. dec. 5.)

²⁴ SZÜTS 1991, 24.

²⁵ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. febr. 4.)

²⁶ Temesvár (Temes vármegye) – ma Timișoara, Románia.

²⁷ NAGY 2021, 250.

Visy László leírásai alapján az élet teljesen megbénult az összehangolt sztrájk hatására. A sztrájk kezdetén Visy az alábbi sorokat jegyezte fel naplójába: „*Ma arra ébredtünk, hogy az általános sterik [sic!] kitört. A szó szoros értelmében megállt minden. Egy bányász sem szállt le a bányába. A pécsi összes munkások, úgy az iparosok, mint a gyári munkások továbbá a kereskedők stb. beszüntették a munkát. Megállt a vasút, nem működik a posta, sem a távírda, sem a telefon. A vendéglők, kávéházak bezártak.*”²⁸

A sztrájk kitörésekor egy munkásküldöttség kereste fel a szerb városparancsnokságot, hogy tárgyalhassanak velük követeléseikről, – mint például a demarkációs vonal megnyitásáról – de a küldöttséget letartóztatták, valamint újabb túszoikat jelölték ki a helyi lakosság köréből. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a túsznak kiválasztott személyek elszállításra is a városból. A sztrájknak végül a dr. Hajdu Gyula és Makay István által vezetett belgrádi tárgyalások vetettek véget annak ellenére, hogy a megszállók minden erejükkel megpróbálták azt letörni. Ez a helyzet azt is megmutatta, hogy mekkora ereje van a szakszervezeteknek, amin Visy is csodálkozott: „*(...) a munkásszervezetek óriási hatalmára mutat, hogy egy győztes nemzet, minő ma szerb, kénytelen a legyőzött ország setidlista [sic!] szervezetével tárgyalásokba bocsátkozni (...)*”²⁹

További konfliktusforrások: szocializációs és mentalitásbeli különbségek

Ahogy az előbbieken is láttuk, a lakosság és a megszállók közötti konfliktusok hátterében elsődlegesen a szerbek politikai céljaik megvalósítása érdekében végrehajtott lépések álltak. A békés egymás mellett élés lehetősége hamar szertefoszlott a területet megszálló szerb katonák szocializációs és mentalitásbeli különbségeinek felszínre kerülésével. A helyiektől eltérő viselkedésmódjuk és szokásaik további konfliktusoknak adtak teret, mely a Visy-naplóban nagyon jól kirajzolódik. A „balkáni hangulat” vagy a „balkáni mentalitás” Visy szóhasználatában az erőszak, a brutalitás szinonimájaként értelmezhető.

A szerb katonák kihágásainak és randalírozásainak következményeként a közbiztonság leromlott. Az erőszakos cselekmények növekvő gyakoriságában is a „balkáni hangulat” megjelenését látta Visy László: „*A közbiztonsági viszonyok, úgy a városban, valamint a vidéken „Balkániak”. Pár nap előtt az áta³⁰ állomáselőljárót rabolták ki ismeretlen fegyveresek, ma reggelre virradóra pedig Málomban³¹ történt nagyobb szabású rablás. A szegény gazdák elverése és megszurkálása nem maradt el.*”³²

Hasonló reakciót váltott ki a szerb szokások és ünnepek beszívargása is a pécsi hétköznapiakba. Visy szerint a szerbek ünneplési szokásainak is szerves részét képezi az erőszak, hiszen minden alkalommal lövésektől volt hangos a város. Ez az ortodox karácsonyra, vagy akár a király születésnapjára is igaz volt. „*(...) Kidoboltatták, hogy a szerbek karácsonykor örömük jeléül lövöldözni szoktak, épp ezért*

---

²⁸ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. febr. 22.)

²⁹ I. m. (1919. febr. 23.)

³⁰ Áta (Baranya vármegye) falu, Pécestől 22 km-re, délre.

³¹ Málom – Pécs egyik déli városrésze. Az 1950-es évekig önálló település.

³² MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. júl. 16.)

a lakosság ne ijedjen meg, maradjon nyugodtban. Ma este lövés, lövést követett. Még ágyúdörej is bele-bele szólt a csendes éjszakába.” – írta Visy a naplójában.³³

Visy László a megszállás alatt megtapasztalhatta a szerbek egy további erőszakos megnyilvánulását is, hiszen 1920. augusztus 20. és szeptember 14. között többed-magával a nyugat-szerbiai Valjevóba internálták, mivel részt vett egy, a megszállás jogtalansága³⁴ ellen felszólaló memorandum elkészítésében. A letartóztatás és az internálás következtében egy jelentősebb hiátus is érzékelhető így a napló folytonosságában 1920. július 12. és október 4. között.³⁵

A megszállók és a helyi szocialisták együttműködése

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés meghatározta az új magyar–jugoszláv határvonalat, ami jóval délebbre esett, mint a korábban kijelölt demarkációs vonal. A szerb hadsereg azonban nem sietett visszavonni csapatait az új határra, aminek legfőbb oka a pécsi szénmedence, illetve a baranyai ipar feletti ellenőrzés megtartása volt.³⁶ Továbbra sem voltak ritkák a megszállók túlkapasai, sőt rekvirálásai.³⁷

A terület feletti ellenőrzés fenntartása érdekében a szerbek hajlandók voltak együttműködni a helyi szocialistákkal³⁸ is a polgári–konzervatív körök legnagyobb megdöbbenésére.³⁹ A megszállók engedélyezték a szocialista szervezetek működését, valamint tömegrendezvényeik szabad lebonyolítását a pécsi közterületeken, melyeket többen provokációnak értékelték. „(...) A szerb parancsnokság mindent megenged nekik. [olvashatatlan szó – V. Zs.] látja azt, mint gyalázzák a magyar hazát, mint szidják Horthyt, mint piszkolják a kormányt. Aztán örülnek annak, mint szítanak gyűlöletet a munkaadók ellen. Délután 2 órakkor a Majláth téren [mai Kosuth tér – V. Zs.] s az azt környékező utcákban gyülekeztek, s több rendbeli zenekar indulói mellett felvonultak a Tettyére. (...) a felvonulók száma 8000–8300 at tett ki. (...)” – számolt be Visy egy rendezvényükről naplójában.⁴⁰

Az 1920. augusztus 29–30-án tartott választások után szocialista többségű törvényhatósági bizottság alakult, Doktor Sándor elnökletével.⁴¹ Ebből az együttműködésből azonban nem csak a szerbek profitáltak. Amíg a megszálló csapatok itt voltak, Horthy sem tudott bevonulni Baranyába, így addig – elsősorban a Tanácsköztársaság bukása után ide menekült – baloldali politikai elit is biztonságban volt. Az új szocialista törvényhatósági bizottság 1920. szeptember 22-én polgármesterré választotta Linder Bélát.⁴² Ezt Nendtvich Andor nem ismerte el, ennek követke-

³³ I. m. (1919. jan. 6.)

³⁴ A trianoni békeszerződés Baranya majdnem teljes területét Magyarországnak ítélte, így annak ratifikálása után a megszállás már teljes egészében jogtalannak számított.

³⁵ Visy Lászlónak és társainak (Fischer Béla, Fischer Ferenc, Hamerli József) internálásáról, valamint a megszállás alatti Valjevóba történő internálásokról részletesen lásd: *VŐRÖS* 2023.

³⁶ *NAGY* 2021, 251.

³⁷ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. febr. 13.) – Egy példa a szerb rekvirálásokra Visy László naplójából: „A városháza előtt nagy bútorszállítókoscsi áll. A főispáni helyiség bútorait szállítják. A polgármester mindent megtett, hogy meggyőzze őket, miszerint ezek a bútorok nem képeznek állami tulajdont. Ezek városi dolgok. A város rendelte meg őket s ő is fizette ki. Nem használt semmit. Parancs jött Belgrádból. El kell vinni, mert egy államtitkárnak nincs bútor.”

³⁸ A pécsi baloldali politikai élet szereplői nem csak a helyiek köréből kerültek ki. Jelentős emigráció volt megfigyelhető a megszállt területekre a Tanácsköztársaság bukása után, – leginkább az azt felváltó rendszer megtorlásai elől – köztük a nagypolitika szereplőivel is, mint például Linder Béla, a Károlyi-kormány hadügyminisztere.

³⁹ *NAGY* 2021, 251.

⁴⁰ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. máj. 1.)

⁴¹ *NAGY* 2021, 252.

ményeként szeptember 23-án letartóztatták, és (immár másodszor) a demarkációs vonal túloldalára toloncolták.⁴³

A Baranya–Bajai Szerb–Magyar Köztársaság kikiáltása

A trianoni békeszerződés aláírása után, szinte folyton napirenden volt a szerb csapatok kivonása Baranya területéről. Az antant hatalmak 1921 nyarára jutottak el odáig, hogy ennek elérése érdekében diplomáciai lépéseket is tegyenek.⁴⁴ Baranya szerbek általi kiürítésének előkészítése és lebonyolítása miatt létrehoztak egy szövetséges bizottságot, aminek a vezetésével Francis William Gosset brit ezredet bízták meg. Ez lett a Baranya-misszió.⁴⁵ A nagyhatalmak képviselői 1921. augusztus 9-én döntöttek a kiürítésről⁴⁶ és ennek ellenőrzése érdekében már másnap Pécsre érkezett Gosset ezredes is.⁴⁷ Visy László naplójegyzéseiből látszik, hogy az antant misszió Pécsre érkezése után, már másnapra munkabeszüntetést rendelt el a szerb parancsnoksággal szorosan együttműködő szocialista városvezetés.⁴⁸

Ebben a helyzetben, kétségbeesve – és már más lehetőséget nem látva – a szerb parancsnokság és a városvezetés 1921. augusztus 14-én kikiáltotta a Baranya–Bajai Szerb–Magyar Köztársaságot, annak érdekében, hogy Baranya továbbra is délszláv fennhatóság alatt maradjon.⁴⁹ Ez az új „állam” rögtön a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság védnöksége alá helyezte magát.⁵⁰ A köztársaság elnöke Petar Dobrović lett.⁵¹ A Széchenyi téren a tömegben többen Horthy-ellenes szövegeket kezdtek skandálni, ami Visy számára is sértő volt. Ahogyan ő fogalmazott: „(...) *legenyhébb kívánságuk az volt, hogy le a Horthy váró gazemberekkel. Kötél Visy Laci nyakára (...).*”⁵² Az új vezetés fegyverkezési szándéka és a Horthy ellen irányuló védekezés terve miatt, Gosset ezredes augusztus 18-án a Szövetségek Köztársasági Bizottságának azt javasolta, hogy a szerb kiürítés határidejét halasszák el 48 órával, illetve figyelmeztető jegyzéket küldött Belgrádba a békeszerződés feltételeinek mihamarabbi teljesítésére.

⁴² Uo.

⁴³ SZÜTS 1991, 90.

⁴⁴ HORNYÁK 2006, 29.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo. – A budapesti tábornoki főbiztosi megbeszélés döntése alapján, a kivonulásnak 1921. augusztus 18. és 22. között végbe kell mennie. A misszió három lépésben tervezte meg ennek megvalósítását. 1. lépés: Barcs, Szigetvár, Bátaszék; 2. lépés: Pécsvárad, Pécs, Szentlőrinc, Sellye; 3. lépés: Mohács, Villány, Siklós, Harkány.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 11.) – „Mind azon remények, amelyeket a munkás vezérek, s az ide menekült emigránsok száza, de lehet mondani ezrei az öt [nem érthető miért öt évet írt, a megszállás három évig tartott – V. Zs.] évi megszálláshoz fűztek, összeomlottak. Hogy a munkásokat továbbra is hatalmunkban tartsák, új trükköket gondoltak ki. Augusztus 11-én déli 12 órától este 7-ig általános munkaszünetet rendeltek el. A kereskedők nem akarták üzleteiket bezárni. (...) a kereskedőket boltjaikból kituszakolták [sic!], s lehúzták a rollókat. Közben a kirakatablakokat betörték, s aki ellenállt eldönggették. (...) Mind ehhez a szocialista városvezetés a szó szoros értelmében asszisztált. (...) A Nemzeti Casinó ablakait bevették, majd berontottak az épületbe, bevették a folyosó ablakokat, az udvar felőli szélfogó ajtót kidöntötték. (...) többeket bántalmaztak is. (...)”

⁴⁹ NAGY 2021, 254.; SZÜTS 1991, 198–199.

⁵⁰ ROMSICS 2020, 193.; Petar Dobrović (magyarul: Dobrovits Péter) pécsi szerb festőművész.

⁵¹ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 14.) – „(...) ismét népgyűlést tartottak. Ez alkalommal Dobrovits Péter festő, Dobrovitsnének, ismert pécsi bábaasszonynak a fia vitte a szót. Ennek indítványára kimondták, hogy megalakítják a Baranya–Bajai Szerb–Magyar Köztársaságot. Ezt a szerb állam fennhatósága alá helyezik, fegyverkeznek, s fegyveresen ellenállnak. Beigérték, hogy a munkásság kész életét is áldozni, s ha másként nem szabadulhat a Horthy hóhérok betörésétől, elpusztítja a bányákat, felgyújtja a gyárakat. Szóval romba dönti Pécs városát. Ezt a határozatot is közölte Raiccsal [sic!].”

A megszállás vége és a köztársaság összeomlása

A belgrádi szerb vezetés a helyzetet mérlegelve belátta, hogy már tényleg nincs mit tenni, ki kell üríteniük Baranya területét. Értesítették Petar Dobrovićot és Linder Bélát, hogy nem tudnak biztosítani fegyveres támogatást, és fel fogják adni Baranyát. Ekkor ők már tudták, hogy ezzel nem csak a köztársaságnak, de a szerb megszállásnak is vége szakad Baranyában. A hivatalos táviratot augusztus 18-án este fél 11-kor hirdette ki Raić kormánybiztos a szerb kivonulás 48 órás elhalasztásáról és a magyar csapatok augusztus 22-ére ütemezett bevonulásáról.⁵³ Augusztus 20-án Raić szerb kormánybiztos-főispán átadta a közigazgatást a vármegyének, amit Fischer Béla vett át, és a magyar csendőrség is megérkezett a városba.⁵⁴ Augusztus 21-től kezdve tömegével indultak kocsikkal útnak azok, akik részt vállaltak benne, vagy csak támogatták a szerb megszállást. Augusztus 22-én az egész város kiment az utcákra megnézni a magyar csapatok bevonulását. A feldíszített városba bádogi Soós altábornagy vezetésével érkeztek meg Horthy csapatai, akikkel Nendtvich Andor polgármester is visszaérkezett.⁵⁵ Ezt Visy László a családjával a Takarékpénztár erkélyéről⁵⁶ nézte. Visy szavaival élve a bevonulás „örökké felejthetetlen kép. Leírhatatlan lelkesedés. A beözönlött falusi nép és a városi lakosság száma 50-60 ezer között lehetett. Mind lelkes és egytől egyig magyar.”⁵⁷

Összegzés

Tanulmányomban a szerb megszállás nagyobb fordulópontjait, epizódjait próbáltam bemutatni Visy László szemszögéből. Naplóján keresztül jól rekonstruálhatók azok a hangulatok, helyzetek, melyek az 1918 és 1921 közötti időszakban jellemezték őt, valamint a baranyai viszonyokat. A forrás információgazdagságának és részletességének köszönhetően, tapasztalat- és mentalitástörténeti aspektusok megismerhetőségét is lehetővé teszi. Itt elsősorban a megszállók és a helyi lakosság közötti konfliktusforrások vizsgálatára gondolhatunk. A „balkáni” jelző jelentéstartalmán keresztül – ami az erőszak szinonimájaként értelmeződik a naplóban – a forrás megmutatja Visy László személyiségének, hozzáállásának egy részletét is.

Összességében a vizsgált napló Pécs város történetének egy különleges forrása, mely nem csak a szerb megszállás, hanem az egész első világháború helyi eseményeit is megörökítette. Jelen tanulmány a napló utolsó, hatodik kötetének néhány szempontját és pillanatát dolgozta fel és próbálta Visy szemszögéből, tapasztalatai, élményei szempontjából bemutatni a megjelölt időszakot. A szerb megszállás folyamatának epizodikus ábrázolása ellenére is igyekeztem a lehető legátfogóbb képet alkotni a helyi viszonyok mellett a naplóíróról is.

⁵² Uo.

⁵³ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 19.) – „A fordulat 18-án este ½ 11 órakor állt be. Akkor jött meg a távirati parancs, hogy a kiürítés 48 órai haladékkal eltolódott ugyan, de végre hajtanó. Eszerint Pécsre 22-én hétfőn vonulnak be a mi katonáink. Raics [sic!] a kávéházban ezt maga közölte az emigránsokkal [mármint az ide menekült szocialistákkal – V. Zs.], azzal, hogy meneküljön, aki merre tud. 19-én hajnalban már a szerbeknek és az emigránsoknak szájai utaztak el vonattal. (...) Szöktek a vezérek. Linder és neje, Dr. Schwarz Gábor és neje, Dr. Doktor Sándor, s még nagyon sokan jónak látták, be nem várni a Horthy katonák bevonulását. (...)”

⁵⁴ NAGY 2021, 254.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Mai vármegyeháza a Széchenyi téren.

⁵⁷ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 22.)

Felhasznált források

MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k.: Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára, XIV. 60. Személyek: *Visy László Pécs szabad királyi város főispánja naplói 1914–1921.* 3. doboz, VI. kötet.

Bibliográfia

BODOR M. 2020: A szerb cenzúra története és működése a megszállt Baranya vármegye területén (1918–1921). In: Bósz A. (szerk.): *A Nagy Háború és a Dél-Dunántúl.* Pécs, 2020, 31–40.

CSIBI N. 2018: A Pécs-székesegyházi és a Pécs-belvárosi plébániák a szerb megszállás időszakában (1918–1921). In: Bene K. – Huszár M. – Kolontári A. (szerk.): *A pécsi ruszisztika szolgálatában. Bebesi György 60 éves.* Pécs, 2018, 83–93.

CSERE P. 2023: Linder Béla élete, kora és tevékenysége. Bepillantás egy készülő életrajzi kötetbe. In: *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 56 (2023)* 151–159. <https://doi.org/10.62148/JPME.2023.08>

HORNYÁK Á. 2004: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927.* Újvidék/Novi Sad, 2004.

HORNYÁK Á. 2006: *Pécs szerb megszállása egy szerb újságíró szemével.* Pécs, 2006.

HORNYÁK Á. 2020: A magyar–jugoszláv határ megvonása. *Pontes 3 (2020)* 153–170. <https://doi.org/10.15170/PONTES.2020.03.01.06>

KAPOSI Z. 2011: Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–1921). *Pécsi Szemle 14/2 (2011)* 66–77.

KAPOSI Z. 2022: Népeség és társadalom Pécssett (1867–1914) In: Kaposi Z. – Vonyó J. (szerk.): *Pécs története VI. Iparosodás–polgárosodás. Pécs a dualizmus korában (1867–1918).* Pécs, 2022.

NAGY I. G. 2021: *Pécs polgármesterei 1875–1940.* Pécs, 2021.

ORMOS M. 2020: *Padovától Trianonig.* Budapest, 2020.

PRITZ P. 2018: *Napló és történelem.* Budapest, 2018.

ROMSICS I. 2020: *Nemzet, nemzetiség és állam.* Budapest, 2020.

SZŰTS E. 1991: *Az elmerült sziget.* Pécs, 1991.

VÖRÖS ZS. 2023: Baranyából Valjevóba internált személyek a szerb megszállás időszakában (1918–1921). In: Balatonyi J. – Balikó F. – Barabás G. – Böhm G. – Kovács V. – Pohárnok M. (szerk.): *Mesterek és Tanítványok 3.* Pécs, 2023, 176–185.

A mázolt selyem - alapanyag történeti és technológiai áttekintése

BAJKÓ BENCE

*Ifjú Kézműves Remek díjas selyemfestő, közgazdász
6527 Nagybaracska Fülemléle utca 7/A.
e-mail: bajkobence2001@gmail.com*

Rezümé: Köztudott, hogy magyar népviseletek közül az egyik legdrágább és legdíszesebb a sárközi népviselet. Száz évvel ezelőtt Sárköz (Tolna vm., Baranya vm.) még virágzó, paraszti tradíciót őrző tájegység volt, hagyományos öltözetdarabjaikat készítették, viselték. A női ruházat egyik legszebb alapanyaga a mázolt selyem volt, mely a brokát selyemre sablonokkal festett színes virágos selymet jelenti. Feltörik a kérdés, mellyel korábban eddig senki nem foglalkozott, hogy miért kezdtek el sablonokkal virágokat festeni az önmagában is szép selyemanyagokra? A válasz nem egyszerű. Kutatásaim szerint feltehetően azért, mert a kevésbé módos parasztok utánózni próbálták a nagyon drága, Franciaországból származó borotvált selyem anyagokat. Tanulmányomban igyekszem rámutatni, hogy a mázolt selyem a szerb népviseletben jelent meg először, megkísérlem nyomon követni, hogy onnan miként került Magyarországra (Bácska, Sárköz és Kalocsa vidékre), ahol a díszes ünnepi viseletek szerves részévé vált. Tanulmányomban bemutatom, miként készül ez a nemes alapanyag, illetve miként vált részévé az ünnepi női sárközi viseletnek.

Kulcsszavak: népviselet, Sárköz, mázolt virágú selyem, borotvált selyem

Painted floral silk - a historical and technological overview of the material

Summary: It is well known that one of the most valuable and most ornate of all Hungarian folk costumes is the folk costume of Sárköz. 100 years ago, Sárköz (Tolna, Baranya) region flourished, these costumes were worn. One of the most beautiful materials is painted floral silk, which is a colourful floral silk painted on brocade silk with stencils. This raises a question that no one has answered before. Why did people start using stencils to paint flowers on silk? The answer is not simple, the less well-off peasants tried to imitate the very expensive shaved silk fabrics from France. Why did painted floral silk first appear in Serbian folk costumes, and how did it find its way to Hungary, to the regions of Bácska, Sárköz and Kalocsa, where it became part of folk costumes? In my study I will present the history of this noble material and the method of its production.

Keywords: folk costume, Sárköz, painted floral silk, shaved silk

Bevezetés

Jelen tanulmány a mázolt virágú selyem-alapanyag történetét és e technológia sajátosságát hivatott bemutatni. Ezen nemes alapanyag kutatását 2021 őszén kezdem, amikor hűgomnak szerettem volna egy eredeti darabot vásárolni születésnapjára, de sajnos erre nem volt lehetőségem. A megfelelő eredeti darab megvásárlása során több nehézséggel szembesültem. A legelső e ruhadarabok ritkasága, mára ugyanis a legtöbb darab múzeumok, néptáncos családok és gyűjtők birtokában van, így megvásárlásuk meglehetősen bonyolult. Mivel ezeket a ruhákat nem tisztították, csaknem százéves korukból kifolyólag a többségük az évek során elpiszkolódott, emellett – rossz tárolásukból kifolyólag – sokszor rozsdafoltok is találhatóak rajtuk. A mázolt selyem alapanyagra a legnagyobb veszélyt a víz és a pára jelenti, ugyanis az ezek színezésére alkalmazott festékanyag nem vízálló, nedvesség hatására a minták megfakulnak és elmaszatolódnak olyannyira, hogy nem lehet jól kivenni a rajzolatukat. Ezen jelenség a kutatást is megnehezíti. Végezetül a régi ruhadarabok mérete is gondot okozhat, ugyanis a 21. században az emberek átlagmagassága jóval meghaladja azokét, akik a 20. században éltek, emiatt a ruhadarabok ugyan kiállíthatók, mai használatra viszont ritkán megfelelőek. Egyértelművé vált számomra, mint sok más hasonló helyzetben lévő hagyományőrző számára, hogy nagyon nehéz színpadi használatra mázolt selyem öltözetet beszerezni, éppen ezért szükség lenne újak, lehetőleg a régiek pompájához felérő darabok készítésére.

A felsorolt nehézségeket látva kutatni kezdtem azt, hogy saját kezűleg miként tudnám elkészíteni ezen alapanyagot. Szembesültem azzal, hogy a régiek pompáját hűen tükröző festett selymet több mint ötven éve nem készített senki, valamint sajnálatos módon tudományos vizsgálat sem folyt még a témában (sem a készítési eljárásról, sem az anyag történetéről). Ezzel párhuzamosan megtapasztaltam, hogy ezen alapanyagra rendkívül nagy szükség lenne a hagyományőrzéshez, annak hiteles színpadi bemutatásához. Több hónapos keresgélést követően megtaláltam a megfelelő festékanyagot, amellyel anélkül lehet a selyem alapanyagra mintát festeni, hogy az megfolyna az anyagon. A festékanyag kiválasztásánál fontos szempont volt a korábbi tapasztalatok alapján a hibák kiszűrése, vagyis a vízállóság elérése, és az is, hogy idővel a festék ne peregjen le a selyem felületéről, azaz ne törjön ki az anyagból. A megfelelő festékekkel azonban a régi, Lyonból származó selyemanyagokat nem tudtam megfelelően megfesteni, így új alapanyag is szükségeltett. A megfelelő selyemszövetre interneten keresztül találtam rá Franciaországban, egy párizsi textilkereskedésből szereztem be. Ezt követően megkezdődhetett a régi minták felkutatása és az eredeti darabokról a minták lemásolása új sablonokra. E munkálatokat rendkívül megnehezítette az eredeti ruhadarabok ritkasága és állapota. Az első saját festésű selyemanyagok 2022. elején készültek el, majd ezt követően, a nagy érdeklődésre való tekintettel, vállalkozást alapítottam. Napjainkra több száz méter selymet festettem már meg az ország számos táncegyüttesének. A festési munkálatokkal párhuzamosan elmélyültem az alapanyagok történetében és a minták felkutatásában. Jelen tanulmányban több száz általam felkutatott és mintájuk szerint kielemezett eredeti mázolt selyemruhából levont következtetést mutatok be. Eredményeimhez közel húsz sárközi, bácskai, kalocsai és szerbiai adatközlővel jelen témáról folytatott hosszú beszélgetést használtam fel. Nem vagyok néprajzkutató, de igyekeztem tudományos igényességű interjúkat készíteni, és így – mivel kutatásaim alapján ezt a témát korábban senki sem vizsgálta még – számos értékes tudományos megállapítással tudom segíteni a jövőbeni kutatásokat.

Az alapanyag elődje – a selyem története

A selyem ruhaanyag európai gyártása a 17. századi Franciaországban esett át a legnagyobb fejlődésen.¹ XIV. Lajos, a köztudatban Napkirály néven ismert uralkodó nagy hatást gyakorolt a versailles-i udvar divatjára, így az egész franciaországi textiliparra.² Az évszázadok során, a technológia, így az alapanyagok összetétele, minősége és mintázata folyamatosan módosult. A 18. században már megjelentek a virág motívumok a szövésmintákban is. Vadászi Erzsébet tanulmányában „nagyvirágos stílus” szóval illette azon alapanyagokat, melyek szövésmintázatát a kortárs selyemfestők inspirálták.³ Valószínűsíthetően az előbb említett motívumok a brokát selyem elődjei, ahol a vastag selyem anyagba az alapanyag színével azonos vagy eltérő színnel selyemszállal szőtték egyszínű virág motívumokat. Magyarországon is készítettek selyemből ruha-alapanyagot, melyekről több tanulmány született.⁴ Jelen kutatás szempontjából a magyar eredetű selyem problémája nem fontos, ugyanis a sárközi népviseletben használatos selymeket Franciaországban készítették. A mai napig fennmaradt legrégebbi, a jelen kutatás szempontjából releváns selyemből varrt viseletdarabok alapanyaga feltehetően a 19-20. század fordulójáról, Franciaországból származik.

A mázolt selyem elődei - a bársonyvirágú selymek és a borotvált selymek is a 19-20. század fordulójáról, a franciaországi Lyonból valók.⁵ Az alapanyagok számos színárnyalatban és mintázatban jelentek meg az évek előrehaladtával. Mint sok más alapanyagnál, így jelen esetben is kijelenthető, hogy a textilipar fejlődésének köszönhetően az alapanyagok is egyre díszesebbek lettek. A legrégebbi a bársonyvirágú selyem, ez egy egyszínű selyem anyag, melyet bársony szálakkal hímeztek gépi technológia segítségével, majd a színesen hímezett bársonyvirágok szálait visszavágták az alapanyag felszínétől pár milliméterre. A bársonyvirágú selyemnek két fajtája létezik, az időben korábbi feltehetően az úgynevezett „magába mintás”⁶ bársonyvirágú selyem, melynek esetében az alapanyag színe és a szőtt bársonyvirág színe megegyező. A korban későbbi a színes bársonyvirágú selyem, mely elődjétől eltérően színes virágokkal került megszövésre, ezáltal díszesebb volt elődjénél. Érdekeség, hogy az alapanyag sötét színű alappal fordult elő, ellentétben a későbbi selyem típusokkal. Ennek fő oka az lehet, hogy ezeket a viseleteteket nem tisztították, és a világos színek könnyen szennyeződtek.

1. Kép:
Magába mintás bársonyvirágú selyem.
Forrás: Saját gyűjtemény

¹ VADÁSZI 1985, 36.

² KONYA 2023: Selyemszövés - a mesterség, amely összeköti Európát és Kínát

³ VADÁSZI 1985, 36.

⁴ TAKÁTS 1998, 163–192.

⁵ Adatközlő: Pál Erzsébet, Decs (Tolna vm.), szül. 1938.

⁶ Uő.

2. Kép:
Cifra bársonyvirágú anyag. Forrás: Saját gyűjtemény

Az 1910-es években a textilipar fejlődésével elérhetővé vált az a technológia, melynek segítségével teljesen az alapselyemig vissza tudták vágni a szövött virágokat, valamint a színes virágok alapanyaga is lecserélődött selyem szálra, ezt nevezték borotvált selyemnek⁷ vagy „beretvált selyemnek.”⁸ Előbb az úgynevezett „vastag borotvált selyem”⁹ jelent meg, melynek alapanyaga ugyanaz a vastag selyemszövet volt, mint a bársonyvirágú selyemnek.

Az idő előrehaladtával az egyszínű alapanyag színes virágokkal való meghímzését követően újabb, az alapanyag színével megegyező színű hímzés került a selyemre, ezt vékony borotvált selyemnek nevezték, ugyanis az alap selyemszövet sűrűsége, ezáltal vastagsága jelentősen csökkent. Feltehetőleg ezen alapanyag az 1910-es évek közepén jelent meg. A bársonyvirágú selyem és a vastag borotvált selyem, az alapanyag vastagsága miatt időtálló anyag, azonban a vékony borotvált selyem egy idő elteltével töredezni kezdett, és rendkívül sérülékenyvé vált.

3. Kép:
Borotvált selyem anyag (vékony). Forrás: Saját gyűjtemény

⁷ Uő.

⁸ Adatközlő: Rimóczi Katalin, Nagybaracska (Bács-Kiskun vm.), szül. 1954.

⁹ Adatközlő: Pál Erzsébet, Decs, szül. 1938.

Később, az 1920-as évek közepén megjelentek a ma használatos „lyoni selyem” „vastag selyem” „sodrott selyem” szoknyák, melyek anyagsűrűségükből és a viszkóz alapanyag tartósságából kifolyólag ma is jelentős számban számos tájegység megőrződött népviseleteiben. A bemutatott alapanyagok az európai kereskedelem által juthattak el Franciaországból Európa sok más országába. Magyarországra leginkább zsidó kereskedők hozták be, és a bajai piacon méterben vásárolták a módos parasztszaládok.¹⁰ A franciaországi származásra bizonyítékkul szolgálhat Tóth Zsuzsanna tanulmánya, aki szintén említi a Déri Múzeum néprajzi gyűjteményében lévő sárközi brokát szoknyáról, hogy az kereskedők révén került a felajánló családboz Frasziaországból.¹¹ Mire az egyébként is drága bársonyvirágú és borotvált selyemanyagokat a kereskedők Magyarországra behozták, az áruk még magasabb lett, így azt valóban csak a tehetősebb parasztszaládok engedhették meg maguknak. Az elmondások alapján egy-egy ilyen öltözet ára egy fejős tehén árával is felért abban az időben.¹²

4. Kép:
Borotvált selyem menyasszonyi ruha.
Forrás: Érsekcsanádi Bazsarózsa Tánc-
együttes gyűjtései

A selyemfestés története

Az előbbieken bemutatott alapanyagokat az Osztrák-Magyar Monarchia, majd a későbbi Jugoszlávia területén élő számos nemzetiség is előszeretettel használta ünnepi öltözeteiben. A Tolna vármegyei Sárközben szoknyát, kötényt, kendőt, mellényt, blúzt varrtak ebből a különleges módszerrel készült mintás textiltől. Kutatásaim alapján a selyemfestés ötlete az egykori Jugoszlávia északi részén vetődött fel, a határhoz közel. A visszaemlékezések szerint az itteni kevésbé módos parasztszaládok nem engedhették meg maguknak a drága bársonyvirágú és bo-

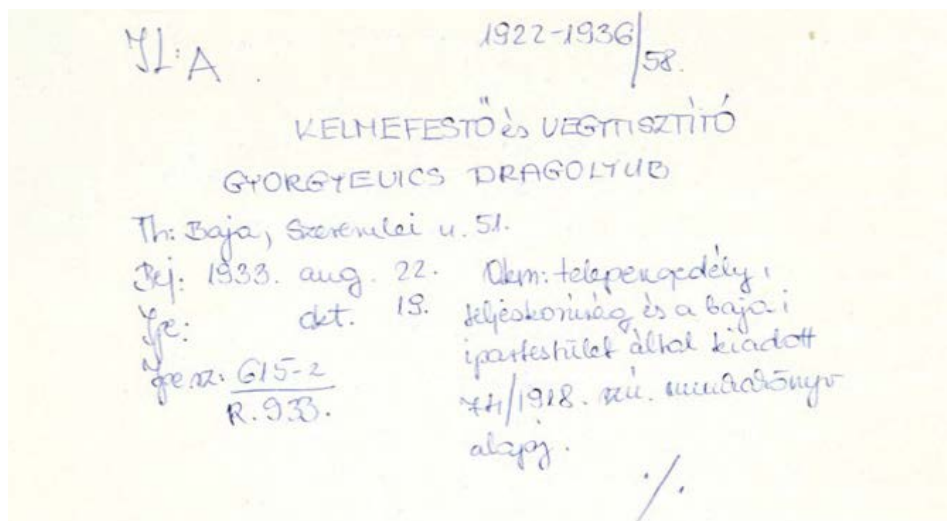
¹⁰ Adatközlő: Pál Erzsébet, Decs, szül. 1938.

¹¹ TÓTH 1988, 227.

¹² Uő.

rotvált selyemanyagokat.¹³ Feltehetően ezen igény kielégítésére gondolták úgy, hogy az egyszerű brokát selyemanyagokra festett virágokkal, a drága lyoni bársonyvirágú és borotvált selyemanyagokhoz hasonló alapanyagokat készíthetnek maguknak. Az a tény, hogy kezdetben magánházaknál kezdték el virágosra festeni az egyszínű selymeket, vagy egy ügyes mester kezdeményezte és látta el a családokat ezzel az anyaggal, egyelőre nem tisztázódott számomra kutatásaim során.

Magyarországon a selyemfestés mestersége az úgynevezett „festőkocsival”¹⁴ vált ismertté, feltehetően az 1920-as évek közepén. A hercegszántói határnál festőkocsijával átkelve a szerb nemzetiségű Gyorgyevics Dragolyub Bajára (Bács-Kiskun vm.) érkezett, hogy aztán itt megfesse a parasztok által hozott egyszerű brokát-selymeket. A külhonból érkező mester nagy népszerűségnek örvendett akkoriban, ugyanis Sárköz és Bácska legszebb selyemalapanyagait ő készítette. A sikereinek köszönhetően 1933-ban úgy döntött, hogy Bajára költözik, majd az erre vonatkozó írott források szerint ott egy festőműhelyt létesített.¹⁵ Bácskából és Sárközből ide jártak festetni az egyszerű selymeket, hogy olyan díszesek legyenek, mint a borotvált selyem. 1936-ban Gyorgyevics Dragolyub a belügyminiszter úr engedélyével családi nevét Gyöngyösire változtatta. Az adatközlőkkel folytatott beszélgetéseim során a bajai selyemfestő mestert mindig „Gyöngyösi bácsi” megnevezéssel illették, így kikövetkeztethető, hogy Gyorgyevics Dragolyub és „Gyöngyösi bácsi” ugyanaz a személy volt. Idővel nem csak a kevésbé tehető parasztcsaládok készítették mázolt selyem öltözetet, hanem a gazdagabb parasztok szekrényeiben is megjelentek a borotvált selyem öltözetek mellett a mázolt selyem öltözetek is. Ez a tény jól nyomon követhető, hiszen a jómódú parasztcsaládok utódainak birtokában lévő viseletgyűjteményben egyaránt megtalálhatóak a mázolt selyemruhák, csakúgy, mint a bársonyvirágú és a borotvált selyem alapanyagúak.

5. Kép:
Gyorgyevics Dragolyub iparosnyilvántartása I.
Forrás: Türr István Múzeum adattár

¹³ Adatközlő: Backi Breg adatközlők, Béreg ma Bački Breg (Szerbia).

¹⁴ Uő.

¹⁵ Türr István Múzeum adattár, Adattári szám: 1599.93 Bajai mesterségek, Baja

Megj.: 1936. ápr. 18. helyét Parti u. 19. sz. alá
helyezték át, 615/5. R. 933.

1936. VII. 4. bejelentette, hogy a u. kir. Belügy-
miniszter úr 16.728/335. III. sz. r. engedélyével
szőlői nevét „GYÖNGYÖSI” névre változtatta át.
615/6 R. 933.

1915. dec. 13. iparát szüntették 1086/R. 915.
útz ipanjog. — deget lett. 1915. dec. 22.

1916. ápr. 1. iparát ismét gyökörölte.
524/5/1946.

iparát 1963. ápr. 15. szüntették 19.080/1967.
decművelés 1970. IX. 19. 224/1970.

6. Kép:

Gyorgyevics Dragolyub iparosnyilvántartása

II. Forrás: Türr István Múzeum adattár

Az 1920-as években és az azt követő évtizedekben Gyöngyösi bácsi a mázolt selyemruhák megfestésekor olaj alapú festéket használt.¹⁶ Ezek előnye, hogy élénk színeket vihetünk fel az alapanyagra, hátrányuk viszont, hogy nedvesség hatására elmaszatólnak. Szintén fontos megemlíteni, hogy e technológiával kizárólag világos (fehér, bézs, sárga) selymeket festettek, mert ez a festék színáteresztő, azaz minél sötétebb az alapanyag színe, annál kevésbé látszik a festék színe az anyag felületén. Az így festett selymeket legkorábban a sárközi menyasszonyi viseletekben láthatjuk, ugyanis erre az időszakra tehető a sárközi menyasszonyi viselet „kivilágosodása.”

¹⁷ Gyöngyösi bácsi iparművészeti tevékenységét 1970-ben fejezte be. ¹⁸

7. Kép:

Olajos alapú mázolt selyem anyag. Forrás: Saját gyűjtemény

¹⁶ Adatközlő: Mikacs Katalin, Szeremle (Bács-Kiskun), szül. 1941.

¹⁷ Adatközlő: Pál Erzsébet, Decs, szül. 1938.

¹⁸ Türr István Múzeum adattár, Adattári szám: 1599.93 Bajai mesterségek, Baja

A II. világháború után Gyöngyösi bácsin kívül a Patyolatban, azaz a ruhatisztítás és vegytisztítás tevékenységi körrel rendelkező üzletben is festettek selymet Baján a Szabadság utcában, majd 1965 körül a Patyolat a Szegedi útra költözött.¹⁹ A festéket keverő idős hölgy (Májkó²⁰) halálát követően nem volt, aki ismerte a festékkeverés mikéntjét, így szitáit gödörbe dobták és elégették.²¹ A Patyolat az 1970-es évek elején fejezte be a selyemfestést. Az ott festett minták nagy mértékben hasonlítottak háború előtti elődjeikre, azonban a festékanyag megváltozott. Az új festék mész alapú volt, ami lehetővé tette a sötétebb színű selymek megfestését is. A virág megfestése előtt az alapanyag azon részét, ahova a virág került, fehér, mész alapú festékkel vonták be, majd ezt követően került rá szitanyomással a virágminta. Ennek a festékanyagnak a hátránya, hogy az idő múlásával elkezdett a mész kitöredezni a selyem felszínéről, valamint színe elhalványodott.

8. Kép:
Mész alapú mázolt selyem anyag. Forrás: Saját gyűjtemény

A szitanyomás - technológia

A szitanyomás már a 18. században ismert eljárás volt, de ekkor még nem terjedt el, csak később a 19. században vált a selymek népszerű díszítési technológiájává.²² Az évtizedek során a szitanyomásnak számos altechnológiája jelent meg.²³ Az 1920-as években, majd a későbbi évtizedekben is ezt az eljárást alkalmazták az alapanyag megfestése során.²⁴ Fontos megjegyezni, hogy jelen tanulmányban nem az általános szitanyomást, hanem a népviseletben alkalmazott selyemfestés során használt eljárást ismertetem. A szitanyomtatás során a festéket közvetlenül a termék felületére préseljük egy szitán keresztül, majd hőkezeléssel rögzíthetjük azt. A szitanyomás során annyi szitát szükséges alkalmazni, ahány színárnyalat található a mintában. A szita egy olyan nedvességálló anyagból készült téglalap alakú keretbe foglalt nyomóminta, melyen a mintában látható egy-egy színárnyalat kerül

---

¹⁹ Adatközlő: Mikacs Katalin, Szeremle, szül. 1941.

²⁰ Szerb szó, jelentése: anya, nagymama, az idős hölgy beceneve volt, feltehetően szerb származású volt

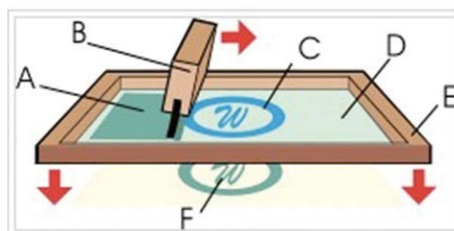
²¹ Uő.

²² PALLÓS 2023: Szitanyomás az ipar- és a képzőművészetben. Textil vagy vászon?

²³ NAGY 2017. 22–48.

²⁴ Egy korábban hordott, aztán szétbontott selyemszoknyát, vagy az új anyagot méterben festették meg.

kivágásra.²⁵ Ez azt a célt szolgálja, hogy amikor az anyagra fektetve megfestjük azt, akkor a festék csak a kivágott terület alatti anyagot fesse be. Az egyes mintákat pontosan illesztve a festési folyamat végén a kívánt mintát láthatjuk az anyagon. Az egyes színek árnyalatait mindig a legvilágosabb árnyalattól kezdjük, ugyanis a világos árnyalat mindig a teljes szín által megfestett anyagterületet borítja be, s az ezt követő színárnyalatok majd ennek felületére kerülnek. A festéket Gyöngyösi bácsi is, és a már említett bajai Patyolatban is ipari festékszóró pisztollyal vitték fel az anyag felületére.²⁶

A szitanyomás eszközei
A festék; B símitókés; C viaszfelület; D selyem;
E keret; F a szitanyomat

9. Kép:
A szitanyomás technológiája. Forrás:
Axioart blog: Mi fán terem? Grafikai
technikák: szitanyomtatás

Mázolt virágminta felépítése és a színek használata a mintában

A mázolt selyemminták a borotvált selyemmintákhoz hasonlóan kisebb és nagyobb virágokból, valamint a hozzájuk tartozó levelekből épülnek fel. A minta középpontjában általában 1-3 fővirág áll. A fővirágok legtöbbször a rózsafélék családjába tartozó virágok, de ritkán előfordul tulipán vagy liliomminta is. A fővirágok színei a rózsaszín, piros, bordó és lila színek változatos színárnyalatai. A megfigyelések alapján a virágok nem egy irányban állnak, hanem csokorszerűen, bokrokban.

10. Kép:
Mázolt selyem minta I. Forrás: Eredeti
minta saját digitalizációja

²⁵ Uő. 51-58.

²⁶ Adatközlő: Mikacs Katalin, Szeremle, szül. 1941.

A fővirágok mellett jellemzően egy-két fajta apróbb virág is megjelenik, melyek a liliom, búzavirág, nefelejcs virágok jegyeit viselik magukon. Számuk három és tíz között változik, akár két virágtípus is megjelenhet a fő virágmotívum mellett, azonban kettőnél több nem jellemző. Leggyakrabban ezek a virágok kék színnel jelennek meg a mintában, esetenként sárga és lila virágok is előfordulnak. A virágokhoz tartozó levelek minden ábrában láthatóak, egyes mintákban szár elemek is megtalálhatóak. Általában a teljes minta 1/4–1/3 részét képezik, színük az élénk fűzőldtől egészen a „permetkéig” (világoskékig) terjed.²⁷ Mintázatban rózsza, csalánra és tulpánlevelekre emlékeztető levelek láthatóak.

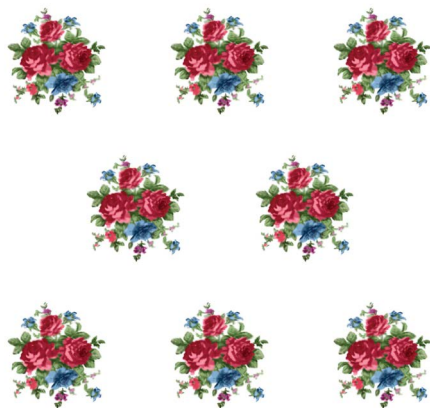
11. Kép:
Mázolt selyem minta II. Forrás: Eredeti
minta saját digitalizációja

A minta mérete és elrendezése az anyagon

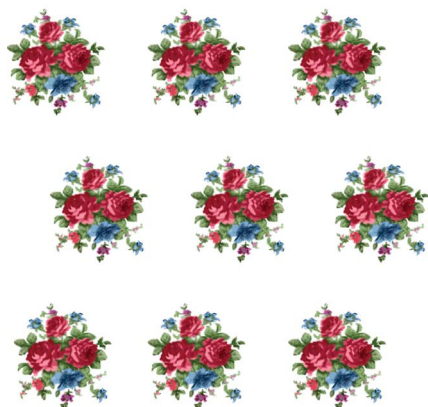
A minták nagysága rendkívül eltérő, a 12 centimétertől egészen 20 centiméterig terjedhet. A fővirágok többsége felfelé néz, a minták nem kerülnek elforgatásra a méteranyag festése során, vagyis a virágok állása megegyező. A méret függ a virág szimbólumok összetettségétől, illetve arányaitól. A minták között vannak hosszanti, illetve szabályos változatok, amelyek egy tengely mentén szimmetrikusak, vagyis körszimmetriával tükrözhetőek. A selyemanyagot legtöbbször méterben festették, ennek következtében a varrás során elvágásra kerülhetnek az egyes virágok, azonban fél minta festésére ritkán került sor. A festés során az anyagszélességnek megfelelően úgy helyezték el a festett virágokat egy soron belül, hogy azok között 15–20 cm távolság legyen. Az első előforduló mintázatban az egyes sorok úgy követik egymást az anyagon, hogy a sor egyes mintái pontosan az előző sorban lévő minták között féltávon helyezkednek el, vagyis elcsúsztatott mintázatot alkot. A másik előforduló mintázatban a mintasorok elcsúsztatása kevésbé szabályos.

---

²⁷ A „permetké” színnevet az egyik kék kázmérszoknyára használják, ez a színjelző a népi szóhasználatban onnan ered, hogy amikor a szőlőt rézgáliccal permetezték, akkor a levélen megszáradt kék szín és a levél zöld alapszíne együttesen ilyen árnyalatot adott ki.

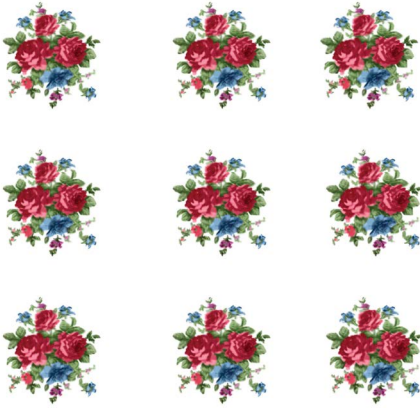
12. Kép:
Mázolt selyem mintázat I. Forrás: Saját szerkesztés

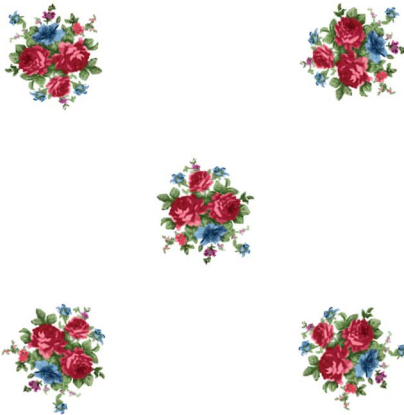
13. Kép:
Mázolt selyem mintázat II. Forrás: Saját szerkesztés

A fejkendő megfestésekor más a mintázat rendje. Amennyiben kisebb mintákról van szó, gyakran 3-3 minta kerül három sorba, amely nem kerül elcsúsztatásra. A másik előforduló mintázat szerint öt minta kerül a kendőre, melynek középpontjában egy helyezkedik el, s a kendő négy sarkában lévő minták a központi minta felé fordulnak.

14. Kép:
Mázolt selyem mintázat III. Forrás: Sa-
ját szerkesztés

15. Kép:
Mázolt selyem mintázat IV. Forrás: Sa-
ját szerkesztés

Összegezve a mázolt selyem alapanyag létrejöttét úgy értékelhetjük, hogy azt számos történelmi és kulturális tényező segítette elő. A zsidó kereskedők által Magyarországra szállított bársonyvirágú selyem és borotvált selyem magas ára volt az indíték arra, hogy a szegényebb családok, akik nem tudták kifizetni, más módon, az olcsóbb, megfestett selymek beszerzésével igyekeztek pótlani e drága alapanyagokat. Ezt az igényt Gyorgyevics Dragolyub szerb származású kelmefestő elégítette ki az általa a brokátselyemre sajátos szitatechnológiával festett virág motívumokkal. Jelentős előrelépést jelentett az alapanyag magyarországi népviseletben való megjelenésében a mester magyarországi letelepedése, melyet több évtizedes selymfestő iparosmunka követett. A mester mellett hasonló minőségű, ám némileg különböző selymfestő tevékenységet a bajai Patyolatban is folytattak, ahol szintén nagy mennyiségű selyem került megfestésre. A selymfestő mesterek ilyen minőségű munkássága azonban nem valósulhatott volna meg az előző évszázadokban folyamatosan fejlődő szitafestő technológia elterjedése nélkül. A tanulmány során bemutatásra került a motívumok mintabeli felépítése, a gyakori színösszeállítások, valamint a motívumok elrendezése az alapanyagon és az azokat meghatározó paraméterek is. Számomra, aki a mai technológia segítségével ilyen anyagok készítésével foglalkozom, a fenti kutatás megfelelő kiindulópontot jelenhet egy modern, de a régiekhez méltó pompájú alapanyag előállításához. Természetesen a mázolt selyem története és az eredeti ruhadarabokon megjelenő sokszínű motívumvilág további vizsgálatokra érdemes téma.

Köszönetnyilvánítás

Ezen tanulmány megírását több éves kutatás előzte meg, mely nem valósulhatott volna meg, azon hagyományörző személyek és családok nélkül, akik betekintést engedtek családi ruhagyűjteményükbe, és megosztották velem tudásukat, melyért köszönettel tartozom. A ruhák megtekintése önmagában azonban kevésnek bizonyult, mert sok esetben a fiatalabb korosztály már nem tudta pontosan elmesélni az egyes ruhák eredetét, vagy a selymfestés történetét. Éppen ezért a legnagyobb köszönettel idős adatközlőknek tartozom, akik megosztották velem történeteiket, készséggel válaszoltak kérdéseimre, a levont következtetéseimet megerősítették vagy javították. Jelen tanulmányom, az alapanyagokról és ruhákról szerzett tapasztalatom jórészt Pál Bözsi néni, Mikacs Katalin és Rimóczi Kati néni tudására és történeteire épül. Farkas Lászlóné, Pál Bözsi néni, Decsről, a Népművészet Mestere, a Sárköz leghitelesebb adatközlője. Bözsi nénitől rengeteg adatot gyűjthettem a régi alapanyagok pontos nevről és származásáról, megjelenésük idejéről, ő mindig szívesen mutatta meg számomra viseletgyűjteményét, melyből sokat meríthettem munkám során. Mikacs Katalin szeremei selymfestőnek köszönettel tartozom a selymfestés történetéről folytatott számos beszélgetésért és gyűjteményének bemutatásáért. Rimóczi Kati néni, nagybaracsikai lakos mindig szeretettel fogadott, és mesélt nekem hosszú órákon át azokról az emlékekről, melyeket fiatal lányként megtapasztalt, és azokat a történeteket is megosztotta velem, melyeket még edesanyja elbeszéléseiből ismert. A vele folytatott beszélgetések ugyancsak hozzájárultak a selymfestés felkutatásához, illetve bennem is megerősítették a népi kultúra iránti érdeklődést. Nagy köszönettel tartozom Andócsi Adél és Andócsi Mónika néptáncoktatóimnak, hogy a munkám és kutatásom során végig

támogattak, és mindig bátran fordulhattam hozzájuk kérdéseimmel és kéréseimmel, utamat folyamatosan egyengették.

Felhasznált források

Türr István Múzeum adattár, Adattári szám: 1599.93 Bajai mesterségek, Baja

Bibliográfia

NAGY L. 2017: A grafikai szitanyomtatás története, eszközei és gyakorlata, Budapest, 2017, 22–48., 51–58.

TAKÁTS R. 1998: Adatok a magyar selyemhernyó-tenyésztés történetéhez. II. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1995–1997 Budapest, 1998, 163–192.

TÓTH ZS. 1988: Decsi menyasszonyi viselet a Déri Múzeumban A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1987 Debrecen, 1988, 227.

VADÁSZI E. 1985: Hét évszázad selyemszövevei. XIV-XX. sz. Vas Megyei Múzeumok Katalógusai 117. Sárovar, 1985, 36.

A népszokások zöldágától a döntéshozók zöldasztaláig A magyar trikolor harmadik színe a 18-19. századi tárgyi kultúrában¹

BÁLIZS BEÁTA

Janus Pannonius Múzeum, Néprajzi Osztály
PTE TKI Néprajz – Kulturális Antropológus Tanszék
e-mail: balizs.beata@jpm.hu

Rezümé: Jelen tanulmány arra igyekszik rávilágítani, hogy a zöld szín a 18-19. század folyamán széles körben jelen volt: 1.) az (ünnepi alkalmak, tiszteletadások esztétikai élményét fokozó és/vagy az archaikus „zöld ág” összetett hagyományában gyökerező) élő növényi dekorációkban; 2.) a lakásbelső látványát meghatározó funkcionális eszközök jellemző színeként (cserépkályha) vagy 3.) bútorokon. Ezen felül 4.) egy közösségileg nagyra becsült edénytípus (céhkorsó, úrvacsorai kancsó stb.), illetve egy, a hivatalos döntések meghozásánál használt tárgy borítása (posztós tárgyaló/íróasztal) szintén zöld volt. A 19. század elejétől – bizonyos rangos eseményeken – a zöld ágak és a fehér ruhás hajadonok együttes látványa révén a fehér-zöld szín pár is jelentőségre tett szert. A zöld ágak, a zöld kancsók, a „zöldasztalok” használata vélhetően mind abba az irányba hatott, hogy ez a szín összefonódjék az ünnepélyesség, az alkalmiság és a kivételesség esztétikai-szimbolikai értékeivel. Nem tartható tehát pusztán véletlennek, hogy a zöld (főleg 1848 után) széles körben elfogadott lett, mint magyar szín.

Kulcsszavak: tavaszi és lakodalmi szokások, ünnepi dekoráció, királylátogatás, fehér ruhás szüzek, cserépkályha, ládák, céhkancsó, posztóval vont bútor

From the green branch of folk customs to the green table of decision-makers - The green of the Hungarian tricolor in 18th-19th century material culture

Summary: This study tries to demonstrate that during the 18th and 19th centuries the color green was widely present as an element of (1) living plant decorations (rooted in the complex traditions of the archaic „green branch”, enhancing the aesthetic experience of special occasions, holidays and commemorations) 2) as a characteristic color of functional objects defining the interior of the homes (tiled stoves); 3.) on furniture; 4.) on a highly valued type of ceremonial vessel (guild jugs, communion jugs, etc.) and 5.) on an object used for official decision making (a meeting table/writing desk lined with green felt). From the early 19th century, at certain prestigious events white-color pair also have gained prominence through the association

¹ A kutatás PD 143034 azonosító számú OTKA 2022 pályázat keretében valósult meg az NKFIH támogatásával.

of green branches and girls in white. The use of green branches, green pitchers and ,green tables' probably all contributed to endow this color with the aesthetic-symbolic values of solemnity, occasionality and exceptionality. It is therefore no mere coincidence that, especially after 1848, green color became widely accepted as an element of Hungarian national symbols.

Keywords: *spring and wedding folk customs, festive decoration, royal visit, white clad maiden, tiled stove, wooden chest, guild jug, furniture lined with felt*

Bevezetés

A nemzeti színek történetét kutatva kérdésként merült fel, hogy a magyar trikolor kialakulása és széleskörű használata előtt mennyire volt jellemző e három szín külön-külön is a magyarok tárgyi kultúrájára. Korábbi tanulmányomban kimutattam, hogy a fehér már 1848 előtt meghatározó színe volt a hazai köznépi kultúrának, kétféle tisztaságú árnyalatában mind a házak kinézetét, mind az öltözködést alapvetően meghatározta.² Jelen dolgozat a nemzeti színek harmadik színének helyét igyekszik megtalálni azon magyarok életében, akik 18. és 19. század folyamán egyre színesebb falusi és városi környezetben éltek a mindennapjaikat. Elsősorban azon zöld tárgyak kerülnek a vizsgálat középpontjába, amelyet az írott források is gyakran említenek. Először a zöld ágak használatát vizsgálom, ezt követően a zöld kályhák és kerámiák kérdését tárgyalom, majd a zöld bútorokkal foglalkozom, végül egy közismert kifejezésünk (a „zöldasztal”) kialakulásának nyomába eredek. Bár fontos részét képezi jelen témának a korabeli zöld színű textilek és viseletek kérdése, mivel azonban ez önmagában is bonyolult és szerteágazó probléma, jelen esetben ezek tárgyalásától eltekintek.

„Zöld ágat vivén elől”

A fenti címet abból az 1727-es forrásból vettem, amely a pásztói bíróválasztást örökíti meg. A leírás szerint a közfelkiáltással új bírónak megválasztott személyt a tömeg zöld ágakkal a kezében kísérte a városházától az új bíró házáig, majd onnan a templomba az eskütételre, végül vissza a városházára, ahol két akó bort el

1. Kép:

Pünkösdi zöldágazás Maglódon (Pest vm.) 2023-ban, a szokás 2018 óta a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékén szerepel (a fotó a Maglódi Evangélikus Gyülekezet 2023. május 28-i nyilvános facebook bejegyzéséből való)

² BÁLIZS 2023.

fogyasztva áldomást ittak.³ Hogy a zöld ágat bevitték-e magukkal a templomba, arról nem emlékezik meg a forrás, bizonyos azonban, hogy ekkor még széles körben szokás volt pünkösdi ünnepére a templombelsők zöld ágakkal való díszítése. Bár az egyház később nem nézte feltétlenül jó szemmel ezt a szokást, a templomok zöldágazása több helyen egészen a 20. századig, sőt néhol még napjainkig is megmaradt⁴ (1. fotó), és nem csak a magyarok körében.⁵ A 18. században még a januári (Kalendae) köszöntő szokások kapcsán is lejegyzésre került, hogy ilyenkor egyesek pogány módon „házukat babérral és zöld falommbal díszítik.”⁶ A babér hazai idegenségéből kiindulva nem világos azonban, hogy a szerző valóban látott ilyet, vagy csak a korábbi egyházi forrásokat ismételte (az egyház ugyanis már 671 óta tilalmazta a babérág alkalmazását a házak újévi díszítésében⁷).

2. Kép:
A Pécs-Kertvárosi Református Egyház-
község gyülekezetében a virágvasárna-
pi istentisztelet előtt a gyerekek pálma-
ágakkal történő bevonulása 2024-ben
(saját fotó)

A 18. század folyamán a zöld ág tehát egyrészt ott volt a bíróválasztásokon, vagyis egy hivatalos alkalmon. Sőt a zöld ág olykor a legősibb jogi szimbólummal, a bírópálcával azonos megítélés alá esett, legalábbis a középkori Budán még az egyébként fehér színű bírói pálcát „zöld gally is helyettesíthette”,⁸ ill. „a székely székek bírái (főhadnagy, királybíró, területi bíró) megválasztásukkor lombos fát, vagy zöld ágat kaptak, mint a székely főtiszttség szokásos jelvényét.”⁹ A zöld gallyak, mint

³ SOÓS 1991, 38.

⁴ TÁTRAI 1997, 76.

⁵ A pulai németek (Veszprém vm.) Úrnapiján az oltár két oldalára egy-egy, a padok oldalára pedig tizenkét leveles gyertyánágot állítottak (S. Lackovits Emőke szíves szóbeli közlése).

⁶ Idézet: KARDOS 1957, 220. C. Péterffy: Sacra Concilia... Hungariae, Viennae Austriae (1742) munkájából közli.

⁷ TÓTH 2017, 100.

⁸ Idézet: BÓDINÉ BELIZNAI 2014, 130. A fehér és a zöld szín felcserélhetőségének érdekes egyházi párhuzama, hogy a virágvasárnapi zöld pálmalevelet a sajátosan nevelt fehérek váltották fel, miután a római egyházfők Palmarum ünnepén kizárólag az ezekből a Messiás tisztaságát jelképező fehér pálmalevelekből készült fonatokat szentelték meg, ld. RAPAICS 1929, 391.

⁹ Idézet: BÓDINÉ BELIZNAI 2014, 130.

azt a templomdíszítő és a kéregető jellegű évköszöntő hagyományok igazolják, részét képezték a korabeli emberek többféle vonatkozású ünneplésének. Az egyházi ünnepek kapcsán az úrnapi körmenet zöldágazása és virágdíszítése a legismertebb, ezen kívül említésre érdemesek a konfirmáción, mint vallásos avatórituson a zöld ágból készített templomi díszítések,¹⁰ vagy napjainkban a pálmaágakat tartó gyerekek virágvasárnapi templomba vonulása egyes közösségekben (2 fotó). De szakirodalmi adatok szólnak az andocsi búcsún a zöld ágak révén szentelt vízzel meghintett bér mátkozókról,¹¹ Karancshegyi kápolnában megrendezett olyan Mária temetésekről, ahol Mária szobrának koporsóját díszítették élő zölddel.¹² Sőt a búcsúünnepekhez is hozzátartozott az archaikus zöld ág. Például a soproni Szent Mihály-templom búcsúnapián, Mihály főangyal megjelenésének májusi ünnepén már a középkortól kimutatható a zöldágas díszítés.¹³ Vác kapcsán azt is tudjuk, hogy a 19. század elején a helyiek Hétkápolnába tartó szeptemberi búcsújárásánál a kegyhely mellett felhalmozott zöld ágakért a szekeresek feleltek, akiknek ezért fizetség is járt.¹⁴ De mire is szolgáltak az utóbbi zöld ágak? Csupán díszítésre? Vagy ezekből vittek haza a hívek, vagyis ezekből lettek a néprajzi szakirodalomból jól ismert búcsúágak/búcsúbotok? Nem tudjuk biztosan. Maguknak a búcsúágaknak a tudományos értelmezése sem egyértelmű, pl. a radnai ág kapcsán Bálint Sándor a kegyhely szentségét magukba záró növényeknek szentelmény jellegét hangsúlyozta. Ezt alátámasztja, hogy az egyházi terek szentségét közvetítő növények ilyen jellegű alkalmazása még a protestánsoktól sem állt távol. (A veszprémi Szentgálon a reformátusok villámcsapás elleni védelmül vittek haza az úrnapi sátrak zöld ágaiból, virágaiból.¹⁵) Barna Gábor szerint ugyanakkor a búcsúágak használata és jelentése nem függetleníthető „a tavaszi zöldág népszokásokbeli” jellemzőitől sem.¹⁶

Az európai népek szokásaiban megjelenő zöldellő tavaszi ágak eredetével és jelentésével sok kutató foglalkozott már. A zöld ágakhoz kapcsolódó szokások főként a tavaszhoz, naptárilag a húsvét és pünkösd közé eső időszakhoz kötődnek,¹⁷ épp a természet feléledése miatt ezt az időszakot „zöldfarsangnak” nevezik, az ilyenkor tartott vásárokat pedig „zöldvásárnak.”¹⁸ Az ekkor gyakorolt zöld ágakat felhasználó vegyes és tájilag kissé különböző szokások jó összefoglalását nyújtja Keszeg Vilmos tanulmánya,¹⁹ a pünkösd-i szokásokat Tátrai Zsuzsanna és Lukács László írta le részletesen,²⁰ ezért itt most csupán arra utalok, hogy az általános nézet szerint ezeknek a hazánkban a 15. századtól adatolható szokásoknak a hátterében a természet tavaszi újjászületésével, illetve a termékenységgel kapcsolatos szimbolika rejlik.

Hogy mennyire nehéz kibogozni a zöld ágak sokszínű hagyományának gyökereit, csak egyetlenegy példával illusztrálom. Bálint Sándor kutatásai szerint a rad

¹⁰ KESZEG 2007, 157.

¹¹ BÁLINT–BARNA 1994, 216. Vö. a szenteltvízbe mártott élő zöld temetésen való használatához ld. GELENCSÉR 1991, 603.

¹² BÁLINT–BARNA 1994, 203.

¹³ N. n. 2007, 900.

¹⁴ SCHRAM 1969, 636.

¹⁵ S. Lackovits Emőke szíves szóbeli közlése.

¹⁶ BÁLINT–BARNA 1994, 231.

¹⁷ Tátrai Zsuzsanna (2006, 469) szerint „a zöldágazás kitüntetett időpontjai voltak: Szent György napja, József napja, húsvét, pünkösd, valamint Úrnapja.”

¹⁸ Sztrinkó István (1965, 96) kutatásaiból tudjuk, hogy az Alföld egy részén „bizonyosan a tavaszi, a határ kiszőlésének idejére eső, május eleji vásárt jelentette” nem pedig illegális árukereskedelmet, ahogyan azt sokan – Móricz Zsigmond Rózsa Sándor regénye alapján – tévesen gondolják.

¹⁹ KESZEG 2007.

²⁰ TÁTRAI 2006.; LUKÁCS 2017.

nai búcsúból hazainduló lányok szüzességük okán nem törhettek és nem vihettek haza zöld ágat, hazaérve viszont mirtuszkoszorús mennyasszonynak öltöztették őket.²¹ Érdekes, hogy éppen a szüzeknek tiltották a zöld gallyak letérését, hiszen a zöld ág a katolikus szimbolika szerint az ártatlanságot és a szüzességet jelképezi.²² Mint ismeretes, a vallásos irodalomban és énekekben Máriát legtöbbször rózsaként írják le, vagy olykor egyszerűen – különféle pozitív jelzővel illetett – virágnak nevezik.²³ Ha viszont nem virágként, akkor főleg a minket foglalkoztató zöld ággal azonosítják, Pázmány Péter latin nyelvű himnuszában pl. „*tavaszi rügyek viruló zöld ágának*” mondja Szűz Máriát.²⁴ Hasonló magyarázata volt Kékkúton (Zala vm.) a 15. századi gyökerű,²⁵ iskolai hagyományokhoz kötődő karácsony előtt sütött ostyák egyik változatának. A diákok ostyahordása alkalmával előadott vers értelmében a tiszta fehér színű ostya utalt Mária tisztaságára, a fehér alapon zöld ágat mintázó „*Jelenti Mária méhe tisztaságát, Áron vesszejének kivirágzását.*”²⁶ Utóbbi bibliai képet, Áron főpapi kiválasztottságát mennyei jelként kinyilvánítva kizöldellő élettelen bot csodáját hasonlatként vagy az „Áron kivirágzó vesszejéből született Mária” szimbólumban egyaránt vonatkoztatták Máriára, vagy a protestáns hagyományokban Jézusra.²⁷ Maga a csoda azonban az apokrif irodalom szerint nem Áronnal, hanem Józseffel esett meg, és a kivirágzás helyett a botból az ártatlanságot jelképező galamb reppent fel, csak később társult ehhez a kizöldellés motívuma. Sőt létezik olyan magyarázat, melybe mind József, mind Mária bekerül: a meghatározott napon vízbe tett és karácsonyra így kiviragoztatott ág (Katalin ág és társai) kizöldülése egy szlovák népi értelmezés szerint „*azt jelzi, hogy Szent József feleségül veszi Szűz Máriát.*”²⁸ Szempontunkból mindez azért érdekes, mert a fent elemzett összefüggések is arra mutatnak, hogy az európai kultúrában a zöld ág jelentősége mai szemmel nézve elképzelhetetlenül nagy volt. A kutatások alig győzik nyomon követni a téma szerteágazásait, miután ennek az archaikus szimbólumnak a használatában és jelentésében az évszázadok során sokszorosan összefonódtak egymással kereszténység előtti (mindenekelőtt ókori római,²⁹) keresztény és laikus hagyományok.

Felmerülhet ugyanakkor a kérdés: minden esetben jelképként kell-e tekintenünk a zöld növények használatára? Bíróválasztáskor, keresztény ünnepeken (búcsú, virágvasárnap,³⁰ pünkösöd, konfirmálás stb.) és jeles napokon alkalmazott zöld ágak esetében: az állatok első kihajtásakor az ősztökélésükre használt vagy az istállókra tűzött zöld ág, a határkerülés és a zöldágjárás, a Jánoska eresztés kellékét képező lombos gallyak, az esővarázsló zöldbe öltöztetésnél „*ruhaként*” használt növények, a májusfa, a termőfa, a Katalin és Borbála ág, a karácsonyfa stb.) minden bizonynyal igen. Az azonban már más kérdés, hogy a zöld ágakat használó emberek, vagy a tudomány tisztában van-e ezek eredeti értelmével, és az évszázadok során rájuk rakódott jelentésekkel.

Bár furcsának tűnhet, hogy a néprajztudomány egységként kezeli a több méteres, gyakran vastag törzsű fákat a vékony kis hajtásokkal, amikor egyszerűen „zöld ág-

---

²¹ BÁLINT 1958, 343.; BÁLINT–BARNA 1994, 306.

²² BÁLINT 1977, 26. Vö. BARTHA 2004, 931.

²³ LENGYEL 2005, 172.

²⁴ Közli: TÓTH 2001, 22.

²⁵ PERGER 1996, 136–137.

²⁶ Idézet: BÁLINT 1989, 78.

²⁷ KÜLLÖS 2012, 148–149.

²⁸ Idézet: LISZKA 2016, 32.

²⁹ TÓTH 2017, 75.

³⁰ A virágvasárnapi szentelt barka is beleillik az élő zöld ághoz fűződő hagyományokba. Köszönöm S. Lackovits Emökének, hogy felhívta erre a figyelmet.

hoz” kapcsolódó szokáshagyományként utal használatukra, nem is beszélve mondjuk olyan szokásokról, amelyeknek zöld levél nélküli vesszők a főszereplői, így például az aprószenteki korbácsolás. Utóbbi szokásban ugyanakkor valószínűleg nem véletlenül a fák közül tavasszal legkorábban rügyező és levelet hozó fűzfa szerepel, másrészt a vessző frissen vágott volta az, ami a nép szemében hatásossá tette az egészségvarázslásban: „*Firis, firis, egészséges, Keléses ne legyen, Háta ne fájjon, Hasa ne fájjon, Feje ne fájjon*” mondták például vesszőzés közben az Őrségben.³¹ Ugyanígy nem száraz, hanem élő vesszőket használtak a Balaton-felvidéki németek a karácsonyi Christkindspiel alkalmával és a bakonyi szlovákok a – locsolkodás helyett gyakorolt – húsvéti sibálásnál.³²

Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy bár már a korábbi korokban élt emberek is tisztában voltak azzal, hogy más a fa/növény és más annak egy ága, szemükben ezek mégsem különültek el élesen egymástól. (Összetartozásukat erősíti, hogy a mágiikus gondolkodás szerint rész-egész viszonyban is állnak/állhatnak egymással.) Egyneműségük képzetét valószínűleg elősegítette az ág és fa közötti átmenetként értékelhető bokrok/cserjék³³ létezése, amelyek egyszerre gondolhatók el a földből kinövő vesszőknek, illetve rövid törzsből elágazó fáknak is. Még a tudományos nyelvezet is csak lassan formálta ki a maga kategóriáit a fás szárú növények és azok részeinek osztályozására. Lippai János híres Posoni Kertjében (1667) az ágak külön neveire például még úgy hivatkozik, mint „fattyú ág”, „aszú ág”, „friss ág” és „zöld ág.” Majd a 19. század végén Bíró Pál volt az, aki megkülönböztette egymástól – a botanikában máig érvényes kategóriát jelentő hajtást, vesszőt, gallyat és ágat,³⁴ természetesen teljesen külön kezelve ezeket magától a fától/növénytől, amelynek ezek a részeit képez(het)ik. A zöld ág képe tehát, azt a mainál archaikusabb felfogást tükrözi, amelyben a kategorikus elkülönítés alapja még csupán az, hogy az adott ág/fa lombos-e vagy sem, szemben azzal, hogy az adott növény fa-e, bokor-e, fűféle-e stb. vagy annak csupán egy ága (hajtása, vesszője, gallya). Ebben a keretrendszerben a növény „zöld”/friss volta számított döntőnek, a mögötte lévő növény, annak faként vagy ágként történő besorolása mellékes, a „zöld ág” szimbolikájában akár fel is cserélhető egymással. Beszédes példáját nyújtják ennek a kiszáradás képét eltérően megidéző lírai sorok. A 18. századi költőnő versében ez áll: „*Kedves szele fűjdogált az én vitorlámnak, De szerencse elhagyván kormányát gályámnak, Habját rám árasztá, zöld ágam szárasztá.*”³⁵

Egy a 20. században élt paraszttasszony önéletírásának költői mottója (és részben címe) viszont: „*Kiszáradt az én örömem zöld fája, Hetvenöt év fészket rakott reája*” (Győri Klára: *Kiszáradt az én örömem zöld fája*, 1975).

³¹ RADÓ 1943, 257.

³² S. Lackovits Emőke szíves szóbeli közlése.

³³ A kettő között csak a botanika tesz különbséget, a köznyelv nem, ezért utalok ezekre itt együtt.

³⁴ JESZENSZKY 1982, 79.

³⁵ Idézet: S. SARDI 2008, 550.

„Zöld ágokkal fel-ékesített”

A hazai kutatások tekintete eddig jobbra elsiklott azon kapcsolat felett, ami a történelem folyamán a zöldágak népi és nemesi hagyományai között álltak fenn. Eddig főként a korábbi századokra visszatekintve is csak a paraszti zöldágazás nyomait kutatták, a 19. század vonatkozásában Verebélyi Kincső a májusfa szerepét vizsgálva viszont már felfigyelt arra, hogy „az 1850-es évektől fát állítottak középületek előtt tereken, útkeresztesződéseknel, pap, tanító, bíró, jegyző háza előtt, továbbá hősök szobra, országzászló, vendéglő, kocsmá előtt, munkaadó birtokos és vállalkozó háza előtt.”³⁶ Létező gyakorlat volt a főúri ünnepi „zöldágazás” is legkésőbb a 17. századtól. Az általam talált források arra mutatnak, mintha ebben az időben a leveles ágakat, lombos fákat egyszerűen esztétikai okokból, pusztán díszítésként használták volna. Egy krónika például megemlékezik arról, hogy amikor 1626-ban Bethlen Gábor kassai lakodalma után második hitvesével Erdélybe érkezett, a „városokat rendre járja vele, mindenütt az utcákat zöld fákkal és ágakkal ékesítvén ő felségének elejében.”³⁷ Többet megtudhatunk az írott forrásokból az élő zölddel történő dekorálás mikéntjéről a 18. század elejéről: 1718-ben Károlyi Sándor gróf ugyanis a nagykárolyi Szentháromság kápolna felépítése után úgy rendelkezett, hogy minden titulus ünnepen „a vártul és a városi templomtól fogva egész a Szentháromság kápolnájáig az utak megtisztíttassanak” az út két oldalára pedig földbe vert kivágott lombos fák kerüljenek, hogy a környékről odarendelt híveket méltóképpen fogadhasák.³⁸ Ezeket az utakat szegélyező faágakat egy 19. századi megfogalmazás szerint „tisztelet- és üdvözlét jelül” szúrták a földbe.³⁹

Míg a 18. század első diadalíve, a II. Rákóczi tiszteletére 1705-ben Gyulafehérváron emelt efemer – vagyis művészien kialakított ideiglenes⁴⁰ – diadalkapu kapcsán még nem szólnak a források zöld ágakról (magán a kapun felül csupán az útra terített veres posztóról értesülünk),⁴¹ addig a 18. század végéről már pusztán zöld ágakból készített diadalívek, boltívek felállításáról is vannak adatok. Amikor 1791-ben Teleky Sándor saját főispáni beiktatására érkezik Nagyváradra, „a’ Zsidóság, szépen készült, és zöld ágakkal, ’s szokott ékességeikkel [ötvöstárgyakkal] fel tizfázott boltozat” felállításával tiszteleg előtte.⁴² A diadalívek történetében „a valódi zöld lombozatot” és a szőnyeget a 16. század elején váltották fel az „architektonikus kialakítású” formák.⁴³ Kutatásaim szerint ezekkel párhuzamosan a 18. század végétől olyan fából ácsolt, dominánsan zöld lombokból díszített diadalíveket is elkezdtek felállítani, melyek a köépitményeket utánzó – papírból, gipszből és deszkából épített⁴⁴ – architektonikus kapuk formáját követték. Így a lombokkal körbevett kapukat akár ezek (újra) leegyszerűsödött utánzataiként, vagy még inkább a kultikus „zöldágazással” összefonódott változatokként is értelmezhetjük. Az élő zöldből szerkesztett diadalívek mindenesetre olyannyira kedveltek lettek, hogy az előkelők

³⁶ Idézet: VEREBÉLYI 2005, 42.

³⁷ Idézet: Tatrosi György krónikájából, közli: BINDER 2000, 57.

³⁸ Közli: BALINT 1977, 411.

³⁹ Jelenkor, 1845. május 25. 249.

⁴⁰ GÉCZY 2016, 212.

⁴¹ VARGA 1976, 694.

⁴² Idézet: Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1791. 5. kötet, 101. Vö. 1801-ben Tatán az Eszterházy Ferenc számára szintén a zsidók által felállított élő zölddel ékesített „triumfusi” kapu tetején még egy piramis is állt, ld. BORBÉLY 2005, 96.

⁴³ TÓTH 2003, 284.

⁴⁴ GÉCZY 2016, 213.

3. Kép:
Fáy István főispán esküvője alkalmából a templom előtt felállított diadalív Kurtakeszin (Marcelháza része, ma: Szlovákia, Marcelová) 1904-ben (Fortepan: 55358, adományozó: Magyar Bálint)

fogadására, a személyükhöz fűződő ünnepi alkalmakra még a 20. század elején is készítettek ilyeneket (3. fotó).

Zöld gallyakból való építmények ugyanakkor nem csupán a kiváltságosok tiszteletere készültek, egy 1798-as váci perszéki irat szerint a gáli vásár idején a Buki kocsmá udvarán lévő alkalmi sátort is zöld ágakkal „ernyőzték”.⁴⁵ A zöld ágakból utóbbi esetben talán valóságos lombsátrat készítettek, vagy egy fából ácsolt nyitott fészertetejére kerültek leveles gallyak, a 19. századból ugyanis több forrásból is igazolható, hogy bizonyos ünnepekre, egyházi és politikai alkalmakra mindkét módon készülhettek alkalmi építmények. Ideiglenes menedékként már a 17. században használtak egymásra borított ágakat,⁴⁶ a gondosan összeállított lombsátrakat azonban még sokáig alkalmazták. Ilyenek készültek például a kezdetleges turisztikai ipar kiszolgálására is. A korabeli szerényen felszerelt fürdőhelyeken, köztük a később európai hírűvé váló Herkulesfürdőről (Bánság, ma Románia Băile Herculane) ismert, hogy az ideérkező kevésbé tehető vendégek még 1830 körül is csupán egyszerű lombsátrokban és deszkakunyhókban szálltak meg.⁴⁷

A következőkben a 19. század első feléből sorolok adatokat az élő zölddel történő dekorálásra: 1808-ban Esztergomban a helyi főispán beiktatásán zöld ágakkal ékesítették az utcákat,⁴⁸ az uralkodó 1817-es kolozsvári látogatásakor az utat hosszan a helyi polgárság majd a diákok sora szegélyezte, akik „zöld ágakat tartván” kezükben várták a magas rangú személyeket.⁴⁹ Az uralkodó Nagyenyedre érkezésének napján „hajnalban zöld fúvel, és mezei virágokkal meghintettek a városnak fő útszái, 's fris ágakkal kirakattak.”⁵⁰ Baranyai érintettsége okán utalunk arra az esetre is, ami-

⁴⁵ SCHRAM 1969, 654.

⁴⁶ Ld. pl. SZABÓ T. 1993, 920.

⁴⁷ VAJKAI 1955, 92.

⁴⁸ Hazai és Külföldi Tudósítások, 1808. Kis Asszony havának 24. napján 121.

⁴⁹ Magyar Kurir, 1817. szeptember 12. 175.

⁵⁰ Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1817. Mind-Szent Hava 18-ik napján 250.

4. Kép:

A Ludovika Akadémia ünnepe a Millennium alkalmával (1896 júniusában) Ferenc József tiszteletére Budapesten, az Orczy-kertben, a király lombfűzrel díszített emelvényen áll (Fortepan / BFL. XV.19.d.1.09.14 jelzetű fotó részlete)

kor 1818-ban Szász-Tescheni Albert herceg dél-baranyai birtokán, a bellyei uradalomba tartózkodott, és egy alkalommal a szomszédos nagybirtokra is ellátogatott, Dárdán Esterházy János egy kronosztikonnal ellátott „zöld ágokból, és virágokból készült” diadalívvel fogadta őt.⁵¹ 1825-ben Aradon egy főispánna „avatás” alkalmával a tekintetes nagyurak „a’ Vármegye udvarán készült zöld ágakkal és virágokkal ékesített, ’s deszkákkal fődött színben” tartottak gyűlést.⁵² Ugyanebben az évben a korona Pozsonyba szállításáról szóló tudósítások szűkszavúan „öröm lövésekről” és „zöld ág sorokról” szólnak.⁵³ Egy évvel később a nagyenyedi kollégium alapkövetésénél viszont „zöld ágakkal koszorúzott sátorról”, illetve emellett zöld ágakkal díszített emelvényről is értesülünk.⁵⁴ Egy 1837-es forrás szerint vándorszínészek zöld gallyakkal díszített kocsiszínben tartottak előadást, ugyanebből az évből egy korai néprajzi leírásban bükk- vagy tölgyágakból készített „színről” értesülünk, ahol nyári vasárnapokon „köznépi” fiatalok „táncmulatságot” szoktak rendezni.⁵⁶ Utóbbi adat azért külön figyelemreméltó, mert a zöld gallyaknak nem jeles napi, hanem praktikus célra történő paraszti használatát örökíti meg.

A 19. század második felének tömérdek adata közül csak néhányat említek. Az 1872-es szegedi királylátogatás alkalmából a felvonulás útvonalán az utcák két oldalán kis zászlókat tartó faoszlopok között lombos gallyakkal körbefont „egész

⁵¹ Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1818. Sz. Iván-Hava 13-ik napján 371.

⁵² Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1825. Szent Jakab Hava 2-ik napján 4.

⁵³ Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1825. Mind-Szent Hava 15-dik napján 241.

⁵⁴ Magyar Kurír, 1826. október 17. 247.

⁵⁵ Regélő, 1837. szeptember 3. 567.

⁵⁶ DRNOI/SZKY 1837, 183. Hasonló, de városi példa: Tudományos Gyűjtemény 1836. 3. kötet, 105.

fenyőszálak” álltak „tetejükben messze ellátzó nagy nemzeti lobogókkal”, ezen kívül zöld ágakkal díszített páholyokat is felállítottak a kíváncsi tömeg számára⁵⁷ (vö. később a milleneumi ünnepek részeként az Orczy kertben Ferenc József számára épített díszemlévénnyel: 4. fotó). Említhető még egy – művészettörténeti szakirodalomból vett – érdekes eset: a Nagybányán alkotó festőművészek először 1897-ben rendeztek kiállítást azért, hogy megmutassák a városnak a nyári képteremést. A csupán egy napig látogatható tárlatot abban az „*ünnepi alkalomra zöld gallyakkal földísztett festőszínen*” tartották, amelyet egyébként műteremként használtak.⁵⁸ A fenti példákban, amelyeket még hosszan sorolhatnánk, az élő gallyak nem tekinthetők egyértelműen mágikus-kultikus tárgynak, ahogyan a nemesi-polgári bálók díszítésére alkalmazott zöld ágak sem. Mikszáth Kálmán 1853-ban született feleségének, Mauks Ilonkának visszaemlékezésében saját leánykoráról írva szülei köznevesi kúriájában rendezett bálók kapcsán említi, hogy ezekre a névnapokon, nemzeti eseményeken és a farsangi időszakban tartott cigányzenés mulatságokra virágokkal és zöld lombokkal díszítették a szobákat és az udvart.⁵⁹

Korán megtaláljuk a zöld ágakat díszítő funkcióban az egyszerű népnél is. Egy a parasztokról szóló mű 18. századi verses magyar fordításában, amelyet a fordító saját és mások korabeli tapasztalataival is kiegészített,⁶⁰ szó esik egy korabeli falusi lakodalomról. Eszerint a lagzisok egy része víg éneklés közepette „*zöld-ágokkal tzifrált szekerekkel Virág koszorúkkal ékesült ökrekkkel*” járja az utcákat.⁶¹ Ezt az eredetében vélhetően szimbolikus-mágikus használatot részben a korabeli nemesi zöldágas dekorálás párhuzamaként is értékelhetjük, csakúgy mint a későbbi lakodalmi szokásokban a kelengyét szállító szekér és az azt vontató lovak zöldágazását.⁶² Főként dekorativitásuk okán jelenhettek meg a zöld lombokkal ékesített járművek (pl. lovaskocsi tetején „*félkörívben meghajlított zöld ágakból*” sátor) a 20. században Darányi Ignác által népszerűsített szüreti mulatságok – felelevenített vagy „kitalált” hagyományának – részét képező felvonulásokon is.⁶³ A parasztság az erre vonatkozó néprajzi kutatások szerint a lakodalmas házat (annak kapuját) szintén zöld ágakkal és lombokkal díszítette⁶⁴ (5. fotó).

A falusi esküvőn megjelenő növények közül kiemelkedik ugyanakkor a rozmaring, miután azt hangsúlyosan szimbólumként és részben mágikus céllal használták az emberélet fordulójánál (többnyire a lakodalmakon, de sokhelyütt a temetések alkalmával is). Sőt ez a 17. században még elsősorban fűszerként és orvosságként népszerű növény a paraszti ünnepeken talán épp az általa háttérbe szorított, nála archaikusabb zöld ág szerepét vette át.⁶⁵ Sok példa említhető esküvői használatára a menyasszonyi koszorútól,⁶⁶ a rozmaringgal díszített kalaptól,⁶⁷ a „násznagyos roz-

⁵⁷ Szegedi Híradó, 1872, május 12. o. n. Hogy mennyi intézkedést valósított meg egy város ebben az időben, hogy méltóképpen fogadhassa az uralkodót, azt Kecskeméttel kapcsolatban Péterné Fehér Mária elemzte, ld. PÉTERNÉ FEHÉR 2015.

⁵⁸ Idézet: MURÁDIN–SZÜCS 1996, 168.

⁵⁹ PRAZNOVSZKY 2005, 197.

⁶⁰ Az 1779-ben kiadott mű címe: „Vanner Jakabnak... Paraszti Majorja melyet Magyarra fordított. Versebbe foglalt; sokakat ki-hagyott, többeket hozzá-adott; a’ mellyeket, vagy maga tapasztalt, vagy könyvekből olvasott, vagy mások tapasztalásából hallott: Miháلتz István...”

⁶¹ Közli: MIHÁLTZNÉ 1982, 92.

⁶² FERENCZI 1984, 651. A pünkösdi szokások között is megjelenhetett a lovaskocsik zöldágazása, ld. LUKÁCS 2017, 151.

⁶³ Idézet: S. LACKOVITS 2000, 218.

⁶⁴ Ld. ehhez a zöldággal díszített dohánypajta lakodalmi helyszíneként való alkalmazásának erdélyi példáját itt: RADOVÁN 1984, 29. A lakodalmi vacsoraasztalok élő zölddel díszítéséhez ld. UJVÁRY 2002, 643.

⁶⁵ KORKES 2004. Vö. „Noé galambja zöld ágat hozott, Én pedig a zöld ág helyett aranyos rozmaringot hozok”, közli: BÓDI 1996, 52.

5. Kép:

Lakodalmas ház díszítése Egyházaskozáron, Baranya megyében, 1965, (Mándoki László fotója, JPM Fotótár 11221)

maringon⁶⁸ át a „rozmaringos” nevű lakodalmi fogásig.⁶⁹ A vőfélybotot, mint lakodalmi jelvényt már a 19. században is zöld növényekkel ékesítették, e kontextusban az észak-magyarországi források a puszpáng és télizöld mellett leginkább az aranyozott rozmaringra utalnak.⁷⁰ Ujváry szerint „Baranyában az esküvő alkalmával a menyasszony és a vőlegény ruhájára tűzték.”⁷¹ Saját tapasztalataim szerint a Kőrös-Drávaszög falvaiban az 1980-as években ha az ifjú pár már nem is, a vendégek még mindig kaptak rozmaring kitűzőt. A mohácsi magyarok és sokacok lakodalmában szereplő termőágot („egész kenyérbe tűzött három-ágba nyúló” faágot)⁷² is olykor rozmaringgal, pontosabban rozmaringgal tűzdelt almával⁷³ díszítették. Pusztán praktikus okokból alkalmazott gallyak is szerepet kaphattak azonban a paraszti lakodalmakon. Néhol ezekkel kerítették el a szabadtéri tűzhelyet, ahol a lagzis ételek készültek,⁷⁴ illetve sokhelyütt ilyenekből építettek sátrat a vendégeknek. Petőháza példáján a 20. század második felében ilyen célra már olyan „levélszínek” készültek, amelyeket az éjszakai világításhoz árammal is felszereltek.⁷⁵

Nem pusztán dekorációként értelmezhetők viszont az új ház építések során használt, a májusfákhoz hasonlóan feldíszített zöld gallyak. Általában a falak felhúzója után a ház jobb sarkába, ráadásul legtöbbször a tisztaszoba későbbi szentszarka fölé

⁶⁶ Vámos Gabriella (2015, 374) szerint a 19. század közepéig „a rozmaring nem hiányozhatott a menyasszonyi koszorúkról, amelyre úgy tekintettek, mint a lélek tisztaságának szimbólumára.” Más kutatók szerint viszont a hűséget jelképezi. Ld. JÁKI 2001, 27. Vö. a budaörsi német menyasszony mirtuszkoszorús fejét végig rozmaringákkal takarták, ld. ezt fotóval itt: SZ. TÓTH 2004, 73.

⁶⁷ TISOVSZKY 1992, 192.

⁶⁸ SILLING 2015, 103.

⁶⁹ UJVÁRY 1980, 393.

⁷⁰ TÓTH 2015, 72.

⁷¹ Idézet: UJVÁRY 1980, 402.

⁷² Idézet: VÁRADY 1896, 148.

⁷³ DANKÓ 2001, 35. Az almába tűzött rozmaring lakodalmi használata sok vidéken előfordult.

⁷⁴ SZENDREY 1937, 199. Nem feltétlenül dekorációs céllal, inkább a tűzvédelem miatt készülhetett ilyen kerítés ld. DÖMÖTÖR 1958, 289.

⁷⁵ IKVAINE 1994, 477–478.

tűztek ki egy tájanként változóan megnevezett zöld ágat.⁷⁶ A kőművesek, miután a ház felépülését szinte kivétel nélkül áldomás követte, gyakran áldomásfának neveztek.⁷⁷ Tápén, ahol a házak kölcsönmunka segítségével épültek, erre az alkalomra még disznót is öltek.⁷⁸ A 20. században már erre az ágra, amely télen egyszerűen egy fenyőág volt,⁷⁹ gyakran nemzeti szín szalagokat is kötöttek.⁸⁰ Bár nem tudjuk pontosan az okát annak, hogy eredetileg miért kerültek rá a zöld ágak az újonnan épült házfalakra (néhol már az alapra, vagy az elsőként felhúzott falra), az viszont biztos, hogy a háztulajdonos egyszeri és megismételhetetlen – ünnepi – pillanatként élte meg saját házának építését. Ezt a 20. század második felében már munkáshagyományként nagyra értékelt szokást egyébként a 19. században a jobbára még a házukat maguk építő parasztok mellett a – különböző társadalmi rétegek számára dolgozó – kőművesek is gyakorolták.⁸¹ Hogy mennyire fontos hagyománya lehetett ez még a 20. század elején is, az is jól mutatja, hogy a Tolnai Világlexikona (4. kötet) külön szócikkben tárgyalja „*Bokréta-ünnep (falegyen-, vagy zöldág-ünnep)*” néven.

Természetesen a díszítésre használt leveles gallyak és a mágikus, gyógyítási vagy szimbolikus céllal alkalmazott zöld ágak a szokásgyakorlatban össze is fonódhattak egymással, éppen ezért talán nem is szükséges minden esetben elkülöníteni ezeket egymástól. Annak hátterében, hogy a zöld ág történetileg-kulturálisan fontossá vált, természetesen nem a növény zöld színe áll, hanem a szintén a „zöld” szóval kifejezett élő volta. A „zöld” színnév ugyanakkor a természettel való konnotációja okán más kontextusokban is feltűnt, például természethez kötődő női hiedelemalakok – a vadleányokként, erdei lányokként is ismert – „zöld lányok” elnevezésben.⁸² Esetünkben viszont nem az ágak/gallyak/fák természethez kötődése fontos, hanem vízzel és étellel teltségük az, amely ezeket a régi korok embereinek szemében esztétikai és szimbolikai szempontból is kívánatosá tette. A zöld ág ellentéte a száraz, régiesen – mint láttuk, Lippainál, de a népköltészetben is – az „aszú ág.”⁸³ A zöldellő, termékeny ággal szemben álló száraz ág pedig a halál, a szomorúság kifejezője.⁸⁴ (Erre utalnak a száraz kórohoz kötődő népi hagyományok is.)⁸⁵ Az élő zöldek frissen vágott, élő voltukkal tökéletesen megmagyarázható, miért váltak sokféleképpen felhasznált jelképpé, sőt kultikus tárggyá. Viszont ezek jellegzetes zöld színe, a növények kiterjedt és kitüntetett használata által szintén sajátos, magának a zöld ágak a jelentéseihez hasonlatos szimbolikával telítődhetett. Általános hit, hogy a zöld szín a természet tavaszról-tavasza történő megújulása, kizöldülése miatt vált a remény és a halhatatlanság színévé. Tudományos szempontból a zöldnek a remény fogalommal való társításával azonban könnyen bizonytalan talajra tévedhetünk. A vizsgált források alapján csak annyi bizonyítható, hogy a leveles ágak, a lombok az ünnepiség, a kivételesség értékét és esztétikai többletét birtokolták, hipotézisem szerint ugyanakkor valamelyest a növények zöld színére is átragadtak ezek a tulajdonságok, főleg miután az élő zöldet tartósan – végig a 18. és 19. század folyamán – még a magasabb társadalmi körökben is egész

⁷⁶ BEREZNAI 1987, 336.

⁷⁷ BEREZNAI 1999, 125.

⁷⁸ Ifj. LELE 2001, 178.

⁷⁹ LAJOS 1979, 31.

⁸⁰ BEREZNAI 1999, 153.

⁸¹ A pápai színház építése kapcsán itt találunk erre egy példát: *Műszaki Hetilap*, 1881. július 17. 142. sz.

⁸² ZENTAI 1975, 228. Vö. ezt egy másik hazai hiedelemalak, a „fehérasszony” elnevezésével, ld. Pócs 1992, 594. Utóbbinak számos más népnél megvan a megfelelője: *dames blanches*, *säilige Frauen*, *white lady*, ld. HAMMER 2007, 19.

⁸³ Ld. DOMOKOS 1979, 1376.

⁸⁴ ÚJVÁRI 1997, 24.

⁸⁵ TÁTRAI 1991, 630.

Európában dekorálási céllal (is) hasznosították. Kiterjedt alkalmazásuknak nyilvánvalóan ahhoz is köze lehetett, hogy a növények mindig kéznél voltak, amikor valamilyen helyszínt vagy tárgyat (legyen az egy utca, vagy akár egy gép⁸⁶) kellett valamilyen fényes alkalomhoz külsőleg méltóvá tenni. Tavasztól kora őszig még választék is kínálkozott, téli alkalmakra pedig – jobb híján – maradtak az örökzöldek.⁸⁷ Utóbiaknak azonban talán pontosan amiatt, hogy ezek egész évben zöldek maradnak, a korábbi idők vonatkozásában nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk. Erre mutathat az a hazai cigányoktól a 19. században lejegyzett eredetmonda is, amely arra ad magyarázatot, hogy miért zöldrenek állandóan a fenyők, és a cigányok miért tisztelik az örökzöld növényeket.⁸⁸

„Egészen fehérbe öltözött koszorús szüzek”

Az ünnep kontextusában sokszor kapcsolódik össze a zölddel a fehér szín is, és nem csak a házak tisztaságát sugalló falszín vonatkozásában (ahogyan ezt már korábbi cikkemben megállapítottam.⁸⁹) Bár az is igaz, hogy például az 1839-es győri királyfogadás előtt rendelkezés írta elő, hogy erre az ünnepi alkalomra „házok kifehérittessenek, és zöld ágokkal kiékesíttessenek.”⁹⁰ Az élő növényeknek színes textilekkel vegyes alkalmazása legkorábban az állam életében nagy jelentőségű ünnepségeken (pl. királykoronázáskor) fordulhatott elő,⁹¹ valószínűleg ez adhatta a mintát ahhoz is, hogy a 18. században sok esetben még önmagában is díszítő értékkel bíró élő zöldet a köznép is egyre inkább színes virágokkal, szalagokkal, kendőkkel stb. igyekezzen felcifrázni, ezáltal még szebbé, ünnepélyesebbé tenni. Verebélyi Kincső utóbbiak alkalmazásának értelmét abban látja, hogy a lombos ágak vagy fák „köszöntő, díszítő, tisztelgő, kijelölő, kifejező funkciói még erőteljesebbé válnak, ha kendők, szalagok, virágok díszítik” azokat.⁹²

Az általam ismert legkorábbi adat a már feldíszített zöld ágakra egy Esztergom közeli kis település tiszteletadásáról szól: a Csaba nevű község lakói 1800-ban az ott éppen átutazóban lévő nádor tiszteletére „fehér pántlikával ékesített zöld ágakat tartva” álltak sorfalat.⁹³ Nem tartom véletlennek, hogy épp a fehér szín kerül elő ebben a kontextusban, hiszen egy évvel később újra a fehér és a zöld jelenik meg egy másik magas rangú személy ünneplésén. Pápán a nagyhatalmú Eszterházy Ferenc pápai fogadásának részeként egyforma zöldszegéses fehérruhát, zöld kalapot viselő, a tudósító szerint kertészlányoknak öltözött virágkosaras hajadonok táncuk közben „karikába vették” a grófot, majd egyikük fehér-zöld bokrétával ajándékozta meg őt. A tudósítás írója szerint azért épp ebből a két színből készült a bokréta, mivel a „fejér” a virtus, a zöld pedig a halhatatlanság „színelője.”⁹⁴ A „virtus” szó itt

---

⁸⁶ A zöld ágakkal díszített cséplőgép csanádpalotai (Csongrád-Csanád vm.) példáját ld: BALOGH 1996, 14.

⁸⁷ Ld. erre példaként az újonnan épült nagyváradi (ma Oradea, Románia) városházának egy téli bála történése (erdélyi havasokból hozott) fenyőágas díszítését: Nemzeti Ujság, 1840. Martius 18. 91.

⁸⁸ V. s. 1887, 712.

⁸⁹ Ld. BALIZS 2023.

⁹⁰ Közli: SZÁVAY 1896, 185.

⁹¹ Pl. az 1655-ös pozsonyi koronázás díszkútjáról készített ábrázoláson lombfűzér díszítést látunk, ld. Családi Kör, 1993. június 17. 14.

⁹² Idézet: VEREBÉLYI 2005, 44.

⁹³ Magyar Hirmondó, 1800, Böjtelő Havának (Februáriusnak) 11-ik napján 199.

⁹⁴ Magyar Hirmondó, 1801, Sz. Mihály Havának (Szeptembernek) 24-dik napján 415.

minden bizonnyal „dicséretre, követésre méltó erény, érdem, jellembeli kiválóság” jelentésben szerepel.⁹⁵

Nem ezzel a szimbolikával, de mindenképpen részben az ünnepiséget, tisztelgést hangsúlyozandó öltözhettek a lányok fehérbe olyan alkalmakkor, amelyekre sok esetben friss ágakat is törtek. Így például olykor az őszi betakarításhoz kapcsolódó mulatságok részeként, vagy bizonyos – a sajtóban gyakrabban megörökített – közösségi: városi, állami, egyházi ünnepségeken. A 19. század elején a budai szüret végeztével megkezdődött a tiszta fehérbe öltözött lányok felvonulása, mellettük „a’ Puttonyosok ketten, vagy négyen viszik a’ Szedő Koszorút, (Leser Kranz) melly szálló fűrtökből téli zöldből, és virágokból szokott köttetni.”⁹⁶ Egy néhány évvel későbbi forrás írója szerint a szőlőágakból font koszorút („Lesekranz”) felváltva cipelő férfiak is fehérben voltak, de bársonykalapjuk zöld volt, és ugyanúgy piros szalagok díszítették a viseletüket, ahogyan a lányokét.⁹⁷ A férfiak kosztümjén a nemzeti színek használata – már ha ez tudatos volt – a szokás polgárosult jellegére mutat, hiszen a reformkorban szinte csupán a városokra korlátozódott a trikolórhasználat.⁹⁸

Korábbi példa, és nincs köze utóbbi agrárjellegű hagyományokhoz annak a – későbbi szóval élve majálisnak nevezhető – szabadban tartott ünnepségnek („solemnitás”), amelyre 1766 májusában Pozsony mellett került sor. Cseklész (ma Bernolákovó, Szlovákia) Dunával körülfogott, erdővel borított szigetén fasorokat („allékat”) állítottak, lombsátrakból vásári bódékat („kalmársátrakat”) rögtönöztek, amelyekben „indiai, japán, tiroli és más egyéb ruhákba öltöztetett” kereskedők árulták portékáikat. Egyforma piros ruhában öltöztetett cigányok kísérték azt a táncos műsort, amelyben a legmagasabb rangú vendégek tiszteletére harminckét fiatal parasztleány és leány vett részt. Ehhez a fiúkat mindenféle (török, japán, indiai) maskararuhákba, a lányokat viszont „tiszta fehérbe, oláh leány-formán rövid fehér szoknyákba” öltöztették.⁹⁹ Itt a fehér szín tehát még csak mellékesen, a parasztok színezetlen ruháit utánozva jelent meg. A Szent Korona vándorútján azonban már a fehér ruhás lányok jutottak főszerephez. Esztergomban „a drága Kints” érkezését ugyanis két sorban állított fehér „Szűzek” várták, kezükben égő gyertyával, hajjukban rózsaszín pántlikával. Ezen a februári alkalmon az élő növények színe helyett az érsek egyforma uniformisba öltöztetett katonái képviselték az ünnepi zöld színt.¹⁰⁰ Nagyenyeden a már említett uralkodólatogatás idején a magas rangú vendégek számára kijelölt szállás mellett „fejéroltözetű leánykák virágokat hintegetve tisztelkedtek.”¹⁰¹ Egy temesvári adat ugyanakkor azt sejteti, hogy nem mindenhol ragaszkodtak ahhoz, hogy az ünnepségeken kizárólag csak a lányok legyenek fehérben, ott ugyanis „fejérbe öltözött” lányok és fiúk együtt vonultak fel a várba tartó „zöld öltözetű Polgárság” előtt.¹⁰² Természetesen az egyházi ünnepeken

⁹⁵ Idézet: *KISS* 2012, 464.

⁹⁶ Idézet: *Hazai Tudósítások*, 1807. Mind Szent havának 24. napján 277.

⁹⁷ *BRIGHT* 2019, 248–249.

⁹⁸ *BONA* 2003, 16.

⁹⁹ Közli: *BERECZ* 2016, 169.

¹⁰⁰ *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, 1790. Mártziusnak 5-dik Napján 309.

¹⁰¹ Idézet: *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, 1817. Mind-Szent Hava 18-ik napján 250. Vö. harminc évvel később a virágokkal behintett ösvényt, és a „fejér öltözékű hajadonok tartotta zöld íveket” mint egy ünnepi fogadtatás részeit ld. *Nemzeti Ujság*, 1847. október 8. 637.

¹⁰² *Magyar Kurir*, 1816. November' 15- dik napján 294.

sem volt ritka a fehér ruhás hajadonok látványa, kutatásaim szerint ez a katolikus és a protestáns ünnepeket egyaránt jellemezhetette.¹⁰³ Újra egy baranyai példa: Girk György megyéspüspök 1859 májusában a máriakémei és mohácsi kerületben járt, ahol „*ünnepi öltözetű előlovagok [lovasok], az utczákon kitűzött zöld gallyak, fehér öltönyű koszorús leánykák, és a népnek az utczákon föllállított önkényes sorokban, az összes harangok*” megkondításával fogadták őt.¹⁰⁴ Nem csak keresztény, hanem zsidó lányok is ölthettek magukra fehér ruhát, igaz róluk nem egy zsinagógai ünnepség, hanem a szokásos diadalíves politikai tiszteletadás kapcsán jegyzik le ugyanezt.¹⁰⁵

A korabeli keresztény szellemiségű magyarázat értelmében, mint ahogyan azt a fején viselt szűzkoszorú alkalmazása is sugallja, a szűzesség nagyrabecsülése indokolja a fehérbe öltözést, egy kápolnaszentelésről szóló hírközlés írója szerint ugyanis a zöld ágak között vonuló körmenet „*közepén haladó egészen fehérbe öltözött koszorús szűzek az ártatlanságnak megbecsülhetetlen kincsére emlékezteték a nagy sokaságot.*”¹⁰⁶ A lányok koszorúi talán szintén zöld növényekből készül-

6. Kép:

Ferenc József látogatása Pécsen 1901 szeptemberében, a Széchenyi téren „Bizalmam az ősi erényben!” feliratú diadalív, a díszmenet útvonalának bal oldalán fehér ruhás lányok (A JPM Helytört. Gyűjt. 232. számú fotójának részlete)

---

¹⁰³ Egy Szatmár városhoz kötődő katolikus példa olvasható itt: *SZIRMAI SZIRMAY* 1809, 195. Egy a reformáció emlékére tartott 1817-es zilahi megemlékezéshez ld. *Magyar Kurir*, 1818, Februarius' 17-dikén 113. Egy bártfai evangélikus ünnepség kapcsán ld. *Társalkodó*, 1839. november 2. 349.

¹⁰⁴ Idézet: *Vigília*, 1859. június 18. 398.

¹⁰⁵ *Magyar Kurir*, 1832. október 16. 251. Itt arról írnak, hogy gróf Zichy István tiszteletére a veszprémi „zsidóság által állított győzelmű kapunál 24 fehérbe öltözött zsidó leány” nyújtott át verseket az ünnepeltnek.

¹⁰⁶ Idézet: „Süttő, sept. 21-én” című cikk: *Regilio*, 1856. október 4. 223.

hettek, erre következtethetünk például abból, hogy egy Pozsonyban tartott főúri esküvő után Büdszentmihályon (ma Tiszavasvári része, Szabolcs-Szatmár-Bereg vm.) a Dessewffy kastélyban 20 fehérbe öltözött szűz „zöld koszorúkkal és piros rózsákkal” ékesítve várta a frissen összeadott házaspárt.¹⁰⁷ Hogy utóbbi lányokon megjelenő színek szándékosan adták-e ki a magyar színeket, nem tudjuk biztosan. Ebben az időben azonban már a nemzeti színek is megjelenhettek hasonló esetekben. Ferenc József koronázásán a királyi pár által az erkélyről szemlélt felvonulást több mint száz fehér ruhás „szebbnél szebb hajadon és kis leányka” vezette fel, egy részük ruháját kék, másokét pedig „nemzeti színű váll-szalag” egészítette ki.¹⁰⁸ Ferenc Józseffel kapcsolatban említhető egy jóval későbbi baranyai példa is. Bár a korabeli sajtó az uralkodó 1901-es pécsi látogatása kapcsán csupán a városháza lombdiszeiről, drapériáiról és az Irgalmasok utcájának ablakaiba kihelyezett „zöld tölgyfa lomdászról” emlékezett meg,¹⁰⁹ az eseményről készült fotón jól kivehető a fehér ruhás kislányok is (6. fotó).

Angliában királyi ünnepeken már a 18. században is elvárták a lányoktól a fehér szín jelképes felöltését.¹¹⁰ A Veszta szüzekig visszavezethető tiszta fehér ruhák használata¹¹¹ összefügghet azzal, hogy a gézszerűen szőtt, vékony fehérített indiai eredetű pamutkelmék az 1760-as évektől kezdődően egyre inkább divatosá váltak Angliában, ahol a királyi udvartól a középosztályig nem csak a fiatal, de még az ötven év alatti divatos hölgyek is felvették azokat.¹¹² Az angliai divat hatására kezdte el hordani ezt a könnyű és kényelmes fehér viseletet Marie Antoinette is. Az őt lenge fehér muszlinruhában ábrázoló 1783-ban festett portré először még botrányt okozott, később azonban Franciaországban is divatba jöttek a vékony pamutszövetek. Bizonyított, hogy a felvilágosodás eszméi, köztük a „természetes egyszerűség” rousseau-i jelszava is hozzájárult ahhoz, hogy Marie Antoinette a parasztok ruháihoz hasonló fehér ruhákat kezdett viselni, amikor a királyi udvartól elvonulva „pásztorlányként” – pontosabban: egyszerű parasztleányokhoz hasonlóan festetlen öltözetben – élte hétköznapjait.¹¹³ Érdekes, hogy később, amikor 1793-ban Marie Antoinette-t kivégezték, élete utolsó órájában megtagadták tőle mind a papi jelenlétet, mind a gyászruhát, és az általa divatba hozott fehér ruhában vezették a hóhér elé.¹¹⁴ (Majd 1814-ben a lefejezett királynő lánya, Mária Terézia Sarolta tiszteletére maguk a franciák is több ízben felöltötték a Bourbon címerben szintén meglévő fehér színt.¹¹⁵)

Bár a korabeli divatlapok és feljegyzések szinte határtalannak mutatják a nők fehér ruhaszínhez való vonzódását (ekkor válik ez a szín a menyasszonyi ruhák színévé is¹¹⁶), ez a kép azonban némileg félrevezető. Utóbbi források jobbára a fehér ruhában megtestesülő tisztasághoz, időtlenséghez, mint ideálhoz való ragaszkodást dokumentálják. A múzeumi gyűjtemények megerősítik ugyan a fehér pamutruhák 1795 körül felfutó divatját, de sok színes ruha is fennmaradt ugyanebből az időből,

¹⁰⁷ *Eger Hetilap*, 1869. október 28. 341.

¹⁰⁸ Idézet: *Nefelejts*, 1867. június 16. 293.

¹⁰⁹ *Pécsi Figyelő*, 1901. szeptember 19. 1.

¹¹⁰ *NAVICKAS* 2010, 556.

¹¹¹ Uo.

¹¹² *MISKIN* 2015, 8.

¹¹³ *BOURHIS* 1989, X.

¹¹⁴ *NAGEL* 2017, 181.

¹¹⁵ Uo. 308, 310.

¹¹⁶ *PROBERT* 1984, 7. Ugyanakkor a hazánkban még a 19. század második feléből is utalnak arra adatok, hogy nem volt mindig teljesen fehér az előkelő hölgyek esküvői ruhája, pl. fehér és zöld virágfűzérrel díszített fehér-selyem ruháról írnak itt: *HERNÁDY* 2010, 632.

illetve a korabeli leltárak és egyházközségi feljegyzések szintén jelentősnek mutatják a színes öltözetdarabok használatát.¹¹⁷ Ennek ellenére a fehér muszlin pozitív megítélése és a női erényekkel való összefonódása olyannyira erősnek és tartósnak bizonyult, hogy az ezekből varrt ruha a 19. századi viktoriánus regényekben a fiatal, hajadon nők kötelező, tisztaságukat jelképező viseleteként jelenik meg.¹¹⁸ Miután 1789 után elterjedt az a hír, hogy a francia nők trikolorral díszített, ógörög stílusú fehér ruhában vették ki a részüket a forradalmi eseményekből, Angliában is használni kezdték hasonló célokból a fehér színt, vagyis politikai üzenetként ők is elkezdtek egységesen fehér ruhákat magukra öltetni. A reformerek rendezvényein az erkölcsi és politikai korrupciótól való mentességet sugallni igyekvő fehér ruhás nők azonban bármennyire is próbálták bizonyítani tisztaságukat, óhatatlanul magukra vonták a férfiak rosszallását.¹¹⁹

Abban, hogy hazánkban szintén a fehér öltözet vált a politikai tiszteletadás, illetve a közösségi ünnepek egyik kellékévé, az iménti és más külföldi példák¹²⁰ mellett szerepet játszhatott az is, hogy a fehér színből lehetett legkönnyebben egy teljes öltözet ruhát kiállítani, hiszen ekkor még a köznép körében ez volt a legáltalánosabban viselt felső-, majd később már inkább csupán alsóruha szín.¹²¹ Ráadásul – ahogy Marie Antoinette hatására a francia előkelők egy része – úgy nálunk is részben a köznépi-paraszti ruhákat utánozva kezdték használni a fehér ruhákat, hiszen – mint már utaltam rá – „oláh leány-formán” viseltek fehéret a táncosok Pozsonyban, illetve fehér „kertész egyforma-ruhában” lévő hajadonok köszöntötték Esterházy Ferencet Pápán. A korabeli megnyilatkozások szerint ugyanakkor a dekorativitás szempontjából az akkori szemlélőben az ünnepi pompát az növelte jelentősen, ha egyforma külsővel jelentek meg azonos nemű vagy korú csoportok (vagy egyforma foglalkozásúak, hiszen szó esett pirosba öltöztetett cigányzenészekről, zöld uniformisba öltöztetett katonákról is). Ezt pedig nyilvánvalóan legkönnyebben azzal tudták elérni, ha fiatal gyermekeket öltöztettek fehérbe, szemben mondjuk azzal, hogy a fiatalasszonyoktól kérték volna, hogy mindannyian öltözzenek egyformán zöldbe. De kisebb nehézségek árán és költségkímélőbben tudtak ruhákat varratni fehérből, mint az 1770-től nemesi-polgári körökben szintén divattá váló halványrózsaszínből és világoskékből,¹²² vagy épp a Szűz Mária színeként számontartott égszínkékből is.

Ugyanabban az időben azonban, amikor az ünnepi processziókra fehérbe öltöztetett lányok fejét gyakran még szűzkoszorú is ékesítette, illetve az alkalmi tiszteletadások fehér ruhás lányainak hajába, vállára (vagy akár derekára) szalagot is kötöttek,¹²³ a politikai választásokra összesereglett férfiak süvegére sok esetben egyszerűen csupán zöld ágak kerültek. Ünnepi esemény tiszteletére történt ez 1792-ben egy Grassalkovich birtokhoz tartozó pusztán,¹²⁴ egy gömöri tisztújításon,¹²⁵ vagy éppen azon az Aradon tartott megemlékezésen, melyen a gyász okán

---

¹¹⁷ SIEGFRIED 2015, 84–85.

¹¹⁸ MISKIN 2015, 23.

¹¹⁹ NAVICKAS 2010, 556–557., 565.

¹²⁰ 1807-ben a *Tudósítások* c. lap (1807. Szent Mihály havának 9. napján 172) szerint a zöld ágakkal díszes utcákon áthaladó „Francia Tsászárnak” fehér öltözetű lányok udvaroltak. Egy másik példát itt találunk: *Hazai Tudósítások*, 1814. Kis Aszszony Hava 3-dik napján 76.

¹²¹ Vö. BALIZS 2023.

¹²² Ld. BALIZS 2020, 214.

¹²³ A fehér ruha kiegészítői változatosak voltak, ld. pl. Esterházy Pál herceg ünneplését: *Honművész*, 1834. augusztus 10. 508.

¹²⁴ A *Magyar Kurir* (1792. május 15. 662.) értesülései szerint azon „zsiross fekete” ruhájú gulyások tűztek zöld ágat süvegükre, akik 1792-ben kilovagoltak a Mezőhegyes felé tartó nádor elé.

fegyvertelen katonák „*ünnepies zöld ágakkal ékesített csákókban*” vettek részt.¹²⁶ Más esetekben viszont, főleg tisztújításkor vagy követválasztáskor a zöld ág kifejezhette az egyik jelölt támogatását a másikkal szemben.¹²⁷ A zöld mellett a fehér szín is megjelenhetett a süvegeken hasonló jelzőszerepben, hiszen például a nádor tiszteletére 1845-ben felállított kun és jász bandériumok tagjainak süvegeire részben megkülönböztetésül kerülhetett egyrészt a zöld ág, másrészt a fehér kócsagtoll.¹²⁸ (Az osztrák hadseregben viszont Ferenc József augusztusi 18-ai születésnapján került a katonák csákójára a zöld „*lombdész*.”¹²⁹) Győrben a különböző egyenruhát viselő két polgárőrcsapat esetében a „*fehér kolcsag*” tollal szemben viszont nem a zöld ág, hanem az annál tartósabb és költségesebb zöld toll áll, igaz, utóbbi a vadászokból álló sereg csákóját díszítette.¹³⁰ A természet szolgáltatta zöld ágak gyakorisága ebben a kontextusban nem meglepő, könnyű beszerezhetőségük a zsidó kereskedők által árult madártollak drágaságával szemben akár politikai érvként szolgálhatott két tábor közötti vitában, úgymint Veszprémben, ahol az egyszerű tiszafa ágakat viselők álltak szemben a pávatollas kalapúakkal.¹³¹

Érdekes, hogy Angliában 1819 környékén a fehér mellé szintén a zöld került be a politikai színhasználatba, a fehér ruhás hölgyek ugyanis csuklójukon zöld szalagot viseltek.¹³² Nálunk ugyanekkor a fehér és a zöld jobbra még külön-külön tűnt fel hasonló jelzőszerepben (a későbbi időkben, pl. 1845-ből viszont több adat szól „*zöldfejér tollasok*” pártjáról,¹³³ ill. zöld-fehér kokárdáról.¹³⁴) De már a 19. század előtt az Osztrák-Magyar Monarchián belül a fehér színnel jelölt kalap bizonyos politikai helyzetben sajátos üzenetet hordozhatott (pl. Belgrádban a diákok kalapjuk bokrétájára kötött „*fejér pántlika bokrétákkal ékeskedve*” ünnepelték a habsburgok győzelmét a török felett.¹³⁵) Majd 1848-ban a trikolór mellett önmagában a zöld szín is fontossá vált egyes helyeken, erre utal, hogy Kecskeméten a helyi nemzetiörökség szervezésekor arról rendelkeztek, hogy „*megismertető jelként*” kizárólag csak a „*tanuló ifjak*” hordhatnak fövegükön a nemzeti színű kokárda mellett zöld tollat is.¹³⁶ (A régi források egyébként olyan sokszor megörökítik a férfifejfedők tolldíszének színét, hogy ez akár egy külön dolgozat témáját is képezhetné.) A szabadságharcot megelőzően ugyanakkor még az is előfordult, hogy önmagukban a zöld ágak váltak díszítő- és egyben megkülönböztető jelekké egyszerűen azért, hogy a férfiak más-más növényt tűztek a süvegükre. Amikor 1842 májusában Nyéki Mihály egri érsek hosszabb bécsi távollét után hazafelé tartva Eger határába ért, a díszes bevonulásának kíséretéül kiállított paraszti lovasok süvegére „*czitrom-galy bokréta*” került, az ugyanezért odaseregülő polgári lovascsapat viszont „*puszpángág fejdíszítéssel*” dicsekedhetett.¹³⁷ Vagyis a tavasz örömét és az ünnepiséget egyaránt

¹²⁵ Ld. *Jelenkor*, 1845. június 8-án 274.

¹²⁶ Idézet: *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, 1835. Szent-György hó 18dik napján 252. Kiemelés tőlem. Szintén ünnepi célzattal kerülhetett 1848 novemberében a nemzetiörök süvegeire a „téli zöld ág.” Ld. Közlöny 1848. november 12. 747.

¹²⁷ Ld. *Jelenkor*, 1840. november 11. 361. ill. *Nemzeti Újság*, 1847. október 15. 654.

¹²⁸ Ld. a „Nemzeti ünnepek Jászberényben” című cikket itt: *Múlt és Jelen*, 1845. június 6. 270. A fehér és a zöld szín hangsúlyosan hangsúlyosan ünnepi öltözékük részét képezi részét képezi az erről az eseményről szóló költeményben ld. *Jász-kun ünnep*, 1845. *Családi Lapok*, 1852. augusztus 31. 155.

¹²⁹ *Dél-Magyarország*, 1934. október 11. 6.

¹³⁰ *Társalkodó*, 1846, augusztus. 6. 245. Vö. Szemere kormány tagjainak 1849 májusában a debreceni nagytemplomban zajlott eskütételére felvett ünnepi fejfedők tollszíneivel: *BESSENYEI* 1894, 486.

¹³¹ *Jelenkor*, 1840. december 19. 405.

¹³² *NAVICKAS* 2010, 557.

¹³³ *Nemzeti Újság*, 1845. október 24. 674.

¹³⁴ *Pesti Hírlap*, 1845. augusztus 15. 107.

¹³⁵ Idézet: *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, 1789. október 16. 368.

¹³⁶ *IVÁNYOSI-SZABÓ* 1988, 145.

kifejező zöld szín e kétféle színhordozó révén önmagában is elégnék bizonyult erre az előkelő májusi alkalomra.

A 18-19. században a különféle ünnepeken, jeles napokon a természetből behozott zöld ág a sokféleképpen variálódó élő zöldből összeállított díszítések révén hangsúlyosan jelen lehetett az emberi létezésben. De a zöld tónusok a lombos gallyakon kívül is részét képezték a magyarok korabeli lakóterének, hiszen feltűntek az épített környezet egyes elemein és bizonyos használati eszközökön is. A következőkben ezek közül elsőként a cserépből készült kályháról esik szó.

„Ordinári zöld kályhák”

A vizsgált korban a tüzelőberendezés „*a gyakorlati haszna mellett dísz volt a lakásban*”,¹³⁸ főleg a forrásokban kemencének nevezett mázas „kályhakkal,” azaz kályhacsempékkel ellátott változat, amelynek mázszíne (erre utal az iménti fejezetcím is) leggyakrabban pontosan a zöld volt. Már a középkori kályhaművesség képes volt színes mázak előállítására, sőt a 15. században kimutatható egy olyan királyi megrendelésre dolgozó műhely létezése, amely kihasználva az ólomházak adta színlehetőségeket a „*középkori csempéken gyakori zöld, sárga és barnás színek különböző variációi mellett*” feketébe és fehérbe hajló mázak készítésével is kísérletezett.¹³⁹ Valószínűsíthető az is, hogy a középkorban már olyan kályhák is készültek, amelyek „*párhuzamosan két más színt használnak egy kályhán belül: a zöld csempék mellett gesztenyebarna sarokrészeket és párkányokat.*”¹⁴⁰ A zöld máz már ekkor többféle árnyalatban készült, még egyazon csempetípusból is előfordultak oliva, borsózöld és egészen sötétzöld változatok.¹⁴¹ A Janus Pannonius Múzeum ismeretlen eredetű sötétzöld csempéje is körülbelül erre a korra datálható, ez a csúcsíves darab feltehetően a 15. század közepén készült, Holl Imre kutatásai szerint talán az akkori pécsi püspök részére királyi ajándékként épített úgynevezett lovagkályha részét képezte¹⁴² (7. fotó).

A zöld mázas kályha divatja a palotákból viszonylag gyorsan terjedt az egyszerűbb hajlékok felé. Ugyanakkor a 15. században „*az összes magyarországi kastélyban, udvarházban meglevő zöld mázas*” kályha még egyértelműen „*az átlagos nemesi, illetőleg a gazdagabb polgári szintet jelezte.*”¹⁴³ Később azonban a falvakban is tért hódítottak a „*paraszt kályhakkal*” (azaz a mázatlan csempékkel) szemben a mázas darabok, így az újkori kályhások már „*többnyire mázas kályhacsempéket állítottak elő.*”¹⁴⁴ Mivel a mázas „*kályhacsempe nem tartozott a megfizethetetlen luxuscikkek közé,*”¹⁴⁵ egyre szélesebb fogyasztói kör számára készült színes mázú, legtöbbször zöld csempéből a lakótér összképét is meghatározó tüzelőberendezés. A „*közön-séges fazekaskemencében kiégethető*” ólomházat ugyanis egyszerűen és olcsón

---

¹³⁷ *Erdélyi Híradó*, 1842. május 27. 252. Az örökzöld puszpáng fehér színű szalaggal díszített változatának későbbi paraszti alkalmazásához ld. *DÖMÖTÖR* 1960, 268.

¹³⁸ Idézet: *BENKŐ* 1984, 28.

¹³⁹ Idézet: *HOLL* 1958, 251.

¹⁴⁰ Idézet: Uo. 260.

¹⁴¹ Uo. 218.

¹⁴² Uo. 268–269.

¹⁴³ Idézet: *MAGYAR* 1976, 106.

¹⁴⁴ Idézet: *PALÁDI-KOVÁCS* 1991, 607.

¹⁴⁵ Idézet: *BENKŐ* 1984, 30.

elő lehetett állítani.¹⁴⁶ Nógrád megye egyik 17. században elpusztult mezővárosának, Szécsénynek a területén kiásott 15. és 16. századi kályhamaradványok egy jelentős része zöld, egyaránt világos- és sötétzöld mázas.¹⁴⁷ Az ónodi várban feltárt egyik a 16. század második feléből fennmaradt leletcsoport – feltehetően Nógrádtól Gömörön keresztül Zemplénig húzódó vidékek fazekasműhelyeiből kikerült – zöld mázas típusának a tónusai szintén változatosak, de az erre vonatkozó kutatás szerint a zöld árnyalatok „valószínűleg eredetileg is szinte csempéről-csempére változtak.”¹⁴⁸

A hódoltság alföldi területein a mázatlan bögre alakú szemekből rakott úgynevezett szemeskemencék mellett a 16. században a délről érkező „zöldmázas, kupa formájú kályhaszemekből”¹⁴⁹ (vagy más meghatározás szerint „balkáni piramidális díszű, zöld mázas” csempéből¹⁵⁰) épült kályhák is elterjedtek, azonban feltehetően csak a tehetősebb mezővárosiak vásárolták ezeket az import „kaolinos soványítású zöld és barna, mázas kályhacsempéket.”¹⁵¹ Később azonban Alföldre is elért a zöld kályha divatja, legalábbis a szegedi vár 18. század második feléből készült tervrajzainak színes oldalain már zölden ábrázolják a kályhákat, ami „az általánosan alkalmazott

¹⁴⁶ GYURICA–SABJÁN 2006, 64., ill. SABJÁN 1998, 481.

¹⁴⁷ BODNÁR 1988.

¹⁴⁸ Idézet: TOMKA 2009, 376.

¹⁴⁹ TÖRŐCSIK 2005, 36.

¹⁵⁰ Idézet: MAGYAR 1976, 104.

¹⁵¹ Idézet: CSÁNYI 2010, 247.

zöld mázra utal.¹⁵² Eger vonalában a 16-17. században a kályhacsempék szintén főleg zöld mázasak voltak.¹⁵³ Győr-Moson-Sopron vármegyében a 17. századtól már faluhelyen is használhattak ilyen kályhákat.¹⁵⁴ Dunántúlon a 17. században még csupán a nemesi kúriákban, paplakokban épített szemeskályha a 18. századra általánosan elterjedt ezen a területen is. A mázas kályhaszemekből készült kályhák színe – ahogyan azt az árszabások világosan mutatják – itt,¹⁵⁵ illetve Északkelet Magyarországon is,¹⁵⁶ leggyakrabban a zöld volt éppúgy, ahogyan Erdélyben is.¹⁵⁷

A 17. század első felétől ugyanakkor elindultak hódító útjukra a zöldmázasnál díszesebb úgynevezett bokálykályhák is. Ezek a Bethlen Gábor fejedelem által Sárospatak és Alvinc környékére telepített anabaptisták műhelyeiből kikerülő fehér alapon színes (olykor fehér alapon zöld¹⁵⁸) ónmázás kályhacsempék ugyanakkor a limitációk szerint drágábbak voltak, mint az ólommázásak.¹⁵⁹ Amikor a tehető parasztok zöld kályhát kezdtek maguk számára készíttetni, a főrangúak reprezentatív helyiségeibe már ilyen magasabb presztízst képviselő kályhák kerültek. Ezek elnevezése a forrásokban „tarka mázas kályha” vagy „újkeresztény” kályha,¹⁶⁰ bár utóbbi elnevezés nem csak a tarka mázakra vonatkozhatott, ugyanis a habánok „egyszínű (zöld, kék, fehér) és tarkamázás (kék-fehér, többszínű) változatokat” egyaránt készítettek.¹⁶¹ Utóbbi divat ellenére a 18. század folyamán még főúri használatban is megmaradtak a zöld kályhák, feltehető például az egri várban ekkortájt ugyan „a legértékesebb, legkvalitásosabb” fűtőberendezés már egy színes ónmázás habán kályha lehetett, bizonyosan állt még a várban két egyazon huszármintás csempékből rakott tüzelő is, melyek közül az egyik zöld ólommázás volt, a másik csempéi viszont „fehér, vagyis mázatlan, csak angóbbal bevont kivitelben” készültek.¹⁶² A fehér és zöld kályhaszín egyforma kedveltségére utal az az adat is, hogy amikor 1747-ben Eszterházy Ferenc a pápai kastélyában egy Dániából jött fazekas mázas edényeket készített „bemutatóra”, a gróf rögtön egy zöld és egy fehér kályhát is rendelt tőle.¹⁶³ Utóbbi adat azonban már bizonyosan mázas fehér kályhára utal, amelynek korabeli divatját mutatja a péceli kastélyban 1774-ben felállított hat darab, Johann Scheihenstüll bécsi kályhászmester keze alól kikerülő „hófehér XVI. Lajos-stílusú kályha,”¹⁶⁴ illetve az 1775-ben épült garampéteri Hamacsek kastély (Predajná, Szlovákia) emeleti fehér kályhája, amely (legalábbis a 20. század elején még) egy zöld tapétás szobában álló „fehér mázas rokokó kályha” volt.¹⁶⁵

A 18-19. századi források rengeteg zöld színű kályhát sorolnak, illetve ebből az időből a föld alól is rengeteg zöldmázás csempe került elő. A régészeti anyag áttekintésétől most eltekintek, terjedelmi okokból az írott adatok közül is csak néhányat említek. A 18. század közepén a kőfüzesi kastélyban (Füzes, Vas vm.) a lakájok szobája és a reprezentatív helyiség is zöld kályhával felszerelt, a két tüzelő csak a nagysá-

---

¹⁵² Idézet: TÖRŐCSIK 2005, 39.

¹⁵³ PALÁDI-KOVÁCS 1991, 608.

¹⁵⁴ SABJÁN 2002, 165.

¹⁵⁵ H. CSUKÁS 1997, 71.

¹⁵⁶ VIDA 2003, 63.

¹⁵⁷ B. NAGY 1973, 41.

¹⁵⁸ Egy „zöld s fehér mázú... jó, új bokály kemencéről” szóló adatot közöl: B. NAGY 1973, 221.

¹⁵⁹ MAGYAR 1976, 106. BENKŐ 1984, 25.

¹⁶⁰ SABJÁN 1998, 482., 491.

¹⁶¹ Idézet: SABJÁN 1998, 491.

¹⁶² Idézet: KOCSIS 2019, 85., 87.

¹⁶³ MITHAY 1986, 405.

¹⁶⁴ BERECZ 2016, 23. A mester egyébként zöldcsempés kályhák készítését is vállalta, ugyanis Ráday Gedeonné zöld mázút rendelt tőle.

¹⁶⁵ Idézet: DIVALD 1999, 449.

gában tért el (természetesen az utóbbi javára).¹⁶⁶ Egerben a 18. század második felében épült, 1805-ben leltárba vett úgynevezett generális házban összesen tizenegy kályhát írtak össze, abból kilenc zöld színű, egy kék volt, egynek pedig nem jegyezték le a színét.¹⁶⁷ A debrői uradalom (Feldebrő, Heves vm.) leltárba vételekor hétszer vetik papírra a „zöld kályha” szókapcsolatot, többször az „ordinári”, egy esetben a „közönséges” jelzővel ellátva.¹⁶⁸ Ez a nyelvhasználat egyértelműen arról vall, hogy ehelyütt már a 18. században általánosan jelen lehetett a zöld kályha, sőt egyes területeken akár már korábban is. A fogarasi vár (Erdély, ma Románia, Brassó megye) leltározója már 1656-ban (!) a „zöld kályha” szókapcsolatot a „paraszt” előtaggal is ellátva igyekezett kifejezni az ilyen színű kályhák közönséges voltát.¹⁶⁹

„Meghúzta azt az ismeretes zöld kancsót”

A zöld kályhakkal szemben a zöld cserépedények használata későbbről mutatható ki a hazai parasztság körében. Magyarországra a török hódoltság idején már biztosan sok mázas, közöttük sok zöldmázas edény (ill. részben pipa¹⁷⁰) áramlott be.¹⁷¹ Helyben is készültek ugyanakkor zöld mázas edények, amelyeket előszeretettel használtak például télire tartósított gyümölcsök tárolására: „*liktariumnak* [lekvárféleség] *ualo zöld mázos*” fazekak készítéséről szól már egy 1589-es szentmiklósi adat,¹⁷² Erdélyből egy 1736-os összeírás emlit hasonlót: „*Egy zöld Fazékban Medgy Liktarium.*”¹⁷³ Az előkelők háztartásában azonban a zöldmázás korsókat és kancsókat már a 17. század folyamán elkezdték háttérbe szorítani más edények, elsősorban a habánok készítette ónmázás bokályok, erre utal például egy 1668-as inventárium, amely két darab „*Méznek való a zöld korsó*” után közvetlenül egy „*Veres szederjes bokály uj keresztyén korsót*” is felsorol.¹⁷⁴ Utóbbi valószínűleg lila mázú edényt jelölhet.¹⁷⁵ A fehérédényeseknek is nevezett habánok „*legjellegzetesebb terméke a fehér ónmázás fajansz volt*”, emellett azonban nagy számban készítettek kék alapszínű edényeket is.¹⁷⁶ Ezekkel szemben a közönséges fazekasok legfontosabb termékei ebben az időben a zöld mázú edények lehettek (8. fotó).

A különféle edénytípusok közül bizonyítottan elsősorban „*a nagyméretű boroskancsók: faluközösségek, céhek, református egyházak edényei*” valamint a hegyközségek, községi bírák, előljárók kancsói készültek zöld mázzal.¹⁷⁷ Ezek reprezentatív és ceremoniális edények voltak, illetve a református gyülekezetek zöld kancsói az úrvacsora szentségének kiszolgáltatásakor használt klenódiumok sorába tartoztak, ugyanis kizárólag e liturgia részeként használták ezeket: ezekből öntötték

¹⁶⁶ DABÓCZI 2000, 36.

¹⁶⁷ DERCSÉNYI-VOIT 1972, 601.

¹⁶⁸ B. GÁL 1994.

¹⁶⁹ SABJÁN 1998, 481. „*Paraszt Zöld Mázás Kemence*”

¹⁷⁰ Ld. pl. KOVÁCS 2004, 124.

¹⁷¹ PALÁDI-KOVÁCS 2009, 351.

¹⁷² Közli: BENDA 2014, 119. a 659. lábjegyzetben.

¹⁷³ Közli: SZABÓ T. 1978, 390.

¹⁷⁴ Közli: KOMÁROMY 1886, 581.

¹⁷⁵ BUNTA-KATONA 1983, 63. Vö. egy 1604-ből fennmaradt ónmázás bokály mangánlila mázszínével, ld. KRESZ 1972a, 145.

¹⁷⁶ Idézet: KATONA 1998, 181., 186.

¹⁷⁷ Idézet: KRESZ 1991, 542. 597.

8. Kép:
Zöldmázás cserépedények a JPM Néprajzi Gyűjteményéből (ltsz. balról jobbra:
77.47.2; 77.57.9; 79.9.9; 66.5.6; 65.15.3, saját fotó)

a bort az úrvacsorai kehelybe.¹⁷⁸ Bár a céhszervezetek fehér alapszínű edényeket is használtak, ennek ellenére a zöld kancsók fontossága megkérdőjelezhetetlen. Vida Gabriella egyenesen úgy fogalmaz, hogy a zöld céhedény, illetve azon belül is „a zöld mázas butykoskorsó olyan alaptípusa volt a 17-18. századi edényeknek, mint a kályhák között a zöld mázas fajta.”¹⁷⁹ Ezek ráadásul rituális tárgyak voltak abban az értelemben, hogy ezeket használták céhes ünnepek alkalmával. Egy takácsinas felszabadulásakor például egy-egy – nyilvánvalóan a becses céhkancsóból töltött – bort ivott „a királyra, a hazára és a becsületes céh egészségére”, ráadásul mindezt (és itt újra utalni kell a zöld ág ünnepi funkciójára) zöld koszorúval a fején tette.¹⁸⁰ Ezeknek az edényeknek a különleges szerepére utal, hogy megjelenik rajtuk a megrendelők neve, a céh elöljáróságának névsora és a készítés dátuma. A legkorábbi múzeumi példányaik a 17. században készültek,¹⁸¹ „több jelentős darab a 18. századból maradt fenn”, de talán már 16. századtól készülhettek hasonlóak. Ha az előállításuk kezdeteiben nem is lehetünk teljesen biztosak, az nem vitás, hogy „a színes máz, főleg a zöld, a boroskancsók és boroskulacsok színe maradt”, illetve részben az alföldi pálinkásbutellák színévé vált a 19. század folyamán.¹⁸² A céhek felbomlottak, de a nagy presztízsű zöld kancsók használatáról még a 19. század második felében megalakuló sportszervezetek sem mondtak le, például Topolyán (Észak-Bácska, ma: Bačka Topola, Szerbia) egy délvidéki folyóiratban közölt beszámoló szerint a helyi „Tekepálya (gurigázó) egyesületnek” is volt egy saját „óriá-

¹⁷⁸ Köszönöm S. Lackovits Emőkének, hogy erre felhívta a figyelmem.

¹⁷⁹ Idézet: *VIDA* 2003, 77.

¹⁸⁰ Idézet: *DOMONKOS* 2002, 87.

¹⁸¹ *KRESZ* 1972a, 150. 1625-ből Békásmegyerről, 1680-ból Szombathelyről maradt fenn egy „zöld ólommázás boroskorsó.”

¹⁸² Idézet: *KRESZ* 1991, 542.

sí” zöld kancsója, amely az egyesület asztalán naponként használatban került.¹⁸³ Ez – csakúgy mint a szentgáli katolikus olvasóköri 1903-ból fennmaradt „zöldmáz-
zas borosedénye” – azt példázza, hogy céhek után is maradtak olyan közösségek,
akik „a közös ivás keretei között fejezték ki összetartozásukat.”¹⁸⁴ A zöld kancsó
a fővárosi elit körében ugyanebben az időben, sőt már a 19. század első felében
sem számított fényűző dísz tárgynak, még tombolanyereménynek sem igen felelt
meg. Ugyan 1842 novemberében a pesti gyermekkórház megsegítésére szervezett
„tánczvigalmi sorsjátékra” a sok arany- és ezüsttárgy és -ékszer mellé érkezett egy
„zöld korsó ezüst csészével”, ennek ajándékozója azonban – a többi értékesebb
nyereménytárgyat felajánlóval ellentétben – az erről szóló újsághírben nem vállalta
fel a nevét, így csak annyit közölt e tárgy eredetéről az újság, hogy Budáról érke-
zett.¹⁸⁵ Ugyanebben az időben viszont Erdélyben a savanyú vizéről ismert fürdőhe-
lyen, Előpatakán (Kovácsmező megye) kora hajnaltól alkalmazott cselédek „horgokba
akasztott zöld korsókkal” merítették a vizet, majd naphosszat töltögették azt a gyó-
gyulni vágyó turisták poharába.¹⁸⁶ Itt a zöldmáz kancsó tehát bizonyosan reprezen-
tatív funkciót töltött be, hiszen értékes gyógyvizet tároltak benne.

A parasztek által használt edényekről a az írott források sajnos csak kevés infor-
mációt árulnak el.¹⁸⁷ A közönségesebb cserépedények esetén legfeljebb csak va-
lami különleges okból jegyzik fel azok színét is, például olyan esetben, ha bennük
értékekre bukkannak. Csupán azért értesülünk egy kecskeméti asszony 1706-ban
összeírt hagyatékából egy kis korsócska zöld és egy fazekacska fehér színéről,
mert azok fenekén aranypénz rejtőzött.¹⁸⁸ A múzeumban őrzött cserépedényeknek
és néprajzi gyűjtők leírásainak köszönhetően a 19. század végi, 20. század eleji népi
kerámiákról viszont már sokkal többet tudunk. Ezek ugyanakkor meglehetősen ve-
gyesnek mutatják az egyszerűbb használati edények színeit, egy ormánsági kony-
hában például a kisebb ivókorsók közül szépen megfért egymás mellett „a zöld má-
zas csöcsös korsó,¹⁸⁹ a pirosra égetett cserkorsó, a feketére égetett mohácsi korsó”
is (9. fotó). Sok helyen kialakult viszont, hogy az egyes falvak lakói mely típusú
edényekből használtak zöldmázakat. A baranyai németek legjobban az ünnepi
használatú lakodalmas tálakat vásárolták zöld színben. A mohácsi fazekasokkal,
akiktől ezeket megrendelték, gyakran belekarcoltatták az edénybe a tulajdonos
nevét és házszámát is, arra az esetre, ha azokat kölcsönkérnék egy másik lagzi
házhoz, könnyebben hazakerüljenek.¹⁹⁰

Az általam vizsgált 18-19. századra vonatkozó szöveges forrásokból mintha egy
olyan kép rajzolódna ki, hogy a zöld szín még az egyszerű kancsók esztétikai-gaz-
dasági értékét is jelentősen megnövelte volna. Pontosabban azoknak a vélhetően
egyszerű mázas edényeknek az értékét, melyeknek a díszíttségére nem utalnak
a források. Úgy tűnik, mintha ezek a szimplán csak „zöld kancsókként” emlegetett
tárgyak díszítettségük és nagyságuk mértékétől függetlenül is megbecsültnek szá-
mítottak volna. Bizonyosan értékes darab lehetett például egy makói vagyonteltár
„mihok szájú” zöld kancsóra vonatkozó tétele,¹⁹¹ ha nem az lett volna, nem tün

¹⁸³ Szabadkai Ellenőr, 1879. október 19. 2.

¹⁸⁴ Idézet: KRESZ 1991, 597.

¹⁸⁵ Pesti Hírlap, 1842, október 16. 730.

¹⁸⁶ Idézet: Az Előpataki savanyúvíz ösmertetése, orvosi tekintetben. Dr. Marusi Istvántól. Id. Vasárnapi Újság, 1843. augusztus 1. 489. sz. 624.

¹⁸⁷ F. LAJKÓ 2008, 35.

¹⁸⁸ BODNÉ BOBROVSZKY 1980, 22.

¹⁹⁰ KISS 1952, 315. Vö. „1813: Egy tsetses Zöld Kanta” SZABÓ T. 1993, 93.

¹⁹¹ KRESZ 1994, 594.

9. Kép:
Zöldmázás kancsók a JPM Néprajzi Gyűjteményéből (ltsz. balra: 80.3.7, elől közép-
pen: 70.65.74.1 jobbra: 94.9.3, saját fotó)

tették volna fel sem a színét, sem a formáját. Erre utal az is, hogy Hódmezővásárhelyen, ahol az összenyomott szájú kancsókat nevezik „mihókoknak”, az ilyeneket még a 19. század végén is csak megrendelésre készítették.¹⁹² 1792-ben Nagykőrösön a kocsmák részére a kecskeméti kancsóstól megrendelt 120 kancsó közül, csak húsz volt zöld, a többi máz nélküli.¹⁹³ Nyilvánvaló, hogy azért a mázasból készítették kevesebbet, mert az volt a drágább. Egyes adatokból arra következtethetünk, hogy lakodalmakban egykor a nagyra becsült vendégek elé lehetőleg zöld mázas kancsót igyekeztek tenni. Segesváron a 19. század elején még ugyanis megbámulták, ha „a lakodalomban a pap elé a zöld kancsó helyett üveget és poharat tettek.”¹⁹⁴ Ezek szerint a városokban ekkortájt kezdhetette kiszorítani a cserépedényt a nála drágább és előkelőbb üveg, ezt megelőzően azonban talán a legrangosabbaknak – a nagy és díszes céhes, az úrvacsorai stb. edények után – az egyszerűbb zöld kancsók számítottak. Presztízsük okán kerülhettek be néhol még a nagyünnepekhez kötődő szokáscelekményekbe is. A budakalászi görögkeleti szerbek karácsonykor a hajnali mise után mindig friss vizet hoztak a kútról, ezt a csésznicá (réteges édes sütemény) készítéséhez használt „első vizet” vagy „megkezdetlen vizet” az ünnephez méltóan zöld kancsóban vitték haza.¹⁹⁵

¹⁹² KRESZ 1966, 122.

¹⁹³ NOVÁK 2018, 94. Vö. 1760-as évek táján már egy szerény jövedelmű festőművész is rendelkezett saját zöld kancsóval, ld. Falusy Zsigmond debreceni tárgyainak 1761-es leltárát itt: ZOLTAI 1934, 55.

¹⁹⁴ Idézet: MÁRKI 1897, 728.

¹⁹⁵ O. DEISINGER 1972, 181–182.

A zöldmázás korsók és kancsók kapcsán mindenképpen utalni kell arra az idillikus képre, amit egy 19. század végi újságcikk tár az olvasói elé, nevezetesen, hogy a falusi emberek téli estéken „nagy zöld kancsóból” isszák a jóféle újbort¹⁹⁶ (10. fotó). Bár az újság- és tárcaírók a zöld kancsót már 19. század első felétől a borivás kontextusában emlegetik (pl. „még mélyebben néztek a zöld kancsó fenekére”),¹⁹⁷ feltehetően eredetileg a zöld máz tette értékessé a kancsót, nem a benne lévő nemes nedű. Kresz Mária egyenesen úgy fogalmazott, hogy „bornak, pálinkának mázas, díszes edény való; víznek mázatlan porózus edény.”¹⁹⁸ Kutatásaim szerint ugyanakkor mázas és mázas edény között is lehetett különbség, közülük is a nagyobb úrtartalmú, már pusztán a méretével is tekintélyt parancsoló folyadéktartó edények, a gyakran zöld mázzal fedett kancsók lehettek a rangosabbak. Ezekből az értékesebb példányokból kevesebb is készülhetett, például egy 1736-ból való erdélyi összeírásban tizennégy „Apró Csatornás szájú Zöld bokájr” csak egy – valószínűleg utóbbiaknál nagyobb – „Bornak való zöld tsatornás szájú kantsó” jutott.¹⁹⁹ Mindenesetre utóbbi adat, illetve az is a zöld mázszín kedveltségére utal, hogy a népköltészetben szintén előfordul a zöld színű boroskancsó említése.²⁰⁰

10. Kép:
Zöld kancsók a JPM Néprajzi Gyűjteményéből (ltsz. balra: 52.6518.1, jobbra: 79.8.2, saját fotó)

¹⁹⁶ *Hét*, 1898. november 27. 764.

¹⁹⁷ *Vasárnapi Újság*, 1883. május 6. 290. Érdekes, hogy egy 20. századi elbeszélésben a „zöldmázás” és az „ősmagyar” jelző együtt kerül a „zöld kancsó” szókapcsolat elé: „Ott volt az asztalon az a zöldmázás, ősmagyar, majolikás zöld kancsó (most is megvan), amelyből 1848-ban Schweidel József huszár ezredes ivogatott.” Idézet: Kálmán Dezső: Hány János utódai. *Magyar Szó*, 1904. január 21. 2.

¹⁹⁸ Idézet: KRESZ 1972b, 59.

¹⁹⁹ Közli: SZABÓ T. 1978, 42. Vö. 1784: „Tőtseres Szájú Zöld nagy kantsó”, közli: SZABÓ T. 1993, 87.

²⁰⁰ „Zöld kancsóját”, ill. „zöld kancsócska” szerepel pl. Petrás Ince János által a 19. században összegyűjtött 34 moldvai csángó ének közül a 13. számúban, ld. *DOMOKOS* 1979, 1409.

Mindent összevetve tehát a közönséges zöld kályha révén, és bizonyos mértékig az ünnepi mázas edények, közülük is elsősorban a nagyra becsült zöld boroskancsók (és bizonyos területen a pálinkatartó zöld butellák) révén, a házbelső látványát erősen meghatározó elemek között hangsúlyosan jelen volt a zöld szín. A következőkben azzal foglalkozunk, hogy a 18-19. századi lakásbelső mely további tárgyait jellemezhetette még ez a szín.

„Egy öreg zöld ládában”

A parasztok hagyományos anyagi kultúráját (is) vizsgáló néprajztudomány a bútorok között általában (de a tárolóbútorok között egyértelműen) a legfontosabbnak a ládát tekinti. A témával foglalkozó kutatók vizsgálatai szerint a hazánkban használt ládák „színei és díszítettsége – időben és térben – koronként és tájegységként, néprajzi csoportonként változatosságot” mutat.²⁰¹ Kimutatható azonban egy hosszabb időszak, amelyben a leggyakoribb alapszín a zöld lehetett. Az erre vonatkozó kutatások fényében a 17. században bizonyosan a zöld lehetett a leggyakoribb ládászín Győrött,²⁰² Ruszton,²⁰³ Miskolcon.²⁰⁴ Rengeteg adatot találtam zöld színű asztalos technikával készült ládáról, ácsolt „szekrényekről”, „skatulyákról” (kisméretű ládika, doboz) különféle (kastélyleltár, hagyatéki leltár, sőt egyházi eredetű) írott forrásokban. Ezekből ítélve többféle típusú (pl. útiláda, levél- és irattartó), anyagú, nagyságú, formájú (pl. hosszúkás, alacsony, lapos, koporsó alakú), funkciójú (pl. üvegtárgyagnak való, ezüsttárgyagnak való, fegyvereknek való, lószerszámnak való) és eredetű (pl. vásárban vett, lengyelországi, bécsi stb.) láda lehetett már a 17-18. századi magyar nemesek birtokában.

Míg az előkelők minden értéküket, ruhájukat, ékszereiket, ötvöstárgyaikat, pénzüket, irataikat stb. ládákban tartották és/vagy utaztatták,²⁰⁵ addig a köznép többnyire kétféle értékét tárolt saját ládáiban, a ruháit a lakóhelyiség díszeként is funkcionáló kelengyeládákban, a gabonáját, lisztjét pedig a – többnyire elhasználódott és ezért lefokozott kelengyeládából átalakított – kamrabeli „élésládában” őrizte.²⁰⁶ A 18. század után egyre inkább kiszínesedtek a ládák, illetve a felső osztályok lakótereiből – más tárolóbútorok hatására – ki is szorultak. (A mai „szekrény funkcióját betöltő üveges almáriumok, pohárszékek” vették át helyüket.²⁰⁷) A források fényében a jobb módúak által széleskörűen használt ládák egyaránt lehetnek díszesebbek, tarkán festettek, vagy festetlenek (ill. a fa „fejér” ’világos’ színében meghagyottak). Előfordultak olyanok, amelyeknek csak a lábukat színezték zöldre,²⁰⁸ egy jó részüket azonban egyszínű zöldnek (1684: „Egy tiszta zöld láda”²⁰⁹), de legalábbis zöld alapszínűnek kell gondolnunk (vö. „Item vagyon Fogarasban... egy tarka zöld ládám.”²¹⁰)

A 17. századból ugyanakkor már napjainkig is fennmaradtak bútorok, főként ládák. Valószínűleg 1633-ból való Debrecen város titkos levéltárának irattartója, amelynek

²⁰¹ Idézet: VERES 2008.

²⁰² HORVÁTH 2012, 200.

²⁰³ ZIMÁNYI 1989, 142.

²⁰⁴ SZABADFALVI 1997a, 244.

²⁰⁵ Vö. ZIMÁNYI 1989, 142.

²⁰⁶ Vö. egy 1849-ben Somkeréken (Erdély, ma Románia: Comuna Șintereag) lejegyzett adattal: „1849: Az élés kamarába... Egy 1604-be készült zöld festékes láda oltska.” Közli: SZABÓ T. 1995, 760.

²⁰⁷ TÓTH 2006, 176.

²⁰⁸ Pl. „Egy zöld lábós [lábú] öreg ládában.” Közli: RADVÁNSZKY 1879, 124.

²⁰⁹ THALY 1873, 695.

²¹⁰ Idézet: Bydeskuti Boldizsár naplója 1698-ból, Id. *Történeti Lapok*, 1874. január 8. 630.

felülete zöld, pereme pirosra festett, az „elejét szinte kitölti a sárgával írt 1633-as évszám.”²¹¹ A múzeumokban őrzött korabeli ládák színeinek eredetiségében azonban nem lehetünk teljesen biztosak, hiszen készítésük óta átfesthették azokat (csakúgy persze, mint a rajtuk szereplő évszámokat). Ennek ellenére sokatmondó, hogy több zöld színű láda maradt fenn a korai időkből.²¹² A zöld gyakoriságára mutat ugyanakkor, hogy a 17. század legvégéről Abauj vármegyéből „kisebb zöld ládára” és egy „másfél singnyi zöld ládára” utal egy árszabályozás.²¹³ Erről vall továbbá, hogy Segesváron 1689-ben előírták, hogy az asztalosok a vásári ládákhoz milyen zöld festéket és milyen mintát használhatnak.²¹⁴ Egy 1704-es szepesi limitációban a „paraszt fejr láda” tétel után rögtön a zöld láda következik („Másfél singni zöld láda pléhestül”), több szint meg sem említenek, ahogyan a korábbi árszabások sem.²¹⁵ A zöld láda a folklórban,²¹⁶ illetve egy irodalmi műben is feltűnik, Gvadányi József 18. század végi Badalai Quártélyozás című költeményében egy tiszaháti parasztleány külsejének és környezetének megéneklésekor írja le, hogy a falusi bíró csinos lányának „Szép liliumokkal festve zöld ládája” van.²¹⁷ A zöld láda a paraszti eredetű 19. századi múzeumi emlékek között sem számít ritkának (11. fotó).

11. Kép:

Zöld alapszínű láda 1825-ből. Mohácson használták, onnan került a JPM Néprajzi Gyűjteményébe (Itsz. 59.455.1, fotó: Zsidákovits József)

A 17. századi dokumentumok a ládák kontextusában a fehértől a sárgán és a pirosan át a feketéig többféle színt említenek. A fejr szóval ugyanakkor legtöbbször a bútor festetlen voltát fejezték ki, a fekete jelzővel pedig utalhattak sötétbarnára is.²¹⁸ Egyedül mintha a kék szín hiányozna a sorból, de egy az Eszterházy grófoktól fennmaradt irat szerint legkésőbb a 18. század elejétől már ez a szín is megjelenhetett a ládák alapszíneként. Egy az Eszterházyak cseszneki ágának galántai levéltárából ismert dokumentum szerint ugyanis 1704 körül a legkülönbözőbb színű ládák készítését rendelték el. Az első helyre ez a forrás is a zöldeket, illetve a fehérrel díszített zöldet teszi:

²¹¹ Idézet: SZENDRŐDINÉ GOMBÁS 2003, 194. Más forrás szerint a láda kék festék nyomait is őrzi: BODNÉ BOBROVSZKY 1980, 54.

²¹² Ld. NAGYBÁKAY 1966.

²¹³ Közli: VERES 2008, 148.

²¹⁴ K. CSILLÉRY 1991, 508.

²¹⁵ DEMKÓ 1888, 192.

²¹⁶ Pl. „Vegyétek ki szívem, májám, Takarjátok gyöngö gyoicsba, Tegyétek bé zöld ládába, Vigyétek bé Barassóba” ill. „Garzsóéknál ég a világ, Serpenyön sütik a békát. Garzsó Róza zöld ládája, Üvegből van a négy lába.”

²¹⁷ GVADÁNYI 1795, 16.

²¹⁸ Pl. GÓCSÁNÉ MÓRÓ 2011, 45. 179. E tápiószelei múzeumban őrzött, 18. században fekete színűként meghatározott láda (mai) színe barna, ráadásul nem is egyszínű, hanem zöld és piros mintákkal festett (ld. a fotóját ugyanitt: 179).

„Nyergeknek...

Micsoda színű festékekkel festett ládákat csináltatni.

Pázsit-színű tiszta zöld.

Pázsit-színű, fehérrel tarkás.

Zöld, fehérrel tarkás.

Vörös, tiszta prairott festékekkel.

Vörös, fekete-tarkás.

Tiszta fekete.

Dió festékekkel festett.

Tiszta fehér.

Hamuszínű.

Barát-színű.

Székfűszínű.

Ezüstmívnek, ezüstmáloknak, medenczéknek. Ülésben való ládák:

Tiszta zöld, valami 12.

Tiszta fekete 12.

Dió-festékekkel festett 10.

Zöld-sárga.

Tiszta vörös, prairott festékekkel.

Vörössen, zölden, feketén, kéken, sárgán, szederjessen, hamuszínűn etc. festett ládák lesznek is, ha csak mindenikből 40-et teszek is föl, tészen”²¹⁹

Ugyanezen forrásban a kocsiládák felsorolásánál egy kék darab is feltűnik: „Kék láda, hintó-ülésben való, igen keskeny.”²²⁰ A 17. századi soproni hagyatéki leltárakban, ahol a színesre festett ládák „között a legtöbb zöld és sárga”, már ebben az időben jelen volt a kék láda,²²¹ ugyanakkor például a debreceni ládákon csupán a 18. században kezdik el használni a kék alapszint.²²² Érdekes, hogy később a paraszti használatban a cifrán festett paraszti bútoroknak egyik kedvelt alapszínévé pontosan ez a korai időkben még ritkább kék szín vált. A híres komáromi ládát legkorábbi stílusában még az jellemezte, hogy a színes virágos díszítés a festetlen fafelületre került, vagy „17. századi gyakorlatot követve, olajzöld alapszínre”, de az akkor még egy mező, ahova a festett virágok kerültek, már lehetett kék,²²³ illetve később a komáromi asztalosok már gyakran teljesen kék alapszínben készítették ezeket a messze földön is keresett termékeket. Bár a 18. század végi tokaji asztalosműhelyekben különféle színekben (kék, fejjér, sárga, barna) állítottak elő bútorokat, és a lakásbelsőben is különböző színű bútordarabok álltak egymás mellett, a ládák közül itt is a kék alapszínű lehetett a legkedveltebb.²²⁴ Paraszti környezetben a kék mellett ugyanakkor más alapszíneket is használtak, Somogyban például nemzetiségek szerint különböztek a színek, a magyarok a barnát, a német falvak a kék alapszint kedvelték, a horvátok viszont fekete bútorokkal vették magukat körül.²²⁵ Egy korai néprajzi leírás viszont a Pest és Fehér vármegyében élő szerbek lakásáról írva említi a „virágos kék ládát”, ami arra mutat, hogy más nemzetiségek is kedvelhették a kék bútorszínt.²²⁶

De visszatérve a vizsgált korszak elejére, a 18. században, de már azt megelőzően is népszerűek voltak a zöld ládák mellett az ilyen színre festett ülőbútorok, asztalok és ágyak²²⁷ is. Sőt, Erdélyben a zöld szín divatja a bútorokról az ajtókra, ablakok-

---

²¹⁹ Közli: THALY 1886, 193.

²²⁰ Uo. 195.

²²¹ Idézet: ASKERCZ 1976, 96.

²²² SZENDRÓDINÉ GOMBÁS 2003, 195.

²²³ Idézet: K. CSILLÉRY 1987, 51.

²²⁴ BENCSIK 1993, 30–31.

²²⁵ KNÉZY 2001, 109.

²²⁶ BERKITY 1839, 316.

²²⁷ Pl. Zentai Tünde (2002, 182.) utal egy 1705-ös abaúji árszabásra, melyben két „zöld festékekkel” készített ágytípus is szerepel. De a 18-19. századi források egyébként is hemzsegek az ágyak kontextusban lejegyzett zöld jelzőtől.

ra, sőt még a zszindelytetőre is átterjedt a 17. század folyamán.²²⁸ (Ehelyütt néhol még a tanításhoz használt iskolai táblák is zöldek voltak.²²⁹) Ahelyett azonban, hogy utóbbi állításokat szakirodalmi megállapításokkal igazolnám, csupán egy részletes erdélyi leltárt említek: az úzdiszentpéteri udvarház tornyaiban, ebédlopaltójában első, felső és az alsó rendházaiban és udvari, gazdasági épületeiben talált javakat – a pincétől a padlásig – felsoroló 1679-es listát.²³⁰ Az ebből származó adatokat összeszámoltam, illetve táblázatba rendeztem a festett, a festetlen, a bizonyosan zöld, „veres” (piros) és kék színt mutató tárgyak említésének számait (1. táblázat).

Szín	bútor	kályha	cserépedény	ajtó, deszkaborítás, korlát, mennyezet, zszindely	ruha, lakás-textil	egyéb	ÖSSZ.
„festett” „festékes” (de pontos színét nem közlik)	29	-	-	129	-	4	162
színes/ cifrán „festékes”, „cifrán festett” stb.	1	-	-	4	-	1	6
fejér [festetlen]/ fejér [mázás]	73 ebből: 29 asztal 14 katonafogas 14 ágý 13 székek 1 prédikálószek 1 láda 1 téka	-	12	2	5	32	124
zöld	14 ebből: 8 valamilyen szek (egyes-, pad-, hosszúszek) 2 katonafogas 2 asztal 1 cifra pohárszek 1 skatulya ¹	10	8	15	4	5	56
veres	4+2 ²	-	-	17	7	5	35
kék	1		8		9	5	23

¹Gömörből 1641-ből zöld bölcSORól is van adat (THALY 1898, 215).

²A kettőt azért különítettem el, mert két esetben nem a bútor fája piros, hanem a textilborítása.

Bár az összeírás igen részletes, a leltározók sok esetben mégsem jegyezték le a színeket, csupán azt, hogy a számba vett vagyontárgy festett-e vagy sem. A papírra vetett színek között a zöld a leggyakoribb, bár az is igaz, hogy a zöld és a veres szín tíz esetben ugyanazt a tárgyat, építményt jellemzi. Vagyis a táblázat színei nem alapszint jelölnek, például a kék egyetlen bútorral kapcsolatos említése egy tar

²²⁸ Vö. B. NAGY 1973, 41.

²²⁹ Uo. 329.

²³⁰ Közli: B. NAGY 1973.

kára festett pohárszéknél bukkan fel.²³¹ Az épületek egy részénél a zöld és vörös szín együtt határozta meg az összhatást. Bár a veres a második leggyakoribb, csak egyetlenegy bútort: egy ágyat találunk, amelynek talán ez lehetett az alapszíne,²³² sokkal inkább az épület külsején jelenik meg a piros (pl. a deákok íróházának deszkaborítású pártázatos oldalait pirosra festették, ill. itt a más esetekben inkább zöldre festett ajtó is piros.²³³) A későbbi erdélyi adatokban is feltűnik ez a szinkombináció, például egy csiga formájú pirosra festett tornyú nyári „filegóra” (kisebb fából készült díszépitmény) ajtóira zöld zsalugáterekeket szereltek fel.²³⁴

Ugyanakkor a már elsősorban paraszti használatra dolgozó festőasztalosok később Erdélyben is meghonosították az ebből az összeírásból még hiányzó kék bútorszínt.²³⁵ Olyannyira, hogy ez lett a vargyasi (Erdély, Erdővidék, ma: Várgyis, Románia) bútór egy jellemző alapszíne. Kós Károly vizsgálatai szerint a Vargyason „égszínkének” mondott tónus – a bordópirossal együtt – az, amely az itt készült bútorokat „megkülönbözteti más bútorfestő műhelyek munkáitól, a csíki fekete, a régi torockói és kalotaszegi közepes kék, a kőhalmi, segesvári és medgyesi zöld, de még a közeli Abásfalva és Lövete téglaszín felé hajló vörös alapú bútoraitól.” Kutatásai szerint egyébként Vargyason a zöld színt százosnak tartották, a sötétkéket jobbágyosnak, azt a fajta kéket viszont, amelyet ők maguk készítettek, tipikus székely színnek mondták.²³⁶ Olyan falvakban viszont, ahol nem működtek festőasztalosok, a távolabbról beszerzett ládák színe sem feltétlenül volt egységes, például a Kézdivásárhelytől északkeletre fekvő Csomortánban az 1970-es években még megtalált 19. századi (rájuk festett dátum szerint 1827 és 1878 között készült) ládák alapszíne „a világosszürkétől a kék különböző árnyalatain át a sötétzöldig” terjedően változott.²³⁷

A szintén festőasztalosok által készített kazettás mennyezetű templomok tarkán festett tábláin „a leggyakoribb a fehéres vagy sárgás alapszín, a zöld vagy a sötétebb alapszín ezeken az emlékeken eléggé ritka.”²³⁸ Ugyanakkor ezek mai kinézetéből nehéz eredeti színükre következtetni. A nádudvari katolikus templom 1746-ból fennmaradt festett mennyezetének restaurálásakor az osztólécek takarásában megmaradt eredeti tónus megmutatta, hogy a másutt szürkének tűnő alapszín eredetileg világoszöld lehetett.²³⁹ A festett templombelső (mennyezet és bútorok) divatjának elmúltával azonban gyakran festhették azokat egyszínű zöldre,²⁴⁰ különösen attól az időtől kezdve, amikor ez a szín újra megjelenik a falusi lakásokban is. Átányban például, ahol az asztalosoktól legalább az 1830-as évektől évszámmal és névvel ellátott „vörös alapon színes virágkoszorúkkal” díszített kelengyeládákat rendeltek, a 19. század végén egyes családok elkezdték (újra?) zöldre festeni a búto-

---

²³¹ B. NAGY 1973, 155.

²³² Uo. 145. „Két emberre való, veresen festett nyoszolya.”

²³³ Uo. 150.

²³⁴ Közli: SZABÓ T. 1984, 112.

²³⁵ Vö. „1849: Egy kék festett ládo.” Közli: SZABÓ T. 1995, 759.

²³⁶ Idézet: Ifj. KÓS 1968, 1170.

²³⁷ Idézet: BOROS 1972, 38.

²³⁸ Idézet: SZABÓ T. 1969, 470.

²³⁹ RADOVICVS 2008, 14.

²⁴⁰ S. Lackovits Emőke szíves szóbeli közlése szerint pl. a dunántúli református templomokban a zöldre festett padelőzések mellett a szószékkorona, a szószékfeljárók, a mellvéd vagy a kamarás úrasztala ajtaja is gyakran zöldre festett. Vö. a miskolci avasi református templom egykor tarkán festett kazettás mennyezetével, amely később homogén zöld színt kapott ld. SZABADFALVI 1997b, 62.

raikat.²⁴¹ A kutatások szerint itt a zöld – más „nemeses” vagy „uras” színekkel együtt – a parasztos, „rózsás” ízléssel szemben vált kedvelté. Az ízlésváltozás hátterében „tulajdonképpen az alföldi mezővárosok stílusának” másolása állhat, vagyis talán a polgári mintakövetés okán vált divatossa a zöld és a sötétbarna bútorszín.²⁴² Más településeken is kimutatható hasonló váltás. Az apátfalvi festőasztalosokat vizsgáló kutatás a polgáris bútorok 1920-as évekbeli átvételének „kísérőjelenségeként” értékeli a hagyományos bútorok egyszínű zöldre és barnára (ill. sárgára flóderozásának, vagyis faerezetet utánzó) festésének helyi gyakorlatát.²⁴³

Ha elfogadjuk, hogy a vizsgált kor végétől polgári hatásra ér el a zöld bútor divatja a parasztsághoz, az voltaképpen azt is jelenti, hogy a zöld bútorszínnek a társadalom egyes köreiből a 17. századtól folytonosan fenn kellett maradnia. És valóban, a források arra mutatnak, hogy polgári, kisenemesi, parasztpolgári körökben a zöld ajtók, ablakok, bútorok többé-kevésbé népszerűek maradtak végig a 18-19. század folyamán.²⁴⁴ (Sőt léteznek olyan 19. századi ládák is, amelyet valószínűleg 20. századi felújításuk idején festettek zöldre, ld. a 12. fotót). A nemzeti színek reformkorban fellendülő használata, azáltal hogy a – 1848 után közismertté váló – magyar trikolór harmadik színe is a zöld, valószínűleg hozzájárult ahhoz, hogy ez szín még a 19. folyamán se szoruljon háttérbe. Ebből az időből az egyszínű zöldre festett ládáknak mind egyéni, mind közösségi használata kimutatható. Az egyéni használat

12. Kép:

Egy feltehetően 19. századi eredetű láda Mattyról (Baranya vm.), amelyet a 20. századi felújításakor zöld olajfestékekkel festettek át (egy régiségkereskedő fotója az általa árult tárgyról)

²⁴¹ FÉL–HOFER 1997, 355. 385. Volt, ahol ez csak a 20. század második felében következett be. Remete (Remetea, Románia) templomában, ahol a templomi padokat 19. század elején „virágokkal, szőlőfürttel cífrázták égszínkék alapon”, majd 1961-ben ezeket is „borsózöldre mázolták.” Idézet: BOTTYÁN 1980, 82.

²⁴² Idézet: FÉL–HOFER 1997, 385.

²⁴³ FEJÉR 1994, 134.

²⁴⁴ Vö. a zöld zsalukról általam korábban írtakkal (BALIZS 2020, 246–247).

maig szép emlékét őrzi egy Kosztolányi vers.²⁴⁵ Közösségi használatukról vallanak egyes múzeumi tárgyak, például a Paksi Csizmadia Ipartársulat ládája 1888-ból.²⁴⁶ Az írott forrásokban kutatva ugyanakkor arra is találunk példákat, hogy egyházi közösségek is készítettek a maguk számára (vagy adományként kaptak²⁴⁷) zöld ládát. Sepsiszentgyörgy református gyülekezete (1752-ben) rendelkezett egy szent edényeket tartó zöld ládával,²⁴⁸ az 1808/1809-es egyházlátogatási jegyzőkönyvek tanúsága szerint Mezőpetri (Szatmár vm., ma Románia, Petrești) felekezetének is volt „egy zöld festékű ládája,” amelyben szintén úrasztali készleteket tartottak.²⁴⁹ A református templomokban a (kis láda formájú) perselyeket,²⁵⁰ de egyéb bútorokat is gyakran festettek zöldre.²⁵¹ A zöld alapszínű tárolók további kisméretű változatait képezik a virágtartó ládák,²⁵² vagy ami még érdekesebb: a 19. századi politikai választások szavazócéduláinak összegyűjtésére szolgáló urnák.²⁵³ Utóbbiakat abban az esetben használták, ha az olvasni nem tudók miatt nem kaptak minden jelölt saját színnel ellátott ládikót.²⁵⁴ A Káli-medencében a kismemesi levelesládák között szintén előfordulnak zöld színűre festettek.²⁵⁵

Ugyanakkor a hagyatéki leltárak arról tanúskodnak, hogy a 18. század folyamán a ládánál már becsesebb tárolóbútorok is készítettek zöld színben, például egy miskolci szücsmester hagyatékában „zöld festékű” almáriumot írtak össze egy fekete színű mellett (a zöld színt még egy fedeles zöld korszó képviselte ugyanitt.²⁵⁶) Erdélyben néhol – legalábbis egy 1805-ös leltár szerint – a zöld szín (és részben a sárga) a fiókos „*sublót*” jellemezte.²⁵⁷ Szintén Erdélyben a nagy múltú pohárszéket is festhették zöld alapszínűre.²⁵⁸ A vizsgált korból azonban sokkal kisebb fatárgyak esetében is hallunk arról, hogy azok színe zöld. Például a forrásokból egyebek mellett virágoskertet elkerítő lécekről,²⁵⁹ képkeretekről,²⁶⁰ lámpák fából faragott tartójáról,²⁶¹ legyezőszárról értesülünk.²⁶² Sőt, egyes hangszerek is kaphattak zöld festést (pl. egy cimbalom).²⁶³ A konyhai eszközök közül már korai források szólnak zöld színű „borsoló” (fűszertartó) ládákról,²⁶⁴ illetve ma is találkozhatunk még fa-és/vagy fémrészein zöldre festett régi öntöttvas kávédarálókkal (ld. 13. fotót).

²⁴⁵ „Kis nyári ruhám is eltemették
egy zöld ládába, ott tavaszig sírtak
s nyomukba – hűvös, józan, őszi tömjén –
halálosan fojtott a naftalin-szag” (Első ősz, 1909)

²⁴⁶ <https://hu.museum-digital.org/object/954564> (A letöltés ideje: 2024. 03.28)

²⁴⁷ ld. SZABÓ T. 1995, 126.

²⁴⁸ KOLUMBÁN 2005, 195.

²⁴⁹ NAGY VARGA 2002, 257.

²⁵⁰ Uo. 251.

²⁵¹ Vö. a valószínűleg az avasi református templom egykori berendezését képező zöld alapszínre festett, datált fogasokkal, ld. SZABADFALVI 1997, 184. Vö. még: a 239. jegyzetben írtakkal.

²⁵² Pl. SZABÓ T. 1984, 76. „1849: Vágyán a ' tornázt fáján végig két darabból álló hoszszu ferschlag, mellyekbe virágokat szoktak vetni vagy ültetni, mellyek Zöld színre vágnak festve.”

²⁵³ Országgyűlési Közlés (*Mult és Jelen*, 1846, október 1. 459.) Kápolna, ápril. 30. (*Eger Hetilap*, 1869, május 6. 139.)

²⁵⁴ Több forrás utal erre, pl. Századunk, 1843. június 22. 379.

²⁵⁵ S. Lackovits Emőke szíves szóbeli közlése.

²⁵⁶ BODÓ 1969, 268.

²⁵⁷ Közli: SZABÓ T. 1984, 120.

²⁵⁸ SZABÓ T. 2002, 949.

²⁵⁹ Uo. 924.

²⁶⁰ G. ETÉNYI–HORN 2005, 134.

²⁶¹ Közli: SZABÓ T. 1995, 797.

²⁶² Közli: Uó. 2002, 576.

²⁶³ Közli: Uó. 1975, 1182.

²⁶⁴ RADVÁNSZKY 1879, 128.

²⁶⁵ Idézet: LOVÁNYI 1944, 135.

A zöld szín természetesen a házak, épületek külső-belső falain is megjelenhetett, erről azonban most nem ejtek szót, helyettük inkább az utolsó téma, a zöldposztós asztalok tárgyalásával folytatom.

Zöldasztal

A Czuczor–Fogarasi Szótár asztal szócikkében mindösszesen annyi szerepel „Zöld asztal = tanácskozási.” Ballagi Mór (1867) szótárában szintén azt olvassuk: „zöld asztal, melynél tanácskoznak.” A 20. század első felében a nyelvészek közül elsőként Loványi Gyula foglalkozott a „zöldasztal” kifejezéssel ennél részletesebben. A „szőnyegre hoz” szólást elemezve arról ír, hogy ezt „nemcsak a franciában meg a németben találjuk meg, de megvan az olasz, spanyol, oláh, angol, holland, dán és alkalmasint még egynéhány nyelvben.” Arra jut, hogy mivel nyelvünkben egyebek mellett 'asztalterítő' értelme is volt a szőnyeg szónak, a „szőnyegre hoz” szólás a szőnyeggel leterített tárgyalási asztalra vonatkozik, jelentése: 'tárgyalási asztalhoz viszi az ügyet', és ebből fejlődött ki a „zöldasztal” átvitt értelme is.²⁶⁵ Később Zsoldos Jenő rámutatott arra is, hogy ez az összetétel már a 18. század óta jelenti a tárgyalóasztalt, illetve emellett „a 'hivatali tiszttség, hivatali méltóság' fogalmát” is.²⁶⁶ Megfigyeléseim szerint ráadásul a „zöldasztal” a 19. században már olyan mondatokban is megjelenik, amelyben megszemélyesítve ez a tárgy maga hozza a törvényeket.²⁶⁷ Sőt 1836-ban olyan hasonlatot jegyeztek le, ahol szokatlanul nem a zöldasztalt hasonlítják egy természeti képhez, hanem éppen megfordítva: a zöld mező képét a zöldasztal – ezek szerint már ekkor jól ismert – látványához: „E' szökőkuttól szép a' kilátás az Erdélyben egyetlen nagy kiterjedésű rétre, 's túl

²⁶⁶ Idézet: ZSOLDOS 1972, 91.

²⁶⁷ „a' zöld asztal bár mely szoros törvénnyel meghatározná 's fixirozná is a' magyar-nyelv' tisztaságát; azt a' szokás, a' közélet, a' nép... megszégyeníttené” Ld. az 1832-es szöveg újraközlését: Literatura 1932. október o. n.

14. Kép:

Baranya Vármegyei Közgyűlés dísztermének zölddel bevont asztalai a Papnövelde utca 5-ben 2024-ben (saját fotó).

*a' Küküllőn... a' rét mintegy zöld posztóval vonthosszú asztal a' törvényterem közepén.*²⁶⁸

Ami pedig a „zöldasztal” kifejezés eredetét illeti, nyilvánvaló, hogy legkorábban a magas rangúak kastélyában fedték be textilekkel az asztalokat, ezekben a kastélyokban pedig azok az előkelő nemesek éltek, aki közül a mindenkori döntéshozók, magas hivatalt betöltő személyek kerültek ki. A kérdés már csak az, mikor vált „a szőnyegre hoz” szólásból „zöldasztal”, vagyis mikor kezdték a tárgyalóasztalokat kifejezetten zöld színű textillal teríteni/bevonni?

Benda Borbála kutatásaiból tudjuk, hogy a kerek asztalok használata a 17. század terjedt el nagyobb számban a magyar előkelők kastélyaiban, ezek voltak azok az asztalok, amelyeket már „*kárpitokkal, méghozzá többnyire zöld színűvel!*” vontak be, „*akárcsak a hozzájuk tartozó székeket.*”²⁶⁹ Voltaképpen úgy lehet elképzelni ezek használatát, hogy a főúri étkezések alkalmával a bevont asztalokra kerültek a fehér terítők, hivatalos találkozások és tanácskozások esetén azonban a terítő nélküli, tetejükön zöld színt mutató asztalok mellett folytak a beszélgetések. Eredetileg, de később is a nemesi rangúak tárgyalhattak ezen asztalok mellett, vagyis azok, „*kiknek a' zöldasztalnál ülésök és szavok volt.*”²⁷⁰ Magának a „zöldasztal” összetételnek a használata azonban talán inkább abban a korban terjedhetett el szélesebb körben, amikor már az országgyűlésnek helyet adó termekben kívül (pl.

²⁶⁸ Idézet: *Nemzeti Társalkodó*, 1836. november 8. 287.

²⁶⁹ BENDA 2014, 55.

²⁷⁰ Idézet: *Jelenkor*, 1848. december 18. 606.

a pozsonyi alsótábla ülésterme mellett²⁷¹) a megyeházákon, megyei hivatalokban, sőt akár a kisebb városokban is elterjedtek a zöld posztóval vont tárgyalóasztalok. Ezekre utalnak a „*hivatalos zöld asztal*”,²⁷² a „*tanácskozó zöld asztal*” (Kosztolányi), „*megyei zöld asztal*” (Jókai) kifejezések is. (Baranya vármegyében máig zöld asztal mellett üléseznek a képviselők, ld. 14. fotót).

Debrecenben a nagy tanácsháznak a Rákóczi szabadságharc idején már bizonyosan zöld posztós asztala volt, a „*német ármáda*” okozta károk között ugyanis felsorolják, hogy a városházából történt elmenekülés után az idegen fosztogatók „*az asztalról leszaggatták a zöld posztót.*”²⁷³ (A történelem ismétli önmagát, legalábbis egy szemtanú szerint 1938-ban az első bécsi döntés értelmében a Komáromba bevonuló magyarok azt találták, hogy a tanácsterem nagy T alakú asztaláról „*az utolsó foszlányig letépték a zöld posztót.*”²⁷⁴) Liptó megye kapcsán évszámra pontosan azt is meg tudjuk mondani, hogy mikor vonták be a gyűlésterem asztalát zöld posztóval, fennmaradt ugyanis egy 1691-es szabályozás, melyben három asztal felállítását is elrendelik, de közülük csak egyikre készítették zöld posztót.²⁷⁵ Az 1681-es soproni országgyűlésen a tanácsterem nagy asztala mellé négy új, erre az alkalomra készített asztal mellett tárgyalhattak a rendek, melyek mindegyikét „*új széles zöld remek posztóval*” vonták be.²⁷⁶ A posztó színeként ezekből a korai időktől egy kivétellel mindig a zöldet említik. Egyes források szerint ugyanis az ónodi országgyűlésen (1707) történt véres események, pontosabban az ott meggyilkolt Rakovszky Menyhért turóci táblabíró, a szintén akkor megölt turóci alispán emlékére Turóc vármegye tanácsasztala később „*a vörös és nem zöld posztóval vonatott be.*”²⁷⁷

Mikszáth Kálmán egy 1883-as novellájának „*a zöld asztalon ütik az alsót a királlyal*” mondatából ugyanakkor arra következtethetünk, hogy ekkor már a szerencsejátékokhoz használt asztalokat is zöld posztóval vonták be.²⁷⁸ Egy néhány évvel korábban megjelent, különféle technikai ismereteket összegyűjtő kötet a kelmfestésnek azon módszerét is ismerteti, amellyel „*a játékasztalok, tekeasztalok stb. bevontára használt*” zöld posztó festésének eljárását ismerteti.²⁷⁹ Egy az óbudai vendéglátásra fókuszáló kutatás fényében azonban azt is tudjuk, hogy már a reformkorban divatos játék volt hazánkban a biliárd, például az óbudai Korona fogadóban már egy 1819-es leltár számba vett két zöldposztóval fedett biliárdasztalt (ugyanitt minden bizonnyal a nemzeti színek korabeli divatjának hatására 1840-es években a táncsterem oszlopait a trikolór két színét megidézve festették fehér-zöldre.²⁸⁰) A 19. század első felében a nagykárolyi kastély tekeszobájában viszont egy zöldposztóval borított cseresznyefa asztal állt a Károlyi grófok rendelkezésére.²⁸¹ Ez utóbbi játékasztal az, amelyet még Arany János is megénekel „*Az elveszett alkotmányban.*”²⁸² A korábban említett biliárdasztal viszont Petőfinél jut szerephez, ha nem is a verse-

²⁷¹ PÁGET 2011, 64. Az 1835-ös diéta színösszképét e külföldi szemtanú szerint három szín határozta meg: a gyászoló követek fekete ruhája, a fehér falak és a zöld posztóval fedett hosszú asztal.

²⁷² Idézet: *Honművész*, 1836. augusztus 18. 525.

²⁷³ Idézet: BODNÉ BOBROVSZKY 1980, 50.

²⁷⁴ Idézet: KÁPY 1939, 68.

²⁷⁵ BÓNIS-DEGRÉ 1967, 6.

²⁷⁶ PAYR 1917, 485.

²⁷⁷ Idézet: DIENES 1935, 421.

²⁷⁸ „A zöld asztalon ütik az alsót a királlyal” Ld. „Az olvasóhoz – A nem olvasókról” című elbeszélést 1883-ból.

²⁷⁹ FRECSKAY 1879, 320. Vö. Sárd (Erdély) 1854: „a Nappali Házba... találhatik... égy Kártyázó asztal Zöld posztóval bé huzva.” Közli: SZABÓ T. 1993, 221.

²⁸⁰ SIMON 2020, 110.

²⁸¹ FAZEKAS-KUJBUSNÉ MECSEI 2000, 227.

²⁸² Mélyen aludt immár hős Bende kemény teke-asztal,/ Zöld posztós közepén, keserű játéknak utána (Ötödik Ének, 1845)

iben, de az életének eseményei közt mindenképp. Egyes kutatások szerint ugyanis 1848-ban, a bécsi forradalom hírével a Pilvaxba érkező fiatalember felugrott a kávéház egyik biliárdasztalára, és onnan mesélte a híreket, majd az „*egymást váltó szónokok mind követték a hírnök példáját*”, vagyis az ifjak, köztük hihetőleg Petőfi is a biliárdasztalra állva szónokolt. A Pilvax tulajdonosa mindezt a kassza mögül eltorzult arccal vette tudomásul, „*aggodalmát a fiatalok vasalt, néha sarkantyús csizmája okozta, amellyel igen könnyen felsérthették az asztalok különleges és nagyon drága zöld posztóját.*”²⁸³ A polgári-úri körök szórakozóhelyeihez hasonlatosan a szerényebb vendéglátóhelyek, kocsmák is rendelkezhetek azonban zöld színű asztalokkal, ezek viszont egyszerűen zöldre festettek lehettek, legalábbis erre következtethetünk azon 19. század végi gúnyos megállapításból, miszerint „*az öreg kollega többet volt a posztó nélküli zöld asztal mellett, poharakat hajtogatva, mint az akkori úriszéki zöld posztós asztal előtt.*”²⁸⁴

De visszatérve a „zöldasztal” kifejezéshez, a hivatali zöld posztós asztal a 19. század végére már a falusi községházakra is eljutott, éppen ezért kerülhetett a Mille-neumi Kiállítás Néprajzi Falujában is belőle egy példány. A korabeli leírás szerint a kiállításon felépített községháza tanácsstermék falán „*ő Felsegeik arczképei, a zöld posztós nagy asztal körül egyszerű barnára mázolt falusi székek*” álltak.²⁸⁵ Abban az időben, amikor a falvakban is zöldasztalok mellett döntöttek a helyi ügyekről, a városokban már a zöldposztós asztaloknak egy külön változata is népszerű lehetett, nevezetesen a hivatalokban és az iskolákban alkalmazott íróasztal. Sőt valószínűleg már Kossuth Lajos kormányzóelnöki döntéseit egy zöld posztóval vagy egy annál is értékesebb bőrrel bevont íróasztal mellett hozhatta meg. Legalábbis egyebek mellett ezek kerültek elárverezésre, amikor Kossuthnak 1849-ben a pesti elnöki irodájából Szegedre kellett menekülnie.²⁸⁶ A zölddel bevont íróasztalok nem csak a politikusok, hanem a tanárok íróasztaloként is szolgáltak legkésőbb a 19. század második felétől. Kapuváron az 1880-as években az Állami Polgári fiú és Leányiskolában az igazgató irodája szám szerint kettő, egy egyszerű és egy zöld posztós „*álló íróasztallal*” volt felszerelve. Hogy a kettő bútordarab formailag miben különbözhetett, azt csak találgatni lehet. Ugyanennek az intézménynek a tanácskozási helyiségében (valószínűleg a tanári szobájában) is állt azonban egy zöld posztós asztal, az viszont már bizonyosan a hagyományos „*tanácskozási asztalok*” kinézetét mutathatta, hiszen utóbbi névvel jelölték.²⁸⁷ Szegeden az Állami Kaluzál Gimnázium (1899-ben) jobban el volt látva zöld posztós íróasztalokkal, hiszen nem csupán az igazgatóiba és a tanáriba kerültek ilyenek, hanem még a szertárba is jutott belőlük kettő a „*szertárörök*” örömére.²⁸⁸ Az íróasztalok a szépírók számára is elengedhetetlen munkaeszközöknek számítottak, Gárdonyi Gézaról máig azt gondolják egyes irodalmárok, hogy regényeit olyan feszített munkatempóban írta, hogy közben épp csak annyi szünetet tartott, „*ami alatt a molyok nem rohantak neki az íróasztala zöld posztójának.*”²⁸⁹

Nem kizárólag a jómódú magánlakásokban és az állami szférához tartozó intézményekben fordulhattak elő a zöld posztóval vont bútorok, kutatásaim szerint az ilyen néven nevezett textil a templombelsőben is már korán megjelenhetett. Erdélyből

---

²⁸³ Lestyán Sándortól idézi: *SZÁNTÓ* 2017, 11–12.

²⁸⁴ Idézet: *HANG* 1897, 182.

²⁸⁵ Idézet: *KOVÁCS* 1896, 257.

²⁸⁶ *TÓTH* 1995, 85.

²⁸⁷ A Kapuvári m. Kir. Állami Polgári Fiú- és Leányiskola Első Értesítője az 1884–85. tanévről. 27.

²⁸⁸ A Szegedi Magy. Kir. Állami Főgymnasium Ért. 1899–1900. tanévről, 63–64.

²⁸⁹ Idézet: *SZ. KIRÁLY* 2017, 264.

már 18. század első feléből van adat arra, hogy felajánlásként a templomi „*chat-edrát*” (szószéket) zöld posztóval vonatta be egy özvegyasszony, a „*pulpitussal*” együtt,²⁹⁰ utóbbi viszont drágább, „*kék selyem materiát*” kapott.²⁹¹ Előbbi gyapjúszövet már ekkor sem számíthatott különösen értékesebb anyagnak, erre mutat templomi szőnyegként való alkalmazása, illetve az is, hogy az udvarházakban az ablak belső párkányára is ebből szabtak „*könyöklőt*,”²⁹² és az – amúgy is leggyakrabban zöldre festett hintókba – is gyakran ebből készült ülészuat. Sőt, volt, aki arra használta az Erdélyi posztósok közönségesnek számító termékét: a zöld színben készített posztót,²⁹³ hogy egy ebből szabott darabbal fedje le az árnyékszékét.²⁹⁴ Természetesen zöld posztó és zöld posztó között is lehetett különbség, hiszen mint már utaltam rá, a biliárdasztalok készítéséhez nem közönséges, hanem különösen finom és drága posztót használtak az arra szakosodott asztalosok.

A korábban is emlegetett fehér-zöld színpárosítás érdekes módon még a zöldasztal kapcsán is feltűnik az írott forrásokban. Még ha vizuálisan nem is gyakran kerülhetnek egymás mellé a fehér abrosszal leterített asztalok és a zöldposztósak, a szövegekben többször bukkan elő szembeállításuk. Úgy ahogyan arra is van példa, hogy a „*zöldfarsang*” ellentétéként nem egyszerűen a farsangot említik, hanem a „*fejér*” farsangot, ezzel a jelzővel utalva a tél végi havas (erdélyi) tájra.²⁹⁵ Szépiróink közül például Krúdy használta fel történelmi témájú prózájában a két különböző célra, egyik esetében a hivatalos beszélgetésre is alkalmas, de voltaképpen étkezésre való, a másik esetében a valódi tárgyalásokra hivatott asztaltípus szembeállítását: „*Magyarországon már akkoriban is több dolgot döntöttek el fehér asztal mellett, mint a zöld posztónál.*” (*Az első Habsburg, 1931*). Ugyanakkor már őt megelőzően is felfigyeltek a fehér és a zöld színnek az asztalok kontextusában feszülő ellentétre. Például egy naptárban olvashatjuk a következő vidám hangvételű fejtegetést a liba elnevezéséről: „*A mi Magyarhonban lúd = Erdélyben liba; a magyarhoni liba = Erdélyben pipe. Melyik jobb? Nem tudhatni; mert még a m. t.*²⁹⁶ *társaság e tárgyban nem határozott. Még nem juthattak a libácskák a zöld asztalra. A fehér terített asztalon pedig mindkettő jó sülvé, a lúd is ha kövér – a pipe is ha nem sovány.*”²⁹⁷

Összefoglalásként csak felsorolásszerűen áttekintjük a tanulmány fő megállapításait. Az általam eddig áttekintett írott forrásokból a zöld színnel kapcsolatban egy olyan kép tárulkozik fel, miszerint:

1. a 18-19. századi emberek úgy alakították a környezetüket, hogy abban jelentős szerepet kapott a zöld szín. Ezt a következő módon érték el:
  - a) a lakó- és közterekre, közösségi, templomi és ideiglenesen felállított építményekre a természetből alkalmilag beemelt, olykor magukra is tűzött zöld ágak révén, amelyek (időben előrehaladva egyre inkább virágokkal,

²⁹⁰ KOLUMBÁN 2005, 212. Vö. a zöldre festett pulpitról szóló adattal: „1694: Az Templomba(n) va(gyo)n... Zölden festet Kantor(na)k való Éneklő vagy Gradualhoz való Pulpitusis.” Közli: SZABÓ T. 1993, 96.

²⁹¹ KOLUMBÁN 2005, 212. Vö. „Vágjon a' Prédikáló széken éj darab zöld posztó, mellynek egyik vége rojtos.” Közli: SZABÓ T. 2002, 483.

²⁹² Közli: SZABÓ T. 1975, 57. Vö. Hadad várában zöld és piros posztóból is készült könyöklő, ld. PETRI 1901, 71., 74.

²⁹³ Közli: Uő. 1995. 1701: „Minden féle Posztót Erdélyi modgyára csinálhatnak, és Zöldön festik meg.”

²⁹⁴ Közli: Uő. 1975, 624. 1786: „A' Tornáztban van Egy zöld posztóval bé borított Árnyékszék.”

²⁹⁵ Közli: Uő. 1978, 794. 1795: „Édes Nagos Asszonyom a' jo Reménység a' ki az egeszsz világot táplálni szokta és a' ki engemet is egyik fejér a' másik zöld farsángra mindenkor egyforma állapotba(n) által viszsen nem engedi nékem el tsüggednem.”

²⁹⁶ Jelen esetben „m. t. társaság” rövidítésnek két feloldása is elképzelhető: „magyar tudós” esetleg „mélyen tisztelt” társaság.

²⁹⁷ Idézet: GIROKUTI PINZKÉRI 1858, 163.

szalagokkal, kendőkkel felékesítve) egyrészt kultikus/mágikus, másrészt díszítő és/vagy gyakorlati funkciót töltöttek be.

b) a zöldmázás kerámiák révén:

egyrészt a ház reprezentatív helyiségébe (legkorábban először az előkelő palotákba, udvarházakba, majd a kevésbé módos társadalmi rétegek hajlékaiba) a lakótér látványának képét jelentősen meghatározó zöld cserép-kályhák révén

másrészt a főleg ünnepi alkalmakon használt zöld kancsók/korsók/butel-lák különböző díszítettségű és nagyságú, de mindenképpen megbecsült darabjai révén, illetve részben tájanként változó mennyiségben és háztartások gazdagságától is függően különféle ünnepi (pl. lakodalmas tál) vagy hétköznapi zöldmázás edények (pl. mézes korsó, lekváros fazék stb.) révén.

c) fából készült tároló- és más bútorok, kisebb-nagyobb fából készült használati tárgyak, néhol épületelemek vagy építmények révén, amelyet végig a vizsgált időintervallumon keresztül egyéb színek mellett zöldre, illetve egyes területeken és időszakokban viszont bizonyíthatóan dominánsan zöld alapszínűre festettek.

d) részben a zöld textillel bevont asztallapok használata révén, a különböző minőségű zöld posztóval fedett asztalok ugyanis kitüntetett helyet kaptak már a 18. századot megelőzően is, mint a főúri rétegekhez kötődő politikai döntéshozatal tárgyi eszközei, majd legkésőbb a 19. századtól részben az úri-városi rétegek számára az edukáció (az iskolai tanítás és a tanulás) és a közösségi szórakozás eszköztárában is.

2. A zöld szín sok esetben egy másik, vagy több más színnel együtt jelent meg a tárgyakon (pl. a tarkán díszített zöld alapszínű kelengyeládákon), több esetben a fehérrel alkotott kontrasztjával (fehér ruhás lányok mellett zöld ágak, fehérrel meszelt fal mellett zöld kályha és/vagy zöld bútorok, a fehérrel cifrázott zöld alapszínű ládák stb.) formálta a korabeli emberek lakókörnyezetének színpalettáját.

3. A korszak elején még színtelenebb tárgyi kultúrában a zöld szín minde- nekelőtt ünnepi vagy kivételes alkalmakon tűnt fel, úgymint a jeles napokra vágott zöld ágak, az áldomásiváshoz, céhes ünnepekhez, úrvacsorához, lakodalomhoz stb. kapcsolódó zöld kancsók és a döntéshozás, törvénykezés pillanataiban megjelenő zöldposztós asztal kontextusában. Éppen ezért feltehetően a 18. században és a 19. század egy részében az „ünnepiség” fogalma is beletartozhatott e szín pozitív (termékenység, reménység, halhatatlanság) jelentései közé.

Az utolsó pontban megfogalmazott hipotézis azonban még további vizsgálatokra szorul, ebben a tekintetben mindenekelőtt a 18-19. századi ünnepi öltözködésben megjelenő színek kutatásától várhatunk további eredményeket.

Bibliográfia

D. ASKERCZ É. 1976: Polgári otthonok a 17-18. századi Sopronban. Arrabona 18 (1976) 89-142.

BÁLINT S. 1957: Szegedi Szótár I. Budapest, 1957, 863.

BÁLINT S. 1958: Szegedi Szótár II. Budapest, 1958, 704.

BÁLINT S. 1977: Ünnepi kalendárium I. Budapest, 1977, 528.

BÁLINT S. 1989: Karácsony, húsvét, pünkösöd. Budapest, 1989, 404.

- BÁLINT S. – BARNA G.* 1994: Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Budapest, 1994, 384.
- BÁLIZS B.* 2020: Veres róka, vörös bársony, piros rózsa. A piros/vörös a magyar nyelvben és kultúrában. Budapest, 2020, 476.
- BÁLIZS B.* 2023: Fehér ruha, meszelt ház. A magyar trikolór középső színe a 19. századi magyar paraszti kultúra kontextusában. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 56 (2023) 231–256. <https://doi.org/10.62148/JPME.2023.13>
- BALOGH A.* 1996: Aratás. Palotai Krónika (1996) 13–14.
- BARTHA E.* 2004: Borbála ág. In: Dr. Diós I. (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon I. Budapest, 2004, 931–931.
- BENCSIK J.* 1993: Tokaj társadalma a tárgyak tükrében 1774–1849. Sátoraljaújhely–Miskolc, 1993. 202.
- BENDA B.* 2014: Étkezési szokások a magyar főúri udvarokban a kora újkorban. Szombathely, 2014, 320.
- BERECZ Á.* (szerk.) 2016: „Semmi újságot írni nem tudok”. Ráday Gedeonné Szentpéteri Katalin levelezése. Budapest, 2016, 328.
- BEREZNAI ZS.* 1987: Adatok a házkultuszhoz. Agria 23 (1987) 331–351.
- BEREZNAI ZS.* 1999: A házépítés hiedelem- és szokáskörének funkcionális vizsgálata. Cumania 16 (1999) 115–172.
- BENKŐ E.* 1984: Székelykeresztúri kályhacsempék 15-17. század. Bukarest, 1984, 80.
- BERKITY GY.* 1839: Népismertetés. Tudománytár 6 (1839) 314–331.
- BESSENYEI F.* 1894: Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből. Budapest, 1894, 536.
- BINDER P.* (szerk.) 2000: Brassói magyar krónikások és barcasági evangélikus egyháztörténetek (1550–1800) Szecseleváros, 2000, 374.
- BÓDINÉ BELIZNAI K.* 2014: A bíbor méltóság, a sárga árulás. Budapest, 2014, 316.
- BÓDI ZS.* 1996: Lakodalmi szokások Ipolytölgyesen. In: Ikvainé Sándor I. (szerk.): Néprajzi, történeti és múzeumszociológiai tanulmányok a Ferenczy Múzeumból, Szentendre, 1996, 41–94.
- BODNÉ BOBROVSZKY I.* 1980: A XVII. századi mezővárosok iparművészete. Kecskemét, Nagykőrös, Debrecen Budapest, 1980, 289.
- BODÓ S.* 1969: Két miskolci vagyontárlás 1762-ből. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 8 (1969) 265–281.
- BONA G.* 2003: A szabadságharc hadseregének nemzeti jelképei. História 2003, 16–19.
- BÓNIS GY. – DEGRÉ A.* 1967: Megjegyzések a képviselői

- intézmények alakulásához. Levéltári Szemle 17 (1967) 1–19.
- BORBÉLY SZ.** 2005: Tudósítás Tatáról, 1801-ben. Új Forrás 37 (2005) 94–101.
- BOROS J.** 1972: Csomortáni tulipántos ládák. Művelődés 25 (1972) 36–38.
- BOTTYÁN J.** 1980: Mennyező asztalosok templomdíszítő művészete. Confessio 1980/1, 72–86.
- BOURHIS, K. DE** 1989: Preface In: Uó (szerk.): The Age of Napoleon: Costume from Revolution to Empire, 1789–1815. IX–XIII.
- BRIGHT, R.** 2019: Utazás Bécsből Alsó-Magyarországon keresztül némi betekintéssel Bécs állapotára a Kongresszus idején az 1814. évben I. Máriabesnyő, 2019, 279.
- BUNTA M. – KATONA I.** 1983: Az erdélyi üvegművesség a századfordulóig. Bukarest, 1983, 159.
- CSÁNYI V.** 2010: Dél-alföldi régészeti adatok Sabján Tibor kályharekonstrukciós kísérleteihez. Ház és Ember (2010) 243–253.
- K. CSILLÉRY K.** 1987: A komáromi láda és hatása a sárközi „bútorvirágzásra”. Műtárgyvédelem 17 (1987) 47–74.
- K. CSILLÉRY K.** 1991: Bútorművesség. In: Paládi-Kovács A. (szerk.): Magyar Néprajz nyolc kötetben 3. Kézművésesség. 482–523.
- H. CSUKÁS GY.** 1997: A kőépítkezés múltja a Balaton-felvidéken és a Bakonyban. In: Cseri M. – S. Laczkovits E. (szerk.): A Balaton felvidék népi építészete. Szentendre–Veszprém, 1997, 53–92.
- DABÓCZI D.** 2000: 18. századi kastélyleltárak Vas vármegyében. Savaria 23 (1996–2000) 25–87.
- DANKÓ I.** 2001: A magyar alma szimboliztika. In: Hoppál M. (szerk.): Elbeszélés és emlékezet, Budapest, 2001, 19–48.
- O. DEISINGER M.** 1972: Budapest környékén élő délszlávok karácsonyi szokásai. Studia Comitatusia 1 (1972) 167–183.
- DEMKÓ K.** 1888: Limitációk. Magyar Történelmi Tár 11 (1888) 187–195.
- DERCSÉNYI D. – VOIT P.** 1972: Heves megye műemlékei 2. Budapest 1972, 779.
- DIENES A.** (1935): Regélő romok. 1935, Rozsnyó, 511.
- DIVALD K.** 1999: Felső-Magyarország ingatlan és ingó műemlékeinek lajstroma. In: Bardoly I.–Cs. Plank I. (szerk.): A „szentek fuvarosa” Divald Kornél felső-magyarországi topográfiája és fényképei 1900–1919. Budapest 1999, 127–464.
- DOMOKOS P. P.** 1979: „... édes Hazámnak akartam szolgálni...” Budapest, 1979, 1519.

- DOMONKOS O.* 2002: Céhemlékek. In: Kücsán J. – Perger Gy. (szerk.): Győr-Moson-Sopron megye népművészete, Győr, 2002, 63–88.
- DÖMÖTÖR S.* 1958: Az őrségi lakodalom. *Ethnographia* 69 (1958) 289–290.
- DÖMÖTÖR S.* 1960: Az göcseji lakodalom néhány mozzanatáról In: Szentmihályi I. (szerk.): A Göcseji Múzeum jubileumi emlékkönyve 1950-1960, Zalaegerszeg, 1960, 263–275.
- FAZEKAS R. – KUJBUSNÉ MECSEI É.* 2000: Mindennapok Szabolcs és Szatmár megyében a XIX. században. Nyíregyháza, 2000, 426.
- DRNOVSZKY F.* 1837: Pográny és vidéke Nyitra vármegyében. *Regélő* 5 (1837) 183.
- G. ETÉNYI N. – HORN I.* 2005: Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században. Budapest, 672.
- FEJÉR G.* 1994: Az apátfalvi festő asztaloság kialakulásának kérdése. In: Novák L. (szerk.): Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére I. Szentendre 1994, 131–140.
- FÉL E. – HOFER T.* 1997: Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban. Budapest, 528.
- FERENCZII.* 1984: A deszki major népe. In: Hegyi A. (szerk.): Deszk története és néprajza. Szeged, 1984, 579–664.
- FRECSKAY J.* 1879: Találmányok könyve: ismeretek a kézmű- és műipar mezejéről. 4. kötet. Budapest, 1879. 344.
- B. GÁL E.* 1994: A debrő-parádi uradalom átvételi leltára 1777-ből. *Agria* 29-30 (1994) 139–159.
- GELENCSÉR J.* 1991: Délszláv szokások és hiedelmek. In: Gelencsér J. – Lukács L.: Szép napunk támadt. A népszokások Fejér megyében. Székesfehérvár, 1991, 577–621.
- GÉCZYN.* 2016: Minimális eszközökkel maximálisat alkotni. Efemer építmények Sopron építéstörténetében. *Soproni Szemle* 70 (2016) 212–221.
- GIRÓKUTI PINZKÉRI F.* (szerk.) 1858: Girókuti Erdélyi Naptára. Kolozsvár, 1858, 280.
- GÓCSÁNÉ MÓRÓ CS.* 2011: Blaskovichok a Rákóczi-korban. A Rákóczi-kor és -kultusz tárgyai a tápiószzelei Blaskovich-gyűjteményben. *Studia Comitatus* 32. (2011) 41–51.
- GVADÁNYI J.* 1795: Únalmas órákban, vagy-is A' téli hoszszú estvéken való idő töltés. Pozsony, 1795, 232.
- GYURICA A. – SABJÁN T.* 2006: Kályha. In: Kőszeghy P (szerk.): Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Középkor és kora újkor 5. Budapest, 2006, 63–68.
- HAMMER F.* 2007: Fekete & fehér gyűjtemény. Pozsony, 2007, 238.
- HANG F.* 1897: Kalocsai szellemi omnibusz. Kalocsa, 1897,

319.

- HERNÁDY ZS.** 2010: „Akkor megtudom azon nagy titkot, melyet levélben közölni nem lehet.” Deák Ferenc levelei a Batthyány családnak (1845-1865) Századok 144 (2010) 617-637.
- HOLL I.** (1958): Középkori kályhacsempék Magyarországon I. Az udvari központok műhelyei és hatásuk a vidéki fazekasságra. Budapest Régiségei 18 (1958) 211-300.
- HORVÁTH J.** (2012): Adalékok a 17. századi győri otthonok berendezéséhez és díszítéséhez - végrendeletek és inventáriumok tükrében. In: Baráth M. – Molnár A. (szerk.): A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Budapest-Győr, 2012, 197-207.
- IKVAINÉ SÁNDOR I.** 1994: A lakodalom előkészületei Petőházán In: Novák László (szerk.): Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére II. Studia Comitatus 24. Szentendre, 1994, 469-491.
- IVÁNYOSI-SZABÓ T.** (szerk.) 1988: A mai Bács-Kiskun megye az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején. Kecskemét, 1988, 495.
- JÁKY R.** 2001: „Hej párta, párta, gyöngyös koszorú...” Vezető a magyar Millennium alkalmából rendezett kiállításához. Szentendre, 2001, 32.
- JESZENSZKY Á.** 1982: Gyümölcsstermesztési szakkifejezéseink története. Kertgazdaság 14 (1982) 78-83.
- KAPY R.** 1939: Komárom. In: Malotay G. (szerk.): Felvidékünk – Honvédségünk. Trianontól Kassáig. Budapest, 1939, 63-72.
- KARDOS T.** 1957: Adatok és szempontok a magyar dráma kezdetéhez I. II. Filológiai Közlöny 3 (1957) 218-240. 303-338.
- KATONA I.** 1993: A habán mázokról: Szerencsi Mihály mázreceptkönyve. Műtárgyvédelem 22 (1993) 181-188.
- KESZEG V.** 2007: A zöldség-állítás egy funkciója: belépni az emlékezetbe. In: Pócs É. (szerk.): Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben. Budapest, 2007, 153-187.
- SZ. KIRÁLY J.** 2017: Gárdonyi utolsó levelei. Agraria 50. (2017) 263-280.
- KISS GÁ.** (főszerk.) 2012: Régi szavak szótára. Budapest, 2012, 476.
- KISS GÉ.** 1952: Ormánysági szótár Budapest, 1952, 611.
- KNÉZY J.** (2001): Otthon művészete. In: L. Kapitány O. (szerk.): Somogy megye népművészete. 2001, 71-110.
- KOCSIS E.** 2019: Előzetes jelentés az egri vár 2017-es ásatásából származó kályhacsempékről. Studia Agraria 38 (2019) 79-89.

- KOLUMBÁN V. J.* 2005: A Seps Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei. Aldoboly–Zalán. Kolozsvár, 2005, 256.
- KOMÁROMY A.* 1886: A tolcsvai Bónis család levéltárából. Magyar Történelmi Tár (1886) 577–584.
- KORKES ZS.* 2004: Rozmaring a magyarországi paraszti ünnepnapokban. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 2001–2004 (2004) 150–169.
- IFJ. KÓS K.* 1968: A régi székely bútorfestésről. Korunk 27 (1968) 1166–1173.
- KOVÁCS GYU.* 1896: A néprajzi kiállítás. Ethnographia 7 (1896) 253–272.
- KOVÁCS GYŐ.* 2004: Cseréppipák a 17-18. századból. Budapest Régiségei 38 (2004) 121–131.
- KRESZ M.* 1966: Maksa Mihály tálás. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyvei 1 (1966) 115–151.
- KRESZ M.* 1972a: Népművészetünk története. A Néprajzi Múzeum kiállítása, 1971. Néprajzi Értesítő 54 (1972), 143–154.
- KRESZ M.* 1972b: A dél-dunántúli kerámia helye a magyar és az európai kerámiaművészetben. Baranyai Művelődés 1972. 4. sz. 56–60.
- KRESZ M.* 1991: Agyagművészet. In: Domonkos O. (főszerk). Magyar Néprajz 3. Anyagi kultúra. Budapest, 1991, 524–600.
- KÜLLŐS I.* 2012: Ünnepi köszöntők két erdélyi kéziratos énekeskönyvben. In: Uő: Közkezen, közszájon, köztudatban. Folklorisztikai tanulmányok. Budapest, 2012, 131–153.
- S. LACKOVITS E.* 2000: Az egyházi esztendő jeles napjai, ünnepi szokásai a bakonyi és Balaton- felvidéki falvakban. Veszprém, 2000, 287.
- F. LAJKÓ O.* 2008: „Veres fazék, paraszt csupor, tokános tál” Az írott források szerepe a 17. századi kerámia kutatásában. Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2007 (2008) 27–42.
- F. LAJKÓ O.* 2015: „Cserepén ismerem, minémű fazeka volt” Szeged, 2015, 232.
- LAJOS Á.* 1979: Nemesek és partiak Szuhafőn. Miskolc, 1979, 70.
- IFJ. LELE J.* 2001: Kőcsönmunka hagyományos Tápén. Múzeumi Kutatások Csongrád megyében 1999–2000, 2001, 173–179.
- LENGYEL Á.* 2005: Rózsaszimbólika a népi imádságokban és kultuszban. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 19 (2005) 171–183.
- LISZKA J.* 2016: S botját ott lelte kivirulva... (Egy motívum határtalanságairól - 2.) Fórum Társadalomtudományi

- Szemle 18 (2016) 3–25.
- LOVÁNYI* 1944: Szőnyegre hoz. Magyar Nyelv 40 (1944) 134–135.
- LUKÁCS L.* 2017: Pünkösdi zöldág-hordás. *Agria* 50 (2017) 151–158.
- MAGYAR K.* 1976: A középkori Báthori-várkastélyok kályháiról. *Művészettörténeti Értesítő* 25 (1976), 101–109.
- MÁRKI S.* 1897: Hundert Jahre sächsischer Kämpfe. *Századok* 31 (1897) 726–731.
- MISKIN, L.* 2015: “True Indian Muslin” and the Politics of Consumption in Jane Austen’s Northanger Abbey. *Journal for Early Modern Cultural Studies* 15 (2015) 5–26.
- MITHAY S.* 1986: Adatok a pápai uradalom és kastély történetéhez 1738–1756. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* (1986) 399–428.
- MURÁDIN J. – SZÜCS GY.* 1996: Nagybánya 100 éve. *Miskolc–Nagybánya*, 1996, 227.
- NAGEL, S.* 2017: Mária Terézia. Mária Antónia lányának sorsa. *Debrecen*, 474.
- NAGYBÁKAY P.* 1966: Veszprémi és Veszprém megyei céhládák. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 5 (1966) 91–142.
- B. NAGY M.* 1973: Várak, kastélyok, udvarházak ahogy a régiek látták. XVII–XVIII. századi erdélyi összeírások és leltárak. *Bukarest*, 1973, 410.
- NAGY VARGA J.* 2002: Fatárgyak és egyéb úrasztali eszközök a kárpátaljai református gyülekezetekben. In: V. Küllős I. – Szalay E. (szerk.): *Kárpátaljai Református Egyház 5.* (Magyar Református Egyházak Javainak Tára sorozat) *Budapest*, 2002 215–271.
- NAVICKAS, K.* 2010: „That sash will hang you”: Political Clothing and Adornment in England, 1780–1840. *Journal of British Studies* 49 (2010), 540–565.
- N. n.* 2007: Szent Mihály főangyal megjelenése. In: Diós I. – Viczián J. (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* 12. *Budapest*, 2007, 899–900.
- NOVÁK L. F.* 2018: Kecskemét, a Három Város gyöngyszeme. *Forrás* 50 (2018) 80–99.
- PAGET, J.* 2011: Magyarország és Erdély. *Napló*. *Kolozsvár*, 2011, 518.
- PALÁDI-KOVÁCS A.* 1991: Kályhás mesterség. In: Domonkos O. (főszerk.). *Magyar Néprajz* 3. Anyagi kultúra. Kézművesség. *Budapest*, 1991, 601–613.
- PALÁDI-KOVÁCS A.* 2009: Kézművesség, ipar, háziipar. In: *Magyar Néprajz* 1.2 Táj, nép, történelem. *Budapest*, 2009, 339–356.
- PÁLL I.* 1992: Építési szerződések, építőmesterek a 18–19. századi Szabolcs és Szatmár megyékben. *Ház és ember*

- 8 (1992), 143–151.
- PAYR S.* 1917: A soproni evangélikus egyházközség története. I. kötet. Sopron 1917, 521.
- PERGER GY.* 1996: Középkori diákszokások továbbélése és változásai a népi kultúrában. In: G. Szende K. – Szabó P. (szerk.): A magyar iskola első évszázada. Győr, 1996, 133–140.
- PÉTERNÉ FEHÉR M.* 2015: „Üdvözlégy Császáruk!” Ferenc József két látogatása Kecskeméten. Kecskemét, 2015, 121.
- PETRI M.* 1901: Szilágy vármegye monográfiája II. Zilah, 1901, 576.
- PÓCS É.* 1992: Hiedelmek az Alföldön. In: Novák L. (szerk.): Hiedelmek, szokások az Alföldön. II. Nagykőrös, 1992, 593–606.
- PRAZNOVSZKY M.* 2005: Egy nógrádi női szerep lehetőség Mikszáth Kálmánné emlékirata alapján. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 19 (2005) 193–202.
- PROBERT CH.* 1984: Brides in Vogue since 1910. London, 1984, 84.
- RÁCZ I.* 1989: A debreceni cívisvagyon. Agrártörténeti tanulmányok 14. Budapest, 1989. 404.
- RADÓ P.* 1943: Az „aprószentekelés” s a magyar liturgiátörténet. Theológia 10 (1943) 257–260.
- RADOVÁN I.* 1984: Keresztesi lakodalmi szokások. Művelődés 37 (1984) 29–31.
- RADOVICS K.* 2008: „Majd emlékezni jó lesz” elfogult írás egy korszakot lezáró restaurálásról. Örökség 12 (2008), 14.
- RADVÁNSZKY B.* 1879: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században II. Budapest, 1879, 406.
- RAPAICS R.* 1929: Palmarum. Új idők 35 (1929) 391–392.
- SABJÁN T.* 1998: Tüzelőberendezések a történeti forrásokban II. Ethnographia 109 (1998) 477–503.
- SABJÁN T.* 2002: Kályhák. In: Kücsán J. – Perger Gy. (szerk.): Győr-Moson-Sopron megye népművészete, Győr, 2002, 163–184.
- S. SÁRDI* 2008: A magyar női költészet történetének első fejezete. 1690: Nőköltők színre lépése. In: Szegedy-Maszák M. (főszerk.): A magyar irodalom története I. Budapest, 2008, 539–554.
- SCHRAM F.* 1969: Vác népének szellemi kultúrája 1686–1848 között. Levéltári Szemle 19 (1969) 627–681.
- SIEGFRIED, S.* 2015: The Visual Culture of Fashion and the Classical Ideal in Post-Revolutionary France. The Art Bulletin 97 (2015) 77–99.
- SILLING I.* 2015: A műrokonság és a házassági rokonság néhány jellegzetessége Kupuszinán. In: Kothencz K.

- (szerk.): Családi csokrok. A 9. Duna-Tisza közti nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia, Baja, 99–106.
- SIMON K.* 2020: A kocsmáktól a fogadóig. A vendéglátás keretei és története Óbudán 1848-ig. Budapest, 2020, 300.
- SOÓS I.* 1991: Képek a pásztói egyházközösség és művelődés történetéből 1848-ig. In: Soós I. – Lénárt A.: Tanulmányok Pásztó történetéből. Salgótarján, 1991, 7–48.
- SZABADFALVI J.* 1997a: Bútorok. In: Fügedi M. (szerk.): Borsod-Abaúj-Zemplén Megye népművészete. Miskolc, 1997, 227–254.
- SZABADFALVI J.* 1997b: Templomok festett bútorzata. In: Fügedi M. (szerk.): Borsod-Abaúj-Zemplén Megye népművészete. Miskolc, 1997, 171–192.
- SZABÓ T. A.* 1969: Tombor Ilona: Magyarországi festett famennyezetek. Ethnographia 80 (1969) 467–474.
- SZABÓ T. A.* (főszerk.) 1975: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár 1. kötet. Bukarest, 1975, 1225.
- SZABÓ T. A.* (főszerk.) 1978: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár 2. kötet. Bukarest, 1979, 1219.
- SZABÓ T. A.* (főszerk.) 1984: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár 4. kötet. Bukarest, 1984, 1299.
- SZABÓ T. A.* (főszerk.) 1993: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár 6. kötet. Bukarest, 1993, 1150.
- SZABÓ T. A.* (főszerk.) 1995: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár 7. kötet. Bukarest, 1995, 1255.
- SZABÓ T. A.* (főszerk.) 2002: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár 11. kötet. Bukarest, 2002, 1065.
- SZÁNTÓ A.* 2017: Kávéházi játékok. Budapest 40 (2017) 10–13.
- SZÁVAY GY.* 1896: Győr monografia a város jelenkoráról a történelmi idők érintésével. Győr, 1896, 483.
- SZENDREY Á.* 1937: Házasság. In: A magyarság néprajza IV. Budapest, 1937, 186–210.
- SZENDRÓDINÉ GOMBÁS Á.* 2003: Egy 19. századi debreceni típusú láda restaurálása. Ház és ember 16 (2003) 193–210.
- SZIRMAI SZIRMAY A.* 1809: Szathmár vármegye fekvése, történetei és polgári esmerete. 1809, Buda, 258.
- SZTRINKÓ I.* 1965: A tanyák és a város árucserkapcsolata: tanya–város migráció. In: Szabadfalvi J. – Viga Gy. (szerk.): Árucsera és migráció, Miskolc, 1965, 89–98.
- TÁTRAI ZS.* 1991: Fa, zöld ág és vessző. Élet és Tudomány 46 (1991) 628–630.
- TÁTRAI ZS.* 1997: Evangélikus vallási néprajz. Credo 3 (1997) 72–77.
- TÁTRAI ZS.* 2007: A zöld ág szerepe a magyar pünkösdi

- szokásokban. *Ethno-Lore* 23 (2007) 469–514.
- THALY K.* 1873: Késmárki Thököly Imre naplói, leveleskönyvei és egyéb emlékezetes írásai. Budapest, 1873, 708.
- THALY K.* 1886: Gróf Esterházy János győri vice-generálisnak és fiának Ferencznek fegyverei, hadi fölszerelése s ládabeli egyéb portékái. *Magyar Történelmi Tár* 9 (1886) 181–195.
- TISOVSZKY ZS.* 1992: A némettség farsangi és lakodalmas hagyományai Komárom-Esztergom megyében. In: Somorjai J. (szerk.): *Az elődtelepülések és Tatabánya város története*, Tata, 1992, 193–205.
- TOMKA G.* 2009: 16. századi kályhacsempék az ónodi vár ásatásából II. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (2009) 359–383.
- TÓTH A.* 2015: Vőfélykönyvek és vőfélyversek a 19. században. Miskolc, 2015, 591.
- TÓTH A. J.* 2017: Ünnepek a keresztény és a pogány kor határán. Budapest, 2017, 342.
- TÓTH Á.* 2003: A Habsburg-család tiszteletére a 18. században Magyarországon emelt diadalívек és európai összefüggéseik. *Művészettörténeti Értesítő* 52 (2003) 275–297.
- TÓTH B.* 1995: Kossuth Lajos utolsó pesti lakása. *Társadalmi Szemle* (1995) 83–93.
- TÓTH F.* 1982: A makói ház. *A Makói Múzeum füzetek* 30. Makó, 1982. 141.
- TÓTH I.* (szerk.) 2001: Szívvel szóval tiszta ésszel. Himnuszok, zsolozsmák, intelmek és könyörgések latin nyelvű költészetünkből. Budapest, 2001, 204.
- TÓTH I. GY.* 2006: A magyar művelődés a kora újkorban. In: Kósa L. (szerk.): *Magyar művelődéstörténet*. Budapest, 2006, 164–249.
- SZ. TÓTH J.* 2004: A németek viselete Pest megye nyugati felében. Farkas R. (szerk.): *Néprajzi-történelmi tanulmányok*, Szentendre, 49–78.
- TÖRŐCSIK I.* 2005: Régészeti és néprajzi kályhaleletek Szegedről. *Studia Ethnographicae* 5 (2005) 31–50.
- ÚJVÁRY E.* 1997: Zöld ág/vessző. In: Pál J. – Újvári E. (szerk.): *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Budapest, 1997, 23–24.
- UJVÁRY Z.* 1980: Virág a magyar népi kultúrában. In: *Uő: Népszokás és népköltészet*. Debrecen, 1980, 383–424.
- UJVÁRY Z.* 2002: Az emberélet fordulóinak szokásai Lévárton és Deresken. In: *Uő: Gömöri magyar néphagyományok*. Debrecen, 2002, 611–690.
- VAJKAI A.* 1955: Parasztfürdőhelyek. *Az Országos Orvostörténeti Múzeum Közleményei* 1 (1955) 76–106.

- VÁMOSI G.* 2015: Menyasszonyi koszorúk a dunaújvárosi Intercisa Múzeum néprajzi gyűjteményében. *Alba Regia* 43 (2015) 373–375.
- VÁRADY F.* (szerk.) 1896: Baranya multja és jelenje 1. Pécs, 1896, 699.
- VARGA I.* 1976: A II. Rákóczi Ferenc tiszteletére emelt kolozsvári diadalkapuról. *Vigilia* 41 (1976) 691–696.
- VEREBÉLYI K.* 2005: A májusfa identitása. In: *Uő: Minden napok, jeles napok*. Budapest, 2005, 39–45.
- VERES G.* 2008: A népi bútortörténete Északkelet-Magyarországon. (*Studia Agriensia* 28.) Eger, 2008, 190.
- VIDA G.* 2003: Használati és díszedények a 17-18. században Északkelet-Magyarországon. *Néprajzi Értesítő* 85 (2003) 61–92.
- V. S.* 1887: Régi karácsonyok. In: Nagy M. (szerk): *Képes Folyóirat* 2. kötet. Budapest, 1887. 708–713.
- ZOLTAI L.* 1934: Falusy Zsigmond XVIII. századbéli magyar festőről. *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1933 (1934) 52–53.
- ZENTAI T.* 1975: Az ormánsági szépasszony helye a magyar néphitben. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 17–18 (1975) 223–237.
- ZENTAI T.* 2002: *Az ágy és alvás története*. Budapest, 359.
- ZSOLDOS J.* 1972: Zöldasztal. *Magyar Nyelvőr* 96 (1972) 91.

„Én nem búcsúzom: a kutya egy munkaeszköz”: érzelmi és gondozói attitűdök egy pécsi állatmenhelyen

BARTÓK ZOLTÁN

PhD hallgató

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar,
Interdiszciplináris Doktori Iskola
e-mail: zolibartok@gmail.com

Rezümé: Tanulmányom egy pécsi állatmentő alapítvány kutya „védeinceinek” az érzelmi életét, illetve a gondozók hivatásukkal kapcsolatos attitűdjeit és kutyáikkal kialakított kapcsolatait mutatja be. Az érzelmek számos alkalommal kerültek már a menhelyekről szóló etnográfiai tanulmányok fókuszpontjába. A kutatások általában az állatok elaltatásával kapcsolatos negatív emberi érzelmek bemutatására koncentrálnak az Arluke által leírt „gondoskodás és ölés paradoxona” kapcsán.¹ Ezen morálisan megkérdőjelezhető gyakorlat hiányában is fontos lehet az érzelmek tárgyalása, mivel a menhelyi környezet alapvetően egy érzelmekkel túlfűtött terület. Tanulmányomban egy menhely mindennapi életében előforduló, az állatvédő identitáshoz kapcsolódó, és a menhely társadalmi feladatához kötődő érzelmeket mutatom be, érzékeltetve azt, hogy ezek sokszor egymásnak ellentmondó, ambivalens attitűdök kialakulását is eredményezhetik.

Kulcsszavak: anthroozológia, állatmenhely etnográfia, érzelmek antropológiája, állatvédelem

„I will not say goodbye”: emotional life at a Hungarian animal shelter

Summary: This paper demonstrates the emotional life of the „protégés” of a Pécs based animal shelter as well as the animal caretakers’ attitudes towards their profession and their relationship with the dogs. Emotions have been the focal point of ethnographic studies on shelters on several occasions. In relation to the “paradox of caring and killing”¹ described by Arluke, research generally focuses on the presentation of negative human emotions related to euthanizing animals. Regardless of this morally questionable practice, examining attitudes can be important since the shelter environment often stirs up strong emotions. This study presents the emotional climate of a shelter’ daily life, connected to the social mission of the shelter and defined by the typical mindset of animal protectors. My goal was to show how this atmosphere creates conflicting, ambivalent feelings.

Keywords: anthrozoology, animal shelter ethnography, anthropology of emotions, animal welfare

¹ARLUKE 1991.

Bevezetés: az állatmenhelyek etnográfiai kutatása

Tanulmányom a pécsi Cerberus Állatmentő Alapítvány érzelmi életéről, az alapítvány kutya „védenecinek” érzelmetli viselkedésbeli megnyilvánulásairól és stratégiáiról, illetve a gondozóknak a menhely feladatáról, az állatmentésről és a menhelyi kutya populációval kapcsolatos attitűdjeiről szól. Úgy gondolom, hogy a kutyamenhelyek sok szempontból érzelmileg túlfűtött helyek. Ez részben egy ilyen menhely fizikalitásából következik, hiszen akár csak egy látogatás kapcsán is, a mindennapos interakciók megfigyelése során rengeteg érzelmi megnyilvánulást tapasztalhatunk. A kennelekben sokszor nyüzszítő kutyákat látunk, akik ki szeretnének jönni a szabadba; találkozunk izgatottan rohangáló, már kiengedett kutyákkal is, akik szemlátomást nagy örömmel ugrálnak fel a gondozókra és a látogatókra egyaránt. Továbbá a gondozók saját öröme mellett, ha jól szocializált kutyákkal lépnek interakcióba, sokszor a mérgüket és frusztráltságukat is tapasztalhatjuk, amikor például gazdától hoznak vissza kutyát, vagy sérült, esetleg bántalmazott kutya kerül be hozzájuk. Egy ilyen intézmény érzelmissége azonban nemcsak az ott előforduló emberi és állati érzelmek sokaságából és gyakoriságából következik, hanem a menhelyen dolgozók küldetésstudata is hozzájárul. Taylor úgy véli, hogy az állatmenhelyek gondozóinak többségére egyfajta „misszionárius buzgóság” jellemző, ha az állatokon való segítésről, körülményeiknek a javításáról van szó. A gondozók többségénél egyfajta állatjogi és állatvédelmi aktivista identitás alakul ki, amelyhez nagyon szorosan kötődnek, és amelyről határozott véleményük és erős érzelmeik vannak.² Végül soron pedig egy menhely érzelmi töltöttsége a társadalmi funkciójából is ered: az ilyen intézmények hosszútávú érzelmi szolgáltatást nyújtanak a társadalom tagjai számára a kutyák örökbeadása révén, akikhez embertársaink sokszor szinte családtagokként kötődnek majd.

Emiatt nem meglepő, hogy a menhelyek etnográfiai kutatása során az érzelmek hagyományosan nagy hangsúlyt kaptak a tudományos diskurzusban, bár érdemes megjegyezni, hogy a menhelyi érzelmekkel foglalkozó tanulmányok többsége antropocentrikus maradt. Ugyanis elsősorban a szigorúan emberi és főleg negatív érzelmek voltak a fókuszban, a morálisan megkérdőjelezhető gyakorlatok végzése kapcsán. Ilyen gyakorlat a menhelyi állatok elaltatása, amelyre főként a rászoruló kutyák sokasága, és a róluk gondoskodó infrastruktúra hiányos volta miatt lehet szükség. Arluke például amellett érvel, hogy az állatok jólétét fontos értéknek tartó gondozók életében morális disszonanciát kelt az, ha el kell altassák védeneciket, ez pedig olyan helyzethez vezet, amelyet ő a „gondoskodás és ölés paradoxonának” nevez.³ „Az eutanázia morális stresszhelyzetet és konfliktust eredményezhet az állatokról való gondoskodás, érdekeiknek a képviselése, és a házikedvencek túlszaporodása miatt szükséges elaltatás racionalizációja között”- fogalmazza meg.⁴ Ezen morális dilemma enyhítése érdekében egy sor olyan norma és gyakorlat jelenik meg a menhelyek működésében, amelyek oldani próbálják ezt a feszültséget, és amelyek hozzájárulnak egy sajátos „menhelykultúra” kialakulásához. Ennek elemei például, hogy a pályakezdő gondozókat csak lassan és fokozatosan vezetik be az állatok elaltatásának a procedúrájába. Az elaltatás során a technikai tökéletességre törekednek, hogy az állat véletlenül se szenvedjen; továbbá maga az el-

² TAYLOR 2010, 8.

³ ARLUKE 1991, 1176.; ARLUKE 1994, 147.

⁴ Idézet: ARLUKE 1991, 1176.

altatás humánus tettként értelmeződik: a menhelyen való örökös életet nagyobb szenvedéssel járó dologként értelmezik, mint a gyors, fájdalommentes halált. Végül pedig az elaltatás felelősségét a gondozók a menhelyről a többségi társadalomra hárítják, a társadalom tagjainak rossz állattartási gyakorlatát okolják a házikedvencek túlszaporodásának jelenségéért.⁵ Arluke számára a „menhelykultúra” tulajdonképpen egy eszközkészlet, amelynek fő célja az állatok elaltatása miatt érzett morális feszültség enyhítése, konceptuálisan is elviselhetővé tétele. A kérdés alaposabb megismerése azért is fontos, mert Reeve és Rogelberg kvantitatív kutatásából kiderül, hogy a „gondoskodás és ölés paradox” helyzete számos menhelyi dolgozó mentális egészségére is negatív hatással lehet, és olyan romboló folyamatokhoz is hozzájárulhat, mint a szerhasználat vagy a depresszió.⁶ Arluke kutatásához hasonlóan Linda Tallberg egy ausztráliai menhelyen vizsgálta azt, hogyan kezelik ezt a morális konfliktust az ott dolgozók. Tallberg négy gondozói szerepet, az „Áldozat”, a „Hős”, a „Turista” és a „Profi” szerepét különítette el. Véleménye szerint hosszú távon csak a Hős, aki az állatok elaltatásának feladatában lehetőséget lát, hogy másokat megkíméljen ettől, és a Profi, aki a munka szükséges részének tekinti ezt, képes megfelelő módon megküzdeni ezzel a feladattal. Az Áldozat szerepét felvevők érzelmileg túlságosan azonosulnak az állatok szenvedésével, így komoly nehézséget és munkahelyi stresszt okoz nekik az elaltatás; a Turista szerepkört felvevők pedig hasonló okokból hamar el is hagyják a menhelyet.⁷

Tanulmányom az állatmenhelyek etnográfiai kutatásának érzelmközpontú hullámához kíván csatlakozni egy olyan menhely példáján keresztül, ahol azonban ezen irányvonal kutatásának fő kérdése, a gondoskodás és ölés paradoxona csak marginálisan jelenik meg, hiszen csak beteg vagy szenvedő kutyák esetében gondolkodnak el az altatás lehetőségén, mindig adva az állatorvos szakmai véleményére. Úgy gondolom azonban, hogy egy állatmenhelyen előforduló érzelmi megnyilvánulások e paradoxon hiányában is érdemesek a tudományos bemutatásra, mivel egy ilyen intézmény működése során mind a pozitív, mind a negatív érzelmek folyamatos váltakozását, egyfajta ritmikus lüktetését tapasztalhatjuk a két ellentétes pólus között, ez pedig rávilágít a menhelyi szereplők világlátására és állattartási stratégiáira egyaránt. Ezen sajátos menhelyi érzelmi miliő áttekintése előtt először a pécsi Cerberus Állatmentő alapítvány munkásságát kell megismernünk.

A pécsi Cerberus Állatmentő Alapítvány

A Cerberus egy kisméretű, magánfenntartású állatmentő alapítvány. Maga a menhely Pécs egyik külvárosa mellett helyezkedik el. Bár nincs messze a város beépített részeitől, nem tekinthető szorosan a városi vérkeringés részének sem: a terület, amelyen fekszik ugyanis nagyobb mezőkkel, pár ipari teleppel és magasfeszültségű kábelekkal határolt. Nincs rendes úthálózat sem, így rossz időben sokszor leginkább csak gyalogosan megközelíthető a menhely. A területen nagyjából egy tucat kisméretű, drótkerítéssel körülvett kert található, amelyeket elsősorban bányászok használtak még a szocialista időkben. Ma ezen kerteket főleg a közeli lakótelepen élő nyugdíjasok művelik: kertészkednek rajta, esetleg baromfit tartanak, de vannak olyan kertek is, amelyeket hajléktalanok használnak. A menhely két ilyen egymás

---

⁵ ARLUKE 1991, 1177–1179.

⁶ REEVE-ROGELBERG 2005, 119–143.

⁷ TALLBERG 2014, 99–101., 114–120.

sal szomszédos területet bérel, ahol 20 kennelt alakítottak ki, ezekben pedig 30-35 kutyát szállásolnak el. A menhely részét képezik nagyobb üres területek is, ahol a kutyák szabadon lehetnek engedve és mozoghatnak, továbbá van egy, az eszközök tárolására épített konténer, amit a gondozók használnak a mindennapi munkavégzéshez, valamint esős időben ide húzódnak be.

A menhelyre megérkezve azt tapasztaljuk, hogy Cerberus olyan hely, ahol mindig akad valami tennivaló. A gondozók etetnek, vízestálakat töltenek, kennelt takarítanak, gyógyszereket adnak be, ürüléklet lapátolnak, vagy adott esetben a menhely eszközeit és építményeit javítgatják, arról nem is beszélve, hogy az őket figyelő antropológus kimeríthetetlen kérdéseire is válaszolniuk kell. Eközben a kutyák, akik naponta nagyjából ötször vagy hatszor vannak a kennelekből kiengedve 10-15 percre, egyedül, párban vagy kisebb csoportokban futkároznak, szaglászhatnak, elvégzik a dolgukat, esetleg egymással bírkóznak, kergetőznek, harapdálják egymást, vagy a gondozókra és rám ugrálnak fel némi simogatásért. Az éppen bezárt kutyák ugatása, vinnyogása is folyamatos. Tehát maga a menhely élettel és aktivitással teli, általában gyors egymásutánban zajlanak az események, nincs megállás, ami persze a megfigyelést is nehezíti.

A menhely, Cerberus mitikus alakjához hasonlóan lényegét tekintve három fejú: három gondozó, Andrea, Lajos és Fülöp látják el a mindennapi feladatokat. Munkáságukról és világképükről szóló adataimat 2021 óta folytatott antropológiai terepmunkám során gyűjtöttem. A terepmunkám hagyományos néprajzi kutatás abban az értelemben, hogy a hosszú időn keresztül folytatott résztvevő megfigyelés módszere az alapja, kiegészítve a gondozókkal folytatott kvalitatív interjúkkal és a terepi élményeket feldolgozó és értelmező naplókkal egyaránt. A kutatás ugyanakkor unortodox abban az értelemben, hogy egy állatmenhely világa nem az antropológiai érdeklődés megszokott terepe. Az antropológia az „Ember tudománya”, az emberek közötti interakciók és társadalmi kapcsolatok, és az ezeken keresztül létrehozott közösségek képezik fő fókuszát. Egy menhelyen azonban természetes módon sokkal inkább az egyes állatok, illetve az emberek és állatok közötti interakciók kerülnek előtérbe, ez pedig új problémákkal szolgál az antropológiai megismerés számára. Ahogy Hamilton és Taylor emlékeztet minket: *„egy sor etnográfiai kihívás jelenik meg, amikor a vizsgált intézmények állatokat is magukba foglalnak, mivel ezen terepi szereplők nem „olyanok mint mi”, és nem kapcsolódnak maguktól értetődő módon társadalmainkhoz”*.⁸ Ennek ellenére egyetértek Hamiltonnal és Taylorral abban, hogy az emberi és állati szereplőket egyaránt tartalmazó társadalmi intézmények antropológiai vizsgálata a néprajztudomány fontos új feladata, mivel *„ezek a körülmények sokszor teljesen más jelentéseket, értékeket és diskurzusokat teremtenek, ugyanis az állatok meghatározó szerepet töltenek be az emberi kultúra és identitás orientációjában”*.⁹ A tanulmány következő részében a menhely állati oldalára helyezem a hangsúlyt, és azt tekintem át, hogy a menhelyi kutyák hogyan jelenítik meg viselkedésük által az érzelmeiket, az örömeiket és izgatottságukat, az elégedetlenségüket és unalmukat, illetve az embertől való félelmüket, és hogy bizonyos viselkedései elemek értelmezhetőek-e az emberi figyelem megragadására, illetve elhárítására szolgáló stratégiaként.

---

⁸ Idézet: HAMILTON-TAYLOR 2012, 44.

⁹ Idézet: HAMILTON-TAYLOR 2012, 44.

Ugrálás és nyüszítés: kutyaérzelmek a Cerberusnál

Az első dolog, amivel általában találkozom, amikor megérkezek a menhelyre, a kutyák izgalma, ugatása, kennelekben ugrálása, és ha van kiengedve kutya a futtató részre, akkor a kapuhoz szaladása, a kapura való felugrálása. A legtöbb menhelyi kutya szemlátomást nagyon örül, ha látogató érkezik a menhelyre: az izgalom azonban akkor hág igazán a tetőfokára, amikor – néha – a gondozóval együtt érkezem meg: ilyenkor a kutyák, miután az egész éjszakát egyedül töltötték a kennelekben, tudják, hogy nemsokára ki lesznek engedve, sőt, a reggeli sincsen nagyon messze. Tallberg kifejezésével élve „a menhely ilyenkor szinte sikít a figyelemért”.¹⁰

Az Alger házaspár egy amerikai macskamenhely kutatása alapján tárgyalja azt a jelenséget, amikor a macskák a menhelyre érkező látogatókhoz bújnak és a figyelemüket akarják felkelteni:¹¹ hasonló üdvözlésekkel a Cerberus kutyái esetében is találkozunk. Leggyakoribb ilyen üdvözlés a kutyák felugrálása az emberre, a fő cél ilyenkor az arc megszaglászása, megnyalása. A legtöbb menhelyi kutya ugrálós, de vannak akik úgymond csak „regisztrálják” az emberek jelenlétét, érdeklődve nézik, mit csinálnak, esetleg óvatosan megszaglásszák a bokáját. Az ugrálás idővel kellemetlenné is válhat a gondozók számára, hiszen nemcsak a megérkezéskor jellemző. Ez a fajta üdvözlő szertartás ugyanis folyamatosan ismétlődik a nap folyamán, amikor az egyes kutyák kijönnek a kennelekből, és ilyenkor a menhelyi munka dinamikus folyása is megszakadhat: sokszor a gondozók hangos szóval küldik el az izgatott, láb alatt lévő kutyákat, mondván: „*menj a dolgodra!*” Talán részben emiatt van az, hogy a kutyák, ha van választási lehetőségük, inkább nem a megszokott gondozókat, hanem a látogatókat üdvözlik, ugyanis a látogatók általában türelmesebbek és több simogatást is adnak az üdvözlő szertartások díjaként.

A menhelyi kutyák tehát, amikor ki vannak engedve, általában izgatottak, örülnek, az ember társaságát keresik, sok esetben játékokat hoznak oda vagy simogatásért bújnak hozzánk. Ezzel szemben a kennelekben, ahol a nap nagy részét töltik, az Unalom Háza. A kennelekben a kutyák aktivitási lehetőségei leszűkülnek: itt lehet a behurcolt labdát vagy játékcsomót rágni és nyalogatni, esetleg Lajos, a menhely vezetőjének kifejezésével élve, a „*szomszéddal acsarkodni*” a kennelek rácsain keresztül, de a jellemző tevékenység az odúba behúzózkodás vagy a rács melletti fekvés és csöndes nézelődés.

Ugyanakkor marad egy fegyver a kennelekbe visszazárt kutyák „mancsában” a menhelyi gondozók figyelmének a felkeltésére, unalmuk, elégedetlenségük, sőt, tovább megyek, szomorúságuk kifejezésére: ez pedig a nyüszítés, illetve a magas hangú panaszos ugatás. A gondozók általában nem értékelik a túlságos nyüszítést, így például Andrea az állandóan panaszkodó pitbull kan, Zimba kapcsán úgy fogalmaz: „*az értelmetlen ugatást nem szeretem.*” De a nyüszítés tapasztalataim alapján egyáltalán nem értelmetlen, hanem teljesen legitim, sokszor sikeres stratégia a figyelem felkeltésére. Igaz, hogy ez legtöbbször negatív figyelem, mivel a gondozók számos esetben odaszólnak, rákiabálnak a panaszkodó kutyákra, hogy „*elég legyen!*”, adott esetben pedig oda is csaphatnak a kennelek rácsára. Például Zimba, ha egy nap nem

¹⁰ TALLBERG 2014, 47.

¹¹ ALGER-ALGER 2005, 66–67.

kap 6-8 ilyen dorgálást, akkor valószínűleg beteg. De valódi sikereket is el lehet érni a nyüszítéssel, mivel néha a gondozók is beadják a derekukat. Így például az, hogy Fülöp odakiált Zimbának, hogy „*jól van, elég, te leszel a következő*”, gyakran fordul elő. Ráadásul a nyüszítéssel az esetleges plusz kiengedések mellett bizonyos állandóbb privilégiumokat is meg lehet szerezni. Zimba példájánál maradv Lajos mindig őt engedi ki először, amikor megérkezik a menhelyre, és távozása előtt az utolsó kör is hagyományosan neki jut. Hétvégén pedig, amikor önkéntesek is vannak a menhelyen, akik kutyát sétáltatnak, Zimbát mindig elviszi valaki. Ha én is ott vagyok ez a feladat általában rám hárul, Andrea legtöbbször a következőképpen kér meg: „*Zoli, vidd már el a Zimbát, mert ezt én már nem bírom elviselni!*”. Zimba sorozatos panaszkodását Andrea és Fülöp pitbull fajtajegynek tekinti, ahogy erre egy beszélgetésük is utal. Andrea: „*Nagy a mozgásigényük nekik. Borzalmasan nagy, tehát nehezebben bírják ezt a bezártságot.*” Mire Fülöp: „*Őket nem erre találták ki.*”

Összeségében a Cerberus menhelyen az aktivitásnak és az aktivitás hiányának, az izgalomnak és az unalomnak, az örömmek és az elégedetlenségnek az ütemes váltakozását tapasztalhatjuk attól függően, hogy ki vannak-e engedve a kutyák, vagy kennelbe vannak-e zárva. A legtöbb menhelyi kutya az ember figyelmére vágyik, a szabadban ezt üdvözlő szertartásokkal, a kennelben pedig a nyüszítés stratégiájával próbálják elérni. Az előbb leírtak azonban Lajos kifejezésével élve csak a „*jó természetű*”, tehát emberbarát kutyákra igazak. A menhely populációjában azonban egy csöndes kisebbséget képeznek a „*rettegő kutyák*”, akik, ha tehetik, kerülnek az ember társaságát, félnek tőlünk. Rájuk sem az üdvözlő szertartás, sem a nyüszítés nem jellemző, a szabadban is kevesebb időt töltenek, nem is mindig van kedvük kijönni a kennelből, és számos esetben az ember elől az óljukba bújnak vissza. A boldogság és szomorúság pólusa így nemcsak a menhely mindennapi élete lüktetésének a szintjén, hanem az ott lakó kutyák habitusának a szintjén is kirajzolódik.

A menhelyi rettegő kutyák speciális kihívást jelentenek a gondozók számára, hiszen egyrésztől fennállhat a harapás veszélye, másrésztől pedig az örökbeadás esélyei is csekélyek, főleg azért, mert szinte lehetetlen simogatni, sétáltatni őket. Fülöp ezt Thália, a közepes testű keverék példáján keresztül így fogalmazta meg: „*Rendkívül, rendkívül félős. És kicsit jobban közelít hozzá az ember, meg akarja fogni vagy ilyesmi, pánikba esik és harap. Tehát ő nem azért harap, mert bántani akar, hanem mert pánikosan védekezik. Kézből meg lehet etetni, de nyakörvet, szájkosarat, ilyesmit rakni rá az felejtős.*” Andrea pedig így vélekedik az ő kifejezésével élve „*stresszes*” kutyákról Thália és Athina kapcsán: „*Így magában így az Athinával nincs gond. Csak hát ez mind a kettő egy elég stresszes kutya. Befordulás, ez a nem kommunikál egyáltalán. Akkor nem tudod kikökkenteni. Most ő (Athina) már hónapok óta nálunk van.*” Történnék kísérletek az ilyen menhelyi környezetet kevésbé kedvelő, rettegő kutyák szocializálására. Thália például egy nagyon barátságos labradort, Pepsit kapta meg kenneltársnak, hogy valamilyen társasága mindig legyen. Athina esetében pedig Andrea igyekszik ezt a társaságot megadni: sok-sok héten keresztül igyekezett magához édesgetni, lefeküdt a fűbe, lassan kúszott felé, kedves szavakat sügött neki, és természetesen mindenféle finomsággal kedveskedett neki, míg végül sikerült már – néha – megsimogatnia is. Érdemes megjegyezni, hogy ezt a fegyvertényt Lajos és Fülöp sokáig el sem hitte Andreának, míg egyszer élőben nem látták, ami után maguk is próbálkoztak hasonlóval: csak annyit értek el, hogy Athina elvette a felkínált jutalomfalatot, majd visszaszaladt az óljába. A rettegés az emberektől és az emberek társasága iránti vágyakozás köztes mezején is van élet a Cerberus menhelyen, ahogy ezt Csimasz, a németjuhász ese-

te példázza. A rettegő kutyákhoz hasonlóan Csimaszra sem jellemző az üdvözlő szertartás és a nyüsszítés sem. Az emberi simogatást jó esetben rezignáltan tűri, de általában ilyenkor odébb megy. Amiért viszont rajong, az a botra kötött csomóval való húzós-kergetős játék: kennelből kiengedése után sokszor a csomós bot keresésére indul. Ha megtalálja, akkor pedig az embertől tisztas távolságban, 4-5 méterre rakja le és váltakozva a botot nézi, majd az emberrel keresi a szemkontaktust, jelezve, hogy ő játszani akar. Míg a gondozók számára a játék az eszköz, a cél pedig a kutyák kedvének javítása, addig Csimasznál ez véleményem szerint fordítva van: a fő cél a játék, az eszköz pedig az ember, akinek az eltűrése egyfajta szükséges rossz ebben a helyzetben. Csimasz „játékszenvedélyéről” Szandra, egy állandó hétvégi önkéntes játszópajtása így gondolkozik: „Csak nem tudom, hogy a kutyáknak így hiányzik a társaság? Vagy van olyan, akinek nem hiányzik, mert csak ez (értsd: a csomó – a szerző megjegyzése) érdeklí például? Jajj, te. Próbálok dögönyözni, hogy szokja az érintést. Mondjuk azt én is szeretném, ha egyszer így idejönne magától hozzánk.”

Azt láthatjuk tehát, hogy a Cerberus menhelyen a kutyák érzelmi megnyilvánulásai alapján két elkülöníthető csoport képe bontakozik ki. Míg a „jó természetű” kutyák mind a pozitív, mind a negatív érzelmeiket, az izgatottságot és az elégedetlenséget a felugrás és a nyüsszítés formájában az emberek figyelmének a felhívására használják, addig a „rettegő” kutyák alapvető érzelmi beállítódása az embertől való félelem, így ők inkább az ember elkerülésének stratégiáit alkalmazzák, az embertől való elszaladás, a kennelbe, az ólba való visszabújás formájában. A negatív és pozitív érzelmeik váltakozása azonban nemcsak a kutyákra jellemző a menhelyen, hanem az őket gondozó emberekre is, így a Cerberus menhely alapvetően váltakozó, lüktető érzelmi életének bemutatása nem lehet teljes a gondozók érzelmeinek megismerése nélkül.

Gondozói attitűdök és érzelmeik a Cerberusnál

Az állatmenhelyek annak a szomorú ténynek köszönhetik a létüket, hogy a házikedvenc piacon egyfajta túlkínálat jellemző, a házikedvencfajok túlszaporodása miatt pedig számos házikedvenc, kutya és macska kóborol az utcán, és marad gazda nélkül. E gazdátlan állatokon a Cerberus gondozóihoz hasonló állatmentők próbálnak segíteni, akikre, ahogy említettem, Taylor a „misszionárius buzgalom” fogalmat használta.¹² Lajos, a Cerberus vezetője eképp fogalmazta meg egy ilyen menhely célját, és a saját hivatását: „Hát, a dolgunk az az, hogy ezeket a szerencsétleneket, akik idekerülnek mindenhol, ezeket rendberakni, orvosilag meg mindenhogyan. Amelyik soványak, fölhlízalni, oltásokat rendezni, szocializálni. Meg aztán remélhetőleg gazdát keresni. Aztán addig, amíg nem, addig ellátni őket mindenhogyan. Kaja, víz, minden. Pia. Orvosi ellátás. Ez a feladat. Az állatokról, gondoskodni róluk.” Andrea szerint pedig az állatmentés egy sajátos életérzés: Igen, a kutyamentés az egy életérzés. Cukor. Társak. Barátok. Szőrösek. Nem, nem tudom. Társak, tényleg.” Fülöp pedig a menhely feladatának megfogalmazása kapcsán igen találóan reflektál a házikedvencfajok túlszaporodásának, kóborlásának imént említett problémájára: „Hát, Zolikám, ez egy hajléktalanszálló. Csak ott emberek vannak, itt meg kutyák!”

---

¹² TAYLOR 2010, 8.

A rászoruló, hajléktalan kutyák megmentését mindhárom gondozó fontos feladatának tekinti, azonban arról megoszlanak a vélemények, hogy mit is jelent egy ilyen állat megmentése. Mind a kutyák menhelyre kerülése, mind a későbbi örökbeadásuk tekinthető egyfajta mentésnek, ugyanakkor a kettő értéke nem mindenki számára egyenlő. Lajos a mentés fő részének a kutyák menhelyre hozását tekinti, szerinte „*a kutya akkor van mentve, ha bekerül a kocsidba*”: ezt a véleményét mind Fülöp, mind Andrea némi kritikával illeti. Fülöp így fogalmaz: „*Azon kívül, hogy kutya-kutya-kutya-kutya, más nem létezik [Lajos számára – a szerző megjegyzése], csak a kutya. Az, hogy a kapun nem lehet bejönni, meg nem lehet minden izét bezárni, meg anyám kínja, az nem számít. Az a lényeg, hogy hozzunk kutyát.*” Míg Andrea így vélekedik: „*Rajtam kívül nem nagyon érdekel senkit, hogy mi van a kutyával. Itt vannak a kennelebe, aztán meg van mentve és akkor így minden jó. Hát, ha örökbe van adva. Amikor ki van kupálva, tud sétálni pórázon, nem rohan el az ember elől. Normális kutyaként viselkedik és örökbe van adva. Akkor, akkor végre van egy mentésed. Tehát ez nem megmentés mert ez egy vegetálás nekik. Elvannak, kapnak enni-inni, de ennyi.*”

Akárhol is húzzuk meg a kutya megmentésének a határát, arról teljes egyetértés van a gondozók között, hogy a menhely végső célja a kutyák „*gazdásítása*”. A menhelyi kutya lét egyfajta átmeneti létezés a társadalom határmezsgyéjén: már nem a társadalom teljes periferiáján, a „*vad természetben*” kóborló állatokról beszélünk, hiszen ezek a kutyák a menhely intézményes keretébe tagozódnak; ugyanakkor még nem foglalják el a – legalábbis a nyugati – társadalmak által nekik kijelölt helyet, mint valakinek a házikedvencei. A menhelyi kutyák így csak potenciális házikedvencek, hiányzik számukra egy társadalmilag teljes mértékben elfogadott emberi kötődés a gazda személyében. A gondozók hangsúlyosan nem vállalják fel a gazda szerepet: kutyáikra a „*védenceink*” kifejezést alkalmazzák, a menhely által nyújtott gondoskodás és védelem azonban, az ideológia szintjén legalábbis, mindig csupán ideiglenes. Ezt az ideiglenességet jól példázza Lajossal folytatott beszélgetésem, amikor arról mesélt, hogy nagyon boldog érzés számára, amikor az utcán a Cerberustól örökbeadott kutyával és gazdájával találkozik, de ilyenkor egyáltalán nem várja el, hogy a menhelyi kutya kötődése hozzá maradandó legyen, sőt! „*Nem, nem feltétlenül, nem igazán ismernek meg. Nem mindenki ismer meg. Nem, nem feltétlenül az, hogy megismernek. Az, hogy látod, hogy... Igazából az a legjobb, ha meg se ismernek, hanem látod, hogy neki van gazdája és ő tök jól elvan. Már nem... érted. Tehát hogy van, van szuper élete.*” A házikedvenc és a menhelyi kutya közötti különbséget véleményem szerint ékesen szemlélteti egy Lajos és Fülöp között lezajló beszélgetés is egy nehéz nap után:

Lajos: „*Nehéz ez nagyon. Ha nem szeretnék ennyire a kutyákat, nem csinálnánk.*”

Fülöp: „*Ha te nem szeretnéd ennyire a kutyákat!*”

Lajos: „*Áh, te is szereted őket, csak játszod az agyad!*”

Fülöp: „*Van saját kutyám, azt szeretem!*”

Nem általános tehát a vélekedés, hogy feltétel nélkül szeretnék a kutyákat a Cerberus menhelyen. Ezeket a különbségeket nemcsak az emberek habitusbeli különbségei hozzák létre, ahogy az előző beszélgetésben láthattuk, hanem a kutyák közötti különbségek is strukturálják. Természetesen a mindennapi munkavégzés folyamán kialakulnak komolyabb „összemelegedések”, szorosabb kötődések a gondozók és egyes kutyák között. Kényelmes lenne azt mondani, hogy az emberbarátabb, szociálisabb kutyákkal alakulnak ki a jobb gondozó-kutya kapcsolatok. Fül-

löp esetében például ez így is van, ő szereti a „jól nevelt”, parancsszóra hallgató és kenneltiszta kutyákat, akik kevesebb akadályt gördítenek a menhelyi munkavégzés elé. Lola és Böde például két ilyen keverék kutya volt: „A Lola meg a Böde nagyon jó fej. A Böde az konkrétan mikor, majd nézd meg, amikor bejössz, majd ha megyünk vissza mit művel. És nincs a kezembe pedig (jutalomfalat – a szerző megjegyzése) nem lesz semmi a kezembe még, de mit művel! Nagyon szeret engem. A Böde nagyon szeret. A Lola, kiengedem egyből ráumgrik. Ezek az ő lába nyomai.” Andrea ezzel szemben inkább azokhoz a kutyákhoz kötődik jobban, akik kevésbé keresik a gondozók társaságát, nem ugrálnak fel olyan nagy örömmel mint Böde vagy Lola, és így tulajdonképpen egyfajta kihívást jelentenek, ha a kedélyük javításáról van szó. Emlékezzünk csak vissza Andrea hosszú időn át folytatott kísérletére Athina, a rettegő kutya szocializálására, vagy Csimaszra, akit valahol az emberbarát és az embert nem kedvelő kutyák között félúton helyeztünk el. Csimaszban Andreát például pont az emberkerülése fogta meg: „A Csimasznak az a... a kezdeti bunkósága volt, ami tetszett. Csimasz nem feltétlenül volt ennyire kedves, mint amennyire most. Gyerekekkel egyáltalán nem jön ki, de felnőttek között is olyan megvágotta, azért úgy megmutatta, hogy ő még, ő még azért, bár idős kutya, de hogy még ereje teljében van, és hogy nem kell vele kekeckedni. Tehát az a nem mindekit szeretek típus. Olyan mint én.”

Nemcsak szeretetteljes, kedveskedő gondozó-kutya kapcsolatok alakulnak ki a menhelyen, hanem bizony megjelenhet az egyes kutyákkal szemben érzett közömbösség vagy akár a nem kedvelés is. Az elsőre jó példa Blackjack és Andrea kapcsolata: „A Blackjack nekem olyan semmilyen. Olyan aranyos, de nem áll hozzám közel. Túl kajla, eszetlen.” Blackjack Fülöpnek sem nyerte el a tetszését: „Na, az is megéri a pénzét, a Blackjack. Zoltán: Mert? Miket csinál? Fülöp: Hát látod, Andrea se kedveli, én se kedvelem nagyon. Egész nap ez a műsor, amit levág most is. Most mondjuk csönd van. Most fekszik. Ez a mindent szétszed. Áh. A többivel úgy elvagyok, a többi az úgy jó. Nem problémás. Zoltán: És a három fekete? Fülöp: „Azok egy rémálom. Hát nézd meg egyszer reggel, hogy hogy néz ki a kennelnek az ajtaja. Mindennap le kell sikálni. Kívül-belül tiszta szar az egész. Szarnak, megfogják, széttapossák, kifröcskölik a vizet, behugyoznak, széttapossák, ilyen hasmenés lesz belőle, és én nem bírom őket.”

Zárásként visszautalnék arra, hogy a gondozó és „védenca” közötti kapcsolat ki-mondottan nem a gazda és a kutyája közötti kapcsolat jegyeit mutatja. Megtörténhet, de nem törvényszerűen alakul ki mély érzelmi kötődés a gondozók részéről. Bár jellemző rájuk egyfajta általános állatszeretet, de az egyes kutyák szintjén az érzelmi kötődés nem egyenletes. A gondozó és a védenca közötti kapcsolat végső soron konceptuálisan mindig egy ideiglenes kapcsolat, amelynek jó esetben minél hamarabb vége szakad, hisz ez a kutya „családhoz kerülését”, végleges megmentését jelenti, amely egyben utat nyit egy újabb kutyáról való gondoskodás megkezdéséhez. A menhelyi kutya létének átmenetiségét és a menhelyi kutyákhoz való túlságosan szoros kötődés elkerülését jól szemlélteti egy alkalom, amikor Winnie-ért, egy kis testű, barna, bull típusú kutyáért jött a menhelyre az örökbefogadója. Én búcsú gyanánt megsimogattam, megszeretgettem, amit Fülöp csak távolról figyelt. Értetlenségem látszódnak rajtam, ugyanis miután a kutya és friss gazdája tisztes távolságba került, Fülöp odajött hozzám, és így fogalmazott: *Zolikám, én nem búcsúzom... a kutya egy úgynevezett munkaeszköz. Az egyik elmegy, a Lajos majd úgylis hoz egy másikat.*”

Befejezés

Tanulmányom a pécsi menhely gondozóinak és védenceinek érzelmi megnyilvánulásait, illetve a gondozók állatmentéssel kapcsolatos attitűdjeit tekintette át. Az érzelmek megjelenése egy ilyen intézmény keretében a menhelyekkel foglalkozó etnográfiai tanulmányok egyik hagyományos témájának tekinthető, azonban főként a „gondoskodás és ölés” paradoxona kapcsán, így főképp az állatok elaltatásával kapcsolatos gondozói vélekedések voltak a kutatás fókuszában. A gondoskodás és ölés paradoxona már nevében is a pozitív és negatív érzelmek együttes megjelenéséről, váltakozásáról szól, azonban ezzel egy olyan menhely életében is számolnunk kell, ahol az állatok elaltatása nem jellemző. A Cerberus érzelmi életét nagyvonalakban egyfajta a pozitív és a negatív pólusok között pulzáló lüktetés-ként írhatjuk le, amely megjelenik a kutyák mindennapi életének a szintjén, attól függően, hogy ki vannak-e engedve a kennelből vagy be vannak-e zárva, de jelen van a kutya populáció habitusának a szintjén is, hiszen beszélhetünk „jó természetű”, szociális illetve „rettegő”, „stresszes” kutyákról. A kutyákhoz hasonlóan a gondozóknak is meg kell küzdeniük a pozitív és negatív élményeiknek a váltakozásával, hiszen mind a kutyamentés, mind a védenccel kialakított kapcsolatok szintjén a gondozói attitűdök eloszlása nem egyenletes: bár jellemző a gondozókra egy „misszionárius buzgóság”, ha általánosan az állatmentésről van szó, illetve egy általános állatszeretet is, a mindennapi élet során a menhely mentési kísérleteinek adekváltságáról mégis eltérő vélemények születhetnek, és az egyes kutyákkal kialakított kapcsolatok is a nem kedveléstől a mélyebb érzelmi kötődésig terjedhetnek. A mélyebb kötődések azonban, a menhelyi kutyák váltakozása, ideiglenes volta miatt, sosem érik el a gazda és házikedvence közötti kötődés mértékét.

Abrell a menhelyeket egyfajta „kísérleti laboratóriumokként” írja le, amelyek az állatok és emberek közötti kapcsolat etikusabb formáinak a megteremtésén fáradoznak.¹³ Mint minden kísérleti erőfeszítés, a menhelyek működése sem egyből tökéletes, azonban ez nem von le semmit a menhelyi gondozók erőfeszítéseinek értékéből. Tökéletes menhely, ahol minden állat – és gondozó!- a maximális boldogságot éri el, nem létezik, csak valóságos, küszködő, próbálkozó menhelyek léteznek. Az igazán tökéletes helyzet az lenne, ha a menhelyekre nem is lenne szükség: ez az utópia azonban még elérhetetlen távolságban van, addig pedig marad a kóbor, gazdátlan állatokról való gondoskodás, a védelem és a mentés véget nem érő feladata.

---

¹³ ABRELL 2021, 25.

Irodalomjegyzék

- ABRELL, E.* 2021: Saving Animals: Multispecies Ecologies of Rescue and Care. Minneapolis– London, 2021.
- ARLUKE, A.* 1991: Coping with Euthanasia: A Case Study of Shelter Culture. *Journal of the American Veterinary Medical Association* 198. (1991) 1176–1180.
- ARLUKE, A.* 1994: Managing Emotions in an Animal Shelter. In: Manning, A. – Serpell, J. (eds.): *Animals and Human Society: Changing Perspectives*. London, 1994, 145–165.
- GUENTHER, K.* 2020: *The Lives and Deaths of Shelter Animals*. Stanford, California, 2020.
- HAMILTON, L. – TAYLOR, N.* 2012: Ethnography in evolution: adapting to the animal „other” in organizations. *Journal of Organizational Ethnography* 1/1 (2012) 43–51.
- REEVE, C. L. – ROGELBERG, S.* 2005: The Caring-Killing Paradox: Euthanasia Related Strain Among Animal Shelter Workers. *Journal of Applied Psychology* 35/1 (2005) 119–143.
- TALLBERG, L.* 2014: *Processing Puppies: An Animal Shelter Ethnography*. Helsinki, 2014.
- TAYLOR, N.* 2007: „Never an It”: Intersubjectivity and the creation of animal personhood in animal shelters. *Qualitative Sociology Review* 3/1. (2007) 59–73. Doi: <https://doi.org/10.18778/1733-8077.3.1.05>
- TAYLOR, N.* 2010: Animal Shelter Emotion Management: A Case of In Situ Hegemonic Resistance? *Sociology* 44/1 (2010) 1–17.

A Jövő látogatója.

Komplex interdiszciplináris és készségfejlesztő múzeumpedagógiai foglalkozás a JPM Modern Magyar Képtárában

HOFFMANNÉ TOLDI ILDIKÓ – SOMODY-VADVÁRI KATALIN

*Janus Pannonius Múzeum, Múzeumpedagógiai Osztály
7621 Pécs, Káptalan u. 5.
e-mail: toldildi@gmail.com, vadvari.katalin@gmail.com*

Rezümé: Kamaszoknak készített foglalkozásunkon a festmények felé irányuló figyelem attitűdje a tudatosság és ösztönösség párhuzamossága kerül fókuszba. A foglalkozások helyszíne a pécsi Janus Pannonius Múzeum Modern Magyar Képtárában állandó kiállítása.

Programunk során arra a kérdésre keressük a választ, hogy a „Lázadás” fogalom mai kortárs értelmezései miként jelennek meg a századfordulón alkotó művészek életében. Megmutatjuk, hogy a destruktív érzések miként alakíthatók át konstruktív működéssé.

A multidiszciplináris múzeumpedagógiai foglalkozás (művészettörténet, irodalom, zene, rajz, történelem, dráma) a gardneri differenciált metodikája mentén történik. Meghatározó élményt adnak a festmények mellett a múzeum biztosította viselet-másolatok, szövegdokumentáció másolatok, az eredetivel és igazival való találkozás a múlt és a jelen egy pillanatban való sűrítettsége.

A foglalkozás teremtette miliő lehetőséget teremt a diákok számára, hogy életkori helyzetükre reflektáló dilemma helyzetekkel találkozzanak.

Kulcsszavak: attitűdváltás, megváltozott figyelem, újszerű foglalkozásmátrix, többszörös intelligenciák, tanulási területek, tapasztalati tanulás

The Visitor of the Future. A complex interdisciplinary and skill-building museum educational session at the JPM Modern Hungarian Gallery.

Summary: Our museum education workshop for teenagers is focused on the conscious and instinctive aspects of the reception of artworks. The workshops are held in the permanent exhibition of the Modern Hungarian Gallery of the Janus Pannonius Museum in Pécs.

Our program is aimed to explore how contemporary interpretations of the concept of „rebellion” appear in the lives of artists at the turn of the 19th-20th century.

We show how destructive emotions can be transformed into constructive actions. In addition to the paintings, replicas of historical costumes and copies of documents also have evocative effect, creating the experience of an encounter between

the past and the present world.

The multidisciplinary museum education program (covering art history, literature, music, drawing, history and drama) is carried out according to Gardner's differentiated methodology.

The unique atmosphere of the workshops provides an opportunity for students to face dilemmas typical of their age group.

Keywords: *attitude change, changed attention, novel occupational matrix, multiple intelligences, learning areas, experiential learning*

Bevezető

A pécsi Janus Pannonius Múzeum (JPM) múzeumpedagógiai osztálya 2022–23-ban egy attitűdváltó folyamatot indított el programjai szervezése és fejlesztése során. Az attitűdváltást az indokolta, hogy a 2020-as évekre a minden korosztály számára elérhető internetkultúra az olvasási, művelődési, kommunikációs szokásokat átjárta és átírta. A jövő látogatója megváltozott figyelem-koncentrációs képességgel él, egyre intenzívebben növekvő számban vannak közöttük tanulási nehézséggel élő fiatalok. A változást ezen kívül támogatta, hogy 2022-ban megszületett az ICOM új múzeum definíciója:

„A múzeum a társadalom szolgálatában álló nem profitorientált, állandó intézmény, amely kutatja, gyűjti, megőrzi, értelmezi és kiállítja a tárgyi és szellemi örökséget. A múzeum a nyilvánosság számára nyitott, hozzáférhető és befogadó, elősegíti a sokszínűséget és a fenntarthatóságot. Etikusan, szakszerűen és a közösségek részvételével működik és kommunikál, változatos tapasztalatot nyújtva az oktatás, a szórakozás, a reflektív gondolkodás és a tudásmegosztás terén.”

Az új definícióra alapozva a múzeumpedagógiai koncepcióknak fiatalokra, felnőttekre és idős látogatókra egyaránt vonatkozó új fókuszai születtek meg.

A JPM kiállításai a múzeumpedagógiai foglalkozásokon nonformális tanulási térre alakultak át, ahol megvalósul a nyitottság, a személyesség, a reflektív tanulás és az élmény közös, egyidejű jelenléte.

Fejlesztéseink során arra keressük a választ, hogy a 21. századi gyermek- és felnőttkori tanulás miként támogatható múzeumi tartalmakkal; hogy kiállításainkban az EREDETIVEL és IGAZIVAL való találkozás, a múlt és a jelen egy pillanatban való sűrítettsége hogyan támogathatja a figyelmet, a memorizálást, és a kreativitást.

Fejlesztésünk fontos állomása volt 2023-ban a Janus Pannonius Múzeum Múzeumpedagógiai Osztálya munkatársainak és a Pécsi Művészeti Gimnázium egy tanárának és tanulóinak közös gondolkodásából született innovatív projekt. A program célja az volt, hogy a diákok a gyakorlati és elméleti órákon szerzett ismereteiket, a műalkotásokkal való találkozást ne izoláltan, ne nyomtatott vagy digitális formában, hanem a festményeket élőben szemlélve, megismerve, vizsgálva gazdagíthassák tudásukat és személyiségüket.

A végső cél a szakmai tapasztalatok közös értékelése alapján a középiskolások széles körű bevonása a múzeumok világába, az érzelmi kapcsolódás segítése a műalkotásokhoz, a kamaszok személyiségfejlesztésének segítése művészetterápiás eszközökkel, az egész életen keresztül való tanulás vágyának megteremtése a művészet eszközeivel.

Kérdésfeltevésünk programunk elején:

Létrehozható-e olyan foglalkozásszerkezet és olyan foglalkozáselemekből álló mátrix, amely kellően rugalmas ahhoz, hogy a mindenkor betérő kamasz látogatócsoport számára vonzó és figyelmet fenntartó foglalkozást teremtsen, ugyanakkor kellően keretet adó ahhoz, hogy a Modern Magyar Képtár értékei ne tűnjenek el a foglalkozás élményeinek sokaságában?

A foglalkozásszerkezet létrehozásához elengedhetetlen volt megvizsgálni, hogy miként működik ma az a diák generáció, amelyet szeretnénk bevonítani a következő évtizedekben a múzeumainkba.

Milyen változások tapasztalhatóak a működésükben?

Gyengülő mozgás mobilitás, a beszédészlelés zavara, egyre rövidülő figyelem. A végrehajtó funkciók közül változik a kontrollfunkció (gátlás, késleltetésnek való ellenállás, eltérő ingerek kizárása, figyelem); a munkamemória: információk szem előtt tartása és információk felhasználása a problémák megoldásánál. Változik a kognitív rugalmasságuk: a szabályokhoz és a változásokhoz való rugalmas alkalmazkodás. Kialakul egy állandó ingerkeresés, aminek a háttérben az állandó örömkeresés húzódik. De az örömről tudjuk, hogy az a tanulás és a befogadás motorja is. Az örömet pedig agyi hormonok termelődése okozza.

„Az egyik legfontosabb ilyen neurotranszmitter, a dopamin fő feladata a túlélés biztosítása. Ez az agyi hormonnaként is működő anyag örömmel jutalmaz, ha olyasmit teszünk, amitől életben maradunk. Ilyen az evés, ivás, biztonság, szex, és magasabb rendű organizmusok esetében a tapasztalatszerzés, vagyis a tanulás. Nem, nem a biflázás, hanem a természetes tanulás, a játék, az izgalom, az érdekesség, sőt a kockázat is bekerül a dopamin által jutalmazott élmények listájába. Az aktivitás és a siker is „boldogsághormont” termel. A társas lények esetén pedig a társas megerősítés, vagyis a csoport normáihoz való alkalmazkodás, a társas megfelelés szintén a listán van.”¹

Milyen legyen az a foglalkozás, amely kellően intenzív és befogadó a növekvő atipikus módon működő diákok foglalkoztatására is felkészült? A mi válaszuk Howard Gardner többszörös intelligenciaelméletén alapuló foglalkozásszerkezet megteremtése.

„Első többszörös intelligenciákról szóló művében Gardner (1983) hét intelligenciát különböztet meg: verbális, logikai-matematikai, térbeli, zenei, kinetikus, interperszonális és intraperszonális intelligenciákat. Későbbi műveiben (Gardner, 1999, 2006a, 2006b) már egy nyolcadik, a környezeti, illetve egy nyolc és feledik, egzisztenciális intelligenciáról is olvashatunk (utóbbi nem felel meg mind a nyolc általa felállított kritériumnak, így nem definiálható intelligenciaként). Feltételezése szerint ezekben mindenki elér egy bizonyos szintet, csak a szintek mértékét és mintázatát tekintve különbözünk egymástól. Az egyes intelligenciák nem egymást kölcsönösen kizáróak, hanem egymással összhangban hatnak. Az intelligencia Gardner-féle értelmezésének társadalmi hozadéka, hogy optimális esetben – amennyiben mindenki saját intelligencia profiljának megfelelő képzésben részesül – minden egyes individuum saját erősségeinek maximumával támogathatja közösségét.”²

A feladatunk „mindössze” annyi volt, hogy minden gardneri intelligenciátípust megkínáljunk a foglalkozásaink folyamán olyan helyzettel, amelyben erősségei maximumával tud jelen lenni. Eszközeinket a drámapedagógia, a kooperatív és konstruktív pedagógia tárából vettük. Intenzív visszatérő eszközünk volt a szerepjáték. A szerepjáték és szerepfogadás dinamika és módszer felhasználása a múzeumi befogadásban még újszerű eszköz. Arra épít, hogy tapasztalataink alapján, ha a diák saját személyében nem is, de egy szerepben igent mond a közös munkára.

---

¹ GYARMATHY 2019, 112–121.

² DEZSŐ 2014, 4.

Projektünkben ötvöztük a gardneri többszörös intelligenciáknak megfelelő módszereket és a Kolb-féle folyamatmodellt. Gardner többszörös intelligenciaelmélete nagyszerű lehetőség a differenciált foglalkozásszervezésre. A differenciálás nem a szellemi képességek szerinti, hanem az intelligenciatípusok szerinti.³ David A. Kolb amerikai szociálpszichológus pedig a tapasztalati tanulás elméletében ötvözi a 20. század meghatározó jelentőségű tanuláselméleti irányzatait (Kurt Lewin, Jean Piaget, Carl Rogers stb.).

A tanulás folyamat-jellegét hangsúlyozta, mely folyamat nemcsak új ismeretek elsajátításából áll, hanem mindig újratanulás is; a tanuló meglévő tudását, előzetes tapasztalatait előhívva dolgozza fel az új ismereteket, átalakítja, integrálja azt.

A fentiek alapján a tanulási folyamat négy, ciklikusan ismétlődő szakaszra osztható: A konkrét tapasztalat felől indulunk el a reflektív megfigyelés felé, onnan az absztrakció, vagyis az élmények átalakulása felé mozdulunk, majd következik az ismeretek új helyzetben való alkalmazása.

Bárd Edit és kollégái kidolgoztak a 4 tanulási stílusra jellemző múzeumlátogatási befogadási szokásokat, motivációkat, aktivitásokat. A tanulási folyamat, valamint a tanulási stílusok figyelembevétele szintén inspiráló foglalkozásszerkezetet biztosított az egyes foglalkozások tervezésénél. A különböző tanulási stílusú látogatók motivációit figyelembe véve foglalkozásaink összeállításában az alábbi fókuszok nálunk is jelen voltak:

- Emberek és fantázia
- Intellektuális kihívás
- Próbáld ki a gyakorlatban!
- Találd meg a helyes választ! Vajon mi történik? Próbáld ki!⁴

A fenti elméletek és módszertani eszköztár birtokában a következőképp alakult a programunk.

Miként működik a fenti elmélet a gyakorlatban?

Lázadás a Nyolcakkal

Múzeumpedagógiai foglalkozás a Modern Magyar Képtárban.
Időtartam 90 perc, ajánlott korosztály 7-8. osztály
Foglalkozásunk az első 5 teremben zajlik.

1909-ben forradalmi művészcsoporthoz született Magyarországon. Elsőként állt a közönség elé egy olyan fiatal művészek alkotta csoport, melynek munkássága szervesen illeszkedett a legmodernebb nemzetközi irányzatokba. Lázadás – formabontás – új formák keresése – építés témáit dolgozzuk fel a múzeumpedagógiai foglalkozáson. Van-e közös az ő lázadásuk és a mai kamasz fiatalok lázadása között? A válaszkeresés útja, hogy a festményeken, irodalmi és zenei műalkotásokon, valamint a saját tapasztalataikon keresztül eljutunk a saját lázadásainkhoz.

A Lázadás a Nyolcakkal című múzeumpedagógiai foglalkozásunkban a „Ráhangelés” fázisában a jelenlévő látogatókat először drámapedagógiai gyakorlatokkal kapcsolatba hozzuk önmagukkal, egymással, majd a társaikkal. A játékok és gyakorlatok

³ DEZSŐ 2015.

⁴ BARD 2015, 36–38.

segítséget nyújtanak egyéni motivációjuk felkeltésében, fizikai, érzelmi-mentális és kognitív szinten egyaránt előkészít a közös munkára. A Ráhangolás célja a személyiségformálás, a kapcsolatfelvétel, a kapcsolattartás, a közlés megkönnyítése. Valamint ebben a szakaszban történik meg a közgyűjtemény fogalmának a tudatosítása, és a kiállított értékekre és azok védelmére való figyelemfelhívás.

1. Kép:
Ráhangolás 1.

Ráhangolás tanulási területei

- együttműködés, fantázia, koncentráció,
- testi kifejezés, térhasználat, sűrités (lényeglátás és lényegkiemelés),
- bizalom fejlesztése, bátorítás,
- a beszédészlelés, a beszédértés, és a beszédprodukciónak a fejlesztése,
- szenzomotoros koordináció.

Ezzel megteremtettük azt a belépési helyzetet, amely alkalmassá tette a diákokat gondjaik és hétköznapjaik elengedésére és a műalkotásokkal való találkozásra.

A „Jelentésteremtés” fázisában múzeumpedagógus vezetésével elindul a kiállítás megtekintése. Ebben a szakaszban szerepjátékra hívjuk őket. A szerepajánlatunk, hogy helyezkedjenek bele a századfordulón működő Nemzeti Szalon aktuális kiállítására műveket válogató zsűri bőrébe. - A Nemzeti Szalon a magyar képzőművészek és műpártolók egyesülete volt, melynek tagjai a hivatalos művészetpolitikával elégedetlen képzőművészek voltak. - A kurátor dolga itt és most kiszavazni a neki nem tetsző alkotásokat. Minden „kurátor” egy műalkotást szavazhatott ki.

Az egyéni szavazást csoportos vitajáték követi, melynek célja a döntés. Eközben a látott festményekről kell véleményt alkotni és azokat kimondani. Ebben a munkában a múzeumpedagógus szempontokkal vezet, támogatja a vitát.

Ilyen szempontok lehetnek:

- *a műalkotás témája*
- *színhasználat*
- *kompozíció*
- *hangulat*
- *technikai kivitelezés*

A belső élmények és vélemények megosztása egyre mélyebbé teszi a festményekre és az önmagunkra irányuló figyelmet.

A tapasztalatok tükrében folyamatosan apró változtatásokat vezettünk be a foglalkozáson. Ilyen volt például az is, hogy a többség megvétózhatta egy zsűritag (diák-társuk, tanáruk) döntését, amellyel nem értett egyet. Többségi szavazást tettünk lehetővé, ha nagyon eltértek a vélemények egy-egy kiszavazott műalkotás esetében. Alkalmat adtunk a meggyőzésre, ami egy valós zsűrizés folyamán is megtörténik.

A vitát a Nyolcak művészcsoport termében zárjuk le. Ahová megérkezik – egy közben (a diákok közül) századfordulós viseletmáslatba öltöztetett – két pesti polgár. Ezzel új játék veszi kezdetét: a korabeli kiállítás látogatók belső gondolatainak előhívása következik. Ebben a fázisban szempontok, ítéletek, érzések kerülnek felszínre. A kor miliójét a festmények mellett elhangzó Ady versekkel, párizsi anekdotákkal és Bartók zenéjével mélyítjük.

1. Kép:
Csoportmunka

Hogy az elhangzottakat pontosítsuk és hitelesítsük, kézbe adunk olyan folyóirat másolatokat, melyekben a Nyolcak kiállításaihoz készült kritikákat és karikatúrákat tartalmaznak. Ezekből kiderül a kor elutasítása. Ezzel teremtjük meg azt a kíváncsiságot, amire felelet a záró programelemünk, melyben 8 kiscsoportban az alkotókról szóló tudásszerzés és tudásmegosztás történik.

Minden csoport (2-3 fő) megkapja egy művész fotóját a Nyolcak tagjai közül, amelyek a hátoldalán érdekes információkat talál az adott személyről. A feladat, hogy válasszanak ki 2 olyan információt az adott művészből, amelyet megosztanak a többiekkel. Izgalmas, hogy ki mit talál fontosnak közölni a társaival. A személyekhez közben kötjük a kiállításban megtalálható műalkotásaikat, amelyre szintén lehet reflektálni.

Jelentésteremtés tanulási területei

1. Vitajáték

- növeli a tanulók motivációját, érdeklődését az adott tananyag iránt
- vitában a tanulók viszonylag nagyfokú önállóságot élveznek, a pedagógus a háttérből irányítja a vita menetét
- A jól szervezett vitában a kérdéseket, véleményeket a tanulók egymáshoz, és nem a pedagógushoz intézik, a résztvevők egyenrangúak.

2. A szerepjátékhoz kötött tanulás az egyik legintenzívebb tanulási folyamat. Miért? Játék közben a szerepben lévő:

- tapasztalati tanulás folyamatában van,
- mozgás, érzelmek, kötetlen nyelvhasználat jellemzi a működésmódját,
- az átélés révén elvonatkoztat,
- felfedezi az összefüggéseket,
- induktív gondolatmenettel hoz létre új ismeretet,
- problémaközpontú, így nincs előre megemésztve a tudás,
- nincs előre megadva a biztos válasz,
- önmaguk kezdeményeznek,
- a nonverbalitás, az érzelem, mozgás a megnyilatkozás elengedhetetlen része
- egymástól tanulnak,
- egymásnak magyaráznak,
- modellt nyújtanak,
- különböző nézőpontokat vehetnek fel,
- mélyebb belátásra tesznek szert.

A fenti tevékenységek egy organikus folyamatban egyszerre működnek, így hozva létre komplex tanulási helyzetet.

3. korabeli dokumentummásolatok kézbe adása

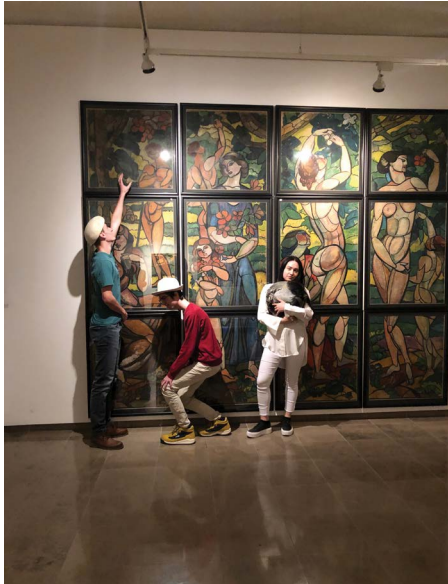
- Hitelesíti és pontosítja az elhangzottakat,
- lehetőséget teremt más művészeti ágak, tudományterületek megjelenítésére: irodalom, kritikátörténet

4. kiscsoportos tudásszerzés

- aktív tanulás
- aktív olvasás
- a közös tudásháló előhívása

A foglalkozás *reflexiós* részében két programelem közül választottunk, a csoport irányultsága, érdeklődése, motivációja alapján.

1. Frontális munkában kimondatik a saját véleményük az „ellenállás”, „művészet üldözése”, „üldöztetés, harc az alkotó munkával” témákban.
2. Kreatív módon keressük a műalkotásokkal való kapcsolódás lehetőségeit: „terjeszd ki a képet, lépj bele, légy része az alkotásnak”.

3. a Kép:
Kapcsolódás Kernstokhoz

Reflexió tanulási területei:

- a gondolatcsere folyamatával aktívan alakítják gondolkodásuk elméleti keretét,
- gondolataikat saját nyelvükön fogalmazzák (az elmélyült megértés személyes dolog),
- a megértés és a memorizálás maradandóbb, ha saját kontextuális keretükbe helyezik a megszerzett tudást, ezzel megszilárdítják az újonnan szerzett ismereteket.

A reflexió után egy kötetlen és szabad időtöltés kezdődik a Modern Magyar Képtár többi termében. Ebben a szakaszban a múzeumpedagógusok a csoporttal maradnak, és a felmerülő kérdésekre választ adnak. Az a tapasztalatunk, hogy a foglalkozás után – akár az ott tanult szempontok mentén – akarnak, mernek és tudnak kérdezni a diákok.

Foglalkozásaink tapasztalata, hogy sikerült egy olyan programot kidolgoznunk, ahol a megszerzett tudás a közös tevékenységből, átélésből származik. Ahol egyaránt fontos, hogy mi történik velünk, és hogy mit kezdünk a történésekkel. Ezzel reflektálva az ICOM definícióra: „*változatos tapasztalatot nyújtva az oktatás, a szórakozás, a reflektív gondolkodás és a tudásmegosztás terén.*”

A JPM múzeumpedagógiai osztálya jelenleg is folyamatosan fejleszti meglévő foglalkozásait a fent bemutatott interdiszciplinaritás és differenciálás mentén. Szeretnénk olyan másodlagos tanulási térré válni, amely a város és a régió lakosságának állandó korszerű időtöltést nyújt az oktatás, a szórakozás, a reflektív gondolkodás és a tudásmegosztás terén.

Felhasznált irodalom:

- BÁRD E.* 2015: Múzeum – az élményszerű tanulás helyszíne. A múzeumpedagógia jelene és lehetőségei. PhD disszertáció. Budapest, 2015.
- DEZSŐ R. A.* 2014: Bevezető. In: Dezső R. A. (szerk.): Differenciált tanulásszervezés a többszörös intelligenciák elméletének alkalmazásával. Pécs, 2014, 3–7.
- DEZSŐ R. A.* 2015: A diverzitás lehetséges elméleti keretei a neveléstudományokban. *Autonómia és felelősség* 1 (2015) 32–44.
- GYARMATHY É.* 2019: Öröm és boldogság. *Új Pedagógiai Szemle* 9–10 (2019) 112–121.

Repülés a kultúra egén

TILLAI GÁBOR

*Janus Pannonius Múzeum, Múzeumpedagógiai Osztály
7621 Pécs, Káptalan u. 5.
e-mail: tillai.gabor@jpm.hu*

Rezümé: A Tájak-Korok-Múzeumok mozgalom keretében 35 éve megalakult a pécsi Janus Pannonius Múzeumban működő múzeumbaráti közösség. A cikk e közösség múzeumandragógiai tevékenységét mutatja be.

Kulcsszavak: Tájak-Korok-Múzeumok, Janus Pannonius Múzeum, muzeológia, múzeumandragógia, Pécs

Flying in the Sky of Culture

Summary: The community of museum lovers, working in the framework of the Janus Pannonius Museum in Pécs, was formed 35 years ago under the auspices of the „Tájak-Korok-Múzeumok” (Regions-Ages-Museums) movement. This paper presents the museum andragogy activity of this community.

Keywords: *Regions-Ages-Museums, Janus Pannonius Museum, museology, museum andragogy, Pécs*

Az országos mozgalom keretében

A Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület (TKM) pécsi klubja organikus közösségi szerveződéssel jött létre az 1980-as évek végén. Alapításakor szoros kapcsolatban volt a működés feltételeit biztosító Janus Pannonius Múzeummal. E kötelék az 1990-es évek közepén lazábbá vált. Az alkalmi programokból szívós és kitartó szakmai és közösségi szervező munkával formálódott egy kiválóan működő, múzeumi területhez kapcsolódó – döntően pécsi nyugdíjas polgárokból álló – közönség. Tanulmányomban bemutatom azokat a programokat, amelyek évről-évre összekovácsolják a tagságot a hazai és külföldi szakmai utaktól egészen az önkéntes munkáig. Ugyanakkor kitérek a közösség működését negatívan befolyásoló hatásokra is, felsorakoztatva mindazon „kényes” szakmai és emberi vonatkozásokat, amelyekre tekintettel érdemes szervezni egy felnőttképzés – élmények keretében formálódó élethosszig tartó tanulás – együttműködési kereteit.

A TKM országos mozgalom több mint 40 éve, 1977-ben indult hivatalosan útjára.¹ Legjobb emlékezetem szerint azokban az években alkották meg a közművelődés és a múzeumügy terén is fontos szabályozási kereteket, törvényeket. Fontossá vált hazánk történeti, műemléki néprajzi és természeti értékeinek megismerése és megismertetése. A nyugdíjas klubok, munkahelyi közösségek (akkor még brigádok) számára előírt, illetve a tőlük elvárt közművelődési, kulturális tevékenységet szervezett keretek között próbálták „rendszeresíteni”. Nyilvánvalóvá vált, hogy célszerű események sorozataként megszervezni a teljesítendő penzumokat – legyen az színház, mozi vagy múzeumlátogatás. Megoldandó feladatként merült fel az egyes helyszínek személyes meglátogatásának (le)igazolása, illetve ennek értékelése, megbecsülése. Így alakult ki az úgynevezett pecsételés játék a bélyegzőhelyekkel; bronz, ezüst, és arany fokozatokkal, valamint kiadványokkal (egyszerű térképtől a bélyegző helyek katalógusáig). Az egyes helyszínekről hiányzó információkat pedig a TKM Kiskönyvtári sorozat kiválóan pótolta. A mozgalom megszüntéig több mint 900 kötet jelent meg kiváló, jórészt önzetlen szakemberek tollából. Volt olyan év, amikor 30-40 kötet került kiadásra támogatásokból, pályázati pénzekből.² Mi, pécsiek büszkék lehetünk arra, hogy e mozgalom egyik megalapítója, Éri István régész (1929–2009) egykor pécsi cserkész diák volt. Pályakezdő régészként megásta a nagyvázsonyi várat (Veszprém vm.), veszprémi múzeumigazgató lett, létrehozta Budapesten a Központi Múzeumigazgatóságot, és emléktáblája ma a Laczkó Dezső Múzeum lépcsőházának falát díszíti. Neki köszönhetően a leggazdagabb kiadványsorozat éppen Baranya/Pécs és Veszprém vármegye kulturális örökségét mutatta be.

Ennek a rendszernek a kialakítása nemzetközi műemléki-múzeumi szinten is példaadóvá vált. Működtetése a tagság feladata volt. Közművelődési és szakmai díjak fémjelezték ennek közösségi-szakmai hasznosságát. Például az 1990-es Kós Károly-díj.

Különböző vetélkedőkre (pl. Várurak, várúrnők), úgynevezett vándorkönyves mozgalom elindítására, évfordulók alkalmából pedig pályázatok kiírására került sor az 1990-es években. Kialakult a hivatalosan soha el nem fogadott tagsági kártya, amely a nyilvántartás szempontjából játszott fontos szerepet. Ez ingyenes belé-

---

¹ A mozgalom első kiadványa az 1978-ban megjelent *Magyarország látogatható természetvédelmi területei, műemlékei, múzeumai* c. kiadvány volt.

² A TKM füzetek sorozatban megjelent 864 kiadvány listája itt található: <https://www.tkme.hu/kiskonyvtar/>

pést biztosított a múzeumok világába, de évtizedekig sok más helyen is elfogadták. A múzeumi kiállításokban tevékenykedő – sokszor nyugdíjas – teremőrök szájhagyomány útján konstatálták egyesületi tagjaink ingyenes látogatását. Noha életkoruk alapján többnyire eleve jogosultak voltak erre, mégis térítették az éves tagdíjat.

A pécsi Janus Pannonius Múzeum közművelődési tevékenysége az 1980-as években igen intenzívvé vált. A röviddel korábban megnyílt múzeumi kiállítások révén (Vasarely Múzeum, Csontváry Múzeum, Városháza Múzeum) rohamosan nőtt a látogatók száma, ami a pécsi múzeum fénykorában meghaladta az évi egymillió főt.³ A Zsolnay, a Vasarely, és a Csontváry múzeumok rendszeresen hazánk 30 leglátogatottabb kiállításai között szerepeltek. Ezt segítette a *Hétféle a Múzeumban* programsorozat, illetve az *Örökség* c. folyóirat, ami évente négy alkalommal, tematikus számokkal jelent meg.

A TKM mozgalom múzeumi programok iránt érdeklődő tagjait a kezdetekben Kőnig Vilmosné Kövesdi Ibolya kolléganőm fogta össze, és én, mint a Janus Pannonius Múzeum Közművelődési Osztályának munkatársa fokozatosan kerültem szorosabb kapcsolatba e kialakuló csoporttal. 1987-ben még létezett a *Múzeumi Hónap*⁴. Októberben, a TKM mozgalom 10 éves évfordulója alkalmából Zengővárkonyban (Baranya vm.) hívtuk össze a pécsi és baranyai tagokat. Az egész napos programra kb. 40-50 fő gyűlt össze a tájház udvarán, ahol Dr. Andrásfalvy Bertalan néprajzkutató, múzeumunk néprajzi osztályának egykori vezetője volt az előadó. Megemlékezést tartottunk, gesztenyét sütöttünk, meglátogattuk Fülep Lajos művészettörténész-filozófus emlékkiállítását a református templom kertjének nyári lakában, és kirándultunk a közeli gesztenyésben.

Illik megemlíteni két múzeumi kollégámat, akik szakmai tudásukkal, emberségükkel segítették a közösség munkáját. Dr. Mándoki László néprajzkutatónak köszönhetem, hogy 38 éve a JPM munkatársai közé kerülhettem. Dr. Ujvári Jenő múzeumigazgatónak pedig azért vagyok hálás, mert felismerte, hogy ezen organikus módon szerveződő múzeumbaráti közösségnek minő ismeretterjesztő „haszna” van, és nem csupán pécsi tevékenységével, de utazásai révén az ország kulturális örökségének bemutatásával gyakorlatilag „ingyenes” tapasztalatcserét tesz lehetővé. Közvetlen személyes szakmai kapcsolatokat építve évente 50-60 magyar múzeumi kiállításba vezettük el klubtagjainkat – pécsi múzeumbarátokat. Izgalmas volt például Egy József festőművész badacsonyi (Veszprém vm.) kiállításának körülménye a Múzeum Galériában, a szakmai tárlatvezetés, a Balatonról szóló irodalmi program, a szigligeti Alkotóház (vetítéses előadás), majd zárásképpen balatoni halászevet főzöttünk 45 fő részére a múzeum kertjében.

A TKM mozgalom elkötelezett tagságát aktuális múzeumi kutatási témák, állandó és időszaki kiállítások megtekintése okán hívtuk össze. Természettudós kollégáink szakvezetésével egynapos kirándulásokat szerveztünk a Mecsekbe, a Zselicbe, és a kámi (Vas vm.) Jeli-Arborétumba. Igény mutatkozott a rendszeres összejövetelekre, amik helyszínként ideálisnak bizonyult az előző években megnyílt barokk karakterű Timárház/Városháza Múzeum tetőtéri előadóterme (egykori bőrszárító padlása). Előadónak vagy tárlatvezetőnek mindig alapvető gondossággal, igé

³ A magyar múzeumok látogatottsági statisztikái a következő webhelyen tekinthetők meg: <https://muzeumstat.hu/hu/summary>

⁴ Az Országos Múzeumi Hónap évente ismétlődő rendezvénysorozata 1962-ben indult. Neve később *Országos Múzeumi és Műemléki Hónapra* változott, illetve mai utódja a *Múzeumok Őszi Fesztiválja* című országos programsorozat.

nyességgel hívtuk kollégáinkat, illetve más intézmények szakembereit is (egyetemi oktatókat, geológusokat stb.). A teljesség igénye nélkül hadd soroljuk fel olyan szakmailag megbecsült kollégák neveit, mint Dr. Bezeredy Győző helytörténészt, Kárpáti Gábor régészt, Millei Ilona textilrestaurátort, akik első kérésre szívesen jöttek előadását, tárlatvezetést, régészeti ásatás bemutatót tartani.

Múzeumbaráti közösségünk alaptevékenysége volt a JPM múzeumi kiállításainak minél sokoldalúbb megismerése és megismertetése (pl. a Zsolnay kerámia stílus-korszakai, a Pécssett található építészeti emlékek, a Belváros szobrai stb.). Továbbá a JPM kiállítótermeiben nem bemutatható múzeumi értékekre is hangsúlyt fektettünk (pl. Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában a Munkácsy-trilógia, vagy a Művészetek és Irodalom Házában a Szépművészeti Múzeumból érkező egyiptomi kiállítás). Másik fontos feladatunk a JPM keretében kiállított időszakos kiállítások szakmai bemutatása lett. Ilyen volt például Leonardo da Vinci munkásságának módszertani bemutatása makettek/modellek segítségével, a Modern Magyar Képtár, illetve a Káptalan utca kiállítótereiben. Ez szerteágazó felkészülést igényelt a matematika, fizika, csillagászat, építészet, orvostudomány s persze a festészet terén. Négy hónap alatt 60 alkalommal 1,5-2 órás tárlatvezetést tartottam – köszönhetően annak is, hogy személyesen jártam Itália olyan városaiban, ahol Leonardo alkotott (Milánóban, Rómában, és a Loire menti kastélyban, ahol elhunyt). Mindez meglehetősen kimerítő volt.

Néhány alapelvet hadd írjak le, amelyek a hosszú évek tapasztalatai alapján fontosakká váltak a közösség szakmai, emberi működtetése során! A múzeumnak ismeretterjesztési szempontból két fő iránya van: egyrészt bemutatni és megismertetni a helyben feltárt, gyűjtött és kutatót tárgyú értékeket (és a hozzájuk tartozó szellemi örökséget), másrészt időszakos kiállításaival a távolabbi kultúrák értékeit közelebb hozni a helyi polgárokhoz (ld. Munkácsy-trilógia, bolgár ikon kiállítás, Ravennai mozaik másolatok stb.). Ugyanakkor tapasztalataim szerint az emberek többsége nem ismeri közvetlen „szomszédsága” értékeit – esetünkben a pécsi polgárok Tolna és Somogy kincseit. (Ennek feloldására is szerveztünk programokat – pl. Múzeumok Őszi Fesztiválján könyvbemutató, szerb templomok meglátogatása Baranyában, illetve egynapos tolnai kirándulás stb.).

Fontos volt a naprakészség, és az aktualitások bemutatása is. Erre volt példa Horvay János pécsi születésű szobrászművész szoborcsoportjának megtekintése a dombóvári (Tolna vm.) Szigeterdőben, és az elhelyezése körüli vita megismerése. Egyébként szülőháza Pécssett, a Felsőmalom utca 3-ban volt, és ő alkotta Kossuth Lajos, valamint Zsolnay Vilmos Pécssett található szobrait is.

A következő lényeges elem a hitelesség. Minden esetben szigorúan igényes és szakmailag végiggondolt programot kellett megszervezni, különben nem lett volna folyamatos a tagok érdeklődése (ld. létszámokat). Ugyanakkor szervező tevékenységemet szolgálatnak tekintem, amellyel egyrészt öregbítem múzeumunk hírnevét, társadalmi elismertségét, másrészt pedig pozitív, kreatív hozzáállást biztosítok a tagok részéről közös tevékenységünkhöz.

A pécsi egyesület

A Pécsi TKM Klub Egyesület alakuló ülésére 1997. december 11-én került sor a Civil Közösségek Házában (Pécs, Szent István tér 17.). Oda már néhány évvel korábban átköltöztünk, mivel a JPM múzeumaiban 70-80 érdeklődő számára már nem volt alkalmas előadóter. A kezdeti években otthont nyújtó Várostarténeti Múzeum tetőtéri előadótermét ugyanis hamar kinőttük; 1993-tól a közeli Lenau Ház (német nemzetiség kulturális intézménye) akkoriban felépült korszerű előadótermét laktuk be.

Az alapszabályzatot szakképzett jogással készítettük el. Ennek mintájaként az anyaegyesület alapszabálya szolgált. Ám, minden alapszabály csak annyit ér, amennyit megvalósítanak belőle. Célkitűzéseink a nemzeti és nemzetiségi hagyományápolás, honismereti és helytörténeti ismeretterjesztés, világörökség és irodalmi rajzpályázatok lebonyolítása, kulturális rendezvények szervezése, a közösség érdekében történő együttes cselekvés ösztönzése, és a klubtagság műveltségét gyarapító turisztikai tevékenység lettek. Széleskörű propagandát folytattunk a TKME megismertetésére és népszerűsítésére. Együttműködtünk minden olyan társadalmi szervezettel, körrel, alapítvánnyal és intézménnyel, amely egyetértett a TKM mozgalom célkitűzéseivel. Nemzetközi kapcsolatokat építettünk ki szűkebb pátriánk értékeinek jobb megismertetésére. Külföldi testvérvárosi kapcsolatokon keresztül a határon túli magyarság hasonló kulturális egyesületeivel és mozgalmaival tartottuk a kapcsolatot. Alapelvünk volt, hogy civil szervezatként mi magunk finanszírozzuk működésünket, ne függjünk pályázatoktól, vagy önkormányzati támogatásoktól. A tagdíj befizetését minden közénk tartozótól közösségi szempontból elvártuk, és cserébe rendszeres résztvevőink számára színvonalas kulturális szolgáltatást biztosítottunk. Ez a formális tagdíj programjaink költségeinek fedezése mellett a közösségért végzett társadalmi és szellemi szervező munka megbecsülését -legalábbis szimbolikusan- kifejezte. A közösségi programok aktív résztvevői számára pedig többszörösen „megtérült” ez a befektetés.

Összejöveteleinket ma is havonta két alkalommal tartjuk. A hónap első hétfőjén 15-17 óra között ügyelet van. Ezen alkalmakon osztjuk ki a programokat, ekkor lehet jelentkezni a buszméretnek miatt kötött létszámú utazásokra és kirándulásokra, a tagdíjat befizetni, vagy csak egyszerűen találkozni az ismerősökkel, és fotóalbumokat nézni az eltelt időszak közös élményeiről. Ilyen alkalmakkor általában 40-50 klubtag fordul meg a helyszínen. A rendszeres találkozások másik lehetősége a klubfoglalkozás minden hónap harmadik hétfőjén 17 órától. Ilyenkor előadásokat szervezünk a tagság részére. Érdekes és vonzó témák esetén gyakran már 15-20 perccel az előadás kezdete előtt telt ház van, ami kb. 70 főt jelent alkalmanként.

A 2010-es év különleges lehetőség volt Pécsnek a kulturális örökség terén, hiszen Essen és Isztambul mellett *Európa Kulturális Fővárosa* (EKF) lehetett. Az idelátogatók számos értékes programon, rendezvényen vehettek részt; ugyanakkor TKM közösségünk nem szervezett semmi rendkívülit, mivel az előző 10-15 évben is igényes és színvonalas programokra vonzottuk az érdeklődőket a pécsi tagcsoport tagjainak aktív közreműködésével.

Feltétlenül ki kell azonban emelni az évről-évre gazdagodó és változatosabbá váló önkéntes munkát, illetve a múzeumi közegehez kapcsolódó egyéb támogatói tevékenységünket. 2010 márciusában és áprilisában EKF partnervárosi program keretében társszervezői voltunk a Somogyi-könyvtárral egy Szeged-Pécs gyerekvetélke-

dőnek, amelyen mintegy 200 résztvevő indult. A legeredményesebb 80-80 diáknak szerveztük a döntőt Szegeden, illetve Pécssett. Két-két autóbusszal érkeztek a gyerekek. A vetélkedő sikeréhez klubunk önkénteseivel, illetve vendéglátással járult hozzá.

Mind anyagilag mind személyesen a legjelentősebb eseménnyé vált az elmúlt 2-3 évben a *Múzeumok Éjszakája*. Pécsi helyszínein tagságunk önkéntes 'teremőrök' ad (2010-ben ez 16-19 fő volt). Egy-egy rendezvény finanszírozását is klubtagjaink biztosították, például a korhű viseletmásolatokban való fényképezkedést az *Évezredek Öröksége* diákvetélkedő elődöntőjében, pécsi műemléki helyszínek látogathatóságát, illetve a döntő utolsó helyezést elérő csapatának díjazását, ami általában részvételi lehetőség 1 napos kirándulásunkon négy diák, illetve felkészítő tanárunk részére. 2010-ben ez Boszniában Szent György napon a jajcei vízeséshez vezető túránk volt, mely Pécssett az itt látható Csontváry festmény miatt kiemelt helyszínnek tekinthető. Mivel két autóbusszal 96 érdeklődőt vittünk erre a programunkra, így két további múzeumi díjazott is velünk tarthatott. 2009 adventjén Néprajzi Múzeumunk meghirdetett egy kézműves vetélkedést Betlehemek alkotására. Ekkor két zselici tanítónőt jutalmaztunk ezzel a kirándulásunkkal. Önkénteseink jelen voltak a *Múzeumok Őszi Éjszakája* elnevezéssel meghirdetett, a Szent Márton-nap közeli országos eseményen a Néprajzi, illetve Természettudományi Múzeumainkban 8-10 fővel. Több alkalommal segítettünk önkéntes teremőrökkel a Dóm Múzeum időszaki kiállításain. Cserébe díjmentesen rendelkezésünkre bocsátották az európai rangú középkori pécsi székesegyház kőfaragványait bemutató kiállítás tereit évadzáró összejöveteleinkre (bérleti díja egyébként e helyszínt elérhetetlené tette volna számunkra), melyen 2010-ben a Híres Pannónia Régizenei Együttes koncertjét élvezhettük. Hagyományainkhoz híven legaktívabb önkénteseinket a Pécsi Nemzeti Színház előadásaira szóló utalvánnyal jutalmazzuk, illetve igényes múzeumi katalógusokat kapnak. Számtalan alkalommal segítettük praktikus információkkal a Békéscsabáról, Szombathelyről, Kecskemétről, Budapestről és még sok más városból hozzánk forduló más TKM tagcsoportok vezetőit.

Múzeumi közművelődési szakemberként szakmai körökben többször is beszámolhattam egyesületünk múltjáról, aktuális tevékenységéről, illetve a pécsi tagcsoport munkásságáról. Nem hallgattam el a problémákat: a csökkenő taglétszámot, az elöregedést, az országos egyesület kiüresedését, és vezetésének szakmai alkalmatlanná válását sem. Sajnos pécsi közösségünket is jelentős személyi veszteségek érték. Elhalálozott klubpénztárosunk, aki az országos egyesület munkájában is tevékenyen részt vett az elmúlt években. Szerepkörét helyi egyesületünk egyik vezetőségi tagja vette át (ő már eddig is résztvevője volt országos egyesületünk rendezvényeinek, közgyűléseinek). Sajnos a közösségi munka része az is, hogy klubtagjainkat esetenként én búcsúztatom ravataluknál. (Ez elsősorban egyedülálló tagjaink kérésére történik...)

A város gazdaságtörténetére vonatkozó ismereteket is napirenden tartjuk. Kitértünk a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara megalakulására, a Bőrgyárat alapító Höfler családra, Hamerli családra, és a Dunagőzhajózási Társaságra. Nem feledkeztünk meg a vendéglátás közösségi tereiről sem: Pannónia Szálló, Polgári Kaszinó, Nádor Szálloda. Fontos szerepet szántunk a művészetek képviselőinek, a hozzájuk kapcsolódó helyszíneknek, és a képzőművészeti múzeumi kiállításoknak (Csontváry, Vasarely, Endre Nemes, Martyn Ferenc Múzeumok). Irodalmi emlékek közül Janus Pannoniusnak, Babits Mihály helyi vonatkozásainak, a színházi élet helyszíneinek (Bóbita Bábszínház, - Kós Lajos, Pécsi Balett - Eck Imre), és a zenei életnek (Liszt

Ferenc, Kodály Zoltán, Carl Orff, Bárdos Lajos, Agócsy László, Tillai Aurél, Király Csaba, *Europa Cantat*). Külön feladatsor dolgozta fel a baranyai népszokásokat, illetve az 1904-ben megnyílt Pécs Városi Múzeum 100. évfordulójára rendezett emlékkiállításokat. A diákvetélkedő szervezői az *Európa Kulturális Főváros* feladatait és témaköreit úgynevezett felvezető évek mentén szervezték. 2007-ben az *Országos Szabadtanulási Kongresszus* 100. évfordulója alkalmából a pécsi oktatási intézmények múltja és jelene került górcső alá, a középkori egyetemalapítástól kezdődően a történelmi iskolák (Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma, Janus Pannonius Gimnázium, Pécsi Leöwey Klára Gimnázium, Ágoston Téri Általános Iskola stb.) történetén át a kortárs oktatás jellemzőiig. 2008 során elsősorban a nemzeti kisebbségek kultúráját, életmódját bemutató feladatokra került sor. A tárgyi kultúra és a szellemi értékek mellett, a jellegzetes baranyai gasztronómiának is figyelmet szenteltünk. A teljesség igénye nélkül, az ormánsági falvak világa, a baranyai svábok, horvátok, szerbek és cigányok világának megismertetése is fontos volt. 2009-ben pedig a Pécsi Egyházmegye alapításának 1000 éves évfordulója okán a történelmi vallások, és ezek pécsi helyszíneinek megismerése volt a célfeladat. Itt a keresztény egyházak (római katolikus, református, evangélikus, görögkatolikus, görögkeleti) mellett a diákok megismerhették a zsidó, és a mohamedán vallás világát is.

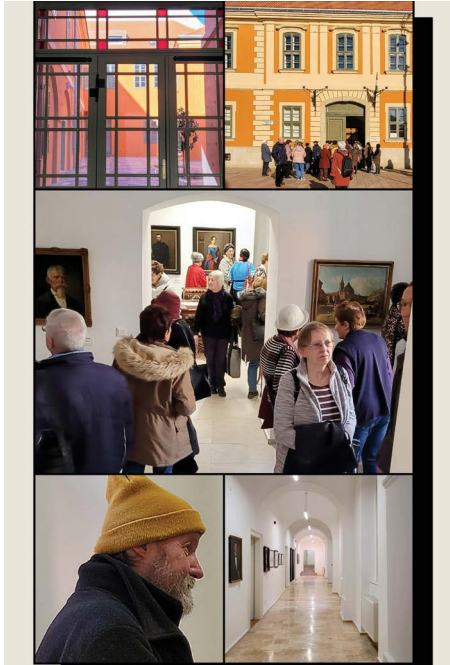

1. Kép:

A TKM klub pécsi tagjai Tillai Gábor vezetésével közös megemlékezést tartottak a székesegyház altplomájában Janus Pannonius püspök halálának 550. évfordulója alkalmából, 2022-ben. (Fotó: TKM)

Egyesületünk ma is tovább él és működik. Legutóbbi közös programunk a Janus Pannonius Múzeum Széchenyi téri felújított kiállítási épületének közös megtekintése volt.

2. Kép:
A TKM klub pécsi tagjai közösen tekintették meg a Janus Pannonius Múzeum Széchenyi téri felújított kiállítási épületét 2024-ben. (Fotó: TKM)

2005. augusztus 20-án szakmai és közösségi munkámat dr. Sólyom László Köztársasági Elnök a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével ismerte el az Iparművészeti Múzeumban. 2024. január 21-én pedig 160 pécsi polgár szavazata alapján a Pécsi Székesegyházban vehettem át a Tüke Emlékérmet a múzeumbaráti közösségem nevében a kuratórium elnökétől, Habsburg György főhercegtől.

3. Kép:
Tillai Gábor, a pécsi TKM klub vezetőjeként vette át a Tüke Emlékérmet a székesegyházban, 2024-ben. (Fotó: TKM)

